

શ્રી જૈન પ્રવચન

તા. ૧ ૧ ૧૯૫૮ શ્રી આ
માખાદિકનું પચીમસુ વર્ષ ૩૩ થયું
છે આ માખાદિકમાં ૫ પરમ શાસ્ત્રન
પ્રભાવક, વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ, આચાર્ય-
દેવ શ્રીમદ્ વિજયરામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી
મહાગબ્જના પ્રવચનોનો સારભાગ પ્રગટ
કરવામા આવે છે

વાર્ષિક લવાજમ . રૂ. ૬-૦-૦

વાર્ષિક માહુકેને એક પુસ્તક
બેટ અપાય છે બેટ પુસ્તક રજીસ્ટર્ડ
કમ્પીને મોકલી શકાય એ માટે માહુ-
કેએ રૂ. ૦-૬-૦ વધારે મોકલવા

વપ મા કુલ ૪૮ અંકો પ્રગટ કરાય છે
જે ફરમાનો એક અંક-એ જણતરીએ
કુલ પાના ૩૮૪ તો એછામા એછા
પ્રગટ કરાય છે. દરેક વાર્ષિક લવાજમ
તે વર્ષની ૩૧ મી ડિનેમ્બરે પૂર થયેલું
ગણવામા આવે છે

- માહુકે બનવાને મારે લખો -

શ્રી જૈન પ્રવચન કાર્યાલય

૧ મનસુખમહાસ્ત્રી પેળ

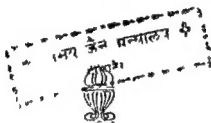
૧ જેઠ, અમદાવાદ.

જામોલુ જ સમણસ્સ મગલ્લો મહાવીરસ્સ ।

રામાયણમાં સંસ્કૃતિનો આદર્શ

[વિ. સ. ૨૦૦૭-૮ માં આ વિષયને બાંધકામને અમદાવાદમાં
ગાંધીજીના ૨૩ પ્રવચનોગાના ૧૨ થી ૧૭ સુધીના કુલ ૬ પ્રવ
ચનોના પ્રમે અને આદ્યે પૂર્વ જોવા સારમૂલ અવતરણનો સમય ૫૫૬

ત્રીજો ભાગ

પ્રવચનકાર

પૂ. સકલાગમરહસ્યવેદી, પરમ ગીતામર્મ, સ્વ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્
વિજયદાનસૂરીશ્વરજી-૫૫ પ્રભાકર, પૂ. સિદ્ધાન્તમહોદધિ
આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજના પદ્માલ
કાર-પૂ. પરમ શાસનપ્રભાવક, વ્યાખ્યાન-વાચરપતિ આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ વિજયરામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પ્રકાશક :

શ્રી જૈન પ્રવચન પ્રચારક સાર્વજનિક ધાર્મિક ટ્રસ્ટની વતી
મેનેજર-ચીમનલાલ નાથાલાલ શાહ
[સ શ્રી જૈન પ્રવચન]

પ્રકાશન-સ્થળ

શ્રી જૈન પ્રવચન કાર્યાલય

૬ શ્રી મનસુખભાઈની પોળ સામે, દવાખાનાને મેડે,
કાતુપુર રોડ - અમદાવાદ

શ્રી વીર સ ૨૪૮૦

વિક્રમ સ ૨૦૧૦

સને ૧૯૫૪

પુસ્તકાકારે પ્રથમ સરકરથી

નંબર ૧૨૫૧

મૂલ્ય - સવા રૂપીઆ

મુદ્રક

મણિલાલ છગનલાલ શાહ
૬૩, અમદાવાદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, ધીર્કાંટા રોડ, અમદાવાદ

આભાર-દર્શન

અમદાવાદ-દાબલ જેવની પોળમાં પાલસાહની પોળમાં નિવાસ કરતા ધર્મપ્રેમી શેઠ શ્રી ડાહ્યાભાઈ પ્રેમચંદ, જેનો અને જેનેનરો “સમાવજીમાં સમૃદ્ધિનો વ્યાપક” વિષયક વ્યાખ્યાનોના વાંચનનો સહેતાઈથી સાત્ત લઈ શકે એ માટે, સમ્પ્રદાનના પ્રચારના અને ગુરુમંડિતના ભાવથી, આ વ્યાખ્યાન માળાના પહેલા ભાગના પ્રકાશનમાં જોમ ૩૧ ૧૨૫૦)ની સદાય કરી હતી, તેમ જીલ્લા ભાગના પ્રકાશનમાં પબ્લુ ૩૧ ૧૨૫૦)ની સદાય કરી હતી અને આ જીલ્લા ભાગના પ્રકાશનમાં પબ્લુ ૩૧ ૧૨૫૦)ની સદાય કરી છે આ વ્યાખ્યાનમાળાના છેલ્લા ચોથા ભાગના પ્રકાશનમાં પબ્લુ ૩૧ ૧૨૫૦)ની સદાય કરવાનું તેઓશ્રીએ ઉદાર વચન આપેલું છે શેઠ શ્રી ડાહ્યાભાઈની આ મહાપદને હીલે જ આ વ્યાખ્યાનમાળાના દરેક ભાગનું મૂલ્ય માત્ર સવા રૂપીઆ જ રાખવામાં આવ્યું છે, અને ૨૫ અગર એથી વધુ નહોતો સાથે ખરીદનારને તો, એક નકલ દિધે એક રૂપીઆનું મૂલ્ય લઈને જ અપાય છે શેઠશ્રીની આ સદાય માટે અમે તેમનો સાદર આભાર માનીએ છીએ —૫૦

પ્રકાશક .

શ્રી જૈન પ્રવચન પ્રચારક સાર્વજનિક ધાર્મિક ટ્રસ્ટની વતી
મેનેજર-ચીમનલાલ નાથાલાલ શાહ
[સ શ્રી જૈન પ્રવચન]

૭-૨૫

પ્રકાશન-સ્થાન

શ્રી જૈન પ્રવચન કાર્યાલય

૬ શેડ શ્રી મનસુખભાઈની પોળ સામે, દવાખાનાને મેડે,
કાનુપુર રોડ - અમદાવાદ

શ્રી વીર સ ૨૪૮૦

વિક્રમ સ ૨૦૧૦

સને ૧૯૫૪

પુસ્તકાકારે પ્રથમ સરકારી

નકલ ૧૨૫૧

મૂલ્ય - સપા રૂપીઓ

ચુક

મણિલાલ હમનલાલ શાહ
૬, અમદાવાદ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, લીકાર્ડા રોડ, અમદાવાદ

આભાર-દર્શન

અમદાવાદ-દાબળ પોલીસ પોળમાં પાદશાહની પોળમાં નિવાસ કરતા પંચમેશી રોડ ઓ હાદ્યાભાઈ પ્રેમચંદ, જેનો અને જેનેતરો "રામાયણમાં સરકૃતિનો આદર્શ" વિષયક વ્યુખ્યાનોના વચનને સદેનાઈથી સાત સઈ થઈ ગે માટે, સમ્બંધાનના પ્રચારના અને મુશ્કિલના ભાવથી, આ વ્યાખ્યાન માળાના પહેલા ભાગના પ્રકાશનમાં જેમ શ. ૧૨૫૦)ની સદાય કરી હતી, તેમ બીજા ભાગના પ્રકાશનમાં પણ શ. ૧૨૫૦)ની સદાય કરી હતી અને આ ત્રીજા ભાગના પ્રકાશનમાં પણ શ. ૧૨૫૦)ની સદાય કરી છે આ વ્યાખ્યાનમાળાના છે-તા ચોથા ભાગના પ્રકાશનમાં પણ શ. ૧૨૫૦)ની સદાય કરવાનું તેઓશ્રીએ ઉદાર વચન આપેનું છે રોડ ઓ હાદ્યાભાઈની આ મહાપને લીધે જ આ વ્યાખ્યાનમાળાના દરેક ભાગનું મૂલ્ય માત્ર સવા રૂપીયો જ રાખવામાં આવ્યું છે, અને ૨૫ અંકર એથી વધુ નકનો સાથે ખરીદનારને તો, એક નકત દીઠ એક રૂપીઆનું મૂલ્ય સઈને જ અપાય છે રોડશ્રીની આ સદાય માટે અમે તેમનો સાદર આભાર માનીએ છીએ —૫૦

પ્રકાશકીય નિવેદન

“રામાયણુમા સંસ્કૃતિનો આદર્શ” એ વિષયને અવન-
બીને અપાએલા આ પ્રવચનોના ઘણા પરમોનકારી મહાત્માશ્રીનું
વિ. સ. ૨૦૦૭નું ચતુર્થોત્સવ અમદાવાદમાં થયેલું અમદાવાદ ખાતેની
તેઓશ્રીની સ્થિરતા દરમિયાન, રોજ સવારે તેઓશ્રીનાં નિયમિત પ્રવચનો
થતા હતાં જોનો ઉપગન્ત ધણા જોનેતરોને પણ, તેઓશ્રીનાં પ્રભાવક
પ્રવચનોનું શ્રવણ કરવાની લાવના હતી પરન્તુ ઠેકનાં ય જોનેતર લાઈ-
એનો જોન ઉપાશ્રયમાં આવીને એ લાભ લેવામાં સ કોચ અનુભવતાં
હતાં અને કોઈ જાહેર સ્થાનમાં તેઓશ્રીનાં પ્રવચનો ગોઠવવાની વિનંતિ
કરતાં હતાં આથી, દર રવિવારે સવારે અમદાવાદના પ્રસિદ્ધ સ્થાન-
પ્રેમાભાઈ હોલમાં “રામાયણુમા સંસ્કૃતિનો આદર્શ” એ
વિષયને અવનબીને, પૂ. પ્રવચનમંત્ર મહાત્માશ્રીનાં પ્રવચનો ગોઠવવામાં
આવ્યા હતાં આ ગોઠવણ મુજબ કુલ ૨૩ પ્રવચનો થયાં હતાં

આ તેથીસેવ પ્રવચનોનું ધણા અરો પૂર્ણ જેલુ સારમૂત અવ
તરજી તૈયાર કરીને, શ્રી જોન પ્રવચન નામના અડવાડિકમાં પ્રગટ
કરવાની સરખાત કરાઈ, પરન્તુ આ પ્રવચનોને પુસ્તકોકારે પણ પ્રગટ
કરવાની મામણીઓ આવતા, સને ૧૯૫૩ માં આ ૨૩ પ્રવચનો પૈકીના
પહેલાં પાંચ પ્રવચનોનો સમગ્ર પહેલા લાગ તરીકે પ્રગટ કરાયો સને
૧૯૫૪ માં ૬ થી ૧૧ મુધીના છ પ્રવચનોનો સમગ્ર બીજા લાગ
તરીકે પ્રસિદ્ધ કર્યો પછીથી, ૧૨ થી ૧૭ મુધીના પ્રવચનોનો સમગ્ર
આ ત્રીજા લાગ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરાય છે ૧૮ થી ૨૩ મુધીના છેલ્લા
છ પ્રવચનોનો સમગ્ર પણ ચોથા લાગ તરીકે સને ૧૯૫૪ માં જ
પ્રસિદ્ધ કરી દેવાનો ઠરાવો છે

સદ્ભાગ્યે, આ ચારેય ભાગોના પ્રકાશન અંગે શ્રી ગદાભાઈ તરફથી સદાચક્ર જનવાનું ઉદાર વલણુ પ્રાપ્ત થયું, જેટલે આ દરેક ભાગની છટકે નકલ માત્ર સ્વા રૂપીઆની કિંમતમાં વેચાઈ શકે અને એકી સાથે જો ૨૫ કે તેથી વધુ નકલો જો કાઢી ખરીદી તો તેમને એક રૂપીઆની કિંમતના દરે વેચાઈ શકે, તેવી અનુદાનતા પ્રાપ્ત થઈ શકી છે, જે 'આભાર-દર્શન' વાંચવાથી આપના ધ્યાનમાં આવેલ દરે.

આ પ્રવચનત્રેણિના પ્રથમ ભાગને માટે સુરતનિવાસી શ્રીયુત મ. ત્રિ ભટ્ટે, ખાસ આગ્રહનો સ્વીકાર કરીને પ્રસ્તાવના લખી મોકલેલી, જે પહેલા ભાગમાં પ્રગટ થઈ ચૂકી છે બીજા ભાગની જેમ આ ત્રીજા ભાગ માટે પણ તેણે કાઢી કરવામાં આવ્યું નથી, જેટલે વાંચકોને તે જ પ્રસ્તાવના વાંચી લેવાની જનામણુ કગરામાં આવે છે

પહેલાં પાંચ પ્રવચનોમાં, માનવજીવનનો પગથાઈ એક મોક્ષ જ છે-એ વાતને રજુ કરીને, એ પરમાદર્શ પહેચાવેને માટે યોગ સાધનાની જરૂર દર્શાવાઈ અને ત્યાર બાદ એ યોગની પહેલી, બીજી અને ત્રીજી ભૂમિકા કેવા સ્વરૂપવાળી હોય, તેનો સ્પષ્ટ છતાં સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપવામાં આવ્યો

છટકા પ્રવચનથી અગીયારમા પ્રવચન સુધીનાં છ પ્રવચનોમાં, એ યોગને પામવાને માટેનાં લાયકાત કેનામાં છે એમ ગણાય, તેણે વર્ણન કરવામાં આવેલું છે અને એ માટે ચાર ગુણોનું વર્ણન કરવામાં આવેલું છે, જેથી યોગને પામવાની લાવનાવાળા અનેના પુણ્યશાનિઓ, એ ચાર ગુણોના ઉપાજનને માટે પ્રયત્નશીલ બનવા દ્વારા, યોગને પામવાની લાયકાતવાળા બની શકે અને યોગને પશ્ચ પામી શકે

બારમા પ્રવચનથી સત્તરમા પ્રવચન સુધીનાં છ પ્રવચનોમાં દેવાદિના સ્વરૂપને અંગે વર્ણન કરાયા બાદ, રામાયણના પ્રસંગો વર્ણવવા શરૂ કરાયા છે

સાથે સાથે, દરેક પ્રવચનોમાં કેટલીક પ્રાસંગિક વાતોને સમીક્ષા, સુધારણાઓની આવશ્યકતા અંગે પણ સૂચન કરવામાં આવેલું છે.

આ બધી જ બાબતો માનવજીવોને ઉન્નતિની સાધના કરવાને માટે ખૂબ જ ઉપયોગની છે અને ઉન્નતિના જે માર્ગો સૂચન કરાયેલ છે, તે માર્ગ એવો છે કે—એ માર્ગને અપનાવનારો માનવજીવ, પોતાનું કલ્યાણ સાધવાની સાથે, અનેકોના કલ્યાણમાં નિમિત્ત બને અને અનેકોના અકલ્યાણમાં નિમિત્ત બનતાં અટકી જાય.

આ પ્રવચનોને આ રીતિએ તૈયાર કરતાં અગર પ્રગટ કરતાં, અમારા અનુપયોગાદિથી આમાં, પૂ. પ્રવચનકાર મહાત્માશ્રીના આશયથી વિરુદ્ધ કોઈ પણ વચન જે આવી જવા પામ્યું હોય અને એથી કદાચ ભગવાન શ્રી જિનેશ્વરદેવોના વચનથી વિરુદ્ધ કોઈ વચન આવી જવા પામ્યું હોય, તો તે ખત્ત મિચ્છા મિ દુક્કઝ દધએ છીએ અને જપા વવામાં દહિદોષ વગેરે કારણે કોઈ અશુદ્ધિ રહી જવા પામી હોય, તો તે સુધારી લેવાની વિનંતિ કરીએ છીએ, તેમ જ જેઓને જે કોઈ પણ સુધારવા જેવું લાગે, તેઓ તે અમને જણાવવાની કૃપા કરે—એવી વિનંતિ કરવા સાથે વિરમીએ છીએ.

—પ્રકાશક.

રામાયણમાં સંસ્કૃતિનો આદર્શ

ભાગ ત્રીજાની અનુક્રમણિકા

પ્રવચનાનુક્રમ	પાનાં
૧ બારમું પ્રવચન	૩
૨ તેરમું પ્રવચન	૧૩
૩ ચૌદમું પ્રવચન	૧૨૬
૪ પંદરમું પ્રવચન	૧૮૩
૫ шેળમું પ્રવચન	૨૫૦
૬ સત્તરમું પ્રવચન	૩૨૮
શીર્ષકાનુક્રમ	૫૪૪
શુ કહેવાય છે અને શુ કહેવાયાનું છે ?	૪
આર ગુણોધી ઉભય લોક મુખે	૬
મોક્ષનો રાગ દેખને પણ ગુન રૂપ બનાવી શકે છે, જ્યારે મોક્ષનો દ્રવ્ય ગુણને પણ દોષ રૂપ બનાવી શકે છે	૭
‘જ્યાં વિષમસુખનું નામેય નદિ એવો મોગ નેપ્રમિ નદિ’- આવા માનસગાઓને મોક્ષના દ્રેષી કહ્યા છે	૮
આ આર ગુણગાઓની પાસે મોક્ષની ને મોક્ષના ઉપાયની વાત ખૂંટીથી મૂકી સમય	૧૦
જ્યાં નેટનું રહેવાની ઈચ્છા દોષ ત્યાં તેટનું રહી સમય નદિ, માટેય આ સસાર જસાર છે	૧૨
જે તુકયાન કરે તેને મારવા-એવો જો કાપદો કરાય, તો સૌથી પહેલાં માણસોને જ મારવા પડે	૧૪
મરવાનું છે અને બીજે જ્યાંનું છે-એ જૂઠી ગવા છે, માટે આરી રીતિએ તમે જીવી શકો છો	૧૬
ખમી ખાઈને ખાસ ધર્મ નમજાનો કે જગત્તાનનો ?	૧૭

સસાર અસાર, માટે સારજૂત રથાન મોક્ષ	૧૮
‘સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે ।’-એમાં શું સમજો છો ?	૧૯
મોક્ષના અભિનાયનો ભાવ	૨૦
સસારસુખ ॥ રસો પોતે એવાને ન દેવ મનાય, ન ગુરુ મનાય કે ન ધર્મ મનાય	૨૧
જે કોઈ ઇચ્છે તેને અવશ્ય મળે, એવી જો દાઈ ચીજ હોય તો તે એક મોક્ષ જ છે	૨૩
અનેકમાની એક દૃષ્ટિ	૨૪
સ્વરૂપની બ્યાખ્યાઓનો નિર્ણય કરવો પડશે	૨૫
મેગબુ ધણુ તો ય બેગબુ કાંઈ નહિ અને ગયા	૨૬
ચોખ્ખતા જોઈશે	૨૮
ધર્મ રહેતો ન હોય તો-	૨૯
દેવતાનાંદિ શા માટે ?	૩૦
દેવતત્ત્વમાં ગણાતા આત્માઓ	૩૧
પરમાત્માની ભક્તિથી તોય પરમાત્માને પમાડવાનો નથી, પણ આપણે તોય પામનાનો છે	૩૨
દેવ પ્રત્યેનો ભાવ	૩૪
રામ ને સસારમાં સોના હંધામાં બેઠેલો છે, છતાં સસારમાં મુખી દેટમાં ગુલો છે ?	૩૫
રામ રાજ તરીકે પણ સારા કેમ હતા ?	૩૭
કયી ચીજ ગમવી જોઈએ ?	૩૮
જેમ રામ ઘટે તેમ સુખ વધારે	૩૯
ચાય છે માટે જરૂરી ન મનાય	૪૦
અમારો ધંધો	૪૧
સાધુ બનનારાં મા-બાપ	૪૨
આત્માને ઉમે ચલાવે એટલે ?	૪૩
આત્માની ચિન્તા	૪૪

પરમાર્થમય સ્વાર્થ	૪૪
ખેટુ ખેતી શા માટે કરે છે ?	૪૫
વધારે ઉપમરી શેષ ?	૪૮
સુરેવ, તુગુર અને સુધર્મનો ખપ લાગ્યો છે ?	૫૦
અત્યારે જરૂરી શાને છે તે ખોટું છે	૫૧
પ્રધાનપણે જલ્લે કે ની લાગી છે ?	૫૩
આપણે શેષી છીએ	૫૫
આત્મા જ સુખ-દુઃખનું વેદન કરે છે	૫૭
રામ સારા કે રુદ્ધ માટે ?	૫
પ્રમો સખથી ખૂલાયે	૬૦
અભિલાષા	૬૧
એક એકથી મુશ્કેલ	૬૩
મુલોના ગોગે સસાર અસાર સામે	૬૪
આવી રીધતિ છત્રને ખટકે નહિ ?	૬૬
પરાધીનતામાંથી છૂટાને માટે દેવતત્ત્વ, મુક્તત્ત્વ અને	
ધર્મતત્ત્વને માનવાની જરૂર	૬૭
દેવતત્ત્વમાં કયા આત્માઓ અખ્યાત ?	૬૮
દુઃખનું મુખ્ય સાધન રાગ	૭૦
રાગને સાત્ત્વિક શા માટે બનાવવાનો ?	૭૧
રાગ દવાન બનાવે છે	૭૩
રાગને સાત્ત્વિક બનાવવાનો ઉપાય	૭૪
લોકરજન માટે કયા કરવાની મનાઈ	૭૫
પદેસાં રાગને સાત્ત્વિક બનાવવો પડશે	૭૫
દેવ તો વીનરાગ જ ભોઈએ	૭૬
દેવાધિદેવ	૭૭
સત્યોને આ દષ્ટિએ બચાવો ૩૩ ?	૭૮
સાર છત્રી ચઢ્યાં તે પ્રતાપ કેનો ?	૭૮

રાગી છતાં વિરાગી કહેનાય	૭૯
શ્રી વીતરાગનો સાચો સેવક રાગનો બાપ બની શકે	૮૦
આટલું થાય તો ય અપૂર્વ સિદ્ધિ જેવું	૮૧
ધન પણ વિરાગી સારૂ અનાવી શકે	૮૨
આર્થ દેશ અનાસક્ત યોગિઓનું ધામ	૮૨
આપણે દોષરાજા છીએ, પણ દેવ તો સર્વશા નિર્દોષ તે સર્વ- ગુણે સમ્પન્ન જોઈએ	૮૩
દેવતા સેવાથી વૃષ્ટિ અમે ઘણીએ, પણ અમારી સેવાથી દેવ વૃષ્ટિ થાય નહિ	૮૪
દેવ અંગે સ્વચ્છ આશીસાની કલ્પના	૮૬
હીરાના હાર પણ કેમ ચઢાવે ?	૮૭
રાજી થનાર શાથી રાજી થાય છે ?	૮૮
મા-માપતી ભક્તિ ય કર્તાવ્ય સમજીને કરવી	૮૯
મનુ-પ્રાર્થનાનો ભાવ	૯૦
શ્રી વીતરાગના દર્શન દ્વારા તમે તમારૂં દર્શન કદી પણ કયું હો ખરૂં ?	૯૧
શ્રી વીતરાગનો ખપ	૯૨
ઈચ્છામાં રહેલો દુર્ગુણ	૯૩
રાગનો વિચિત્ર નશો	૯૪
રાગને ખરાબ કહેવાનો અમને શાખ નથી	૯૪
શ્રી વીતરાગના સેવકોની કથા કોને અમે ?	૯૬
જગત રાજી થવાને બલે રાઈ રહ્યું છે	૯૭
મુખિએ ગયેલા ફરી સસારમાં આવે નહિ	૯૭
જગતા રહેજો !	૯૮
રાગમાં જે ગાંઠ બને તેમને રીઝાવું બહુ પડે	૯૯
નાટકીયા જેવી વાત	૧૦૦
સસારમાં વિરાગભાવે રહેતાં છીએ !	૧૦૧

દોષવાળા દેવને ભક્ત્યે વીતરાગ બનાવ ?	૧૦૨
વીતરાગ બનવાની જરૂર સમજાવવી અને વીતરાગ બનવાનો સાચો ઉપાય બતાવવો-એના જેવો કોઈ ઉપકાર નથી	૧૦૩
ધર્મતત્વ	૧૦૪
જન્મનુ કારણ ક્યારે મૃત્યુ કહેવાય ?	૧૦૪
શ્રુતતત્વ મનિન અને તે ?	૧૦૬
વચના તત્વનુ મહત્વ	૧૦૭
સાધુને જનનમાં પોતાનુ શું ?	૧૦૮
ઉધુ બોલે તે સાધુ મની જાય	૧૦૯
રાગાદિને દોષ રૂપે કામ કરવા દે નહિ	૧૦૯
સાધુઓ કેવા હોય ?	૧૧૦
મહાવ્રતધર	૧૧૦
ત્યાગી બનવાની ભાવના	૧૧૧
વ્રતધારનમાં ધીર બનવું શ્રે	૧૧૨
જરૂરી નિર્દોષપણે બિદ્યાથી મેળવે	૧૧૩
મધુકરની જેમ	૧૧૩
મૌચરી	૧૧૪
આજો સાધુઓ છે	૧૧૪
બિદ્યાએ જાય તેમાં દેવે બે ભાવ	૧૧૬
રજ્જેહરણુ જીવરક્ષા માટે	૧૧૭
જુદે જુદે ઠેકાણેથી લે	૧૧૮
સામાયિકરથ	૧૧૯
ધર્મનો જ ઉપદેશ આપે	૧૨૦
ત્રીજી ભૂમિકાના જીવો	૧૨૧
ત્યાગ નહિ છતાં નજર ત્યાગ તરફ	૧૨૧
તત્વશ્રદ્ધાની સાચો ભાવના આવા દેવ-ગુરુ-ધર્મને દેવે	
પામ્યે જ સતોષાય	૧૨૨

મોહની સામે સારથ જનવુ પડશે	૧૮૯
મરવાના નિર્ણય ઉપર	૧૯૦
મયોદયથીય માણસ કેમવુ નાટકે મેં ત્યાં ન જાગ્યે	૧૯૨
શ્રી હરયનું વનણુ	૧૯૨
પ્રાય સીઓનુ અપમાન કરતા નહિ	૧૯૪
શાણુને શીખામણુ સાનમાં અને મૂરખને શીખામણુ કાનમાં	
પણુ નહિ	૧૯૪
નીચા ગણાતાનો નિરસ્કાર નહિ	૧૯૫
ખૂલાસો થતાં વિચાર	૧૯૬
કચુકિએ આવી પહોચવુ	૧૯૭
કચુકિની વૃદ્ધ વય	૧૯૮
સમજવાળા બની ધીરજવાળા જનવુ જોઈએ	૨૦૦
ચોથા પુરુષાર્થને સાધી લેવાનો નિર્ણય	૨૦૧
ચોથા પુરુષાર્થનું મન થાય એટલે પાપ જવા મડિ	૨૦૨
અર્થ અને કામ-એ અધમ પુરુષાર્થો છે	૨૦૩
સ્વાતન્ત્ર્યના નામે સ્વાતન્ત્ર્ય થઈ વધુ છે	૨૦૪
સ્વીકારેલી જનાબલરીને અદા કરવાને તૈયાર	૨૦૫
સચાતક પાક્યે એક મોક્ષને જ સાધવો એવું છે	૨૦૬
ત્યાગના નિર્ણયની કુદૃશ પાસે જાહેરાત	૨૦૭
પુત્રને વૈરાગ્ય	૨૦૮
બીજાની બૂલનો વિચાર કરો, ત્યારે ય તમારી જાત તરફ પણ	
જોતાં શીખો	૨૦૯
લોનાની કળામાં પાવરધા જનવુ છે કે મુકવાની કળામાં પાવરધા	
જનવુ છે ?	૨૧૧
આપેના વચનની યા.	૨૧૨
સારાં ઘરોમાં પ્રાય કળયો હોય નહિ	૨૧૩
અનાસક્ત યોગી કેવા હોય ?	૨૧૪

આધ્યાત્મિક ડેજરવૃત્તિને માટે શું કરવું જોઈએ ?	૨૧૫
આટલો અમય તો થયો ને ?	૨૧૬
હજી બાજી સાર બમડી ગઈ નથી	૨૧૭
અમારૂં ખરૂં બાકુ	૨૧૮
એક સિવાય મારે આધીન સર્વ દેવા તૈયાર હુ !	૨૧૯
એકની માદબાકી કેમ ?	૨૨૦
માણસને મહાન બાકે આપવું-એમાં બાધથીદહી ?	૨૨૨
ત્રણ વર્ષે લેણું ૨૦-નો કામદો	૨૨૩
કેકેવીની મામણી	૨૨૪
બાપ-દીકરાનો સળધે	૨૨૬
જેવું માગ્યું તેવું જ આપ્યું	૨૨૭
સસારમાં કેમ જીવાય, એ મ શીખના જેવું	૨૨૮
કોઈનું દવાકુ મ કરવું નથી	૨૨૯
હિંમત કુટુંબોની પરપરા	૨૩૦
દેશ સસારને તણને નીકળનારા હોય તો કેવી મનોરતિનું	
સર્જન થવા પામે ?	૨૩૦
આર્થ સરકૃતિના આચાર્યે રિસરાયા છે તેનું પરિણામ	૨૩૧
કોઈ ધર્મચાત્ર ધરમાં ચોંગી રહેવાનું કહે છે ?	૨૩૩
રાજ્ય લેવાની નદિ ખજુ દેવાની તકરાર	૨૩૪
શ્રી રામચન્દ્રજીને બોલાવીને શ્રી હરચંદ્રે શું કહ્યું ?	૨૩૫
રાજ્ય સાર નદિ છતાં રામરાજ્ય સાર, કેમ કે-શ્રી રામ	
સારા દના	૨૩૬
તો રામાયણ કોઈ ભુદી જ લખાત	૨૩૮
તો આજનો સસાર આટલો બધો દેવાળીઓ હોત ?	૨૩૯
આર્થ સરકૃતિને જીવનાર એ કુટુંબ	૨૪૦
આર્થ સરકૃતિની ખાયા ન હોત શું	૨૪૦
મુખ તો સુંદર સરકારોમાં રહેતું છે	૨૪૧

ગાળો દેતાં શીખ્યા હો, પણ જાત જોતાં શીખ્યા નથી	૨૪૨
પ્રીતિને વધારે ને વિરમવને પમાડે એવી વાત	૨૪૪
કેંકેથી પણ સામાન્ય બાઈ નથી	૨૪૫
માનવતાની ને કુલવટની ગણતરી કરે .	૨૪૬
રામરાજ્ય છા માટે જોઈએ છે ?	૨૪૭
પોતાની પચાત કરનારા વિરલ	૨૪૮
જીવવાને આખ સારે રાખવા જેવાં જીવનો	૨૪૯
રામાયણના સર્જનનું મૂળ	૨૫૧
રામાયણનાં પાત્રોને જોવાની દૃષ્ટિ	૨૫૨
શ્રી ભરત ઉપર અસર	૨૫૩
જેટલો ભોગ સસાર માટે તેટલો ય સિદ્ધાંત માટે નહિ	૨૫૪
મોહની અસરથી વચન માગ્યું	૨૫૫
શ્રી હસરથ ને શ્રીમતી કેંકેયીનો સબંધ	૨૫૬
તમે આવો વિવેક કરી શકો ?	૨૫૭
હિંસક સ્વાર્થભયતા વધી નહિ છે	૨૫૮
દૃષ્ટિ બદલાય તો સાચી માનનતા આવે	૨૫૯
તમારા ધરમાં ય તમારા પ્રત્યે વિશ્વાસ છે ?	૨૬૦
વચન ઉપરનો વિશ્વાસ નાખૂદ થતો જાય છે	૨૬૨
અવિશ્વાસની ફી ભરવી પડે	૨૬૩
કેંકેયીને સંજોગોએ લાચાર બનાવી દીધી હતી	૨૬૪
પિતાને પુત્રો પ્રત્યે આવો વિશ્વાસ જોઈએ	૨૬૫
પિતા પાસે પુત્ર કેમ આવે ને કેમ જાય ?	૨૬૭
શ્રી હસરથ શ્રી રામને કહે છે	૨૬૮
આજે ભણતર વધ્યું છે ?	૨૬૯
જેરીરટર આવીને સબંધને સુધારે કે વધુ બગાડે ?	૨૭૦
આધેની ખીરની લીનગી થાય તો ય ગળી લાગે	૨૭૧
પાત્રોની સાચી ઓળખનો અગાવ	૨૭૨

માર એક પશુ વર્તન એવું નહિ જોઈએ, કે જેથી મા-આપને	
દુ ખ થાય-આવું સપુનના દેવે દેવ	૨૭૩
સમૃતિની વાનો પશુ વધુસયા માંડી છે	૨૭૪
પરપગના વર્તનનાં આપ સમૃતિનો જાવ	૨૭૬
લોકોએ જન ખેંચ નાખી, માટે ધરમાં રાજ્ય ધુરધુ છે અને	
ધુરધુ જાડ છે	૨૭૮
જેવા રિતિન દર્શ જેથી આ જાવ જાગ્યે ?	૨૮૦
શ્રી રાખને દુ ખ છતાં શ્રી દસ ચને જ્ઞાનદ	૨૮૧
નિમોણની ખતર કોને છે ?	૨૮૨
આપ આદો તો જાગ્રનને ય રાજ્ય દર્શ સોમ છો	૨૮૩
ખરાખીથી દતોત્સાદ જનીને ઉપેક્ષવાળા જનવાને બદલે ખરાખીને	
કાદરાનો પુત્રપાથ કરો	૨૮૪
તમારી મીઠકતની પશુ તમે ધારી જવગ્યા કરી સોમ ?	૨૮૫
પરીક્ષા કરીને કાપ સોપરાને અગે એક રોડનું અને તેની ચાર	
પુત્ર પૂજોનું ઉદરનું	૨૮૭
એ મુગને પાછો લાવતા બધા સયમી જનનું પારો	૨૮૨
આપ સદાદ પૂછે-એ આપની મોટાઈ	૨૯૩
આપની જાણથી ડેરની પગીથી ધોળા ખીડ, પશુ આપની	
આજ્ઞા ખાતરે ય અનીનિ કર નહિ	૨૯૪
અનીનિ કે નાની આજ્ઞા કેમ માથે ચગાવે છે ?	૨૯૬
મા-આપને આજ્ઞામાં રાખે ને અવગણે ?	૨૯૬
મા-આપનો મોટો ગુ-હો	૨૯૭
શ્રી, જરતમાં ને મારામાં બેઠ નથી	૨૯૯
શ્રી દશરથને ય આશ્વર્ષ ઉપજ્યુ	૩૦૦
ધણી સ્ત્રીઓવાળા ખરાજ ને એકવાળા સારા ?	૩૦૧
ધણી સ્ત્રીઓ છતાં પશુ, એ કાળમાં સસાર જેવો સારો ચાલતો	
દતો, તેવો આજે એક જાં નથી ચાલતો	૩૦૨

વિષયાસક્તિએ આજના માનવેને બહેરા અને શુદ્ધ હૈયાના	
ખનાવી દીધા છે	૩૦૪
ભાઈએ વચ્ચે દરિદ્રાઈ	૩૦૫
શ્રી ભરત શું કહે છે ?	૩૦૬
કોકેલીની મુઝરણ	૩૦૭
શ્રી દશરથની મુઝરણ અને શ્રી ભરતને આજ્ઞા	૩૦૭
શ્રી રામની મુઝરણ અને સમજાવટ	૩૦૮
આવી સ્થિતિમાં ચ રાજ્ય લેવું પસંદ નથી	૩૦૮
શ્રી ભરતે આપેનો જવાબ	૩૧૦
વનનાસે જવાનો નિર્ણય	૩૧૨
શ્રી રામ એ ખરેખર રામ હતા	૩૧૨
શ્રી રામની વાત હૈયાની હતી માટે પોતે કેવા રસતા લેવા-તેનો	
નિર્ણય પોતે જ કરી લીધો	૩૧૪
શ્રી રામ પાછળ શું બને છે તે જોવાને પણ નહિ થોડાનાં	
રવાના થાય છે	૩૧૬
શ્રી રામે કૌસલ્યાને જણાવેલો પોતાનો નિર્ણય અને કૌસલ્યા	
ઉપર તેની થયેલી અસર	૩૧૮
પ્રતિજ્ઞાપાલનની કિંમત	૩૧૯
કૌસલ્યાનો વિનાય	૩૨૦
શ્રી રામચન્દ્રએ કૌસલ્યાને કેવા પ્રકારનાં વચનો કહીને બોધ	
પ્રમાડ્યો ?	૩૨૧
તમારે કોના જેવા થવું છે ?	૩૨૩
શ્રી રામ સીતાને પૂછવા મળ્યા નહિ છતાં સીતાએ શ્રી વિચાર કર્યો ?	૩૨૪
સુધરવા માડો એ જાણના	૩૨૫
આમળ આવનારા પ્રસંગો	૩૨૬
શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના શાસનની દૃષ્ટિને લક્ષ્યમાં	
લાવવાનો ઉદ્દેશ	૩૨૮

આપ' દેશના મહાપુરુષોએ જે શ્રવનકથાઓ લખી છે, તે ય દ્વાથી પ્રેરાઈને લખી છે	૩૩૦
સારા આચારવાળા માણસોને ય કોઈ કોઈ વાર વિષયકથાવની લાગણીઓ નિયમ સ્થિતિમાં મૂકી દે છે	૩૩૨
શ્રી હરશય જે મોહની ધેરી અસરમાં હોત તો ?	૩૩૪
શ્રી હરશય શાથી એમ કઈ ચાક્યા ?	૩૩૫
શ્રી રામચન્દ્રએ કહેલી ચાર વાતો, કોઈ પણ સારા માણસથી જૂની જૂલાય તેવી નથી	૩૩૫
માતા-પિતાની રાજ્યને લેવાની આગ્રહ હોવા છતાં ય શ્રી જરેતજી મક્કમ વનજી	૩૩૮
પિતાશ્રીના વચનજી પાવન થાય-એ મારે પોતાના મુખજી બમિદાન દેવાનો નિર્ણય	૩૪૨
હજીની ચીજ ખીજીને દેવાની તૈયારી ખરી, પણ ખીનહજીની ચીજ કોઈ આપે તો ય લેવાની આતુરતા નહિ	૩૪૩
શ્રી રામચન્દ્રએ પોતાની માતાને કેવી કેવી વાતો કહીને શાન્ત કરી અને સમજાવી ?	૩૪૬
મહાપુરુષોના વર્તનની વાતોની અસર ક્યારે થાય ?	૩૪૬
પત્નીને નહિ પૂછવામાં ય આપ' દેશની કુતવદ	૩૫૦
શ્રી રામની પૂઠે જવાની સીતાશ્રીની તત્પરતા	૩૫૧
મૂખની સોખલ કરવી નહિ	૩૫૨
સખા વક્તાને ખીનવે ય ખરી અને કરમાવે ય ખરી	૩૫૩
વમારે બધાને દીકરા તો રામ જેવા જ જોઈએ છે, પણ રામ જેવા દીકરા સર્જાય એવું વાતાવરણ કયાં છે ?	૩૫૪
સસારને શ્રવણે હોય તો ય એવું શ્રવણે કે દુર્ગતિ થાય નહિ	૩૫૫
વહુ પગે પગી આવે કે પગ પગાડી આવે ?	૩૫૬
આજે સસાર એવો બની ગયો છે કે-કોઈ પણ ચાણુને આવડા સસારને શ્રવણનું મન થાય નહિ	૩૫૭

કૌશલ્યાને મન સીના ને સીતાને મન કૌશલ્યા	૩૬૦
દીકરાની વદુને લાવવાનો વરધેડો તો મોટો કાઢો છો, પણ	
એની પાછળ રહેલી જવાબદારીને તમે સમજો છો કે નહિ ?	૩૬૨
સ સારમાં ય, બોજબોજને હાથ જોડવા પડે-એવું જીવાય	૩૬૪
આમ દેસાના સરકારો તો, દીકરી કરતાં પણ વદુને અધિક	
મનાવે	૩૬૫
દીકરી સરકારમાં દીકરાથી ય હિંચી જોઈએ	૩૬૬
બામડીને શું ના આપડે તો ના ચાલે ?	૩૬૭
ચાકરી ય કરે, દવા ય પાપ ને સમાધિ ય આપે	૩૬૯
મદનરેખાએ પોતાના પતિને કરાવેલી અતિ સુંદર પ્રકારની	
અન્તકાલીન આરાધના	૩૭૦
આવું શિક્ષણ ને આવા સરકાર કરાંથી મળે ?	૩૭૩
મંદગી વખતે હિતરવીઓ શું કહે અને શું કરે ?	૩૭૮
દેખીશો ઝાકટરની જેમ કોઈ દેખીશો ધર્મગુરને પણ તમે શોધી	
રાખ્યા છો ખા ?	૩૭૯
ભીઓને ચોપડીઓ ન આપડે તો તે ચાલે પણ મૃદસ ચાવન	
ન આપડે તો તે ન ચાલે	૩૮૧
સ્વતન્ત્રતા ને સમાનતાની વાતો	૩૮૨
શ્રી રામની ખૂટે જવાની અનુભૂતિ માગવાને આપેલાં સીતાજીને	
કૌશલ્યાએ ॥ કહ્યું ?	૩૮૩
દેવી સમજીને લાવ્યો ને નીકળી ઝાકણ-એમ ચાપ	૩૮૬
સીતાજીને પોતાના સુખનો વિચાર આવ્યો હોત તો ?	૩૮૭
સીતાજી કહે છે કે-આપના અંતરની ભક્તિ અને જગમમાં	
પણ સુખશાંતિ દેનારી ચરો	૩૮૮
નગરસ્ત્રીઓ પર થયેલી અસર	૩૮૯
કુટુંબમાં નાનાઓ મોટાઓના ભક્ત જ હોય ને ?	૩૯૦
શ્રી લક્ષ્મણજીની વિચારણા	૩૯૧

વચન ખાતર જે સહુ પડે તે સહવાને તૈયાર	૩૬૩
દુ પણુ પાછળ જાઉં છું	૩૬૩
કુમિત્રાને આધાર ને આનંદ	૩૬૪
આવી રીતિએ સ્વાર્થને ઘણતા આવડે તો ?	૩૬૫
કુમિત્રા શ્રી લક્ષ્મણને ઝટ જવાનું કહે છે	૩૬૬
માનેસાની જ કુમિત્રા	૩૬૬
ભારી ખરેખરી મા વુ જ છે !	૩૬૭
કૌશલ્યાને આનંદ નથી થતો પણ દ ખ ધાય છે	૩૬૮
કૌશલ્યાની ના અને શ્રી લક્ષ્મણની સમજાવટ	૩૬૮
સાથે લીધા છે માત્ર ધનુષ્ય-બાણ	૪૦૦
રાજાને ને પ્રજાને અનિશ્ચય આદ્ય જોના છતાં ય કાઈના	
પણુ વિચારમાં પરિવર્તન નહિ	૪૦૧
શ્રી હરતનો આકોશ	૪૦૨
શ્રી દશરથને શુ સાથે છે ?	૪૦૩
શ્રી રામને ખાલ વાળવા સામતાદિને મોકલે છે	૪૦૩
શ્રી રામ સામતાદિની વિનંતિને ય સ્વીકારતા નથી	૪૦૪
સીતા-લક્ષ્મણને કેમ પાછાં વાળ્યા નહિ ?	૪૦૬
જાતે વિનંતવાને જવાનો શ્રી હરતનો નિર્ણય	૪૦૬
કેકયામાં આવેનું દંબ પરિવર્તન	૪૦૭
કેકેયીની કમૂલ્લાત અને વિનંતિ	૪૦૮
શ્રી હરતને હવે મા મા લાગી	૪૦૯
શ્રી રામાદિને વૃક્ષ નીચે બેઠેનાં આનંદમાં જોયાં	૪૦૯
પરપર દોડદોડ	૪૧૦
કોર હેયાં પણ પીગળી જાય એવું દસ્ય	૪૧૧
ચોદ વર્ષના વનવાસની વાત	૪૧૨
કેકેયીએ મોહવશ અને જૂન કરી, પણ જાનનાં તો એ	
ઉત્તમ જ-એમ થશે	૪૧૩

જૈન દષ્ટિએ
તિથિદિન અને પર્વારાધન

મૂલ્ય રૂ. ૧૧-૦-૦

શ્રી જૈન પ્રવચન કાર્યાલય

- ઠે રોડ શ્રી મનસુખભાઈની પોળ સામે,
કાલુપુર રોડ - અમદાવાદ

ॐ ह्रीं श्रीं अर्हं नम ।

णમોત્થુ ण समणस्स भगवओ महावीरस्स ।
अनन्तलब्धिनिधानाय श्रीगौतमगणधरघराय नमो नम ।

રામાયણુમાં સંસ્કૃતિનો આદર્શ • ત્રીજો ભાગ •

વિ ■ ૨૦૦૭ અને ૨૦૦૮ મા

“રામાયણુમાં સંસ્કૃતિનો આદર્શ” એ વિષયને અવલંબીને
અમદાવાદ - પ્રેમાભાઈ હોલમાં અપાઓલા ૨૩ પ્રવચનો
પૈકીના ૧૨ થી ૧૭ પ્રવચનો

પ્રવચનકાર

પૂ સત્યામમરહસ્યવેદી, પરમ ગીતાર્થ, સ્વ આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ વિજયદાનસૂરીશ્વરજી-પદ્મપ્રભાકર, પૂ સિદ્ધાન્ત
મહોદધિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજના
પદ્માલકાર-પૂ પરમ શાસનપ્રભાવક, વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ,
મહારાષ્ટ્રદેશીહારક, આચાર્યદેવ શ્રીમદ્

વિજયરામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ

બારમું પ્રવચન

વિ સ ૨૦૦૩, શા ત્થા મુદી ૮, તરિવાર
તા ૬ ૬ ૫૧ સવારે ૮૧૧ થી ૧૦૧૧
૨૫૫ - પ્રેમાભાઈ દેવદાસ બડ નમસ્કાર

[તા ૬ ૬ ૫૧, રવિવારે સવારે ૮૧૧ થી ૧૦૧૧ વાગ્યા
સુધા, અમ. ૧૧૧૦-પ્રેમાભાઈ દેવદાસ ૫૫ પ્રવચનકાર મહાત્માનું આ
પ્રવચનશ્રેણી અમેનું બારમું જન્મેર પ્રવચન થયું હતું આનું ક્રમ મુજબ,
આ પ્રવચન વખતે પણ, પોતપોતાના અખ્યાનસને માટે આ પ્રવચનની
નોંધ લેવાને માટે “ સુદેશ ” કાર્યોલખના તથા “ ગુજરાત સમાચાર ”
કાર્યોલખના જ્ઞાન્તનિવેદક બાઈએ દ્વારા રજા હતા એ જ તેમ
બાઈએ, પોતપોતાનો તૈયાર કરેલો આ પ્રવચનનો આદર્શ, પોત
પોતાના પત્રોના તા ૧૦ ૬ ૫૧, મેમ્બરના અકબી પ્રગટ કર્યો
હતો તેને પ્રગટ કરતા, મથાળેની પોતાની નોંધમાં—

‘ સુદેશ ’ કાર્યોલખના જ્ઞાન્તનિવેદક બાઈએ જણાવ્યું હતું
કે—“ રામાયણમાં સમૃતિનો આદર્શ ’ એ વિષય ઉપર આચાર્ય શ્રી
વિજયરામચન્દ્રસુરીશ્વરજી મહારાજે શરૂ કરેલી બ્યાખ્યાનમાળાનું બારમું
બ્યાખ્યાન આજે પ્રેમાભાઈ દેવદાસ સવારે ૮૧૧ વાગે આપ્યું હતું
આખોયે દેવદાસ ખીચોખીચ બહાર ગયો હતો ”

ત્યારે “ ગુજરાત સમાચાર ” ના જ્ઞાન્તનિવેદક બાઈએ જણાવ્યું
હતું કે—“ આજે સવારે ૮૧૧ વાગે પ્રેમાભાઈ દેવદાસ દ્વારા નૈનાચાર્ય
શ્રીમદ્ વિજયરામચન્દ્રસુરીશ્વરજી મહારાજે એમની શરૂ થયેલી બ્યાખ્યાન
માળાના અનુસવાનમાં ‘ મોક્ષ અને તેનો માર્ગ ’ એ વિષય ઉપર પ્રવચન
આપ્યું હતું આ પ્રસંગે રાખેલા પ્રમાણે જૈન અને જૈનેતર શ્રોતાઓથી

વાંતા પણ આવશે એ બધું કહેવા પાછળ પણ આશય એ જ છે કે-આ જીવ પરમ પદના આદર્શને, પોતાના મોક્ષને પરમ લક્ષ્ય તરીકે પામી બચ અને પછી એવી રીતિએ એ પ્રવૃત્તિ કરવા માટે, કે જેથી એ થોડા જ કાળમાં પરમ પદને પામી શકે એટલે જ, આ બધી વાતો આપણે પહેલાં કરી લીધી છે.

ચાર ગુણોથી ઉભય લોક મુરે

આ આર્ય દેશનો માનવસમાજ કદાચ વિશેષ કાંઈ પણ ન કરતો હોય, તો પણ જો તે યોગની પૂર્વભૂમિકાના જે ચાર ગુણો બતાવ્યા, તેનાથી જોતપોત થયેલા હોય, તો મોટા ભાગે દુરમન પણ તેની સામે આગળી ચીંધી શકે તેણે એના જીવનમાં હોય નહિ જે માણસ પોતાના માતા-પિતા તથા કલાચાર્ય અને તેમના મળધિઓ તેમ જ પોતાના કુળમાં સમ જીને કે અણસમજથી પણ જે દોષ ગુરૂ-વડિલ આદિ મનાતા હોય, તેમના પ્રત્યે નમ્રતાને ધારણ કરનારો હોય, ત્રિકાલ નમસ્કરણ આદિથી તેમના વિનયને આચરનારો હોય તથા દેવાદિનો ઉપાસક હોય, વળી, આપણે જે જોગણીસ સહા ચારોને વર્ણવી આપ્યા, તે જોગણીસ સહાચારોને જે પોતાના જીવનમાં જીવનારો હોય, જે પાપથી બચવાની વૃત્તિવાળો હોય અને યર્ષ જતા નાના-મોટા પાપોની શુદ્ધિને માટે જે યથાશક્તિ તપને નેવનારો હોય, અને, કહે મોક્ષ એ પરમ લક્ષ્ય ન બન્યું હોય પણ મોક્ષ પ્રત્યે જેનામાં દ્રેષલાવ ન હોય, આવો કોઈ પણ માનવ, માનવસમાજને માટે આશીર્વાદ રૂપ બને, એમ માનવામાં કાંઈ વાધો આવે એમ છે અર? કોઈ પણ જીવ, આવી રીતિએ જીવે અગર તો આવી

રીતિએ જીવવા માટે, તો એથી એને પોતાને કે માનવ સમાજને કાર્ડ નુકશાન થાય ખરૂં ? આ ચાર શુભો તો એવા છે કે-આ ચાર શુભોને જીવનમાં જીવનારો માણસ, આ લોકમાં પણ શિષ્ટજનોનો પ્રીતિપાત્ર બને અને મૃત્યુ બાદ એની દુર્ગતિ થાય નહિ આ ચાર શુભોમાં, નથી તો એને એહિક દૃષ્ટિએ નુકશાન કે નથી તો એને પારલૌકિક દૃષ્ટિએ નુકશાન એ સુખે જીવી પણ શકે અને એ સુખે ભરી પણ શકે

મોક્ષનો રાગ દોષને પણ શુભ રૂપ બનાવી શકે છે,
બ્યારે મોક્ષનો દેષ શુભને પણ દોષ રૂપ બનાવી શકે છે

આ બધી યોગની પૂર્વભૂમિકાની વાતો છે યોગ, એ શું ચીજ છે ? મન, વચન અને કાયાની જે જે વ્યાપાર આત્માને મોક્ષની માથે યોજી આપનાર હોય, તેવા સઘળા મન-વચન-કાયાના વ્યાપારોનો યોગમાં સમાવેશ થાય છે એટલે, યોગ શા માટે છે ? મોક્ષને પામવાને માટે જ ને ? આવા યોગને પામવો હોય, તો હૈયામાં મોક્ષ પ્રત્યે દેષ ન જ હોવો જોઈએ ને ? જો મોક્ષ પ્રત્યે દેષ હોય, તો યોગને યોગ રૂપે પમાય જ નહિ આથી જ, જ્ઞાનિઓએ મોક્ષના અદેષને પણ એક શુભ તરીકે વર્ણવેલ છે મોક્ષનો ગગ થયા પછી તો માનવી મોક્ષના ઉપાયને બંધુવા અને સેવવાના પ્રયત્નમાં લાગી જાય, પણ મોક્ષને અને મોક્ષના ઉપાયને સાબળવાની લાયકાત કેનામાં ગણાય ? મોક્ષને અને મોક્ષના ઉપાયને સાબળવાની લાયકાતને માટે, છેવટમાં છેવટ જીવમાં મોક્ષ પ્રત્યેના દેષનો અભાવ તો જોઈએ જ માટે જ મોક્ષનો અદેષ, એ પણ એક શુભ ગણાય છે જેનામાં મોક્ષનો અદેષ

નથી, તેના જેટલા શુણ્ણ, તે પણ પરિણામે દોષ રૂપ નિવડવાના છે. મોક્ષ, એ એક એવી ચીજ છે કે-એના ઉપરનો અદ્રેષ પણ શુણ્ણને પામવાનું દ્વાર બની શકે છે. મોક્ષનો રાગ તો દોષને પણ શુણ્ણ રૂપ બનાવી શકે છે, જ્યારે મોક્ષનો અદ્રેષ શુણ્ણનો અને દોષનો સાથો જ્યાં પામવાની લાયકાતને પામવામાં સહાયક બને છે અને મોક્ષનો દ્રેષ તો એવો છે કે-એ શુણ્ણને પણ દોષ રૂપ બનાવી દે છે. આપણે તો શુણ્ણ શુણ્ણ તરીકે જોઈએ છે. આપણે જે સદાચારોની વાત કરી આવ્યા તે સદાચારો અને વડિલ આદિના વિનયની પ્રવૃત્તિ, એ વગેરે સ્વાર્થ જોઈએ કે સ્વાભાવિક જોઈએ ? કહો કે-સ્વાર્થ નહિ પણ સ્વાભાવિક જોઈએ. સ્વાર્થ ખાતર તો સદાચારનો દેખાવ કરનારા પણ ઘણા છે અને સ્વાર્થ ખાતર જેની જરૂર પડે તેના વિનયને આચરનારા પણ ઘણા છે. સ્વાર્થ વિના, માત્ર કૃતજ્ઞતાના યોગે, કર્મોનુસાર જેવા માતા-પિતાદિ મળ્યા હોય તેમનો તથા નમતાના યોગે અન્ય વડિલો આદિનો વિનય કરાય, તો તે શુણ્ણ કહેવાય જે પ્રવૃત્તિ સ્વરૂપે શુણ્ણ રૂપ હોય, તેવી પ્રવૃત્તિ પણ જો કેવળ સ્વાર્થને વિવશ બનીને કરવામાં આવે, તો તે દલ રૂપ બની જવાથી દોષ રૂપ બની જાય છે.

‘જ્યા વિષયસુખનુનામેજ નહિ એવો મોક્ષ જોઈએ નહિ’-આવા માનસવાળાઓને મોક્ષના દેખી કહ્યા છે :

મોક્ષની વાત સાલગતા ઘણાને થાય છે કે-‘મોક્ષમાં હોય શું ?’ ભૂખ્યાને શું યાદ આવે ? ખાવાનું ! તરસ્યાને શું યાદ આવે ? પીવાનું ! અને લોગના ભૂખ્યાને શું યાદ આવે ? લોગસામગ્રી ! એટલે, જ્યારે મોક્ષના સ્વરૂપની વાત ચાલે,

ત્યારે પણ એ પૂછે શું ? એવું એવું જ કે-‘ મોક્ષમા ખાવાનું મળે કે નહિ ? પીવાનું મળે કે નહિ ? લોગસામગ્રી મળે કે નહિ ? મોજશોખના સાધનો મળે કે નહિ ? ’ એવા વખતે, મોક્ષનું નિરૂપણ કરનાર કોઈ પણ શાસ્ત્રકારને કહેવું પડે કે-‘ આ તું શું માગે છે ? મનારમા માયુ સુખ છે જ નહિ, એ વાત તો પહેલા ઘઈ ગઈ, પછી આત્મ પૂછાય ? સમાનમા જો આપણે જોઈએ છે તેવા દૃખરહિત, અન્તઃક્રિત અને પરિપૂર્ણ સુખની નભાવના હોત, તો મોક્ષની વાતને અવકાશ જ કયાથી હોત ? ’

પણ જેઓને એવો જ દૃઢ ભ્રમ ઘઈ ગયો છે કે-‘ ત્યાં સાફ સાફ ખાવાનું ન હોય, ત્યાં નાફે માફ પીવાનું ન હોય અને ત્યાં સાફ સાફ લોગવવાનું ન હોય, ત્યાં સુખ હોય જ નહિ ’

-એવા છવોને, મોક્ષની વાતમા ચ એવું પૂછવાનું મન થાય છે કે-‘ ત્યાં ખાવાનું હોય કે નહિ ? પીવાનું હોય કે નહિ ? લોગ સુખને લોગવવાનું હોય કે નહિ ? ’ આત્મ એ પૂછે અને જો કહીએ કે-‘ મોક્ષમા એવું કાઈ જ ન હોય, છતાં ખનુ નામ ન હોય અને સુખનો પાર ન હોય ’ તો એ વાતને એ ગમે તેટલું મમજાવવા છતાં પણ સમજી શકે નહિ । ઉપરથી એ કહી કે કે-‘ ત્યાં વિવિધસુખનું નામેય નથી, એવો મોક્ષ તો અમારે કોઈ કાળે પણ જોઈએ નહિ । ’ એવા છવોને મોક્ષના દેખી તગીકે કહ્યા છે અહીં જોડેગાઓમાથી કોઈના હેયામા આત્મ તો નહિ જ હોય, એમ માની લઈને ? ‘ ત્યાં વિવિધસુખનો લેશ પણ નથી, એવો મોક્ષ તો નથી જ જોઈતો ’-એવું કાઈ તમારામાના ઘોઈના હેયામા તો નથી જ ને ? એટલે, ઉલ્લેા જે શુદ્ધ યોગની પૂર્વભૂમિકામા કહ્યો છે, તે શુદ્ધ તો તમારા જણામા છે, એમ માનીને ચાલુ ને ? માતા-

પિતાદિ ઉપકારિઓની સેવાભક્તિ તમે કરો છો કે નહિ, જે સદાચારો કહેવાયા તે મદાચારોને તમે આચરો છો કે નહિ અને યથાશક્તિ તપ પણ તમે કરો છો કે નહિ, એ અમારે જોવું હોય તો એ કયા જોવા જઈએ ? પણ આ એક એવો શુભ છે કે-અહીં જોડેલાઓમા અને અહીં હાજર રહેલાઓમા આ શુભ છે કે નહિ, તે તમારા જોલવા ઉપરથી નક્કી કરી શકું 'ત્યા બાવા-પીવાના અને લોગોપલોગોના સારા સારા સાધનો છે કે નહિ ?'-આવું પૂછે નહિ અથવા તો વધારે સ્પષ્ટીકરણ પૂરતું પૂછે, પણ એવી મનોદશા તો ન જખતાવે કે- 'એવું બધું જો ત્યાં ન હોય, તો મોક્ષ જોઈએ નહિ ' તો હું કંઈપી લઉં કે-ચોથો શુભ તો છે ! પણ તમે દબધી બોલો નહિ તો જ ! હૈયાના બાવને તમે છૂપાવો અથવા તો હૈયામા હોય તેનાથી ઊલટા પ્રકારના બાવને તમે વ્યક્ત કરો ને એથી હું છેતરાઉં, તો તે જુદી વાત છે

આ ચાર ગુણવાળાઓની પાસે મોક્ષની ને મોક્ષના
ઉપાયની વાત ખૂશીથી મૂકી ગયા

મોક્ષના અર્થેય રૂપ આ શુભ જે જીવોમા હોય, પાપનો હર હોય એટલે બને ત્યાં સુધી પાપને આચરવાનું જેમનું હિલ ન હોય અને જે પાપચર્ચનાય, તે પાપથી શુદ્ધ થવાને માટે જેઓ યથાશક્તિ તપને આચરતા હોય, લોકાપવાદ ભીરૂત્વ આદિ સદાચારો જેઓમા હોય, અને જેઓ માતા-પિતાદિ વડિલોના પિનયને આચરનારા હોય, આ ચાર શુભો વાળા જીવો એવા લાયક ગણાય છે કે-એમની આગળ મોક્ષની અને મોક્ષના ઉપાયની જે જે વાતો ઠહેવી હોય, તે

ખૂશીથી કદી શકાય બધા ગુણો હોય, પણ જો મોક્ષના અ-
 દેશ રૂપ ગુણ ન હોય, તો એવા જીવોમા આવી લાયકાત
 હોય નહિ બાકી, જેમનામા આ ચારેય ગુણો હોય,
 તેઓની આગળ જો મોક્ષની અને મોક્ષના ઉપાયની વાત
 મૂકવામા આવે, તો તે જીવોને પ્રાય એ વાત બહુ ગમી
 જાય એને જો એમ કહેવામા આવે કે-‘દેવ તો તે જ કહે-
 વાય, કે જે મોક્ષમાર્ગના સ્વતંત્રપણે સ્થાપક હોય અગર
 મોક્ષને પામેલા હોય, ગુરૂ પણ તે જ કહેવાય, કે જે સસારને
 તણને માત્ર મોક્ષમાર્ગની આગધનામા લાગ્યા હોય તથા
 મોક્ષમાર્ગના જ દર્શક હોય, અને ધર્મ પણ તે જ કહેવાય, કે જે
 ધર્મ આત્માને કમશ મોક્ષની નિકટમા લઈ જાય તેવો હોય !’
 તો એ વાત એને બ્યાજળી લાગે યોગની પૂર્વભૂમિકામા કહ્યા
 તે ચાર ગુણો હોય અને એમા જો આવી વાત માનગવાને
 મળે, તો એને કમથી કમ એટલું તો થાય જ કે-વાત બ્યા
 જળી લાગે છે એમા, જો એની જુદિનો વિકાસ થઈ જાય અને
 આ વાતમા મુનિશ્ચિત થવામા અન્તરાય કરે તેવું કર્મ જો
 માર્ગ આપે, તો એ જીવને દેવ-ગુરૂ-ધર્મની આ વાતમા મુ
 નિશ્ચિત મતિવાળા બની જતા પણ વાગ લાગે નહિ રામા
 ચણના જે પાત્રોની આપણે વાત કરવાની છે, તેમાના મોટા
 ભાગના પાત્રો આવા જ દેવ-ગુરૂ-ધર્મના ઉપાયક હતા માટે
 આ વાત પહેત્રી કરી છે જ્યાં સુધી આ ન સમજાય, ત્યાં
 સુધી જૈન દૃષ્ટિએ જે વ્યક્તિઓને ગબૂ કરવી છે, તે વ્યક્તિ
 ઓના સારાપણાનો માથો ખચાત આવે નહિ એ વ્યક્તિઓને
 રબૂ કરવા દ્વારા પણ આપણે તો આર્ય સંસ્કૃતિનો જે પરમ
 આદર છે, તે જોવો છીને ? એ આદરનો જેને મન નિર્ણય

હોય, જેણે મોક્ષને જ પોતાનો પરમ આદર્શ બનાવીને એના સાચા ઉપાયમા જેણે શ્રદ્ધા કેળવી હોય, તે સસાગમા રહ્યો હોય તો ય કેવો હોય, એ આપણે જાણું છે ને ? એ જોઈને ઠરવાનું શું ? તમારે એવી રીતિએ વર્તવા માડવાનું, કે જેથી આ લોક પણ સફળ બને, પરલોક પણ સફળ બને, પગ્મ પદ રાહ જુએ અને થોડાક જ વખતમા પરમ પદના લોકતા બની જવાય, કે જેથી હું બના લેશથી પણ મુક્ત બની જઈને, પરમ મુખ કે જે સદાજાળ રહેનાર છે, તેના સ્વામી બની જવાય

જ્યા જેટલું રહેવાની ઈચ્છા હોય ત્યા તોલું રહી શકાય

નહિ, માટે ય આ સસાર અસાર છે

હવે આપણે એ વાત કરવી છે કે-શા માટે આર્ય દેશના મહાપુરુષોએ મોક્ષની વાતને સૌથી વધારે મહત્ત્વ આપ્યું છે ? એ માટે, જાનિઓએ સૌથી પહેલા એ વાત બારપૂર્વક કહી છે કે-સસાર, એ અસાર ચીજ છે શાથી ? એમા જીવને ઠરીને બેસવાની ગમે તેટલી ઈચ્છા હોય, તો પણ ઠરીને બેસવા જેવું અથવા તો ઠરીને બેઠી શકાય એવું કોઈ સ્થાન જ નથી તેને માટે દધાન્ત શોધવા જણ પડે તેમ નથી આપણે પોતે ય એના દધાન્ત રૂપ છીએ આપણને આ મ નુખ્યગતિમા આવ્યે કેટલાક વર્ષો થયા ?

સૌ જન્મે થયા તેટલા

ના, ગર્ભમા આવ્યે થયા તેટલા ત્યારે, તે પહેલા પણ આપણે તો હતા જ ને ? હતા, પણ કયા હતા ? અહીં નહિ, બીજે. હવે અહીં રહેવાનું કયા મુખી ? તમે લોકો રહેવાના મકાનો બાધી ગયા છો કે નહિ ? શહેરમા મકાન

હોય તો પણ, બહાર બગલાઓ ઘણા બધાઈ રહ્યા છે ને ? અને તમે છોડો છો પણ કેવી રીતિએ ? બાંહે અહીં તમે સદાને માટે રહેવાના છો, એવી રીતિએ તમે છોડો છો કે નહિ ? જો તમને ખરેખર ખબર હોત કે-આપણે તો અહીં બહુ જ દુકા, આપણને જેની ટશી જ ખબર નથી એટલા સમય પૂરતું અહીં રહેવાનું છે અને પછી પાછું ખીણ કોઈ જગ્યાએ અવશ્ય જવાનું છે, તો આગળને માટે તૈયારી પણ હોત કે માત્ર અહીં જ રહેવાનું છે-એમ સમજીને જેવી તૈયારી હોય છે તેવી તૈયારી હોત ? જે હોકા આને પોતાને અતુક્રૂણ એવી જમાવટ કરી શક્યા છે, જેમને ખબરમા પેદી છે, ગહેવાને મકાન છે અને ભોગની સામગ્રી મળી છે, તે બધાને અહીં રહેવાની જ ઈચ્છા છે ને ? માટે તો કહેવાય છે કે-જીવ માત્રને સદા ય જીવવાની ઈચ્છા છે મરવાની ઈચ્છા કોઈને પણ નથી જ આમ છતાં પણ, આ સલાહ એવો છે કે-કોઈને પણ સદાને માટે જીવવા કે નહિ આમ તો જીવ સદાજીવી છે જીવ સદા જીવતો જ રહે છે, નાશ કદી પણ પામતો નથી, પણ અત્યારે તો સદાજીવી એવા પણ જીવને મરણ આવે છે ને ? ન સુખ સદા ટકે કે ન તો જ્યાં જેટલું રહેવાની ઈચ્છા હોય ત્યાં તેટલું રહી શકાય, એવો આ મસાલ છે ને ? સસાર કેવો છે ? જીવ માત્રની જે ઈચ્છા છે, તે ઈચ્છાને સફળ થવા કે નહિ એવો ! આવા સસારને સાર કહેવાય કે અસાર કહેવાય ? આપણી જે ઈચ્છા છે, તેને કંઈ પણ સફળ થવા કે નહિ, એવું જ સ્થાન, એવું નામ મસાર આવા સ્થાનને સાર મનાય કે અસાર મનાય ?

મો અસાર

એટલે તમે ય સસારને અસાર કહો છો અને જેમ સસારને અસાર કહીએ છીએ, તેમ તમે પણ સસારને અસાર તો કહો છો જ સસાર અસાર છે-એ વાતનો કોઈ વિરોધ કરવા માગે તો ય વિરોધ કરી શકે તેમ છે ?

સૌ નહિ

માટે સભા લાયક લાગે છે આ ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે-આપણે જે શુણ્ણની વાત કરી આવ્યા તે શુણ્ણને તમારામા નહિ હોય, તો તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે-આદ્ય કાળથી તમને યોગ્ય શિક્ષણ નહિ મળેલું ! બાકી, હવે તો તમે એ શુણ્ણને મેળવવાને માટે પ્રયત્ન કરવાના, એમ ખર ને ?

જે તુકશાન કરે તેને મારવા-એવો જે કાયદો કરાય તો સૌથી પહેલા માણસોને જ મારવા પડે

જીવ માત્રની ઈચ્છા સદા જીવવાની છે અને સુખે જીવવાની છે, એ વાતનો તો કોઈથી પણ નિષેધ કરી શકાય તેમ નથી આટલું બાળવા છતાં પણ, માણસોનો ઘણો જ મોટો ભાગ એવો મ્વાર્થી બની ગયો છે કે-જેમ આપણે પોતે સદા અને સુખે જીવવાને ઈચ્છીએ છીએ, તેમ સર્વ જીવો સદા અને સુખે જીવવાને ઈચ્છે છે-એ વાતને માનવાને માટે હેયુ નિષ્કુર બની ગયું છે આપણને આપણે માટે તો સદા જીવવાની અને સુખે જીવવાની ઈચ્છા છે જ અને તે આપણી ઈચ્છા પૂરી થાય તો સાર-જેમ પણ આપણે માનીએ છીએ, પણ એવું જ આપણે બીજા સર્વ જીવોને

માટે માનીએ છીએ કે નહિ, એ એક મોટો સવાલ છે. અનન્તજ્ઞાનિઓએ તો ફરમાવ્યું છે કે-જેમને ઇચ્છા છે એવા જીવ માત્રને સદા અને સુખે જીવવાની ઇચ્છા છે, આપણે વિચારીએ, તો આપણને પણ સરલતાથી સમજાય એવી એ વાત છે, પણ વિચારવાની વાત એ છે કે-સૌને આપણા જેવા જોઈ શકીએ, એવું આપણું હેતુ બન્યું છે કે કેમ ? આ આપો વર્તમા ' આત્મયત્ સર્વભૂતેષુ ' એવો જે પ્રયોગ ચાલે છે, તે અમરતો જ ચાલે છે ? આપણને કોઈ મારે તો તે બૂઠો માણસ કહેવાય ? હા, અને આપણે અનેકને મારીએ તો ય સારા માણસ કહેવાઈએ ? આને માણસજાનના હિતના નામે, અનેક જીવોના સહારની વાતો ચાલી રહી ■ ને ? માત્ર વાતો જ ચાલી રહી છે કે એવા પ્રકારની યોજનાઓ અમલમાં પણ મૂકાઈ ગઈ છે ?

સૌ કહે છે કે-બીજા જીવો નુકશાન કરે છે માટે મારવામાં આવે છે

એટલે જેને જેને જે જે નુકશાન કરનાર લાગે, તેને

તેને તે તે મારે તો તેમાં વાધો નહિ ને ? તમે નુકશાન કરો

છો અગર તો તમે નુકશાન કરો એવા છો-એમ જેને લાગે,

તે તમને મારે તો તેમાં તમને વાધો નથી ને ? એમ નહિ,

તો તમારાથી નુકશાન થતું પ્રત્યક્ષ દેખાય, તો તે પછી તમને

મારે તેમાં તો તમારી નમતિ છે ને ? એ નુકશાનની જ વાત

કરતા હો, તો માણસજાત જેટલું અને જેવું નુકશાન કરે છે,

તેટલું અને તેવું નુકશાન બીજા કોઈ કરે છે ખરું ?

સૌ નહિ.

બીજા જીવો તો અણસમજ આદિથી નુકશાન કરે,

પણ માણ્યો તો સમજાવું, યોજના ઘડીને, ઠઠાચ ઠેપ ન કરી શકે એવું પણ નુકશાન કરે ને ? જે નુકશાન કરે તેને મારવા-એવો કાયદો કાયમ, તો શું થાય ? તો કદાચ પહેલા આપણે જ મગવાનો વખત આવે, એમ તમને લાગે છે ? તમે ઠેકલા છોડોને કેટલું નુકશાન કરો છો, એ તો જુઓ !

મગવાનું છે અને ધીજે જવાનું છે-એ બહી ગયા છો,
માટે આવી રીતિએ તમે છવી શકો છો

આપણી મૂળ વાત તો એ છે કે-આપણને સદા સુખે જીવવાની ઇચ્છા છે અને સમાર કોઈની પણ એ ઇચ્છાને પૂરી થવા દે તેમ નથી આ સમાગમ કોઈની પણ એ ઇચ્છા પૂરી થઈ નથી, થતી નથી અને થવાની પણ નથી એટલે જે કોઈ આ વાતને લક્ષ્યમા લે, તે ગમે ત્યાં બેઠો હોય તો પણ, જો એને પૂછવામા આવે કે-‘ મસાર કેવો ? ’ તો એ એમ જ કહે કે-‘ મસાર અસાર ’ પૂછનાર જો એમ પૂછે કે-‘ મસાર કેમ અસાર ? ’ તો એ કહી શકે કે-‘ બીજી બધી વાતને જતી કરીએ તો પણ, એક વાત એવી છે, કે જે સામાન્ય સમજવાળાને પણ સમજાય એવી છે અને તે એ છે કે-આ સસારમા જીવ માત્રને સદા સુખે જીવવાની ઇચ્છા છે અને આ મસાર એવો છે કે-એમા કદી પણ કોઈ પણ જીવની એ ઇચ્છા પૂરી થાય એ શક્ય નથી ’ એ વખતે કદાચ કોઈ એવો પણ મવાલ કંટે કે-‘ ભલે એ ઇચ્છા પૂરી થતી નથી, પણ કોઈ જ ઇચ્છા પૂરી થતી નથી, એવું તો નથી ને ? ’ તો એને કહી નકાય કે-‘ જો સુખે જીવવાની અને સદા જીવવાની ઇચ્છા પૂરી થતી નથી, તો બાકીની થોડી થોડી ઇચ્છાઓ

કદાચ પૂરી થતી પણ હોય, તો પણ તેની શુ કિંમત છે ? ' જોને
 જીવવાનો લોભ મુઝવી ગયો હોય, એવા માણસને જો બીજો
 દિવસે મરવાનું હોય, તો એને બ્યારે તમે પૂછો કે- ' શું
 જોઈએ છે ? ' તો એ શું કહે ? એને તમે મારામા લારી
 સામગ્રી આપો, તો એ એના હૈયે મરવાની વાત એવી ખટ
 કથા કરતી હોય કે-એને એ સામગ્રીમા રમ ઉપજે નહિ
 તમે મરવાનું બૂલી ગયા છો, માટેજ તમે આજે જે રીતિએ
 જીવી રહ્યા છો, તેવી રીતિએ જીવી શકો છો તમને જો
 મરવાનું બરાબર યાદ હોય, તો તમને સુધારવાને માટે બહુ
 મહેનત કરવી પડે નહિ સૌ આપોઆપ પરલોકને સુધારવાના
 વિચારમા અને મુઝે તે મહેનતમા પડી જાય પછી તો તમે
 અમારા જોવાને શોધતા કરો અને પૂછ્યા કરો કે- ' અમારે
 અમારા પરલોકને સુધારવાને માટે શું કરવું જોઈએ ? ' એમા
 જો તમને મોક્ષને પરમાર્થ તરીકે નક્કી કરવાનું કહ્યું હોય
 અને એ પરમાર્થને મિદ્ધ કરવાનો ઉપાય બતાવ્યો હોય,
 તો પ્રાપ્ત એનું ઘણું જ સુંદર પરિણામ આવે ! પણ મરવાનું
 જો ને બીજો જવાનું છે, એ યાદજ કેને છે ? ત્યારે તમે
 મરવાનું છે એ બૂલી ગયા, તે માટે તો નથી જ થયું ને ?
 આજથી યાદ કર્યો કરવાના કે-મારે મરવાનું છે અને અહીંથી
 મરીને મારે બીજો જવાનું પણ છે ?

ખમ્મી ખાનાનો ખાસ ધર્મ નબળાનો કેબળવાનનો ?

જોમ આ વાત યાદ રહેશે, તેમ જો વાત પણ યાદ
 રહેશે ને કે- ' જોવી આપણને સદા જીવવાની ને મુખે જીવવાની
 ઈચ્છા છે, તેમ સસારના જીવ માત્રની પણ સદા જીવવાની

ને મુખે જીવવાની ઈચ્છા છે ! ?' નાનામાં નાના જીવને પણ જો મોટામાં મોટી કોઈ ઈચ્છા હોય, તો તે આ જ ઈચ્છા છે, એ વાત તો સાચી છે ને ?

સૌ સ્વસ્ત.

છતાં તમે તુકશ્યાન કરો તો ખીજ ખમી ખાય છે ને ? આ કહે છે કે—નખજા છે, માટે ખમી ખાય છે એનો અર્થ તો એ થયો કે—તમે ખજવાન છો, માટે નથી ખમી ખાતા ! ખજવાન હોવા છતાં પણ ખમી ખાય તે સારા કહેવાય કે નખજા નખજાઈને અંગે ખમી ખાય તે સારા કહેવાય ? ખમી ખાવાનો ધર્મ સૌને માટે છે, પણ ખમી ખાવાનો ખામ ધર્મ ખજવાનનો કે નખજાનો ?

સૌ ખજવાનનો

સમજી ગટ જાય છે. આનું તાત્પર્ય એ કે—જો માણસો ખજવાન અને કે ખજવાન કોટિના હોય, તે તેમને નખજાના હાથે જે તુકશ્યાન થાય તેને ખમી ખાય તો તે લાયક કોટિના ગણાય અને નખજાને તુકશ્યાન કરે તો નાલાયક કોટિના ગણાય. આટલી વાતમાં તો, વર્તમાનમાં ચાલતી હિંસાદિકની ઘણી વાત આવી ગઈ ને ? ખજનો ઉપયોગ નખજાના રક્ષણ માટે કરવાનો હોય કે નખજાના નાશ માટે કરવાનો હોય ?

સૌ રાજ્ય માટે

જે આનું સમજૂતા હોય, તેમને બહુ સમજાવવાનું હોય નહિ તમારા જેવા સમજી માણ્યો તો સાનમાં સમજી જાય ને ?

સસાર અમાર, માટે સારબૂત સ્થાન મોક્ષ

સસારના સર્વ જીવોને સદા જીવવાની ને મુખે જીવવાની

ઇચ્છા છે, પણ આ સસારમા રહે અને એ ઇચ્છા પૂરી થાય, એવું તો કોઈ પણ છવને માટે બન્યું જ નથી, બનતું જ નથી અને બનવાનું જ નથી, માટે આ સસાર કેવો છે ? અસાર. સસાર અમાર હોય, તો આ જગતમા કોઈ સારભૂત ચીજ પણ હોવી જોઈએ કે નહિ ?

સૌ હાથ

તો જગતમા સારભૂત ચીજ કયી છે ? સસાર તો અસાર છે એમ નક્કી થયું, ત્યારે સારભૂત ચીજ કયી ?

સૌ મોક્ષ

તમારે બહુ છે ત્યાં ? સસાર અસાર છે, માટે સસારથી સર્વથા છૂટવા રૂપ મોક્ષ એ સારભૂત સ્થાન છે-એમ નક્કી થઈ બાક છે આ વાત તો નક્કી થઈ ગઈ, પણ તમારે સસારને છોડીને સારભૂત સ્થાને પહોંચવું છે, એ વાત સાચી કે નહિ ?

‘સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે ।’-એમા શું મમએ છે ?

આમ તો તમે મોક્ષની વાત બહુ કરો છો તમે તો વાત વાતમા બોલો છો ને લખો છો કે-‘સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે ।’ વિદ્યા તે કહેવાય, કે જે મુક્તિને માટે થાય, તો એ મુક્તિ એ શું ચીજ છે ? હમણા હમણામા તો કોલેજોના દ્વાર આદિ ઉપરેય ચીતરેલું દેખાય છે કે-‘સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે ।’ તો ‘સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે ।’ એટલે શું ? બધી કોલેજોમા શું મુક્તિને આપનારી વિદ્યા અપાય છે ? તમે હાલ તમારા બચ્ચાઓને જે શિક્ષણ આપી રહ્યા છો, તે શિક્ષણ મુક્તિને માટેનું છે ? હમણા વિદ્યાવિલાસ વધ્યો છે ને ? શાથી ?

મુક્તિની ઈચ્છા ભરદ્વાજ બની છે, એથી ? તમે 'વિમુક્તયે'થી શું સમજો છો ? 'વિમુક્તયે'નો અર્થ તમે કોઈ ભુદો કરતા હો. અને હું ભુદો કર તો મેળ મળે નહિ, માટે કહો કે- 'વિમુક્તયે'નો શો ભાવ છે ? કોઈ વિદ્વાન અગર પ્રોફેસર ઉભા થઈને કહે તો વાધો નથી જે લોકો ગમે ત્યાં 'સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે' એવી વાત કરે છે, તે લોકોનો એવું બોલવા પાછળ શો ભાવ છે, એ મારે જાણી લેવું છે ! કે પછી, બીજે જેમ વાણીનો બ્યભિચાર ચાલે છે, તેમ આમા પણ ચાલે કે ? તમે વિચાર તો કરો કે-વિષયવિશ્વાસ આ દિની વૃત્તિઓને ઉત્તેજિત કરનારી જે વિદ્યા, એને માટે એવા વચનનો ઉપયોગ થઈ શકે ખરો ? અને જો કોઈ એવો ઉપયોગ કરે, તો એને વાણીનો બ્યભિચાર જ કહેવાય કે બીજી કાંઈ કહેવાય ?

મોક્ષના અભિલાષનો ભાવ

આપણે તો મોક્ષની વાત કરી રહ્યા છીએ જે રીતિએ આપણે સસારની અસાન્તાની વાત કરી, તેમા એની મામે કોઈથી દલીલ થઈ શકે તેમ છે ? નહિ ને ? સસાર અમાર છે, એટલે એની પ્રતિપક્ષી જે વસ્તુ હોય, તે સારભૂત હોય અને તેને આપણે મોક્ષ કહીએ છીએ આત્માના સમારનો સર્વથા અન્ત આવી જાય, એનું નામ છે મોક્ષ આને આત્મા મસારમા છે મસારથી આત્મા સર્વથા છૂટે, એ જ મોક્ષ છે અસાર એવા સસારથી છૂટવું હશે, તો મોક્ષના અદ્વેષથી જ કામ નહિ ચાલે હવે તમને મોક્ષના અભિલાષી બનાવવાની ભાવના છે મોક્ષના અભિલાષી એટલે ? મોક્ષનો અભિલાષ

એટલે ભાવ એ કે-સસાર નહિ જોઈએ ' શા માટે મારે સસાર નહિ જોઈએ ? એ માટે કે-મારી સદા જીવવાની અને મુખે જીવવાની જે ઈચ્છા છે, તે સસારમાં કદી પણ સફળ થવાની નહિ અને મારો મર્યાદિત વિના છૂટકો થવાનો નહિ ! જે સમારમાં મારી જીવવાની અને મુખે જીવવાની અભિલાષા ફળે નહિ, તે સસાર ગમે તેવો સારો હોય તો પણ મારે નહિ જોઈએ જ્યાં ગયા પછી કુળ તો ન જ હોય, મુખ પણ પૂર્ણ હોય અને મરવાનું પણ ન હોય, ત્યાં મારે જાવું છે ! ' -આવું તમારા હૃદયમાં ઉગે અને તમે જાણો, એવું કરવું છે આ વાતને બહુ સહેલી બનાવીને તમારી પાસે મૂકી છે તમે મમજી તો ગયા ને ? હવે કોઈ પૂછે કે- ' કયા જાવું છે અહીંથી ? ' તો તમે શું કહેશો ? કહેજો કે- ' જો જઈ શકાય તો અહીંથી મોક્ષે જ જવાની અભિલાષા છે ' મોક્ષે જવા વાનું નથી હમણાં મોક્ષે જવાને માટે તો ઘણો પ્રયત્ન કરવો પડશે પણ એ પ્રયત્નથી થઈ શકે, એ માટે પહેલાં મોક્ષની અભિલાષાને પ્રગટાવવી પડશે અને મોક્ષની અભિલાષા જોરદાર બને એવું કરવું પડશે

સસારમુખના રસને પોષે એવાને ન દેન મનાય, ન પુરૂ
મનાય કે ન રમ મનાય

એક વાર પણ જો મોક્ષનો અભિલાષ પેદા થઈ જાય, તો ય ઘણું કામ થઈ જાય મોક્ષનો અભિલાષ માત્ર પ્રગટવાથી પણ એટલું તો તમને થશે જ કે-દેવ, શુરૂ અને ધર્મ એવા જોઈએ, કે જેમની ઉપાસનાથી મમાર છેદાય અને મોક્ષ મળે અત્યારે મોટે ભાગે એવું ચાલે છે કે-દેવ એવા જોઈએ,

કે જે સસારના સુખની મામત્રી આપે, ગુરૂ પણ એવા જોઈએ, કે જે આપણા સસારમાં ઉપયોગમાં આવે, અને ધર્મ પણ એવો જોઈએ, કે જે આપણને દુ ખથી બચાવે અને સસારનું સુખ આપે! પછી એમ થશે કે—એવા દેવ પણ જોઈતા નથી, એવા ગુરૂ પણ જોઈતા નથી અને એવો ધર્મ પણ જોઈતો નથી ત્યારે કેવા દેવ, કેવા ગુરૂ અને કેવો ધર્મ જોઈએ છે? કાંઈ વિશેષ મમજ ન હોય, તો ય કહે કે—સદા સુખે જીવવાના સ્થાને પહોંચાડે એવા જ દેવ જોઈએ, એવા જ ગુરૂ જોઈએ અને ધર્મ પણ એવો જ જોઈએ અત્યારે દેવાદિ તરફ કેવી દષ્ટિ છે? મોટે ભાગે એવું છે કે—જો પોતાનો સ્વાર્થ સરતો હોય, તો ગમે તેને દેવ, ગમે તેને ગુરૂ અને ગમે તેવાને ધર્મ માનવાને તૈયાર થઈ જાય. એવું શાથી છે? મોક્ષની ઈચ્છા જાગી નથી, એથી જ ને? મોક્ષની ઈચ્છા જાગે, તે પછી એમ બને નહિ મોક્ષની ઈચ્છા જાગે, એટલે માણસ કુદેવાદિને માનનારો ન જ રહે અને સુદેવાદિને માનનારો બની જ જાય, એવું નથી, મોક્ષની ઈચ્છા જાગવા છતાં પણ, અજ્ઞાનાદિના કારણે, માણસ કુદેવાદિને માનનારો અને સુદેવાદિને નહિ માનનારો હોય, એ બનવાજોગ છે, પણ મોક્ષની ઈચ્છા જીવને સુદેવાદિને પામવામાં બહુ સહાયક બને છે પહેલાં તો એટલું થાય કે—આપણા મસારાસુખના રસને પોણે એવાને તો ન દેવ મનાય, ન ગુરૂ મનાય કે ન ધર્મ મનાય પછી જીવને થાય કે—દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ ઠેવા હોય, તો તેમની ઉપાસનાના યોગે આપણી મોક્ષને પામવાની ઈચ્છા ક્ષવતી બને? એ ગીતિએ એ વિચારે અને શોધ કરવા માટે, તો કમે કરીને એ સમજી જાય કે—વસ્તુત

દેવ કોને કહેવાય, સુર કોને કહેવાય અને ધર્મ કોને કહેવાય
આમ જીવ માર્ગે આવી જાય, પણ જ્યાં મોક્ષની અભિલાષાની
જ ખામી હોય, ત્યાં થાય શું ?

જો કોઈ ઈચ્છે તેને અનરથ મળે એવી જો કોઈ ચીજ હોય
તો તે એક મોક્ષ જ છે

તમારે જાણું છે તો મોક્ષમા જ ને ?

સૌ હમણા મોક્ષ મળે તેમ નથી જ ને ?

પણ પરિણામે તો મળે તેમ છે ને ? ઈચ્છા થાય, જો
ઈચ્છાને પૂરી કરવાને માટે મહેનત થાય અને જ્યારે જો મહે
નતના પરિણામે જીવ મોક્ષને પામી શકે એટલી હદે પહોંચી
જાય, ત્યારે મોક્ષ મળશે, પણ ઈચ્છા જ નહિ હોય તો યશ્ને
શું ? શરૂઆત તો ઈચ્છાથી જ કરવાની છે ને ? જેમ આજે
જેમને લાખ રૂપીઆ મળે તેમ લાગતું નથી, તેવાને પણ
લાખ રૂપીઆ મળે એવી ઈચ્છા તો છે ને ? અહીં બેઠેલા
બધાને બંગલા મળ્યા છે ? ના જેટલાને બંગલા નથી, તે
બધાને બંગલા મળવાની સલાવના છે ? નહિ હતા બંગલાની
ઈચ્છા રહે છે ખરી કે નહિ ? એ છે એમ મોક્ષની ઈચ્છા
થાય છે ? એટલે ભલે હમણા મરતા વેત મળવાનો ન હોય, તો
પણ તમે જો ઈચ્છો ને મળવાનો હોય, તો તમારે અહીંથી
મયાં બાહ કયા જાવું છે ? કહો કે-જ્યાં મરવું ન પડે ત્યાં !
જેને ખરેખર મદા જીવવાની ઈચ્છા છે, તેને અહીંથી મરીને
ત્યાં જ જવાની ઈચ્છા હોય ને, કે જ્યાં ગયા પછી ખીજો
જવાનું ન હોય ? એવું કોઈ મ્યાન છે કે નહિ-એની ખબર
ન હોય ને એ સ્થાનની ઈચ્છા ન થાય એ વાત જુદી છે,

પણ તે જાણવા મળે કે-એવું સ્થાન પણ છે, તો તો એવા જ સ્થાને પહોંચી જવાની ઇચ્છા થાય ને ? જે ડોઈ ઇચ્છે તેને અવશ્ય મળે, એવી જો કેઈ પણ ચીજ હોય, તો તે એક મોક્ષ જ છે. બીજી કેઈ ચીજને માટે એવું નથી કે-એની ઇચ્છા થાય, એટલા માત્રથી જ એ મળ્યો જ એવી ખાત્રી થઈ જાય, જ્યારે મોક્ષ એ એક એવી ચીજ છે કે-જો એક વાર પણ જીવને મોક્ષને પામવાની ઇચ્છા થઈ જાય, તો એ જીવ કાલાન્તરે પણ મોક્ષને પામ્યા વિના તો રહે જ નહિ.

અને આની એક દૃષ્ટિ

જેની ઇચ્છા એવા સ્થાને પહોંચવાની હોય, કે જે સ્થાને ગયા બાદ બીજો જવાનું ન હોય, તેને દેવનો પણ ખપ પડે, શુરનો પણ ખપ પડે અને ધર્મનો પણ ખપ પડે, કેમ કે-એ ત્રણની પૂજા, સેવા અને ઉપાસના દ્વારા જ એવા સ્થાને પહોંચવાને માટે આત્માને લાયક એટલે શુદ્ધ બનાવવાનો છે. માટે એ વિચાર પણ કરવો પડશે કે-એવા જીવને દેવ કેવા જોઈએ ?, શુર કેવા જોઈએ ?, અને ધર્મ કેવા જોઈએ ? હવે પાછા આપણે યોગની ભૂમિકાઓમાં જાણું છો. યોગની ત્રીજી ભૂમિકા તરીકે જે ભૂમિકાને આપણે જણાવી હતી, તે ભૂમિકાએ જીવ દેવ, શુર અને ધર્મના મળધમા વિવેકપૂર્ણ સુનિશ્ચિત મતિવાળો તો હોવો જ જોઈએ અને એવી દેવ-શુર-ધર્મ મળધી વિવેકપૂર્ણ સુનિશ્ચિત મતિ તેઓમાં મળવી શકતી જ નથી, કે જેઓમાં મોક્ષનો અભિલાષ ન પ્રગટ્યો હોય. મોક્ષનો અભિલાષ પણ તેઓમાં જ પ્રગટે છે, કે જેમને સમારથી છૂટવાનું મન થાય. સસારથી છૂટવાનું મન થવાને માટે ‘ મસાર અસાર છે ’ એમ

લાગવુ જોઈએ જાનિઓએ તો અનેક દષ્ટિએ આ સસારને
અસાર કહ્યો છે એમાથી આપણે તો માત્ર એક જ દષ્ટિને
લઈને વાત કરી કે-જીવની સદા જીવવાની અને મુજે જીવ
વાની જે ઈ-છા છે, ત ઈ-છા જેમા કદી પણ પાર પડે એવુ
નથી, એવો આ સસાર છે અને એથી પણ આ મંત્રાર અમાર
છે તમને પણ એ વાતનો તો નિશ્ચય થઈ ગયો ને કે-
મારી સદા જીવવાની ને મુજે જીવવાની ઈ-છા આ મસારમા
પાર પડે તેમ નથી, માટે આ મંત્રાર અસાર છે ? તમે નિર્ભય
કર્યો ને કે-આવા સસારમા રહેવામા સાર નથી, માટે મોક્ષ
જાવુ છે ? તો જેને મોક્ષ જાવુ હોય, તેને દેવ કેવા જોઈએ ?
સ્વરૂપની વ્યાખ્યાઓનો નિર્ભય કરવો પડશે

તમારે દેવ જોઈએ છે કે નહિ ?

મં ૦ જોઈએ છે

શું કરવાને તમારે દેવ જોઈએ છે ? શો ખપ છે તમારે
દેવનો ? કોણ તમને દેવ લાગે ? તમાગ હેવામા દેવ તરીકેનો
અજિતભાવ કેના ઉપર જાગે ? દેવના સ્વરૂપની થોડીક વાત
કરવી છે, માટે આ પ્રશ્ન છે

મં ૦ જે આપણ જાનુ કરે તે

જે આપણુ જાનુ કરે તે દેવ, આવી વ્યાખ્યા બાધી
શકાય ? પછી તો એવું થાય કે-જેને લાગે કે અમુકે મારું
જાનુ કર્યું તેને તે દેવ લાગે, બીજાને નહિ જગતમા જરૂરી
યાતો કેટલી બધી છે ? બસ, જે ડોઈ એ જરૂરીયાતને પૂરી
કરે તે દેવ, આવુ માનશો અને એવા દેવને શો વ્યા કરશો,
તો કદી પણ તમે આ જન્મ-મરણની જગતમાથી છૂટી શકશો

ખરા ? એ માટે આપણે પહેલા લક્ષ્ય નક્કી કર્યું ! જે સ્થાને ગયા બાદ કદી પણ બીજે સ્થાને જવું પડે નહિ, એવા સ્થાને પહોંચવું, એ આપણું લક્ષ્ય છે—એમ નક્કી કર્યું ને ? પછી, સામાનિક બતાની વાત કરવાની હોય ? આપણું બહુ કરે એટલે આપણે જ્યાં પહોંચવાનો નિર્ણય કર્યો છે, ત્યાં પહોંચવાના ઉપાય બતાવે એ દેવ, એમ કહેવું હોય તો કહો, પણ વાત એ છે કે—એવા જે દેવ, તે સ્વરૂપે કેવા હોય ? આપણે તો દેવ, ગુરૂ અને ધર્મના સ્વરૂપની વ્યાખ્યાઓ નક્કી કરી લેવી જોઈએ એ વ્યાખ્યાઓ ખરાખર નક્કી થઈ જાય, તે પછી આપણે કદી શકીએ કે—આવા સ્વરૂપવાળા જે કોઈ હોય, તે બધા દેવ કહેવાય, અમુક સ્વરૂપવાળા જે કોઈ હોય, તે બધા ગુરૂ કહેવાય, અને અમુક સ્વરૂપવાળા જે કોઈ હોય તે ધર્મ કહેવાય એ બધી વ્યાખ્યાઓનો નિર્ણય, તમે જો ખરાખર નહિ વિચારો, તો નહિ કરી શકો.

મેળાવ્યું ઘણું તો ય ભોગવ્યું કાઈ નહિ અને ગયા :

મંત્ર મોક્ષને માટે દરેક મંત્રારી હોય નહિ, એટલે સરકારને ઉભો કરવાને માટે દેવસેના જરૂરી છે

અહીં તો આપણે એ સરકારને ઉભો કરી દીધો કહેવાય, કેમ કે—મોક્ષની ઇચ્છાની વાત તો થઈ ગઈ કુડાણું તો રચાઈ ગયું છે, એટલે હવે તો આગળની વાત કરવી જોઈએ

મંત્ર જીવ જગતમાં રહે ત્યાં સુધી એને દેવની ઉપાસનાની જરૂર ખરી

જગતમાં તો આપણે બધા જ છીએ જગતમાં ફગ્ના રને જ મોક્ષની સાધના કરવાની છે સાધના દ્વારા જેઓ મોક્ષ

પહોંચ્યા છે, તેમને તો કશી જ સાધના કળ્યાની નથી આ
પણે બધા જ એક અપેક્ષાએ સસારના પ્રાણી છીએ મોક્ષને
નહિ પામેલા જેટલા છુવો, તે બધા ચ મસારીગણાય, કેમ
કે-હંજુ સસારનું પરિવ્રમણ ચાલુ છે આપણે સસારમાં હોવા
છતાં પણ, આપણે એટલા ભાગ્યશાલી છીએ કે-નસાર અ
સાર છે, એ વાત આપણી ફૂટીમાથી ઉઠે છે હવે તો એ વાત
છે કે-સસારથી છૂટવાને માટે આપણે કેવા કેવના શરણને
સ્વીકારવું જોઈએ ? જેમને મસાર અસાર નથી લાગતો, તે
મની વાત અત્યારે મૂકી દો માણસ જે જરાક ડાહ્યો બની
બય, તો આ સસાર જ એવો છે કે-એને સસાર અમાર
લાગ્યા વિના રહે નહિ ગમે તેવા માણસોને પણ આપણે
વીણે મોઢે જતા જોયા છે ને ? કઈ કઈ આશાઓને હેયામાં
જાળવી રાખેલી ને મનમાં કઈ કઈ મહેલાતોને ચણેલી, પણ
એમાં કાઈ વળ્યું નહિ અને ચાલતા થવું પડ્યું જેમણે
મેળવ્યું ઘણું, એ મેળવવાને માટે મહેનત ઘણી કરી, એને
સાચવવાને માટે ચ મહેનત ઘણી કરી, છતાં પણ મેળવ્યું એ
હિસાબે લોગવ્યું કાઈ નહિ અને ગયા, એ જાણો છો ? આવી
રીતિએ આપણે પણ અત્યાર સુધીમાં ઢેટવીક વાગ તણ તણને
ચાલતા થવું પડ્યું હશે ?

સૌ પ્રત્યક્ષ દેખાતું નથી ને ?

જે કાઈ આ ચર્મચક્ષુથી દેખાય નહિ, તે માનવું નહિ
-એમ કરવું છે ? પણ તો તમે તમારા મા-બાપને પણ મા-
બાપ નહિ માની ચકો તમે કહો છો એવી રીતિએ તો,
આત્માને પણ નહિ મનાય જે આત્માને ને કર્મને માને, તે

એમ પણ માને કે-આપણે પણ અનન્તી વાર મળેલાને તણ તણને ચાલવું પડ્યું છે હજી કહેવું હોય તો એમ કહો કે-વર્તમાનના સુખના લોભમા તમે એટલા બધા લુબ્ધ બની ગયા છે કે-તમને પરલોકનો વિચાર તો આવતો નથી, પણ આ લોકમા આવનારા પરિણામ પ્રત્યે ચ તમે ઘણી વાર બેઠરકાર બની જાવ છો પણ હવે કાંઈ એવા બન્યા રહેશે તે ચાલશે ?

ચોખ્ખતા જોઈશો

હવે તો યોગની ભૂમિકાએ પહોંચવાની વાત છે ને ? ગમે તેવું દુ ખ વેઠવું પડે તો ચ સદાચારી બનીને સદાચારી બન્યા રહેવું જોઈએ દુ ખ વેઠવું પડે તેની ચિન્તા નહિ, પણ આપણાથી કોઈનું ચ બગડે નહિ તેની ચિન્તા ખરી વઠિલ આપણું બધું કંઈ છે કે નહિ-એ જોવાનું નહિ, પણ શક્ય એટલી એમની ભક્તિ આપણે કરવાની આવી આવી તો ઘણી વાનો ઘઈ ગઈ ને ? એના યોગે તમારા હૈયામા ચોખ્ખતા પ્રગટી કે નહિ ? હૈયાની ચોખ્ખતાને પ્રગટ કરીને માલજણો, તો જ રામ ને સીતા વગેરે પાત્રો જેવા હતા તેવા રૂપમા ઓળખાશે ગમ કાંઈ શક્તિહીન નહોતા કે-કાચર બનીને રાજ્ય મૂકીને ચાલ્યા જાય મીતા એટલી અભણ ન હોતી કે-એ વખતે એ સામે દલીલ કરી રાકે નહિ રામની માતા પણ સી હતી, છતાં પતિએ શોકચને આપેલા વચન ખાતર દીકરો વનમા જાય છે, તો ચ કૈકેયી પ્રત્યે એને દુ-ભાવ નથી આવતો આવી તો ઘણી વાતો કરવાની છે ને ? એ વાતો ધાય અને તમે એ પાત્રોના હૈયાના ભાવને પિછા ની શકો નહિ, એટલે કહો કે-આવું તે શાય ? તો પરિણામ

શુ ? અવસર નેગ આપણે પણ એવું કૃત્રી શકીએ-એવા આ પછે બનવું છે, એમ જો તમને થાય, તો જ કીક પરિણામ આવ્યું કહેવાય ને ? માટે યોગ્યતા જોઈએ અને એ યોગ્યતા પ્રગટે એ માટે જ અત્યાર સુધી મહેનત કરી છે

ધર્મ નહેતો ન હોય તો-

વર્તમાન કાળની ઘણી ખરી વાતો તો મન્નિપાત કરાવે એવી છે એમા 'ધમ કઠિન છે' -એમ કહીને માણુનોને ધર્મથી આધા કરવા નથી આપણે તો એમ કહેવું છે કે- 'મારે ધમ જોઈએ છે, મારે ધર્મથી વચિત રહેવું નથી' -એટલું જો હિલમા ઉગી જાય, તો દરેકે દરેક સ્થિતિમા માણુસ ધર્મને ઓછે-વધતે અશે પણ જરૂર જાળવી શકે છે માણુસ જેવો માણુસ જો ધર્મને નહિ પચાવે, તો પછી ધમને પચાવશે કેણુ ? લોભાદિકને વશ બનીને ધર્મની પ્રવૃત્તિ ઠરનારા તો ઘણા છે, તમે પણ એવી જ પ્રવૃત્તિઓમા અટવાઈ જાવ એવું કરવું નથી માણુસે એવા બનવું જોઈએ કે-એક તરફ ગમે તેટલી માદ્યખી મળતી હોય, તો વ જો ધર્મ ન રહેતો હોય તો કહી દે કે-એ માદ્યખી નથી જોઈતી પછી છતી આપે આધજા બનવું હોય, છતે કાને બહેરા બનવું હોય ને છતી બુદ્ધિએ બેવફૂર બનવું હોય, તો ઉપાય નથી બાકી તો, તમારે દેવને પણ પિછાની લેવા પડશે, શુરને પણ પિછાની લેવા પડશે અને ધર્મને પણ પિછાની લેવો પડશે કહો, દેવ તમારે કેવા જોઈએ ?, શુર તમારે કેવા જોઈએ ? અને ધર્મ તમારે કેવો જોઈએ ? હવે એટલું તો તમે કહી શકો ને કે-અમાર એવા દેવ નથી જોઈતા, કે જે અમારી સસાર-

સુખની કામનાઓને ઉત્તેજિત કરે, ગુરૂ પણ અમારે એવા નથી જોઈતા, કે જે અમારી જેમ સામાનિક પ્રવૃત્તિઓ કરતા હોય, અને ધર્મ પણ અમારે એવો નથી જોઈતો, કે જે અમને અમે જેવા છીએ તેવા ને તેવા જ રાખે

દેવદર્શનાદિ શા માટે ?

આપણી વાત તો એ હતી કે—તમારે દેવનો ખપ તો છે, પણ તમારે દેવનો ખપ શા માટે છે ?

સૌ જેના નામસ્મરણથી પણ, એ કેન્દ્ર હતા એ યાદ આવે એટલે જેનું નામ બાલીએ અને જેની આકૃતિનું દર્શન કરીએ, તેના સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવે છે, તેમ દેવનું નામસ્મરણ કરવાથી અને એ તારકની આકૃતિનું દર્શન કરવાથી, દેવના સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવે, એમ ને ? દેવના સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવે, એટલે આપણને આપણા સ્વરૂપનો પણ ખ્યાલ આવે સાથે સાથે દેવે શું શું કહ્યું છે, તે ય યાદ આવે એથી સંસાર અસાર લાગે, મમારનો રાગ ખરાબ લાગે અને સસારના સુખો ભૂડા લાગે પછી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટાવવાનું મન થાય એને લઈને, હુ ખોને વેઠવાની શક્તિ આવે હુ ખમા આનંદ આવે અને સસારના સુખો પણ હુ ખરૂપ લાગે મસારથી છૂટવાનું મન થાય અને એમ થાય કે—આ દેવે કહેલા માર્ગે ચાલીને મારે મારો મોક્ષ સાધવો છે આવી આવી ભાવનાઓ પેદા થાય અને એ ભાવનાઓને વેગ મળે, એ માટે જ દેવદર્શનાદિ કરો છો ને ? એટલે આપણે આ સસારથી સર્વથા છૂટી જવું છે એ માટે જ દેવનો ખપ છે ને ? એ સિવાયની તો કોઈ ભાવના નથી ને ?

દેવતત્ત્વમા ગણાતા આત્માઓ :

આવી ભાવનાવાળાને દેવ કેવા લેઈએ ? એવા જ ને, કે જે સ્વતન્ત્રપણે પણ સર્વથા યથાર્થ એવો જે મોક્ષનો માર્ગ, તેને બતાવનાગ હોય ? અથવા તો, એ મોક્ષને પામેલા હોય ! દેવતત્ત્વમા આ બન્ને પ્રકારના પરમાત્માઓ ગણાય અને પરમાત્મા તરીકે અથવા તો શુદ્ધ દેવ તરીકે કેને માનીએ છીએ, તે બંણે છે ? એવા આત્માઓ, કે જેઓને પરમ શુદ્ધ એવા મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થઈ, એ મોક્ષમાર્ગની આ શાધના કરવાનો જેમણે બગીરથ પુરુષાર્થ કયો, મોક્ષમાર્ગની આરાધનાના લીન થતે થતે જેઓને એમ થઈ ગયું કે—સારા ય જગતના જીવો સુખને ઈચ્છે છે અને પરમ સુખને પમાડે એવો આ મોક્ષમાર્ગ વિદ્યમાન છે, છતાં ય જગતના જીવો દુઃખી છે, કારણ કે—આ માર્ગનો એમને ગ્સ નથી ! જો મારામા શક્તિ હોય, તો હું જગતના સઘળા ય જીવોને આ મોક્ષમાર્ગના રસિક બનાવી દઉં, આ પ્રકારે જગતના સઘળા ય જીવોનું બહુ ઇચ્છવા દ્વારા જેમણે સર્વોત્તમ કૌટિલ્ય પુણ્ય ઉપાજીયું, એ પછીથી, જે ભવમા પોતાને મોક્ષ પામવાનો છે, ત ભવમા આવીને યથાવસરે જેઓ યોગની પહેલી ભૂમિકાએ પહોંચ્યા, યોગની પહેલી ભૂમિકામા અપ્રમત્ત બન્યા રહીને જેમણે પોતાના રાગ-દેશનો સર્વથા ક્ષય કરી નાખ્યો, એમ વીતરાગ બનીને જેમણે પોતાના અનન્ત જ્ઞાનગુણને પણ પ્રગટાવ્યો, એ પછીથી, પહેલા પોતે જે સર્વોત્તમ કૌટિલ્ય પુણ્ય ઉપાજીયું હતું, તે પુણ્યના વશથી જેમણે સ્વતન્ત્રપણે મોક્ષનો માર્ગ દર્શાવતા ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરી, ધર્મતીર્થની સ્થાપના કરીને જેમણે જીવન પર્યન્ત એક માત્ર મોક્ષમાર્ગનો

નવાઈ નહિ સેવા કરે ને સ્વાર્થ સરે નહિ, તો એના મનમાં શું શું આવે અને એથી ખુદ દેવને માટે પણ એ શું શું બાંહે, એનો જરા વિચાર તો કરી જુઓ.

દેવ પ્રત્યેનો ભાવ

જે આત્માઓ વાસ્તવિક રીતિએ દેવ તરીકે આપણે માનવા લાયક બનેલાઓ છે, જે આત્માઓ પોતાની સાધનાના બળે પરમ પદને પામેલા છે, તે દેવ, જગત જેવા દેવને માગે છે તેવા દેવ નથી એ દેવને માનવા અને સેવવા હશે, તો હિંચાથી બહુ ઈચ્છા વિનાના બની જવું પડશે ‘તું એવો બન્યો છે કે-જેમ જેમ તારી ભક્તિ હું કરી શકું છું, તેમ તેમ મને આનન્દ આવે છે અને તારી ભક્તિથી મારે બીજું કંઈજ નથી જોઈતું, પણ તારી ભક્તિ દ્વારા મારે તારા જેવા બનવાની સાધના કરવાનું સામર્થ્ય કેળવવું છે’-આવો ભાવ દેવ પ્રત્યે કેળવવો પડશે જેને માત્ર મોક્ષ જ જોઈએ છે અને મોક્ષ ન પમાય ત્યાં સુધી મોક્ષની સાધનાને માટે જરૂરી અનુજ્ઞતા જોઈએ છે, આ સિવાયની કંઈજરૂરીયાત જેને ગમતી નથી, એવા આત્મામાં જ આવો ભાવ આવી શકે દેવની ભક્તિ થી આપણે કરવાની અને એ દ્વારા મોક્ષની સાધનાને માટેનું માનસિક, વાચિક અને કાયિક સામર્થ્ય પણ આપણે કેળવવાનું ! આપણે તો, દેવની સર્વથા દોષરહિતતા તથા સર્વગુણસમ્પન્નતા તરફ અને એ તારકોની આશાના પાલન તરફ લક્ષ્ય રાખવાનું એના યોગે, હૃદયની સુખના સાધનો થઈ ઘણા મળે ને તે ઉત્તમ કોટિના પણ મળે, પણ આપણે એ સાધનો મળે એવી ઈચ્છા પણ કરવી નહિ.

રાગ તો સસારમા સોના દેવામા બેડેયો છે છતાં મસારમા
મુખી કેટલા છોએ છે ?

‘દેવ તે, કે જે મારી બહિષ્કારી ખૂશ થાય અને મારી
બહિષ્કારી ખૂશ થઈને હું જે મુશ્કળની ઈચ્છા કરું તે મુશ્કળનું
એ મને કરી આપે’-આવું જો તમે માનો, તો તમે દેવને
દોષરહિત માન્યા કહેવાય કે દોષમય રહિત માન્યા કહેવાય ?
એમ માનીને તમે દેવમા કયા દોષની કલ્પના કરી ?

મં ૦ રાગની

ત્યારે તમારે પરમાત્માને દોષવાળા માનવા છે ? જેનામા
રાગ હોય, તેનામા દ્વેષ પણ હોય જ તમે ય રાગી ને દ્વેષી
અને તમે જેને પરમાત્મા માનો તેને ય રાગી ને દ્વેષી માનો,
પછી કરવાનું શું ? પરમાત્મા તો એવા જ હોય, કે જેમનામા
રાગનો કે દ્વેષનો અંશ પણ ન હોય તમારામા રાગ છે ? છે જ,
તો એનાથી તમને મુખ કેટલું છે અને દુ ખ કેટલું છે ?

મં ૦ રાગ વિના મુખ દોષ નહિ

આ બાઈ કહે છે કે-‘રાગ વિના મુખ હોય નહિ’
તમે બધા સમ્મત છો આ વાતમા ?

સં ૦ નહિ

આ બધા તો ના પાડે છે તમે ય જરા સાવચેત થઈને
આ વાતનો વિચાર કરો રાગથી દુ ખ ઘણું છે કે મુખ
ઘણું છે, તે કહો

સં ૦ દુ ખ ઘણું

જે સ્થિતિ હોય, તમારા અનુભવમા જે સ્થિતિ આવતી
હોય, તે જ તમે કહેજો રાગને અગે મુખ કેટલું ? જો રાગ

હતી, માટે એ સારા રાજા હતા—એમ પણ નથી રાજા તરીકે પણ એ સાગ એટલા જ માટે બની શક્યા હતા કે—એ માણસ સાગ હતા, એમનો આત્મા સારો હતો ‘ જે પુરશીએ એઠેલો હોય તે સારો અને જે નીચે બેઠેલો હોય એ ખરાબ ’ —એમ નહિ, ‘ પણ તે જ સારો કે જેનો આત્મા સારો ’ એ બધા કેવા સારા હતા—એનું વર્ણન કરવાનું છે, માટે એ કેમ સારા હતા—તેની વાત કરીએ છીએ એ રાગી હતા, માટે સારા નહોતા, પણ રાગ એમને બૂઠો લાગતો હતો અને ત્યાગ એમને સારો લાગતો હતો, માટે એ સારા હતા એમના હૈયે સુદેવ, સુશુર અને સુધર્મ હોઈને, એ રાગી હોવા છતાં પણ, વીતરાગ બનવાની કામનાવાળા હતા જેને રાગમાં જ સુખ લાગે, તેનામાં વીતરાગ બનવાની કામના જ—એ જ શી રીતિએ ? અને વીતરાગ બનવાની કામના પેઢા થયા વિના, ‘ દેવ તો વીતરાગ જ હોઈ શકે, શુર તો વીતરાગ બનવાને માટે વીતરાગે કદાચ મુજબ સંસારને તણને સયમમય જીવનને જીવનારાઓ જ હોઈ શકે અને ધર્મ તો તે જ કહેવાય કે જે વીતરાગે કહેલો હોય ’—આવો નિર્ણય હયામાં પેઢા થાય, એ બને જ શી રીતિએ ?

કયી ચીજ ગમવી જોઈએ ?

વસ્તુત તો રાગ જેવું દુ ખનું આધન જ કોઈ નથી અજ્ઞાન એ મહા દુ ખ છે, કારણ કે—રાગમાં એ સુખ મનાવે છે, એટલે, રાગ એ તો મહા દુ ખનું સાધન છે જેમ જેમ રાગ વધારે જોરદાર, તેમ તેમ અજ્ઞાન પણ વધારે ને દુ ખ ‘ પણ વધારે એટલે તો, અનન્ત જ્ઞાન, કે જે આત્માનો પોતાનો

શુભ છે, તે પોતામા રાગનો સર્વથા અભાવ થયા વિના પ્રગટી શકતો જ નથી વિવેકી બનવાને માટે, રાગ ઉપર કાબૂ મેળવવો જોઈએ કયી સ્ત્રીજ ગમવી જોઈએ અને કયી સ્ત્રીજ ગમવી જોઈએ નહિ, એની પરિણામદર્શી વિચારણા કરવી જોઈએ હેવાને એણે બનાવવું જોઈએ કે-તે જ સ્ત્રીજ ખરેખર ગમે, કે જે સ્ત્રીજ સાથે જ સુખ આપનારી હોય આજે દુનિયાના છવેના ઘણા મોટા ભાગને એવી એવી સ્ત્રીજે જ ગમે છે, કે જેને લઈને પ્રાચ રાઈ રાઈને જીતગી પૂરી કરવી પડે આજે એનેર દુ બનો છુમાટ છે તમે વિચાર્યું છે કે-આખી દુનિયા દુ ખી કેમ છે? પૈસો નથી માટે કે પૈસાનો રાગ છે માટે? લોગસામગ્રી નથી માટે કે લોગસામગ્રીનો રાગ છે માટે? રાગ તો સૌમા છે સૌમા રાગ હોવા છતાં પણ, એ બધા સુખી કેમ નથી? પૈસો, લોગમામગ્રી, એ વગેરે પાસે હોય કે ન હોય, પણ જેમ એનો રાગ વધારે તેમ દુ ખ વધારે અને જેમ એનો રાગ ઓછો તેમ સુખ વધારે અનુકૂળતા મળ્યે રાગથી આનન્દ અનુભવાય, પણ એ આનન્દની સાથે જે ઘણું દુ ખ અનુભવાય છે, તેને કેમ ભૂલી જવાય? કારણ તો તે ઠહેવાય, કે જે સામગ્રી મળ્યે કાર્ય અવશ્ય કરે જેમ રાગ ઘટે તેમ સુખ વધારે

સઠ દુ ખના તો અનેક કારણો છે

કયા કયા ?

સઠ મતોય નથી

મતોય નથી-એ દુ ખનું કારણ છે એમ માન્યું, પણ

‘સતોષ કેમ નથી? -એનો વિચારેય પ્રગ્વો પડશે ને ? લખીએ

અધિક રાગ છે, માટે મતોષ નથી ને ? ‘જેનામાં મતોષ હોય ને સુખી અને જેનામાં મતોષ ન હોય તે હુ ખી’-આ વાતને કબૂલ કરવાના યોગે, તમે એ વાત પણ કબૂલ કરી જ લીધી કે-રાગ જેટલા પ્રમાણમાં ઘટ્યો, તેટલા પ્રમાણમાં સુખનો અનુભવ થયો. રાગ ઘટવાથી હુ ખ ઘટે છે અને સુખ નિપજે છે, એ સૂચવે છે કે-રાગનો જો સર્વથા અભાવ થઈ જાય, તો એના પરિણામે દુઃખનો સર્વથા અભાવ થઈ જાય અને સુખ પૂરેપૂરું અનુભવો શકાય.

થાય છે માટે જરૂરી ન મનાય

રાગ રાગ આવશ્યક છે રાગ થયા રિના રહેતો નથી અને રાગ થાય છે માટે સુખનો અનુભવ થાય છે

રાગ થાય છે માટે ગાગ જરૂરી છે-એમ જો માનતા હો, તો તેમાં ભૂલ થાય છે. વાય છે માટે જરૂરી છે-એમ જો માનશો, તો તમારે ક્રોધ પેદા થાય છે માટે ક્રોધને જરૂરી માનવો પડશે, માન પેદા થાય છે માટે ગર્વને જરૂરી માનવો પડશે, માયા પેદા વાય છે માટે કૂડકપટ આદિને જરૂરી માનવા પડશે અને લોભ પેદા થાય છે માટે લોભને જરૂરી માનવો પડશે. આત્મા અત્યારે એવી સ્થિતિમાં છે કે-દોષો પેદા થયા કરે છે ઠામ-ક્રોધ આદિ થાય છે, એટલે એને જરૂરી માનશો ? રાગના યોગે સુખનો જો અનુભવ થાય છે, તેમાં સુખ્ય કારણ તો અજ્ઞાન છે. રાગ અને દ્રવ્ય આદિ તો હુ ખના જ કારણો છે. તમને જેના ઉપર રાગ હોય, તેને અગે તમે શાન્તિથી વિચાર કરો કે-એ રાગે તમને ક્યારે ક્યારે અને કેટલું કેટલું સુખ ઉપજાવ્યું તથા ક્યારે ક્યારે

અને કેટલું કેટલું હુ ખ ઉપજાવ્યું ? તમને લાગશે કે-એ રાગે સુખ કરતા હુ ખ જ વધારે વાર અને વધારે પ્રમાણમાં ઉપજાવ્યું છે તેમ જ, એમાં જે સુખ ઉપજાવ્યાનું લાગે છે, તે પણ અમુક કાળને માટે હુ ખ શમ્યુ એમ લાગે છે, ઇન્દ્રિય-તૃપ્તિાર્થિનું હુ ખ ગમ્યુ એમ લાગે છે, એથી એવો અનુભવ થયાનું લાગે છે વાસ્તવિક રીતિએ ગગ સુખ ઉપજાવે છે, એવું છે જ નહિ

અમારો ધર્મ

મઠ બનાવે જન્મથી રાગ દ્વેષ છે રાગ દ્વેષ છે માટે સસારમાં રહેવું ગમે છે રાગ ન દ્વેષ તો ફરી જની જવું પડે માત્ર અતિ રાગ ન જોઈએ

તમે એક વાત બહુ સારી કહી રાગ ને સુખનું કારણ હોય, તો અતિ ગમ મહાસુખનું કારણ બનવો જોઈએ, બધાં તમે તો ‘અતિ રાગ ન જોઈએ’-એમ કહીને ‘અતિ રાગ હુ ખનું કારણ છે -એ વાતને સ્વીકારી લીધી રાગને તજવો જોઈએ, પણ જેમનાથી રાગને તણ શકાતો નથી, તેમણે ય રાગ જોરદાર જની બાય નહિ-તેની કાળજી રાખવી જોઈએ તમે કહ્યું કે-‘ગમ હોય છે માટે સસારમાં રહેવું ગમે છે, રાગ ન હોય તો ફરી જની જવું પડે’ તો નસા રના રાગને ઠોડીને માણસ સાધુ જની બાય, એમાં ખોટું શું છે ? સસારના રાગને છોડવાની અને સાધુ બનવાની બા વના પ્રગટે-એવો ઉપદેશ આપવો અને લાયક આત્માઓ સાધુ બનવાને માટે આવે તો તેમને સાધુ બનાવવા, એ તો અમારો ધર્મ છે

સાધુ બનનારા મા-બાપ

સૌ જે માતાને કે પિતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે રાગ નથી,

તે ફકીર થશે તો ફકીર થઈને પણ તે ઉકાળશે શું ?

પોતપોતાના દીકરા-દીકરી ઉપર જેઓ રાગ રાખીને સમાજમાં બેઠા છે, તેઓ તેમના દીકરા-દીકરીનું અને બીજાં બોનું પણ શું ઉકાળે છે, તે તમે કહી શકશો ? જગતમાં સત્તાનના રાગી બનેલા મા-બાપો શુ શુ કરે છે, તે અનવધુ નથી પોતાના મતાનના બલના હેતુથી તેઓ બીજા કંટકે-ટલાનું ભૂંડ કરીને રાજી થાય છે ? અને પોતાના સત્તાનના બલના આશયમાં પણ પોતાના બલનો કેવો ભાવ હોય છે ? રાગવાળા પણ મા-બાપને, સત્તા ઉપર રાગ કયા સુધી રહે છે ? અને સત્તાનોની સાથે બ્યારે કાવતું ન આવે, ત્યારે એના એ મા-બાપ સત્તાને માટે શું શું કહે છે અને શું શું કરે છે ? બા બધી બાબતોનો તમારે અભ્યાસ કરવો પડશે. સાધુ બનનારા મા-બાપ તો, પોતાના મતાનો સમક્ષ પણ એક સુદર આદર્શ બેઠા કરે છે ‘ તમારાથી બ્યારે બની શકે ત્યારે તમે પણ અમારી જેમ સમારને તણને મધમમય જીવનને જીવનારા સાધુ બનજો અને બ્યા સુધી તમારાથી સાધુ બની શકાય નહિ, ત્યા સુધી પણ તમે સમાજમાં એવી રીતિએ જીવજો કે જેથી સાધુતા સુલભ બને ’-એવી પ્રેરણા, તેઓ પોતાના આચરણ માત્રથી પણ આપે છે વળી, સાધુ થઈને તેઓ બીજાઓને પણ એ જ બોધપાઠ આપે છે અને હિંમાદિક પાપોને તણને જીવે છે ‘ સંતાન ઉપરના રાગ-વાળો સાધુ બને નહિ, અને સત્તા ઉપર જેને રાગ ન હોય, તે સાધુ બને તો ચ સાધુ બનીને કાંઈ ઉકાળે નહિ ’-આમ

માનવ, એનો અર્થ તો એ છે કે-સાધુતા ગમતી નથી
આત્માને ઉચે ચઢાવવો એવો ?

અસાર, એ કેવું સ્થાન છે અને એમા જે સુખ જણાય
 છે તે પણ કેવું છે, એની ચર્ચા આપણે કરી ચાલ્યા છીએ
 આપણે તો, એવા સુખને મેળવવાના ઉપાયની વિચારણા ચકાવી
 રહ્યા છીએ, કે જે સુખમા હું ખોનો એક અંશ માત્રેય ન હોય,
 જે સુખ પરિપૂર્ણ હોય અને જે સુખ કદી પણ અત્યપચ્છાને કે
 ક્ષીણપચ્છાને પામવાનું ન હોય આવા સુખને પામવાને માટે,
 કેવા દેવના, કેવા શુઝના અને કેવા ધર્મના ઉપાસક બનવું
 જોઈએ, એ વાત છે

સં. આત્માને જે ઉચો ચઢાવે, તેને સુખનો ઉપાય કહેવાય.
 આત્માને ઉચો ઠાણ ચઢાવે ?

સં. સત્કર્મો

તો સત્કર્મો કેને કહેવાય, એ પણ સમજવું જોઈએ ને ?

સં. જે કર્મો આત્માને ઉચો ચઢાવવાને માટે કર્યા પડે તેવા
 હોય, તેવા કર્મોને સત્કર્મ કહેવાય

એટલે તે તે કર્મોને ઠરતા, સંસારના સુખની તો કંઈ
 આશસા જ નહિ ને ? કેવળ આત્માને જ ઉચો ચઢાવવાનો
 આશય ને ? આત્માને ઉચો ચઢાવવો, એનો અર્થ એ છે કે-
 આત્માને શુદ્ધ બનાવવો અને આત્મા પૂરેપૂરો શુદ્ધ બને એટલે
 એ મોક્ષને પામ્યો. એમ કહેવાય આત્માને પોતાની પરિપૂર્ણ
 શુદ્ધાવસ્થાની પ્રાપ્તિ અથવા આત્માના પોતાના સ્વભાવનું સંપૂર્ણ
 પ્રકટીકરણ, એ જ મોક્ષ છે આત્મા અશુદ્ધતા માત્રથી છૂટે,
 અશુદ્ધતાના કારણ માત્રથી છૂટે, કદી પણ અશુદ્ધ બને નહિ

પિછાનમાં પણ અન્તરાય ખડો કંઈ છે પેલો સ્વાર્થ તો એવો છે, કે જે વાસ્તવિક રીતિએ પરમાયમય છે
ખેડુત ખેતી ગા માટે કરે છે ?

સં ખેડુત જે ખેતી કરે છે, તેથી તેને પરમાર્થ કહ્યો થાય છે, માટે તેને પાપ નામે નહિ ને ?

ખેડુત ખેતી કરે છે, તે દુન્યવી સ્વાર્થ માટે કરે છે કે પરમાર્થ માટે કરે છે ? અને ખેતીમાં જે હિંસા થાય છે, તેનો પણ વિચાર કરવાનો કે નહિ ? આત્મિક સ્વાર્થ હિંસા-હિક કરાવનારો નથી, પણ હિંસાહિકથી બચાવનારો છે

સં ખેડુત ખેતી કરે છે, તેમાં જે દિસાદિક થાય છે, તેથી તેને પાપ તો લાગે, એ વાત કબૂલ છે, પણ ખેડુતના પકવેના અનાજને જે ખાય, તેને પણ પાપ લાગે કે નહિ ?

કોઈ પણ પ્રકારે, કોઈ પણ પાપક્રિયામાં કરવા, કરાવવા ને અનુમોદવામાંથી જેનો જેટલો અંશે હિંસો હોય કે ત્યાગ નહિ કરવા અંગે રહેતો હોય, તેને તેટલો અંશે પાપ લાગે
 સં એ પાપ અનિવાર્ય છે

અનિવાર્ય છે એવું નથી વિવેકી અને સત્વશીલ જીવ ત્યાગ દ્વારા એ પાપથી બચી પણ શકે છે બીજી વાત એ પણ છે કે-કોઈ પણ પાપની વાત હો તો જેને માટે અનિવાર્ય પણ હોય, તેને જ તે કરવાથી અનિવાર્ય હોવાના જ કારણે પાપ લાગે નહિ, એવું કહી શકાય નહિ

સં ખેડુત જો એવો વિચાર કરે કે-મને પાપ લાગે માટે મારે અનાજને પકવવું નહિ અને એવો વિચાર કરીને ખેડુત જો અનાજને પકવે નહિ તો દુનિયા જીવે શી રીતિએ ? ખેડુત અનાજ પકવે છે માટે દુનિયા જીવે છે, એટલે તો ખેડુત જગતનો તાત કહેવાય છે

હિંસા, અસત્ય, ચોરી એ વગેરે પાપ છે-એ વાત તો લગભગ બધા જાણે છે ને ? પૂછો તો એમા હા પણ કહે છે ને ? છતાં, હિંસાદિકનો ત્યાગ કરનારા કેટલા ? 'બધા હિંસાદિને તણ દે, તો દુનિયાનું શું થાય ?'-એમ પૂછવું, એ તે કાંઈ પ્રશ્ન છે ? એવો વિચાર કરીને હિંસાદિના ત્યાગનો ઉપદેશ બધ કરી દેવો, એ શું યોગ્ય છે ? ખેતી કરનારને લાગી જાય કે-મને આમા ઘણું પાપ લાગે છે, માટે મારે ખેતી નથી કરવી, તો એમ કરનારને કોઈ અટકાવી શકે ખરું ? એવા કોઈ કોઈ નીકળે, એટલે દુનિયામા ખેતી થતી અટકી જવાની છે ? જેઓ ખેતી કરે છે, તે પોતાને માટે, પોતાના દુન્યવી સ્વાર્થને માટે કરે છે કે જીભજોને છવાડવાને માટે કરે છે ? કોઈ પણ ક્રિયા, કોઈ પણ છવ, પોતાના દુન્યવી સ્વાર્થને માટે કરતો હોય, પરંતુ એ ક્રિયાને જાગે કોઈકને લાભ થઈ જતો હોય, તો એ લાભને નામે એને પુણ્ય થાય છે-એમ માનવામા આવે, તો ત્યાં ભૂલ થાય છે વર્તમાનનું ઘણું સાહિત્ય આવી અનેક ખોટી માન્યતાઓને જન્માવનાર અને પુષ્ટ કરનાર છે 'જગતનો તાત' કોને કહેવાય, એ વાતનો ખૂબ શાન્તિથી વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવા જેવો છે માત્ર એ કુતની મહેનત જ જીભજોના ઉપયોગમા આવે છે અને જીભ કોઈની પણ મહેનત જીભજોના ઉપયોગમા નથી આવતી, એવું તમે પૂરવાર કરી શકશો ખરા ? તમારા વિચાર મુજબ તો, કોઈ પણ વેપારી મ કહી શકશે કે-હું પેદી કેમ ચલાવું છું, તે જાણો છો ? જીભજોને બોઈતો માલ સહેલાઈથી મળી શકે, એ માટે હું પેદી ચલાવું છું' એવું કહેનાર વેપારીને તમે શું કહેશો ? જગતમા કયો ધધો એવો છે, કે જેમા

પિછાનમા પણ અન્તરાય ખડો કરે છે પેલો સ્વાર્થ તો એવો છે, કે જે વાસ્તવિક રીતિએ પરમાર્થમય છે ખેડુત જેતી શા માટે કરે છે?

સં ખેડુત જે જેતી કરે છે, તેથી તેને પરમાર્થ મળેા થાય છે, માટે તેને પાપ નાગે નહિ ને ?

ખેડુત જેતી કરે છે, તે દુન્યવી સ્વાર્થ માટે કરે છે કે પરમાર્થ માટે કરે છે ? અને જેતીમા જે હિંસા થાય છે, તેનો પણ વિચાર કરવાનો કે નહિ ? આત્મિક સ્વાર્થ હિંસા દ્વિંક કરાવનારો નથી, પણ હિંસાદિકથી બચાવનારો છે

સં ખેડુત જેતી કરે છે, તેમાં જે હિંસાદિક થાય છે, તેથી તેને પાપ તો લાગે એ વાત કળૂમ છે, પણ ખેડુતના પકવેલા અનાજને જે ખાય, તેને પણ પાપ લાગે કે નહિ ?

કોઈ પણ પ્રકારે, કોઈ પણ પાપક્રિયામા કરવા, કરાવવા ને અનુમોદવામાથી જેનો જેટલો અંશે હિંસો હોય કે ત્યાગ નહિ કરવા અંગે રહેતો હોય, તેને તેટલો અંશે પાપ લાગે સં એ પાપ અનિવાર્ય છે

અનિવાર્ય છે એવું નથી વિવેકી અને સત્વશીલ જીવ ત્યાગ દ્વારા એ પાપથી બચી પણ શકે છે બીજી વાત એ પણ છે કે-કોઈ પણ પાપની વાત હો તો જેને માટે અનિવાર્ય પણ હોય, તેને ય તે કરવાથી અનિવાર્ય હોવાના જ કારણે પાપ લાગે નહિ, એવું કહી શકાય નહિ

સં ખેડુત જે એવો વિચાર કરે કે-અને પાપ લાગે છે માટે મારે અનાજને પકવવું નહિ અને એવો વિચાર કરીને ખેડુત જે અનાજને પકવે નહિ તો દુનિયા જીવે શી રીતિએ ? ખેડુત અનાજ પકવે છે માટે દુનિયા જીવે છે, એટલે તો ખેડુત જગતનો તાત કહેવાય છે

હિસા, અસત્ય, ચોરી એ વગેરે પાપ છે-એ વાત તો લગભગ બધા જાણે છે ને ? પૂછો તો એમા હા પણ કહે છે ને ? છતાં, હિસાદિકનો ત્યાગ કરનારા દેટલા ? ‘ બધા હિસાદિને તણ દે, તો હુનિયાનું શું થાય ? ’-એમ પૂછવું, એ તે કાંઈ પ્રશ્ન છે ? એવો વિચાર કરીને હિસાદિના ત્યાગનો ઉપદેશ બધ કરી દેવો, એ શું યોગ્ય છે ? ખેતી કરનારને લાગી જાય કે-મને આમા ઘણું પાપ લાગે છે, માટે મારે ખેતી નથી કરવી, તો એમ કરનારને ટોઈ અટકાવી શકે ખરું ? એવા કોઈ કોઈ નીકળે, એટલે હુનિયામા ખેતી થતી અટકી જવાની છે ? જેઓ ખેતી કરે છે, તે પોતાને માટે, પોતાના હુન્યવી સ્વાર્થને માટે કરે છે કે બીજાઓને જીવડવાને માટે કરે છે ? કોઈ પણ ક્રિયા, કોઈ પણ જીવ, પોતાના હુન્યવી સ્વાર્થને માટે કરતો હોય, પરંતુ એ ક્રિયાને જાગે કોઈકને લાભ થઈ જતો હોય, તો એ લાભને નામે એને પુણ્ય થાય છે-એમ માનવામા આવે, તો ત્યાં ભૂલ થાય છે વર્તમાનનું ઘણું સાહિત્ય આવી અનેક ખોટી માન્યતાઓને જન્માવનાર અને પુષ્ટ કરનાર છે ‘ જગતનો વાત ’ કોને કહેવાય, એ વાતનો ખૂબ શાન્તિથી વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવા જેવો છે માત્ર એ હંતની મહેનત જ બીજાઓના ઉપયોગમા આવે છે અને બીજા કોઈની પણ મહેનત બીજાઓના ઉપયોગમા નથી આવતી, એવું તમે પૂરવાર કરી શક્યો ખરા ? તમારા વિચાર મુજબ તો, કોઈ પણ વેપારી ચ કહી શક્યો કે-‘ હું પેટી કેમ ચલાવું છું, તે જાણો છો ? બીજાઓને જોઈતો માલ સહેલાઈથી મળી શકે, એ માટે હું પેટી ચલાવું છું ’ એવું કહેનાર વેપારીને તમે શું કહેશો ? જગતમા કયો ધર્મો એવો છે, કે જેમા

તમે કહો છો એવા પ્રકારે કોઈનો ને કોઈનો ઉપકાર બતાવી શકાય નહિ ? તમે જો આ તમારી ગીતિએ વિચારશો, તો તમારે લગભગ બધાને પરોપકારી માનવા પડશે. જગતમાં ઉપકાર કરનારા કેટલા ? તો તમારે કહેવું પડશે કે-લગભગ બધા આજે જે કાળા બબરની જૂળ ટીકા અને નિન્દા થઈ રહી છે, તેને કરનારાઓ ય કહી શકશે કે-‘અમે પણ આમાં પરોપકાર કરીએ છીએ જે માલ સીધી રીતિએ જેને જોઈતો હોય તેને મળતો નથી, તે માલ અમે ગમે ત્યાંથી અને ગમે તેમ કરીને લાવીએ છીએ અને જેને જોઈએ તેને પૂરો પાડીએ છીએ જો અમારા જેવા વેપારીઓ ન હોય, તો ઘણી જઠરાવાળાઓને, તેઓ ગમે તેટલું નાણું ખર્ચવાને તૈયાર હોય તો પણ, તેમને જોઈતો માલ મળે નહિ, માટે અમે પણ આ ધંધો કરીને એ લોકો ઉપર ઉપકાર કરીએ છીએ’

વધારે ઉપકારી કાળ ?

સં જોકુલ જે પોતાના સ્વાર્થનો લાગનાની સાથે પરમાર્થની ભાવના રાખતો હોય, તો તેથી તેને બાળ કરતા વધારે લાભ થાય કે નહિ ?

પરમાર્થ કોને કહેવાય અને પરમાર્થ કેમ સધાય, એ બાણુવાને માટે પણ યોગ્ય નિશ્ચામાં અભ્યાસ કરવો જોઈએ બાકી તો, સામાન્ય રીતિએ એમ કહી શકાય કે-એક માણસ કે જે જગતમાં જોડેલો છે અને સયોગવશ જેને સ્વાર્થની પ્રવૃત્તિઓ કરવી પડે છે, તે જેટલે અંશે નિ સ્વાર્થભાવ કેળવે, પરોપકારભાવ કેળવે, સગાઈ ઓછા કરે, તેટલા પ્રમાણમાં તે પાપનો ભાગીદાર ઓછો થાય અને જેટલા પ્રમાણમાં

સારી વિચારણા અને સારી આચરણા હોય, તેટલા પ્રમાણમાં લાભ થાય જેના સગાદિ ભેરદાર હોય, તે પાપનો ભાગી દાર વધારે થાય સાચો લાભ તો, વિવેકથી જો થાય તેમા છે અને વિવેકપૂર્વક જો હિંસાત્યાગાદિ થાય તેમા છે પણ પકારના ભાવથી પણ જો હિંસાદિકમા પ્રવૃત્ત બન્યો રહે, તેના ભાવને સારો કહેતા પહેલા, તેનામા ભારે અજ્ઞાન છે-એ વાતને કહ્યા વિના ચાલે નહિ, અને જો માથો સમજે તેવો હોય, તો તેને સમજાવવું જોઈએ કે-જો આટલો પરોપકારભાવ જ્ઞાનપૂર્વક-વિવેકપૂર્વકનો હોય, તો તું હિંસાદિકના પાપથી બચવાની માથે પોતાના ભાવથી ધણું સુંદર ફલને પામ્યા વિના રહે નહિ તેવા પ્રકારના જ્ઞાન સિવાય કોને માટે બ્યક્તિગત એમ કહી શકાય કે-આને ઝોછો લાભ અને આને વધુ લાભ ? જે સ્થિતિમા માણસ બેઠો હોય, તે સ્થિતિને અનુરૂપ વર્તવા છતાં પણ માણસ જેટલો વિવેક કેળવે, નિ સ્વાર્થ ભાવ કેળવે, પરોપકારવૃત્તિ કેળવે, તેટલો તેને લાભ થાય બાકી તો, બિજા બિજા હિંસા કેઈ કહેશે કે-જેઠૂત વધારે ઉપકારી છે, અને કેઈ કહેશે કે-વેપારી વધારે ઉપકારી છે, કેઈ કહેશે કે-શેઠ વધારે ઉપકારી છે અને કેઈ કહેશે કે-નોકર વધારે ઉપકારી છે, કેઈ કહેશે કે-મજૂર વધારે ઉપકારી છે અને કેઈ કહેશે કે-મીલમાલિક વધારે ઉપકારી છે, જ્યારે કેઈ કહેશે કે-સરકાર વધારે ઉપકારી છે અને કેઈ કહેશે કે-બ્રહ્મ વધારે ઉપકારી છે એમા મનોવૃત્તિ ઉપર ધણું આધાર રહે છે એટલે, માણસે પોતે કાર્ય અને અકાર્યનો નિર્ણય કરવાને માટે પ્રયત્નશીલ બનવું જોઈએ હેવાના જે સારા હોય, અને વિશેષે કરીને નિ સ્વાર્થવૃત્તિવાળા હોય, તેમને

દેવ-ગુરુ-ધર્મ પ્રધાનપણે જરૂરી છે એમ જે લાગતું નથી, તે જ ખોટું છે. દેવાદિ, દે જે અત્યારે બહુ જરૂરી લાગતા નથી, તે જ પ્રધાનપણે જરૂરી લાગવા ભેઈએ આવી સ્થિતિ આવ્યા વિના, મહાગુરુઓની જે વાત કન્વી છે તે સારી રીતિએ નહિ સમજી શકાય જન્મ્યા છીએ એટલે અહીં જીવાય ત્યાં મુખી અહીં જીવવાનું અને જીવવાને માટે અનેક સાધનોની જરૂર પણ પડે, પણ નજર કયી તરફ ભેઈએ? ખરેખરી જરૂર દેવ-ગુરુ-ધર્મની લાગે, તો કામ થઈ જાય અગીઆર રવિવારે. મુખી સાલજનારા તો તરત જ જવાબ દે ને? બીજા માધ નોની જીવવા પૂરતી જરૂર લહે લાગે છે, પણ આત્માને માટે ખરેખરી જરૂર તો દેવ-ગુરુ-ધર્મની લાગે છે, એમ તમારે કહેવું ભેઈએ કહો, ખરેખરી જરૂર તમને આ જીવનમાં કેની લાગે છે?

સઠ આત્માને ઉચે ચક્રવે તેવા ધર્મની!

બધાની પાસેથી આવેા જવાબ મળવેા ભેઈએ ‘પૈસા વગેરેને માટે અમને દેવાદિનો ખપ છે-એવું છે જ નહિ’ -એમ બધા કહે અને સાથે સાથે કહે દે-‘અમારે મોક્ષ ભેઈએ છે, માટે અમને દેવાદિનો ખપ છે’ તો મુદેવાદિના સ્વરૂપની વાત પણ બહુ સહેલાઈથી કરી શકાય

મઠ કાઈ પણ દેવ ઐહિક મુખ આપે છે, તે માની લીધેન માન્યના છે

દેવની સેવાના કારણે બંધાએલા શુભ કર્મના ઉદયથી ઐહિક મુખની અથવા તો પૌદ્ગલિક એવા પારલૌકિક મુખની પ્રાપ્તિ ન જ થાય એમ નહિ, પરંતુ આપણે તો અત્યારે મુદેવાદિના આરાધન માટે આપણું લક્ષ્ય કયુ હોવું ભેઈએ,

એની વાત કરી રહ્યા છીએ તમને દેવા દેવનો ખપ છે ?
જેની સેવાથી માત્ર દુન્યવી સુખ મળે એવા દેવનો કે એથી
આગળ કોઈ વાત છે ? આપણે તો મોક્ષ ભોઈએ છે ને ?
ભે હા, તો દેવ કેવા ભોઈએ ?

સગર જે દેવ મોક્ષ આપે તે જ દેવ કહેવાય.

દેવની સેવાથી મોક્ષ મળે એ જ ઇચ્છા છે અને એથી
એવા જ દેવનો ખપ છે, કે જે દેવની સેવાથી, જે દેવના
નામસ્મરણાદિથી, જે દેવની આજ્ઞાના પાલનથી ચોટલે કે જે
દેવે બતાવેલા માર્ગે ચાલવાથી મોક્ષને પામી શકાય, એમ જ
ને ? હવે હેયુ બૈદિક સુખમા રાલે એ પસંદ નથી અને
પૌરુષલિક સુખની પ્રાપ્તિ એ પરમ લક્ષ્ય નથી, પણ મોક્ષ
એ જ પરમ લક્ષ્ય છે, એવું ખરૂં ને ? દેવ તે કહેવાય કે જે
મોક્ષ આપે-આવું કરીને. કહેવાનો આશય તો એ છે ને
કે-હવે મોક્ષને મેળવવો છે, માટે મોક્ષ આપે એવા દેવનો જ
અમને ખપ છે ? એમા પણ સમજવા જેવું છે જે દેવે
બતાવેલા માર્ગે ચાલવાથી મોક્ષ મળે, તે દેવને મોક્ષદાતા
કહી શકાય, પણ એ વાતેય ખ્યાલમા રહેવી ભોઈએ કે-
હરેક આત્માએ પોતાનો મોક્ષ પોતે જ સાધવાનો છે એ
કોઈની પણ મહેરબાનીથી મળનારી ચીજ નથી મોક્ષ તો
આત્મા પોતાના સત્પુરુષાયથી જ સાધે છે

પ્રધાનપણે જરૂર કોની લાગી છે ?

આપણે આપણા મોક્ષને આપણા પોતાના જ સત્પુરુ
ષાયથી સાધવાનો છે અને આપણે એ સત્પુરુષાયને બાણી
તથા સેવી શકીએ, એ માટે દેવ-ગુરુ-ધર્મના આલમ્બનની

મં ૦ જરૂર

૧૨

તો આપણે બધા આપણા આત્મિક સુખને લોગવી નથી શકતા, એટલા રોગી છીએ ખરા ? આપણે સદા સર્વોચ્ચ શાન્તિથી છવી શકીએ નહિ-એવા રોગી હાલમાં તો છીએ ને ?

સં ૦ હાજી

નીરોગી થવાની ઈચ્છા ખરી ?

સં ૦ હાજી

નીરોગી થવું હોય તો રોગને બાળવો, રોગને કાઢવાના ઉપાયને બાળવો, રોગને કાઢવાના ઉપાયને આદરવો, એ વગેરે જરૂરી ખરૂં ને ? માટે એ વિચારો કે-કયો રોગ એવો વળગ્યો છે, કે જે રોગના કારણે સદા નર્વણ શાન્તિથી છવી શકાતું નથી ?

મં ૦ પ્રાણ ને પ્રકૃતિ સાથે હોય પ્રાણ જાય ત્યારે પ્રકૃતિ જાય અને પ્રકૃતિ જાય ત્યારે રામ જાય

એ તો સ્વભાવ-વિભાવને નહિ સમજનારાની વાત છે ક્રોધી ક્ષમાવાન ન જ બની શકે, એવું નથી, માની નમ્ર ન જ બની શકે, એવું નથી, માયાવી મરલ ન જ બની શકે, એવું નથી, અને લોભી નિરપૃહ ન જ બની શકે, એવું પણ નથી જો યોગ્ય અને જરૂરી પ્રયત્ન કરવામાં આવે, તો ક્રોધી, માની, માયાવી અને લોભી ક્ષમાવાન, નમ્ર, સરલ અને નિરપૃહ જરૂર બની શકે છે તમે કહો છો એવું માનવાથી તો, સુધારાની વાતને અને સુધારાની પ્રવૃત્તિને અવકાશ જ નહિ રહે. આપણે તો, પહેલાં રોગનો નિર્ણય કરવો છે વિવેકને પામવાને માટેની પ્રાથમિક લાયકાતની વાત થઈ ગઈ ગુરુ-દેવા દિના પૂજન રૂપ શુભ, સામાન્ય દોષિના સદાચારો રૂપ શુભ, પાપનો ધ્વસ કરનાર તપ રૂપ શુભ અને સુકૃતિના અદેશ

રૂપ શુણ્ણની વાત તો થઈ ગઈ હવે તો તમે ઠાઠા બન્યા કહેવાઓ ને ? હવે આઢી-અવળી વાતોને મૂકીને તમારે વિવેકની વાત કરવી જોઈએ આપણે તો હવે મહા શુણ્ણથી સમ્પન્ન બનવું છે ને ? એ માટે, મુખ્ય રોગ કયો વળગ્યો છે, એ જાણવું પડશે ને ? જો જન્મ-મરણ ન હોય, તો આપણે, આપણે જેમ ઈચ્છીએ છીએ તેમ, સહા સર્પૂર્ણ શાન્તિ-પૂર્વક જીવી શકીએ ને ?

સ૦ એટલે જન્મ-મરણનો રોગ વળગ્યો છે અને એને ઠાળવો જોઈએ, એમ નહીં થયું

કોઈને તાવનો રોગ હોય કે બીજો રોગ હોય તો તે કહેવાય, પણ એ ચ રોગ શા કારણે થયો, એ જાણવું પડે ને ? પેટમા મલ બને, તો એ રોગોનું મૂળ ગણાય છે ને ? તેમ અહીં પણ જન્મ-મરણના રોગનું મૂળ શોધવું પડશે ને ? આત્મા જ મુખ-દુખનું વેદન કરે છે

સ૦ જો જન્મે છે ને મરે છે, તે આત્મા છે ?

શરીરમા કોણ છે ?

સ૦ આત્મા

દુખ વગેરે કોણ વેદે છે ?

મ૦ શરીર

સુખ અને દુખ-એનું વેદન કરવાની, એનો અનુભવ કરવાની, એટલે કે આનાથી અગર તો અત્યારે મને સુખ થયું અથવા તો દુખ થયું એવું જાણવાની જે શક્તિ, તે જડ શરીરમા હોય નહિ આ શરીર દ્વારા સુખનો કે દુખનો અનુભવ કરનાર, એને જાણનાર આત્મા છે આત્મા મેલો

છે, માટે આ શરીરનું બન્ધન છે આત્મા સદા જીવનારો છે, છતાં મલિનતાના યોગે જન્મ-મરણ થાય છે જન્મ મરણો એટલે મરણ તો મરણ જ મરણો જે આત્મા જન્મ-મરણથી સવધા મુક્ત બની જાય, તે પરમ પદે પહોંચે. કહેવાય ત્યાં પહોંચેલા આત્માને અત્યારે આપણને થાય છે તેવો સુખ-દુઃખનો અનુભવ થાય નહિ ત્યાં વિષયજન્ય સુખો નહિ ને તેથી દુઃખનો અશ્વ પણ નહિ એ તો આત્માની એકાંતે સુખમય અવસ્થા છે એટલે શરીરમાં જે આત્મા રહેલો છે, તેને સુખ-દુઃખનું વેદન થાય છે, નહિ જે-જડ એવા શરીરને સુખ-દુઃખનું વેદન થાય છે આત્માનો દેહ નથી થતો, લેહ નથી થતો, એ વગેરે જે વાતો છે, તે એનું સદ્વાનુ અસ્તિત્વ છે, એને સૂચવનારી છે બાકી તો, સામાન્ય બુદ્ધિવાળો ય જાણી શકે છે કે-જે જન્મે છે તે ય આત્મા છે ને જે મરે છે તે ય આત્મા છે જન્મ એટલે કયાકથી અહીં આવીને ઉત્પત્ત થઈ અને મરણ એટલે અહીંથી ઠંચાક જવું, એ દૃષ્ટિએ આ વાત છે સુખ-દુઃખનું વેદન જડ કરી શકે જ નહિ જીવ જ સુખ-દુઃખનું વેદન કરી શકે સસારમાં જીવ જડ સાથે મિશ્રિત છે જીવ જડ સાથે મિશ્રિત છે, માટે જ સસારમાં છે આ શરીર જડ છે, પણ અત્યારે આ શરીરમાં જીવ રહેલો છે, માટે વેદન છે આ શરીરમાંથી જીવ નીકળી જાય, પછી તો આને બાળવામાં કે દાટવામાં આવે છે એ વખતે શરીર ઉપર અગ્નિ મૂકાય છે, તેમ અત્યારે મૂકાય તો ? અત્યારે તો અગ્નિના કણીયાનો સ્પર્શ થતા માણસ રાડ પાડી ઉઠે છે ને ? અને પછી ? પછી મોટી ચિતામાં આખા શરીરને ધકેલે તો ય એ કાંઈ કરતું નથી મોઢામાં અગ્નિ

મૃકાશે તો ય શરીર રાઠ નહિ પાઠે આપણે તો વિચારવું છે કે-હવે આ શરીરના બન્ધનમાં શા માટે છે ? સદા શાશ્વત હવે જન્મ-મરણની બબ્બળમાં કેમ ફેંચેલો છે ? જન્મ-મરણનો રોગ કયા મલને આસારી છે ? હવેને જો નીરાંગી કરવો હોય, તો કયા ડૉક્ટરની જરૂર છે ? દુનિયાના ડૉક્ટરની ? દુનિયાના ડૉક્ટરને કહો કે-પેટમાં મળ બસાયો છે, તો તે આઠા વગેરેની દવા આપે, પણ તમે જો એમ કહો કે-‘મારે મરવું નથી, તો મારે મરવાનું ન આપે એવી દવા આપ’ તો એવી દવા ડૉક્ટર આપી શકશે ખરો ? આત્માને જન્મ-મરણ કરતે હવેલું પડે છે, એ રોગ છે આ વાત તમારે વિચારવી જોઈએ અને આ રોગના કારણને નાબૂદ કરવાને માટે કોના શરણને સ્વીકારવું જોઈએ, એને બાણવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ દેવ-શુર-ધર્મની વાત આ માટે જ કરવી જરૂરી છે શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ શુર અને શુદ્ધ ધર્મની પિછાન થઈ જાય અને એ ત્રણને જ સેવવાની વૃત્તિ પ્રધાન બની જાય, તો પરિણામ સારૂ આવ્યા વિના રહેજ નહિ એવી આ લોક પણ સુધરે, પરલોક પણ સુધરે અને અન્તે પરમ પદે પણ પહોંચી જવાય

ગમ મારા કે રાજ્ય સારૂ ?

આ મનોવૃત્તિવાળો, રામાયણને ખરા રૂપમાં સમજી શકે આજે રામરાજ્યની વાતો તો ઘણાઓ કરે છે, પણ ઉડાણમાં ઉતરનારા વિરલા છે રામ સારા હતા, માટે રામનું રાજ્ય સારૂ હતું ને ? રામ સારા હતા, માટે રાજ્ય સારૂ બન્યું હતું કે રાજ્ય માત્ર હતું, માટે રામ સાગ બન્યા હતા ? રાજ્ય સારૂ, માટે રામ સારા-એમ નહિ, પણ રામ સારા, માટે રાજ્ય

સાઈ તમારે રામ પકવવા છે કે રાજ્ય મેળવવું છે ? રામ રાજ્ય જોઈએ છે ને ગમ પકવવા નથી, તે ચાલશે ? રામમા શું શું ઉમદાપણું હતું અને તે ઉમદાપણા તરફ જગતના જીવોની નજર કેમ દોરાય, એ માટે મહેનત કરવી પડશે ને ? આ મહેનત એ જ પ્રકારની છે

પ્રશ્નો સખધી ખૂલાસો

આ મહેનતથી બધું જ સુધરે તેમ છે, માટે આ મહેનતને સફળ કરવાનો પ્રયત્ન તમે કેટલો કરો છો, એ તરફ લક્ષ્ય આપો. તમે વાતના આશયને સમજો અને એને બીલવાનો પ્રયત્ન કરો, તો ઘણો લાભ થાય. ઠોઈ ગમે તેવો પ્રશ્ન પૂછો તો ય અકળાવું જોઈએ નહિ. સભાની શિસ્તનો ભગ કરવો જોઈએ નહિ. તમે ગરબડ કરવા માડો તો વાત ડોળાઈ જાય જવાબ તમારે આપવાનો નથી, મારે આપવાનો છે. હું મુઝાતો નથી ને તમે કેમ અકળાવ છો ? અહીં જુદાજુદા વિચારના માણસો હોય નવા નવા પણ આવ્યા હોય કેટલાકને માટે આવી વાતો નવી પણ હોય એટલે પ્રશ્ન જેમને પૂછવો હોય તે બંદે પૂછે પણ પ્રશ્ન કરનારાઓએ પણ સમજવું જોઈએ પહેલા જે વાત કહેવાતી હોય, તે વાતના આશયને અને મર્મને પિછાનવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ પ્રશ્ન એવી રીતે પૂછવો જોઈએ કે—સભાને લાગે કે આ પ્રશ્નથી બહુ સાઈ બહુવાનું મળશે મને પણ થાય કે—આ કહેવાતી વાતને સમજવાનો પ્રયત્ન છે અને એથી વાતને વધુ ને વધુ સ્પષ્ટ કરવાની મને તક મળે પ્રશ્ન કરનારાઓએ, વિષય બહાર ચાલ્યા જવાય નહિ, એની પણ કાળજી રાખવી જોઈએ

અભિલાષા

આજ તો સમય આમ જ પસાર થઈ ગયો. આજે શુદ્ધ દેવાદિના સ્વરૂપની વાત કરવાની લાવના હતી. આપણે બધા અત્યારે તો સંસારમાં ફરતા છીએ. મસારમાં આપણે અહીંથી તહીં-એમ ભટકવું પડે છે, તે શા કારણે? કર્મનું બન્ધન લાગ્યું છે. માટે! કર્મનું બન્ધન લાગ્યું છે, માટે જ અમુક જગ્યાએ ઉત્પન્ન થવા રૂપ જન્મ લેવો પડે છે અને એ જગ્યાએથી રવાના થવા રૂપ મરણ પામવું પડે છે. આ રીતિએ અનન્તા કાળથી આપણું જીવન પમાડ થઈ રહ્યું છે. આ મોટામાં મોટો રોગ છે. હવે આપણે નક્કી કરો કે-એવું કરવું છે કે જેથી અહીંથી મરીને ફરી ફરીને જન્મવું પડે નહિ. અહીં મરવું નથી-એવું ઈચ્છીએ તો ય મરવું જ પડવાનું છે. ન જન્મે તે ન મરે, માટે એવી અવસ્થા પામવી છે કે-અહીંથી મરીને પણ અજન્મા બનવાના ક્યેયથી પ્રવૃત્તિ કરનારા બની શકીએ અને અન્તે અજન્મા બની જઈએ જન્મ છે, માટે જ જીવન ઉપાધિવાળું છે. આત્મા મોક્ષને પામે તો કોઈ ઉપાધિ રહે નહિ. મોક્ષને પામવાને માટે મોક્ષના સાચા ઉપાયને સેવવો પડે. મોક્ષનો માથો ઉપાય સ્વતન્ત્રપણે દર્શાવનારાઓ અને જેઓ પરમ પદને પામ્યા છે તેઓ પણ, આપણે માટે શુદ્ધ દેવ તરીકે ઉપાસ્ય છે. સંસારનો ત્યાગ કરીને મોક્ષના સાચા ઉપાયને સેવવામાં પ્રવર્તેલા અને યોગ્ય જીવોને એ માર્ગે પ્રવર્તવાનો ઉપદેશ આદિ દેનારા, એ શુદ્ધ શુરૂઓ છે. એવા દેવ-શુરૂ દ્વારા આચરાએલો અને આચરો શતો તેમ જ ઉપદેશાતો જે ધર્મ, એ જ શુદ્ધ ધર્મ છે. મોક્ષની જરૂર લાગે ત્યાર પછી જ, આવા શુદ્ધ દેવ-શુરૂ-ધર્મની સાચી

જરૂર લાગે પછી, એ માર્ગને સેવવાની વાત આવે એ વાત જો ધ્યાનમાં આવશે, તો તમને ગમાયણના પાત્રોના પ્રસંગો માથી પણ સાચી પ્રેરણા મળી શકશે નહિતર, આજે કેટલાકે જેમ એ પાત્રોની ભૂલો ગણાવે છે અથવા તો એ પાત્રો ઐતિહાસિક નથી એમ કહીને એની અસરને ભારી નાખે છે, એવું તમારે માટે પણ થશે એટલે સૌથી પહેલાં મોક્ષની અભિલાષા સિવાયની કોઈ અભિલાષા કરવા જેવી નથી એમ લાગે તો સાફ, એવી ભારી ઇચ્છા છે.

મં ૪-મ-૪-માન્તરમાં પ્રભુની ભક્તિ મળે અને એના ચરણમાં વાસ મળે, એવી ભાવના રહે તો વધી શો ?

૪-મ-૪-માન્તરમાં પ્રભુની ભક્તિ મળે એવી ભાવના એ સારી ભાવના છે, પણ પ્રભુની ભક્તિ પ્રભુની આજ્ઞાના આરાધન વિના થાય શી રીતિએ ? ભગવાનના ચરણોમાં રહેવાની ભાવના, એટલે મન-વચન-ક્રિયાને ભગવાનની આજ્ઞાને સમર્પિત કરી દેવાની ભાવના જોઈએ બાકી તો, ભગવાન ખૂદ વિચરતા હોય અને એ તારકના ચરણોની સેવા મળે તો ય, ધાર્યું ફળ આવે શી રીતિએ ? પરમ પદ તો, એ તારકોની આજ્ઞા મુજબ ચાલવાથી જ મળે અને જેને સસારની કોઈ ભાવના નથી અને માત્ર ભગવાનના ચરણમાં જ રહેવાની ભાવના છે, તે જ તે સમયે ભગવાનની આજ્ઞાનો પાલક બનીને પરમ પદને પામવાનો જ એટલે સૌ પરમ પદના અભિલાષી બનેા અને શુદ્ધ દેવાદિને પિછાનીને શુદ્ધ દેવાદિની ઉપાસ નામાં રક્ત બનેા, એ જ એક અભિલાષા.

તેરમું પ્રવચન

વિ સ ૨૦૦૭ બાદરવા વદી ૧, રવિવાર
તા ૧૬ ૯ ૫૧, સવારે ૮ા થી ૧૦ા
સ્થળ પ્રેમાભાઈ હોલ, બદ, અમદાવાદ

[તા ૧૬ ૯ ૫૧, રવિવારે સવારે ૮ા થી ૧૦ા વાગ્યા સુધી, અમદાવાદ-પ્રેમાભાઈ હોલમાં, પૂ. પ્રવચનકાર મહાત્માનું આ પ્રવચનશ્રેણી અંગેનું તેરમું જાહેર પ્રવચન થયું હતું. આનું ક્રમ મુજબ, આ પ્રવચન વખતે પણ, પોતપોતાના કાર્યાલય તરફથી પોતપોતાના અખબારોને માટે આ પ્રવચનની નોંધ લેવાને માટે, “ સંદેશ ” કાર્યાલયના જ્ઞાન્તનિવેદક અને “ ગુજરાત સમાચાર ” કાર્યાલયના જ્ઞાન્તનિવેદક હાજર રહ્યા હતા. આ બન્ને ૫ ભાઈઓએ, પોતપોતાનો તૈયાર કરેલો આ પ્રવચનનો ભાવર્થ, પોતપોતાના પત્રોના અનુક્રમે તા ૧૭ ૯ ૫૧ અને તા ૧૮ ૯ ૫૧ ના અકોમા પ્રગટ કર્યો હતો. તેને પ્રગટ કરતા, મથાળાની પોતાની નોંધમાં—

“ સંદેશ ” કાર્યાલયના જ્ઞાન્તનિવેદક ભાઈએ “ જૈન અને જૈનેતર ભાઈ-બેનોની નિરાટ મેદની ” નું સૂચન કર્યું હતું અને “ ગુજરાત સમાચાર ” કાર્યાલયના જ્ઞાન્તનિવેદક ભાઈએ પણ “ જ્યોત્ષ્ણ ઉડેના માનવમહેરામજી ” એવા સંદેશી, એજ વાતનું સૂચન કર્યું હતું.

આ નીચે આપવામાં આવતું આ તેરમા પ્રવચનનું સારમૂલ અનંતરણ, અમેએ તૈયાર કરેલું છે. —સં. શ્રી જૈન પ્રવચન]

એક એકથી મુરકેવ

અનંત ઉપકારી મહાપુરૂષોએ, જગતના જીવોના કલ્યાણને માટે જે વાતો ફરમાવી છે, એમા પ્રાય સૌથી પહેલી

વાત એ ફરમાવી છે કે-‘અસાર એવા આ સસારમા, જીવને મનુષ્યજન્મની પ્રાપ્તિ થવી એ ફલેભ છે’ તથાવિધ પુણ્યના ઉદયથી જીવને મનુષ્ય-જીવનની પ્રાપ્તિ થઈ ગયા પછીથી પણ, મનુષ્ય-જીવનનો જે પરમાદર્શ છે-તેને સમજાવનારી સામગ્રી જીવને મળવી, એ તો વળી એથી પણ વધારે મુશ્કેલ છે મનુષ્ય-જીવનના પરમાદર્શને સમજાવનારી જે સામગ્રી, તે કાંઈ મનુષ્યપણાને પામેલા સર્વ જીવોને મળતી નથી, અને જે જીવોને એ સામગ્રી મળે છે, તે જીવોને પણ ‘મનુષ્ય-જીવનનો પરમાદર્શ મોક્ષ જ હોઈ શકે’-એ વાત સમજાવી, એ અતિ શય કઠિન છે ‘મનુષ્ય-જીવનનો પરમાદર્શ તો મોક્ષ જ હોઈ શકે’-એ વાત જેને સમજાઈ જાય, તેને ‘પરમાદર્શને જે સાધી આપે તેને જ યોગ કહેવાય’-એ વાત સમજાવી, એ સહેલું હોવા છતાં પણ, એણે યોગના સાચા સ્વરૂપની બાબતમા શુદ્ધ નિર્ણયવાળા બનવું અને યોગના સાચા સ્વરૂપની બાબતમા શુદ્ધ નિર્ણયવાળા બનીને પરમાદર્શને સાધી આપે એવા જ માર્ગે ચાલવું, એ અતિશય દુષ્કર છે એટલે આ મનુષ્ય-જીવન દ્વારા સાધવા યોગ્ય જે પરમ પદ રૂપ પરમાદર્શ છે, તેની સાથે આત્માને યોગ આપનાર જે યોગ, તે યોગને પામવાની લાયકાતને સમર્પનારા જે શુદ્ધો, તે શુદ્ધોનું આપણે યોગની પૂર્વભૂમિકા રૂપે વર્ણન કરી આવ્યા

શુદ્ધોના યોગે સસાર અસાર લાગે

યોગની પૂર્વભૂમિકા રૂપે જે શુદ્ધોનું વર્ણન આપણે કરી આવ્યા, તે શુદ્ધો જેઓમા સ્વભાવસિદ્ધપણે છે, તે પણ ભાગ્ય શાલી આત્માઓ છે, પરંતુ જેઓમા એ શુદ્ધો સ્વભાવસિ-

દ્વપણે ન હોય અને એ શુણેને સાબળ્યા પછીથી જેઓમા
 એ શુણેને મેળવવાની ઈચ્છા જાગે છે, એથી એ શુણેને
 મેળવવાનો જેઓ પ્રયત્ન કરે છે અને એ શુણેને જેઓ મેળવે
 છે, તેઓ પશુ જોઈ બાગ્યશાલી નથી એવા શુણસપન્ન
 આત્માઓ, ઘણી સહેલાઈથી, આત્માના સ્વરૂપના શોધક બની
 શકે છે સામાન્ય સુયોગ મળતા પશુ, તેઓને વિચાર આવે
 છે કે-‘હું કોણુ અને મારું સ્વરૂપ કેવું?’ આ રીતિએ જ્યારે
 એ આત્માઓમા આત્માના સ્વરૂપને જાણવાની ઈત્તેજરી
 પ્રગટે છે, ત્યારે એ આત્માઓને વગર સમજાવ્યે પશુ ‘આ
 સસાર અમાર છે’-એમ સામાન્ય પ્રકારે તો લાગવા જ માટે
 છે એ આત્માઓમા જે શુણ હોય છે, એ શુણના યોગે,
 એ આત્માઓને ‘આ સમાર અસાર છે’-એવી સ્વત પ્રતીતિ
 થવા લાગે છે એમને લાગે છે કે-‘હું બન્ધનમા પડેલો છું’
 અને એથી એવા આત્માઓ, અતુર્જ્ઞતા મુજબ ‘એ બન્ધન
 કેવું છે અને એ બન્ધનમાથી છૂટવાનો ઉપાય કયો છે’-
 એની શોધ કરે છે એમા, જે એમને મુક્તિનો સાચો ઉપાય
 બતાવનાર કોઈ મળી જાય છે, તો તેઓ પ્રાય ઘણા જ
 પ્રગતિશીલ બની જાય છે એટલે, આપણે યોગની પૂર્વભૂમિકામા
 જે શુણેને વિચારી આવ્યા, એ શુણોનો જેને અભ્યાસ છે
 અને એ શુણોની જેના છવન ઉપર સુન્દર અસર છે, તેને
 તક મળતા પ્રગતિ સધાવી, એ બહુ સહેલું બની શકે છે
 આ શુણો, કે જેમા માતા-પિતાદિ વડિલોની સેવાનો સમા
 વેશ થાય છે, સામાન્ય પ્રકારના લગભગ સઘળા ય સદાચારોનો
 જેમા સમાવેશ થઈ જાય છે, નાના પ્રકારના તપોનું આમેવન
 પણ જેમા આવી જાય છે અને મોક્ષ પ્રત્યેનો અસફલાવ પણ

હેવામાથી ટળી જવા રૂપ ગુણ જેનામા આબ્યો છે-આવા ગુણોવાળા આત્માનો, એટલો વિકાસ તો પ્રાપ્ત સહજ રીતિએ થઈ જાય છે કે-એને આ સંસારની અમારતા સ્વાભાવિક રીતિએ લાગે, કેમ કે-એ વગર સમજાવ્યે પણ સામાન્ય રીતિએ સમજે છે કે-‘મારું જીવન પરાધીન છે’ વિશેષ જ્ઞાન ન હોય તો પણ, એને એટલી ખબર તો પડે છે કે-‘આ જન્મમા હું કયાકથી આબ્યો છું ખરો, પણ હું કયાથી આબ્યો અને કયા રીતિએ આબ્યો, તેની મને ખબર નથી આ જન્મમા હું કયારે આબ્યો, એ પણ મેં જાણ્યું નહોતું વળી જેમ હું કયાકથી આ જન્મમા આબ્યો છું, તેમ મારે અહીંથી પણ કોઈ જન્મમા જવું પડશે’ આપણે જન્મમા ત્યારે આપણે જન્મમા એવું આપણને જ્ઞાન નહોતું આપણે આપણા જન્મનો સમય કદાચ ખરાબર જાણતા હોઈએ, તો પણ તે માતા-પિતાદિ બીજાઓના કહેવાથી જાણીએ છીએ જન્મમા પછીથી પણ અજ્ઞાનકાળમા આપણે કેમ ઉછર્યો, તેની પણ આપણને પૂરી ખબર નથી

આવી સ્થિતિ જીવને ખરડે નહિ ?

તમે સમજાવ્યા થયા પછી જે સમાર ખેડી રહ્યા છો, તે શાથી ? આટલું ખેડ્યા પછી પણ આનું પરિણામ શું ? ઘર બાંધ્યું, પેઢી ચલાવી, પૈસા પેઢા કર્યા-આ વગેરે તમે જે કાઈ કંઈ છે અને કરો છો, તે અહીંથી જવાની ઇચ્છાએ કંઈ છે અને કરો છો ? તમારા મનમા એમ છે કે-પરોપકાર કરું ? આ બધું બેશુ કરીને બીજાને આપી જાઉં, એમ છે ? જેની પાછળ હું મારી આખી જીવનને વેડફી નાખું, નહિ

કરવાના કામો પણ કર, તે બધું અન્તે તો અહીં જ રહી જાય, મારે જવાની ઇચ્છા ન હોય તો ય એને મૂકીને ગયા વિના ચાલે નહિ અને કોઈ પૂછે કે-‘અહીંથી જવાનું કયા ?’ તો કા તો કાને હાથ દેવા પડે અને કા તો ‘લગવાન જાણે’ એમ કહેવું પડે-આ સ્થિતિ જીવને ખટકે નહિ ? આ સ્થિતિ, લાયક અને વિચારક જીવને તો ખટકયા વિના રહે જ નહિ આ સ્થિતિ સમજાવવી પડે એવી છે કે વગર સમજાવ્યે પણ સમજાઈ જાય એવી છે ? ઘર-પેટી વગેરે ગમે તેટલી સામગ્રી મળે હોય, એ સામગ્રી ગમે તેટલી ગમતી હોય, એને છોડવાનું જગ પણ મન હોય નહિ, છતાં તમારા જીવતા ય એ તમારી રહે નહિ અને પાસડી બને, એમ પણ બને ને ? કદાચ એ સામગ્રી તમારી પાસે જ રહે, પણ તમે સદા એની સાથે રહી શકો ખરા ? નહિ જ ત્યારે એમાથી કાઈ સાથે થઈ જઈ શકો ? નહિ જ આમ ચાલ્યા ગયા વિના છૂટકો થાય નહિ અને કયા જવાનું તેની ગમ પડે નહિ-એ સ્થિતિ જ એવી છે કે-આ સસાર અસાર છે, એમ જાણ સમજાવી દે પરાધીનતામાથી છૂટવાને માટે દેવતત્ત્વ, ગુરૂતત્ત્વ અને ધર્મ

તત્ત્વને માનવાની જરૂર

આટલી સહેલાઈથી સમજાય એવી વાત પણ જેઓને ન સમજાય, તેઓને કહેવું શું ? તમને તો આ વાત સમજાઈ ગઈ છે ને ? ‘આમા ના કહેવામા મૂળાં કરીએ’-એમ લાગે છે માટે જોલતા નથી કે ‘હા કહીએ તો જોખમદારી વધે છે’-એમ ધારીને જોલતા નથી ? તમે એમ કહો કે-અમને સસારની અસારતા તો લાગે છે, તો પૂછવું પડે કે-

‘સસાર અસાર લાગે છે, માટે સસારથી છૂટવાની ઇચ્છા છે કે નહિ? અને સસારથી છૂટવાની ઇચ્છા છે, તો સસારથી છૂટવાની પેરવીમા છો કે નહિ?’ આ વાત વિચારવા જેવી છે ને? આપણે જન્મ્યા છીએ-એની તો આપણને ખબર છે, પણ કેમ જન્મ્યા અને ઢેવી રીતિએ જન્મ્યા, તેની ખબર છે? એ પછી, અહીં જીવન પણ એટલું બધું પરાધીનતામા સડોવાએલું છે કે-ક્યારે શું થશે અને કેમ થશે, તેની ખબર નથી, આ ઉપરાન્ત, મરીને ગયા વિના છૂટકો થવાનો નથી આમ જન્મ્યા કરતું પડે, જીવતું પડે અને મરતું પડે, એ કાઈ આપણને ગમે? આ પરાધીનતામાથી છૂટવાનો કાઈ ઉપાય હોય, તો તે શોધવો જોઈએ અને સેવવો જોઈએ ને? આમ પરાધીનપણે જન્મતું, જીવતું ને મરતું-એ બધે અજ્ઞાન જીવોને શોભે, પણ આપણા જેવા હાદ્યાને આમ પરાધીનપણે જન્મતું પડે, પરાધીનપણે જીવતું પડે અને પરાધીનપણે મરતું પડે, તે શોભે? ત્યારે સમજ્યું માણસોને ક્યી વાત શોભે? આપણે જો ‘આપણને દેવાધિદેવની જરૂર છે, સદ્ગુરુઓની જરૂર છે અને સદ્ધર્મની જરૂર છે’-એમ બોલતા હોઈએ, તો ‘આપણને દેવાધિદેવની, સદ્ગુરુઓની અને સદ્ધર્મની શી જરૂર છે?’-આવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થવા પામે ને? ગયા ગિવારે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાનું તમે બાકી રાખ્યું હતું ને? હવે સમજ્યા કે-કેમ જરૂર છે? પરાધીનપણે જન્મવાની, પરાધીનપણે જીવવાની અને પરાધીનપણે મરવાની આપણી અત્યારની અવસ્થામાથી આપણે છૂટીએ, એ માટે જ દેવાધિદેવને, સદ્ગુરુઓને અને સદ્ધર્મને માનવાની જરૂર છે ને? સસારમા દેવતત્ત્વને માનવાની, ગુરુતત્ત્વને માનવાની અને ધર્મતત્ત્વને માનવાની ખરેખરી જરૂર

હોય, તો તે આ પરાધીનતામાથી છૂટવાને માટે જ છે

દેવતત્ત્વમા કયા આત્માઓ ગણાય ?

જે દેવતત્ત્વમા માનવા હો, તો કેવા દેવને તમે દેવ તરીકે માને છો ? અહીં એવા દેવને દેવતત્ત્વમા માનવાની વાત નથી, કે જે કોઈ પણ પ્રકારના દોષવાળા હોય અહીં કીડા કબ્બારા દેવોની વાત ચાલતી નથી આપણે હાથ જોડીએ તો ખૂશ થાય, એવા દેવોની પણ આ વાત નથી ભક્તિથી તુષ્ટ થાય અને અભક્તિથી રૂષ્ટ થાય, એવા દેવોની આમા વાત નથી અહીં તો એવા દેવોની વાત છે, કે જે દેવો શાગથી ને દ્વેષથી સર્વથા પર છે, સપૂર્ણ જ્ઞાની છે, જગતમા જેમણે મોક્ષનો માર્ગ સ્વતન્ત્રપણે પ્રકાશિત કર્યો છે અને એમ મુક્તિમાર્ગને વહેતો મૂકીને જેઓ મુક્તિને પામેલા છે ! વળી, જે કદી પણ પાછા અહીં મસારમા આવવાના નથી અને જે સદા સ્વ-સ્વરૂપમા લીન બનેલા છે-એવા દેવાધિદેવની અહીં વાત છે તમને આવા દેવાધિદેવ જ ગમે ને ? આ દેવ એવા કે-આપણે એમની ગમે તેટલી ભક્તિ કરીએ, તો ય તુષ્ટ થાય નહિ, આપણે એમને અહીં બોલાવવાને માટે ગમે તેટલું મથીએ, તો ય એ પાછા અહીં આવે નહિ, અને કોઈનું કશું ભૂરું કે ભવુ પોતે ચંદન કરે નહિ ! આપણે શરીરના મુખને માટે દેવની ભક્તિ જોઈએ છે કે આત્માના કલ્યાણને માટે દેવની ભક્તિ જોઈએ છે ? આત્માનું કલ્યાણ દેવના તોષમા કે દેવની ભક્તિથી આપણા આત્મામા જે તોષ ઉપજે, એમા ? દેવની જરૂર શા માટે છે ? આપણે મોક્ષ મેળવવો છે, માટે આપણે દેવની જરૂર છે ને ? અહીં આપણને ફાવતું નથી, માટે

આનાથી પ્રતિપક્ષી વસ્તુ જે મોક્ષ છે, તે આપણે જોઈએ છે; અને એ માટે જ, જેમણે એ પ્રતિપક્ષી વસ્તુ મોક્ષને મેળવવાનો માર્ગ દર્શાવ્યો છે, તેવા દેવની આપણને જરૂર છે દેવમાં કોણ ગણાય ? સ્વતન્ત્રપણે મોક્ષનો માર્ગ બતાવના રાએ અને મુક્ત બનેલાઓ જ ને ? જેઓના હૃયામાં મોક્ષની ઇચ્છા પ્રગટી હોય, તેઓ જો કંઈ કઠામ્હા પડેલા ન હોય, તો આ વાત એમને ઝટ બેમી બાંધ દેવને બતાવવાનો તો દેવના સ્વરૂપને વર્ણવવા દ્વારા જ ને ? દેવના સ્વરૂપને દૂકમાં ઠહેલું હોય, તો શું ઠહેલાય ? સસારમાં આપણે દુ ખી છીએ, તે શાના શાના યોગે દુ ખી છીએ, એનો ખરાબ વિચાર કરો જેનાથી દુ ખ થાય એવું કંઈ જેમનામાં ન હોય અને જેમણે એવું કંઈ ન રહે એવી સ્થિતિને પામવાનો માર્ગ સ્વતન્ત્રપણે બતાવ્યો હોય કે બતાવતા હોય, તે બધાનો દેવતત્ત્વમાં સમાવેશ થાય જેઓ જન્મ, જરા, મરણથી સર્વથા મુક્ત બન્યા હોય, તેઓ ય દેવતત્ત્વમાં ગણાય અને એમ મુક્ત બનવાનો ઉપાય જેઓ સ્વતન્ત્રપણે બતાવે, તેઓ ય દેવતત્ત્વમાં ગણાય

દુ ખનું મુખ્ય સાધન રાગ

આપણને દુ ખ શાના શાનાથી થાય છે ? કર્મની અને જન્મ-મરણાદિની વાતને ગૌણ રાખીએ, તો મુખ્યત્વે દુ ખ આપનાર રાગ છે ગયા સ્વિવારે ‘રાગ દુ ખ આપનાર છે’- એ વાતને અગે ગરબડ થઈ હતી ને ? કેટલાકોને એમ થયું હતું ને કે- ‘રાગ ને દુ ખ આપે ? રાગ ન હોય તો જીવીએ શી રીતિએ ?’ પણ દુ ખનું મુખ્ય સાધન જ રાગ છે જેનામાં

રાગ હોય છે, તેનામાં દેવ જન્મ્યા વિના રહેતો નથી, અને
જ્યાં મુધી ગગ અને દેવ બેઠા હોય છે, ત્યાં મુધી જ્ઞાન
ઉપરનું આવરણ સર્વથા જતું નથી, એટલે ત્યાં મુધી આત્માનો
પોતાનો જ્ઞાનશુભ્રમ પૂર્ણપણે પ્રગટનો નથી જ્યાં મુધી રાગ અને
દેવ હોય, ત્યાં મુધી કષાયોની અસર પણ હોય રાગ અને
દેવ, એ કષાયોનું જ રૂપક છે ગગ અને દેવ ભેદાર હોય,
તો હોબાદિ કષાયો ય ભેદાર હોય અને અજ્ઞાન પણ ભેદાર
હોય એક રાગ જાય, એટલે દેવેય જાય, બધા કષાયો ય
જાય અને અવ્યક્તતા પણ જાય જ ત્યારે ગગ કેટલો બધો
ખરાબ છે ? આવો રાગ દેવમા હોય, એ વાત માની શકાય
એની છે ? રાગી દેવ કેને ખપે ? જેને રાગ હુ ખદાયક ન
લાગે, તેને જલે રાગી દેવ ખપે, પણ રાગ જેને હુ ખદાયક
લાગે, તેને તો દેવ વીતરાગ જ ખપે તમને રાગ કેવો લાગે
છે ? હુ ખદાયક લાગે છે કે મુખદાયક લાગે છે ? રાગથી
છૂટવાનું મન હોય, તો એમ જ થાય કે-દેવ વીતરાગ જ ભોળા
રાગને સાત્ત્વિક શા માટે બનાવવાનો ?

શુ સાત્ત્વિક રાગ તો સારો કહેવાય ને ?

રાગ સારો નહિ, પરંતુ રાગમા જે સાત્ત્વિકતા આવી
તે સાત્ત્વિકતા સારી આવી, એમ કહેવાય વાત એ છે કે-
તામસીયી અને રાજસીયી પણ બનીને સાત્ત્વિકની સન્મુખ
બનવું છે, એટલે દેવાધિદેવ આદિને વિષે જે રાગાદિ થાય,
તે શુભ કરનાર થાય, સહાયક થાય, પણ રાગાદિ સ્વભાવે
તો ખરાબ જ છે આપણે, આપણા વિવેકના બળે, આપણા
રાગાદિને શુભ કરનારા બનાવી શકીએ તે બુદ્ધિ વાત છે, પણ

રાગ આદિ સ્વભાવે તો ખરાબ જ છે રાગ સ્વભાવે તો ખરાબ જ છે—એમ લાગ્યા વિના, રાગને સાત્ત્વિક બનાવવાની મહેનત પણ શી રીતિએ કરી શક્યો ? રાગને સાત્ત્વિક બનાવવો એટલે શું, એ પણ સમજવું પડશે. અત્યારે આપણામાં રાગ બેઠો છે અને તે ખરાબ છે, એ માટે જ એને સાત્ત્વિક બનાવવાની વાત છે ને ? રાગને સાત્ત્વિક બનાવવાને માટે રાગને રાખવો છે કે રાગને કાઢવાને માટે રાગને સાત્ત્વિક બનાવવો છે ? રાગ આલ્યો જતો હોય તો તેને પકડી રાખવો, એવું તો નથી ને ? રાગને સાત્ત્વિક બનાવવાનો શા માટે છે, એ હેતુને ખરાબર સમજો રાગના રાગમાં જીવવાને માટે કે રાગના રાગથી છૂટવાને માટે ? રાગ રાજગીને તામસી પ્રકારનો છેજ, માટે તેને સાત્ત્વિક બનાવવો છે, કે જેથી રાગના રાગથી સર્વથા છૂટી જવાય જેઓ સાત્ત્વિક રાગની વાતો કરે છે, તેઓ પણ કેવા રાગવાળા છે ? આપણે વીતરાગ પ્રત્યે વધુ રાગવાળા છીએ કે રાગી પ્રત્યે વધુ રાગવાળા છીએ ? આપણે આપણા ઉપર રાગ કરે તેના ઉપર ગાગ કરવો છે કે આપણે ગમે તેટલો રાગ કરીએ તો પણ આપણા ઉપર જે રાગ કરે નહિ, તેના ઉપર રાગ કરવો છે ? તમારા ઉપર જે કોઈ રાગ કરે, તેના ઉપર તો તમે જરૂર રાગ કરો, એટલું જ છે ?

સૌ એમ કંઈ થાય ?

આ બધા તો કહે છે કે—અમારો રાગ જેને તેને ન મળે જે અમારૂં ઘણું ઘણું કરે તેના ઉપર અમે રાગ કરીએ, એ વાતમાં જ ઘણી પોત છે. આવા રાગને તમે સાત્ત્વિક પૂરવાર કરી શક્યો ?

રાગ હેવાન બનાવે છે :

કહી શકશો કે-આજે તમારો રાગ કોના કોના ઉપર છે ? એમા પ્રાય કાઈ જોલાય એવું નથી બધા લગભગ સરખી કોટિના જેવા છે, માટે કામ આવે છે, બાકી આજે માટે ભાગે એવી એવી રીતિએ અને એવા એવા સ્થાનોએ રાગ કરાય છે કે-સારો માણસ આગળે ન થઈવા દે એક રાગે જ સારા ગણાતા માણસોને પણ હેવાન બનાવી દીધા. આજે ચારે તરફ જે આટલી મોટી ધાધલ થાતી ગઈ છે, તે શાથી ? જગત રાગથી મુજાએલું છે માટે ! રાગના યોગે દેવ જન્મે એમાથી ક્રોધ પણ જન્મે, એમાથી માન પણ જન્મે, એમાથી માયા પણ જન્મે અને એમાથી લોભ પણ જન્મે એમાથી આગળ પણ થઈ જન્મે પછી એમાથી હિંસા પણ જન્મે, અસત્ય પણ જન્મે, ચોરી પણ જન્મે અને બકમાશી પણ જન્મે એમાથી જે જે જન્મે છે તે કહું છું, તેમા તમને જો કાઈ જોડું લાગતું હોય તો વિરોધ કરજો એમાથી લૂટાડ વૃત્તિ પણ જન્મે એમાથી એવા એવા નાટકો પણ જન્મે, કે જે કોઈ ન જોઈ જાય, તો જ આજ રહે એના યોગે માણસ બાપનો પણ મટી જાય, માતાનો પણ મટી જાય, વહિવેનો પણ મટી જાય, સ્નેહી-નબધિઓનો પણ મટી જાય, માથી-મિત્રોનો પણ મટી જાય અને હેવટ સગી સીનો પણ મટી જાય છેલ્લી વાત સીની એટલા માટે મૂકી કે-વર્તમાન યુગમા સૌથી વધારે પ્રેમપાત્ર એ ગણાય છે ! જ્યાં આવી દશા હોય, ત્યાં સાત્ત્વિક પ્રેમની વાત કરવા ભાવથી, પ્રેમ સાત્ત્વિક બને શી રીતિએ ?

રાગને સાત્ત્વિક બનાવવાનો ઉપાય

રાગને સાત્ત્વિક બનાવવાને માટે, ‘રાગથી જ હું અત્યાર સુધીમા પાયમાલ થઈ જવા પામ્યો છું અને રાગથી જ હું પાયમાલ થઈ ગયો છું’-એ વાતનો ખ્યાલ આવવો જોઈએ જેને રાગથી છૂટવાનું મન થાય, તેને એમ થાય કે-‘મારે વીતરાગ બનેલા અને વીતરાગ બનીને રાગને નાશ પમાડવાના ઉપાયને સ્વતન્ત્રપણે બતાવનારા દેવને પણ સેવવા જોઈએ, મારે શુદ્ધ પણ એવા જોઈએ, કે જે વિરાગી પણ હોય, સર્વત્યાગી પણ હોય અને રાગને નાશ પમાડવાના ઉપાયને સેવવામા રક્ત બનીને, એને જ સેવવાનો ઉપદેશ આપતા હોય, અને ધર્મ પણ એવો જોઈએ, કે જેના સેવનના રોગે હું મારા રાગનો નાશ સાધી શકું!’ આ રીતિએ રાગને સાત્ત્વિક બનાવી શકાય અને એમ વિરાગી બનીને પરિણામે વીતરાગ બની શકાય આ રીતિએ રાગથી સર્વથા મુક્ત બનવાની ઇચ્છા જ્યાં સુધી નહિ જાગે, ત્યાં સુધી દેવ-શુદ્ધ-ધર્મના સ્વરૂપની જેટલી વાતો થવાની, તે પ્રાપ્ત હવામા ઉડ્યા કરવાની લોકરજન માટે કથા કરનાની મનાઈ

પછી રામાયણના જે પાત્રોની વાત કરવી છે, કે જે પાત્રો સરકૃતિનું પ્રતિપાદન કરનારા છે, તે પાત્રો બહુ મીઠા નહિ હાગે એ પાત્રોની વાતો કાનને ગમશે ખરી, એમણે બહુ સાઈ કૃત્યુ-એમ પણ કદાચ લાગશે, પણ ‘એમણે જે કૃત્યુ તે મારે મારા જીવનમા ઉતારવા જેવું છે’-એમ નહિ હાગે એ પાત્રોના વર્ણનને સામળીને, જે એમ થવું જોઈએ કે-‘મારે પણ મારા જીવનને આવું બનાવવું જોઈએ’-તે

નહિ થાય ત્યારે માત્ર કથાનો ગ્સ અનુભવાય, એનો અર્થય શો છે ? હુ કાઈ અહીં થોડો જ કથા કરવાને માટે આવું છું ? હુ કાઈ એકલી કથા કરવાને માટે અહીં આવતો નથી એવી કથા કરનારા ભાટ લોકો ઘણા છે હુ તો અહીં જીવનમાં પ્રવિર્ત્તન આવે, એ માટે આવું છું રામાયણના પાત્રોને તમે યોગ્ય બનીને સાલજો, તો ધાર્યું પરિણામ આવે. લોકદર્શન માટે કથા કરવાની તો અનન્તજ્ઞાનિઓની મનાઈ છે પોતાના અને પરના ઉપકારને માટે જ, યોગ્યે યોગ્ય રીતિએ ધર્મકથા કરવાની આસા ■

પહેલા ગગને સાત્ત્વિક બનાવવો પડે

રાગને કાઢવો છે-એ લક્ષ્ય જોઈએ અને ગગને કાઢવાના ઉપાય તરીકે ગગને સાત્ત્વિક બનાવવો જોઈએ રાગને સાત્ત્વિક બનાવ્યા વિના, યોગની ત્રીજી ભૂમિકાએ પણ પહોંચાવાનું નથી રાજગી અને તામ્રગી ગગના સ્વામિઓ, યોગની ભૂમિકાઓને ખરા રૂપમાં પામી શકતા જ નથી યોગની ભૂમિકાઓની વાત તો ઠીક, પણ યોગની પૂર્વભૂમિકાના જે ગુણો આપણે જોઈ આવ્યા, તે ગુણો પણ રાગમાં અમુક સાત્ત્વિકપણું આવ્યા વિના ખરાબ આવવાના નથી યોગની પૂર્વભૂમિકાના ગુણોને અને યોગની ત્રણ ભૂમિકાઓને તે જ મેળવી શકશે, કે જે સાત્ત્વિક રાગનો સ્વામી બનશે સાત્ત્વિક રાગ તો, મોક્ષમાર્ગને પામવામાં અને મોક્ષમાર્ગને સેવવામાં સદાયક બને છે અત્યારે તો, તે ગગના નિવેધની વાત થાલે છે, કે જે રાગ કરવાના યોગે આપણે બધનમાં પડેલા છીએ, જે રાગે આપણને આ શરીરમાં પૂચી છે, આ બહારના શરીરનું બધન શાથી છે ?

અદરના કાર્મણુ નામના સૂક્ષ્મ શરીરના બંધનને લીધે આ બંધન છે એ અદરનું શરીર જ શરીરના બંધનો ઉલા ઠયો કરે છે રાગ, એ અદરના શરીરનો મુખ્ય સરજનહાર છે. જ્યારે રાગ કેવળ સાત્ત્વિક બને છે, ત્યારે અદરનું સૂક્ષ્મ શરીર એકદમ ઘસાવા માટે છે અને રાગ જ્યારે બીલકુલ રહેતો નથી, ત્યારે અદરનું શરીર મરવા પડે છે એટલે હમણા સાત્ત્વિક રાગનો નિષેધ નથી, કેમ કે-રાગને સાત્ત્વિક બનાવ્યા વિના, રાગને કાઢી શકાય તેમ નથી હમણા તો તે રાગનો નિષેધ છે, કે જે રાગ આપને જોઈ ગમે તે જોઈએ, કાનને સાલળાવું ગમે તે જોઈએ, એ વગેરે ઈચ્છાઓ પેદા કરી શકો છે એવા રાગથી જેઓ બીલકુલ રીખાતા ન હોય, તેવા કેટલા ?

કેવ તો વીતરાગ જ જોઈએ

સાત્ત્વિક રાગ તો અમારામાં પણ છે સાધુઓમાં સાત્ત્વિક રાગ છે, માટે જ સાધુઓ અમુક પ્રવૃત્તિઓ કરી શકે છે રાગને સાત્ત્વિક બનાવ્યા પછી પણ, એ સાત્ત્વિક જ બન્યો રહે અને કંમે કરીને વીતરાગ બનાય, એની કાજલ જોઈએ જ્યાં સુધી સસારનો રાગ સર્વથા ખરાબ ન લાગે, ત્યાં સુધી સાત્ત્વિક રાગ આવે શી રીતિએ ? સસારનો રાગ એવો છે કે-એ એકદમ ન બાય એ કબૂલ છે, પણ એ રાગ થઈ જાય તો ય તે ખરાબ જ છે-એમ ન લાગે, ત્યાં સુધી સાત્ત્વિક રાગ મથાર્યપણે આવે નહિ અને સામાન્ય પ્રકારે સાત્ત્વિક રાગ આવ્યો હોય તો પણ તે ટકે નહિ. સમારનો પ્રત્યેક જીવ જે પીડા લોગવી રહ્યો છે, તે પ્રતાપ રાગનો જ છે

એણે જ આખા જગતને લયકર સ્થિતિમા મૂકી દીધું છે એ
 જુઠ્ઠા વિના, સાચું સુખ ભોગવી શકવાનું નથી સસારનું સુખ
 પણ જો સુખ રૂપે ભોગવવું હોય, તો તે માટે વિરાગ જરૂરી
 છે આ બધી વાતોનો જેને ખ્યાલ આવી ગયો હોય અને
 ‘મારે હું બધી મૂકાવાને માટે રાગથી મૂકાવાની જરૂર છે’
 -એમ જેને લાગ્યું હોય, તેને જ્યાં દેવને મેવવાની ઇચ્છા
 થાય, ત્યારે દેવા દેવને સેવવાની ઇચ્છા થાય? દેવ તે જોઈએ,
 કે જે વીતરાગ જ હોય-એમ થાય ને? તમારે તમારા દેવ
 તરીકે વીતરાગને સ્થાપવા છે કે બીજાને? રાગ, એ દોષ છે
 -એમ જેને લાગે, તે દેવમા ગગ હોય એવું ઈચ્છે ખરો? પોતે
 વીતરાગ બનવું છે અને વીતરાગ બનવાને માટે રાગિની
 દેવ તરીકે ઉપાસના કરતી છે, એ બ્યાજબી છે? માટે દેવ
 તો વીતરાગ જ જોઈએ

દેવાધિદેવ

આથી મહાપુરુષોએ કહ્યું છે કે-આ જ દેવ કે તે જ
 દેવ એમ નહિ, પણ જે આવા હોય તે દેવ માત્ર દેવ જ
 નહિ, પણ દેવાધિદેવ નામ ગમે તે હોય, પણ જોઈએ આવા
 દેવા? જગત આખાને પીઠનારો જે રાગ, તેનો જેનામા
 અશ પણ હોય નહિ, રાગથી પણ સર્વથા મુક્ત અને રાપથી
 પણ સર્વથા મુક્ત! એ ન હોય, એટલે જગતના જીવોને અ
 નેકવિધ વિર્તબળાઓ કરાવનાર ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ-
 એ ચાર કપાયો પણ ન જ હોય કામાદિની પીડાથી પણ
 જે મર્વથા પર હોય આ રીતિએ રાગાદિક સર્વ દોષોથી
 સર્વથા મુક્ત બનીને અને સંપૂર્ણ જ્ઞાની બનીને જે આત્માઓએ

જગતના જીવો સમક્ષ રાગાદિથી સર્વથા પર બનવાનો મા
સ્વતન્ત્રપણે રજૂ કર્યો અને તે પછી મુક્તિએ ગયા, એ દેવ
ધિદેવ કહેવાય જેઓએ સાચુ કલ્યાણ સાધવું હોય, તેઓ
આવા દેવાધિદેવને શોધવા જોઈએ અને સેવવા જોઈએ
સંતાનોને આ દૃષ્ટિએ ભલાવો છો ?

જગત પ્રત્યેના સઘળા ય રાગને જેથી લઈને, એ
મદ બનાવી દઈને, એને આપણે દેવાધિદેવ ઉપર સ્થાપીએ
કે જેથી આપણે રાગ રૂપી રાગ નાશ પામી જાય-આ
શોધ ને આવી મહેનત ચાલુ છે ? શું બજાવવું ચાલુ છે
દેવને ઓળખવાનું ? તમે અત્યાર સુધીમા શું શું બચ્યા
દેવ-શુદ્ધ-ધર્મ કેવા હોય, એનો ખ્યાલ મેળવ્યો ? તમા
બાળકો તો તમને પ્રિય છે ને ? તેમને તમે બજાવો તો છે
પણ શું બજાવો છો ? તમને એમ ન થાય કે- ' આ જીવ
કે જે આ મનુષ્ય-જન્મને પામ્યો છે, સફળાએ અમારા પવિ
ત્ર્યમા આવ્યો છે, તે દેવાધિદેવને ઓળખે, સદ્ગુરૂના સુચે
ગને પામે અને સદ્ધર્મને જાણે તથા પામે તો માફ ! ' આ
દૃષ્ટિ રાખીને, તમે તમારા સતાનોને શિક્ષણ આપી રહ્યા છો
અમારા સહવાસમા આવેલો આ પણ વહેલામા વહેલી તો
પરમ પદનો લોકતા બને, એવી તમારી ઈચ્છા તો ખરી ને
સારૂ જીવી શક્યા તે પ્રનાય કોનો ?

જે તમારા હૃદયામા આવી કશી જ વૃત્તિ નહિ હોય
તો તમને રામાયણના પાત્રો પચશે શી રીતિએ ? આરમા
માનું વચન અને તે ય ચોતાને તુકશાન કરનાર-એવું વચન
બાપે સ્વીકારી લીધું, તેથી એનું પાલન રામ કરે ? અને તે

આનંદપૂર્વક કરે ? તમે આવું ન કરી શકતા હો, પણ તમારે આવું કરવું જોઈએ, એમેય તમને તમારું અન્ત કરવું કહે છે ખરું ? સમાયજીના એ બધા પાત્રોની વાત ચાલશે, ત્યારે તમારા હૈયાની સ્થિતિ કેવી છે, એ પણ નક્કી કરતા જવું પડશે ને ? મારે તમને એ સમજાવવું છે કે-એમાના અમુક પાત્રો જે સાડાં છૂટી શક્યા, તેમા પ્રતાપ કોનો ? એ બધા આ દેવાધિદેવને સેવનારા હતા, રાગના ત્યાગના લક્ષ્યવાળા હતા અથવા તો કેટલાક યોગની પૂર્વભૂમિકાવાળા તો જરૂર હતા, માટે એ ગૃહસ્થ તરીકે ઠીક ઠીક છૂટી શક્યા ગમા-યજુમા મુખ્યત્વે આવા પાત્રોની વાત છે, માટે એમની ધીત-ભાતના હાઈને સમજવાને માટે દેવાધિદેવને આપણે સમજાવેલા જોઈએ અને આપણા અન્ત કરવામા એમને સ્થાપિત કરી દેવા જોઈએ

રાગી છતાં વિરાગી કહેનાય

દેવાધિદેવની બાબતમા યોગ્ય નિર્ણય કરી લીધા બાદ, શુદ્ધતત્ત્વની બાબતમા અને ધર્મતત્ત્વની બાબતમા યોગ્ય નિર્ણય સહેલાઈથી થઈ શકે આ ત્રણ હેતુ વગી જાય, એટલે આપણું હૈયું કેવું બની જાય ? પછી હૈયું રાગી ન કહેવાય પણ વિરાગી કહેવાય રાગ હોવા છતાં પણ રાગી ન કહેવાય, કેમ કે-રાગ માથે રહેવા છતાં પણ પણ રાગની સલાહ એક ન માનીએ અને ગગને પણ વિવેકથી છૂટીએ આવા વિરાગવાળા જે કોઈ હોય, તેમને સમાયજીના પાત્રોની વાત સામજતા શું થાય ? શુભો આવવા માટે અને દોષો હાલવા માટે એમાથી એવી દશા આવે કે-આપણને ખાતરી થઈ જાય કે-‘જો હું

માગ રાગની આ સ્થિતિને પસંદાવા દઉ નહિ, તો હવે મારા રાગમા મને હાનિ કરવાની શક્તિ નથી હવે તો આ ગાગ મને વીતરાગતાની સાધનામા સહાય કરશે' એ કહી શકે કે—' અત્યાર સુધી રાગ મારો બાપ બની બેઠો હતો, પણ હવે હું તેનો બાપ છું

શ્રી વીતરાગનો સાચો સેવક રાગનો બાપ બની શકે

'આપણો રાગ અનાદિકાળથી આપણો બાપ બની બેઠેલો છે ને ? એના હુકમને તાબે થઈને, આપણે શું શું નથી કર્યું ? રાગને આધીન બનીને સગા મા-બાપને પણ મૂકનારા છે ને ? એવા ઠાઈ આ સભામા પણ હશે કે નહિ ? રાગના હુકમને આધીન બનીને ઠાઈ પોતાના મા-બાપને મૂકી દે, તેમા વાધો નહિ ? અત્યાર સુધી જે રાગ બાપ થઈને બેઠો છે અને જેણે નહિ કરવાના કામો કરાવ્યા છે, તેને હવે કહી દો કે—' તને ઓળખ્યો હવે અમે તારી સલાહ મુજબ નહિ વર્તીએ, પણ અમારી આજ્ઞા મુજબ તારે ચાલવું પડશે' હવે અમે રાગના બાપ બન્યા છીએ, એમ કહેવું શું ને ? કોણ આવું કહી શકે ? જે દેવાધિદેવ શ્રી વીતરાગનો સાચો સેવક બને તે દેવાધિદેવ શ્રી વીતરાગનો સેવક, રાજ એ દેવાધિદેવની ઉપાસના કરે, છતાં પણ કદીએ એમ ન ઈન્દે કે—' મારી ઉપાસનાથી ક્યારે આ દેવ તોષ પામે !' એ તો કહે કે—' ઉપમનાથી જે તોષ પામે, તે દેવાધિદેવ નહિ ! મારા દેવાધિદેવ તો વીતરાગ, કે જે એમની સામે હું માઈ ગર્વસ્વ ધરી દઉ તો ય તોષ ન પામે !' જે કદી પણ તોષ પામે, તેને દેવાધિદેવ કહેવાય નહિ એ ઉપાસનામા બેઠો

હોય અને કોઈ પ્રગટ થઈને કહે કે-‘હું તારી બહિષ્કારી પ્રમત્ત થઈ ગયો છું માગ, તારે જે માગવું હોય તે, તું જે માગે તે હું આપું’-તો આ ચોકે એને થાય કે-‘આ કોઈક બીજો દેવ નીકળ્યો હું તો વીતરાગ ધારનો હતો, પણ આ તો રાગી છે’ એ કદાચ કહે પણ ખરો કે-‘જે બધાને મૂંઝીને, જેનાથી સર્વથા છૂટવાને માટે તારી ઉપામનામા હું લાગ્યો હતો, તે અપાવનાર તું કયાથી નીકળ્યો ? હું તો તેવા દેવનો ઉપાસક છું, કે જેમણે આ બધું મૂંઝવું હતું અને આ બધાને મૂંઝાના માર્ગને ઉપદેશ્યો હતો’ આટલા મક્કમ બની જવું જોઈએ

આટલું થાય તો ય અપૂર્વ મિલિ જેવું

દેવતત્ત્વ વિષેનો ખ્યાલ કેવો હોવો જોઈએ, તેની આવાન આર્થ દેશમા જન્મેલા આપણે-જ્યાં દેવતત્ત્વની, શુદ્ધતત્ત્વની અને ધર્મતત્ત્વની ઘણી વાતો ચાલે છે-એવા ક્ષેત્રમા જન્મેલા આપણે, જે સ્ત્રીજોને મરતા તો આપણે અવશ્ય મૂંઝી જવાની, એવી સ્ત્રીજોને માટે દેવાધિદેવની ઉપાસના કરીએ ? આપણે તો કહીએ કે-‘જોઈએ છે એક મોક્ષ જ અને એને માટે જ દેવની, શુદ્ધની અને ધર્મની ઉપાસના કરીએ છીએ એથી જ દેવ તરીકે એવા દેવાધિદેવની ઉપાસના કરીએ છીએ, કે જેમણે રાગાદિકથી સર્વથા મુક્ત બનીને, રાગાદિકથી મુક્ત બનવાનો માર્ગ સ્વતન્ત્રપણે પ્રદર્શ્યો છે શુદ્ધ તરીકે પણ તેઓને જ માનીએ છીએ, કે જેઓ દેવળ મોક્ષને માટે જ દેવાધિદેવે કહેલા એક માર્ગ જ પ્રયત્નશીલ બનેલા છે અને ધર્મ પણ તે જ કહેવાય, કે જેને ધર્મ તરીકે દેવાધિદેવે કહેલા છે

અને જેમા મર્વ જીવોની રક્ષા પ્રત્યે જ આગળી ચીંધવામા આવી છે ' અને તમાગવી આજે ને આજે મસારને તજી શકાય નહિ, તો પણ જો આ રીતિએ સુદેવ, સુગુર અને મુધર્મની સન્મુખ બની જવાય, તો પણ આ જીવનમા આપણે એક અપૂર્વ, સિદ્ધિ મેળવી-એમ મામાન્યપણે તમારાથી કહી શકાય
ઘર પણ વિરાગી સારૂ ચલાવી શકે :

આવી દશાવાળા જીવને તો, થયા જ કરે કે- ક્યારે હું મારો સઘળો મ રાગ દેવાધિદેવને જ સમર્પી દઉં ? અત્યારે પેસા ટકા વગેરે જોટી જગ્યાએ રાગ ચર્ચ બાય છે મસારમા બેઠો છું એટલે કુટુંબાદિક પણ છે, પણ જો બધાને મુશ્કેલી નડે નહિ એની ઠાળજી રાખીને, હું મારૂં મર્વસ્વ દેવાદિને થરજો અર્પી દઉં ! ' આજે દેવાદિ ઉપર આવો રાગ નથી ને ? દેવાદિ ઉપર રાગ ચર્ચ બાય ને સસારનો ત્યાગ ન કરી શકે તેથી સસારમા રહેવું પડે તેવું હોય, તો ઘર બરાબર નહિ ચલાવી શકાય, એમ તમને લાગે છે ? તમને અનુભવ નથી અને તેવું જ્ઞાન પણ નથી, બાકી તો ઘર પણ રાગી જેવું ન ચલાવી શકે, તેવું મારૂં વિરાગી ચલાવી શકે છે ઘરને રાગી બરાબર રીતિએ ચલાવે અને વિરાગી સારી રીતિએ ચલાવે કેમ ? એનું હૈયું વિવેકી હોય, ઉદાર હોય, બીજના સુખને માટે પોતે ખમી ખાય એવું હોય સારા આચારની ને મારા વિચારની એના ઘરમા અસર હોય

આર્ય દેશ અનાસક્ત યોગિઓનું ધામ

તમે રાગપૂર્વક ઘર ચલાવો છો કે વિરાગપૂર્વક ? પેટીએ બાવ છો, તે રાગપૂર્વક કે વિરાગપૂર્વક ? ઘર ચલાવો છો, પેટી

સાચવો છો, પેમા રજો છો, તે બધું સનધી કરો છો કે વિગતથી ? જે અનાચારો વધ્યા છે, તે રાગથી જ વધ્યા છે વિરાગ છુટ્યા હોય, તો ઘડના આચાર અને બંતરની નીત ભાત જુદી હોય. આર્ય દેશ તો અનાસકન યોગિઓનું ધામ છે આ આર્ય દેશ, જો અનામત યોગિઓની બુદ્ધિ છે આ દેવભા જન્મેલાની મહત્તા તો જો ગણાય કે-ગમે તેણું મામા જ્ય મગતું હોય, તો પણ જો કહે કે- 'તેની મને ઈચ્છા નથી, તેનો મને રાગ નથી' મામાજ્ય, મામાજ્ય તરીકે લાભ ન કરે પણ હાનિ કરે, આવી એના હેવામા ખાત્રી હોય છે જાટલું છતાં પણ, જો જોને માથે મામાજ્યના મુચાળનની ફરજ આવી પડે, તો જો આમાજ્યને ચલાવે અને તે એણું ચલાવે કે-સામાજ્ય કેમ ચલાવવું, તેની બીજાએ ગમ પડી જાય જગત તાત્કાલિય ધામ એવી રીતિએ જો ચલાવે રામે જે રીતિએ રાજ્ય ચલાવ્યું, તે રીતિએ રાજ્ય રામે કેમ ચલાવ્યું ? કારણ કે-જો શ્રીવીતરાગ, દેવાધિદેવના સેવક હતા ! શ્રીવીતરાગનો નેવક એટલે નસાગના પદાય માત્રનો વિરાગી ! આપણે કાપવાળા છીએ પણ દેવ તો સર્વથા નિર્દોષ ને સર્વ

નવા સમયના વૈષ્ણવ

તમે વિચાર કરો કે-આપણે રાગી છીએ કે વિરાગી ? રાગ હોવા છતાં પણ, નાગથી છૂટવાની ઈચ્છા છે ? જે રથા નોએ રાગ છે, ત્યાંથી છૂટીને રાગને એક માત્ર દેવાદિકમા જ દેન્દ્રિય કરવાની ઈચ્છા છે ? તો તમે વિરાગી, બાકી તો રાગી જે જેવો રાગી હોય, તેવો દેવી પણ હોય જ્યાં જ્યાં રાગ, તેના તેનાથી પ્રતિકૂળનો દેવ જન્મે ને ? રાગમા અને

દ્રુપદા જ આનંદ માનનારો, અજ્ઞાન પણ પૂરો હોય એ
 કદાચ ભણ્યો હોય એટલું કે-ચોપડાના ઢગ થાય, છતાં પણ
 એનું અજ્ઞાન કાગ્નું હોય એવા માણસો દોહી પણ પૂરા હોય
 અને માયાની પણ પૂરા હોય એમનું માન પણ ભેજાર હોય
 ને ? પુણ્યનો યોગ હોય અને સારી સામગ્રી મળી ગઈ હોય,
 તો માથું એક ન રહે પણ જે માથા થઈ જાય અને આખ
 પાછળ જાય એવાની આડે કંઈ આવે, તો એને આવેશમાં
 આવી જતાં પણ વાગ લાગે નહિ નખળાને તો એ દુખાવ્યા જ
 કરે અસત્ય પણ એનું સાથીદાર બને ચોગી વિનાય એને
 શાંત નહિ એવાને માટે, બદમાશી એ પણ સહેલી ચીજ ને ?
 પછી એવાની આજે જે થકે અને એમાં જે ગમતું હોય,
 તે એવાથી નિર્ભય રહી શકે નહિ આ બધા દોષોની જડ
 તો રાગ છે ને ? આવા દોષો જેનાથી સંભવી શકે, તેનું દેવમાં
 હોય, એણે માનવાને તમે તૈયાર છો ? આપણે દોષવાળા
 છીએ, પણ દેવ કેવા જોઈએ ? આજે જરાક પ્રતિકૂળતા આવે
 એટલે માથે હાથ ઢાંચેને બેસવું અને જરાક અનુકૂળતા આવે
 એટલે ઠસાનો પાર નહિ, એવી સ્થિતિનો જ તમે માટે
 બાગે અનુભવ કરી રહ્યા છો ને ? તમે ક્યારે સુખી ? મનો-
 વાહિત મળે ત્યારે ને ? બાકી તો નારાજ ને ? દેવમાં આવું
 રાજપણું ને નારાજપણું હોય ? આ બધી કુટેવો સારી છે
 કે ખરાબ ? ખરાબ, તો એ દેવમાં તો કેમ જ સંભવે ? દેવ
 તો કેવા જોઈએ ? સર્વથા નિર્દોષ ને સર્વ શુભે સમ્પન્ન ! કેમ ?
 આપણો આદર્શ એ છે આપણે ડેવા બનવું છે ? સર્વ દોષોથી
 રહિત અને સર્વ શુભોથી સમ્પન્ન, માટે દેવ એવા જોઈએ,
 કે જે સર્વ દોષોથી રહિત હોય અને સર્વ શુભોથી સમ્પન્ન હોય

દેવની સવાધી તુષ્ઠ અમે ધર્મ એ પણ અમારી મેનારી દેવ

તથા ધાય નહિ

એક મહાપુરુષે એવું પણ કહ્યું છે કે-અમારે અમુકને જ દેવ માનવા એવો પણ આશંક નથી અને અમુકને દેવ નહિ માનવા એવો પણ આશંક નથી અમારી તો શરત જ એક છે-જેને જેને અમે તારક દેવ માનીએ, તેના તેનામાં હોય એક પણ નહિ જોઈએ અને શુભ બધા જોઈએ, પછી નામે તે ગમે તે હોય એ વાત ગાતી કે-અમે શ્રી મહાવીરને દેવાધિદેવ માનીએ છીએ, પણ તે શાથી ? એ છી અરિહંત હતા માટે ! જે કોઈ અરિહંત, તે બધા જ અમારે મન દેવાધિદેવ બાકી કોઈ મહાવીર નામ ધારણ કરે, તેથી તેને અમે દેવાધિદેવ ન માનીએ જે મહાવીર અરિહંત નહિ, તે અમારા દેવાધિદેવ નહિ જ કોઈ કહેશે કે-‘એ મહાવીર ॥ પણ અગ્નિહંત નથી’ તો અમે કહીએ કે-‘અમે માનીએ છીએ તે શ્રી મહાવીર એ નહિ !’ અમુક મારણ કરે કે-હું મણિલાલનો છોકરો છું, તેથી કાઈ જેટલા મણિલાલ ગામમાં હોય, તેટલાનો તે છોકરો કહેવાય ? અમદાવાદમાં મણિલાલ કેટલા ? ઘણા, પણ તે તો અમુક મણિલાલનો જ છોકરો ને ? તેમ મહાવીર નામ ધરાવનાર પણ જો અરિહંત ન હોય, તો અમે કહી દઈએ કે-‘એ દેવાધિદેવ મહાવીર નહિ’ અને તો તે શ્રી મહાવીર આદિ દેવાધિદેવોના ઉપાસક છીએ, કે જેઓમાં બકતો ઉપર નુષ્ટમાન થવા જોગો ય સગ નહોતો બકિતના બૂખ્યા દેવ, આપણું કરી કરીને પણ કરે શું ? અને એવા દેવની પણ કહી ગતિ થાય ? જરૂર, જેમ મનુષ્યગતિ છે તેમ દેવગતિ પણ છે તેમાં ય મસાણી છુલોજ છે એ દેવગતિમાં

એવા પણ શક્તિસંપન્ન સગ્રામી છવો છે કે-જે એની ઉપાસના કરે, તેના ઉપર તેઓ તુષ્ટ થાય અને તેનું ધાર્યું દુન્યવી કાર્ય પૂરું થાય. એ દેવો પણ આજે અહીં આવતા હોય તેમ જાણવાનું નથી કેટલાકે 'મને દેવ આવે છે' એવી વાતો કહે છે અને કહે છે કે- 'એકદમ પ્રકાશ પ્રકાશ લાગે છે' 'પણ' તે તો એક પ્રકારનું ગાડપણ છે બાકી નસારી દેવો શક્તિસંપન્ન છે અને તેમાં તુષ્ટમાન થાય એવા પણ છે પણ તે તુષ્ટમાન થાય કેના ઉપર? પુણ્યશાળી ઉપર! દેવ ગતિમાં એવા અમખ્ય દેવો છે, પણ તે તો સસારી છે એમનું ચ સ્થાન શાશ્વત નથી એમને ચ પરાધીનપણે જ ત્યા અમુક કાલ પૂરતું છવવાનું છે અને પરાધીનપણે ત્યાથી અન્યત્ર સસારની ગતિમાં રવાના થવાનું છે આપણે તો શુદ્ધ દેવતત્ત્વ જોઈએ, માટે દેવાધિદેવની વાત કરીએ છીએ આપણે તો કહીએ કે- 'દેવની સેવાથી તુષ્ટ અમે થઈએ, પણ અમારી સેવાથી દેવ તુષ્ટ થાય નહિ એ દેવ રીઝે નહિ કે ખીજે નહિ, પણ એ દેવની સેવાથી આપણું બધું થયા વિના રહે નહિ'

દેવ અગે સ્વચ્છ આરીસાની કલ્પના

દેવને તો, આપણે, આપણે માટે એક તદ્દન સ્વચ્છ આરીસા જેવા જ કટપો આરીસામાં જોઈને નાચીએ તો આપણે નાચીએ કે આપણે આરીસામાં જોઈએ એટલે આરીસો નાચે? આખો કાડી કાડીને પણ જોવાનું તો આપણે જ આરીસામાં કે આરીસાએ આપણને જોવાના? જે કાર્ત્ત્વ પણ આપણી ખરાબી હોય, તે આપણે આરીસા દ્વારા જોવાની કે આરીસાએ સામે આવીને આપણે ન જોઈએ તો પણ આપણને આપણી

ખરાબી બતાવવાની? આરીસા દ્વારા આપણને આપણી જે ખરાબી દેખાય, તે ખરાબીને કાઢવાની મહેનત પણ આપણે કરવાની કે આરીસાએ આપણી ખરાબીને કાઢવાની મહેનત કરવાની? આરીમામા જોઈને તમે ગમે તેટલા રાજ થાવ, હસો, નાચો, તો ય આરીસો રાજ થાય? તમે છ કલાક એક મરખા આગીમાની સામે નાચો, તો ય આરીસો હાલે ખગે? નહિ જ, તેમ શ્રી વીતરાગ દેવ પણ બક્ષિથી તુટ ન જ થાય ત્યારે એ કરે શું? એ તો સ્વચ્છ આરીસા જેવા સ્વચ્છ આગીસો શું કામ આપે? એમા જે જુએ, તેને એ જેવો હોય તેવો દેખાડે આગીસો સ્વચ્છ જોઈએ અને જોના રની આખમા દોષ નહિ જોઈએ એટલું હોય, તો તેના દ્વારા જે જુએ, તે પોતાના મારા-ખોટાપણાને બાણી શકે શ્રી વીતરાગ દેવ પણ સગાદિ મલ વગરના છે એ કરે શું? આપણને જો જોતા આવડે અને આપણે જો જોઈએ, તો તે આપણને આપણા દોષ દેખાડે

હીરાના હાર પણ કેમ ચઢાવે?

આ ભાવ જ્યાં સુધી હોય નહિ જોડે, ત્યાં સુધી નિષ્કામ બક્ષિ આવવી, એ શક્ય નથી શ્રી વીતરાગ દેવનો બક્ષત, કદી પણ એમ માને નહિ કે-‘આ દેવ હીરાના હારથી તુટ થાય’ છતાં પણ એની જો શક્તિ હોય, તો એને હીરાના હાર દેવની મૂર્તિને ચઢાવવાનું મન થયા વિના પણ રહે નહિ એને તો થાય કે-‘હીરા રાખવા એ સારા નહિ, પણ જો રાખવાની ભૂલ કરી છે, તો આનો ખરેખરો સદુપયોગ એ છે કે-આ શ્રી વીતરાગની મૂર્તિને ચઢાવવા! શા માટે? હીરા

બૂલાય, એ માટે ! એની મૂંઝાં હિતરે, એ માટે ! મારી ભક્તિનો રાગ વધે, એ માટે ! ભક્તિથી મારૂં મન પ્રસન્ન થાય, એ માટે ! ' પણ એને એમ ન થાય કે- ' અહીં હું એક હાર ચઢાવું, તો ભવિષ્યમાં મને ચાર હાર મળે ' એટલે શ્રી વીત રાગ દેવની ઉપાસના શા માટે ? જેમ જેમ એના સ્વરૂપનું ચિન્તન આદિ કરીએ, તેમ તેમ આપણને આપણા સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય અને એવા સર્વ દોષોથી ગહિત તથા સર્વ ગુણોથી સમ્પન્નની એવા કરી શકાઈ એથી આપણને તોષ થાય પ્રભુની એવામાં, આપણો પોતાનો તોષ, એ જ મુખ્ય વસ્તુ છે ભક્તિ એના તોષને માટે નથી, આપણા તોષને માટે છે એના તોષનો ઈચ્છા થઈ કે નિષ્કામ ભક્તિગઈ સમજો આ રીતિએ સમજપૂર્વક જે દેવાધિદેવને ચરણે બેસે, તે શુ ઠહે ? એ તો ઠહે કે- ' જગતમાં કોઈના ચરણે બેસવા લાયક મારામાં મારી જગ્યા હોય, તો તે આ જ છે બીજાઓ તો મોટે ભાગે ઘડીમાં ગણ થનારા અને ઘડીમાં નારાજ થનારા છે મારે તો એવાઓના સસર્ગથી પણ આઘા રહેવું છે, કે જે ગમ તાથી ગણ થાય અને અલગમતાથી નારાજ થાય '

ગણ થનાર શાથી રાજ થાય છે ?

કોઈ પણ માણસને તમે રાજ રાખવાને મથો, તો તેને તમે કયા મુખી ગણ રાખી શકો ? સંસારમાં જેમ ગણ થવાના પ્રસંગો છે, તેમ નારાજ થવાના પ્રસંગો પણ છે ને ? રાજ થવાના પ્રસંગો થોડા અને નારાજ થવાના પ્રસંગો ઘણા, એમ ખરું ? મચાગ્ના રાગિને તમે ઘણો ઘણો સાચવો, તો ય કોઈક દહાડો નારાજનો પ્રસંગ આવી જાય અને એ વખતે

એને રાજી રાખવાને માટે કરેલા બધા પ્રયત્નો ધોવાઈ જાય-
એવું પણ બને ને ? જોગણત્રીસ દિવસ બરાબર સલામો
ભરી હોય, પણ એક દિવસ સલામ ન બરાઈ હોય, તો ?
સલામ ન ભરી, એ વાત પ્રધાન બને ને ? પેત્રી નકામો
બૂવાઈ જાય અને આને માટે રોષ આવે, એમ બને ? શાધી ?
કહો કે-સલામનો રાગી સલામ ભગતા ત્યારે જે પ્રેમ બતા-
વતો હતો, તે તમાગ ઉપર પ્રેમ નહિ હતો, પણ મલામ
ઉપર પ્રેમ હતો એ વખતે તમને પણ શું થાય ? 'બસ,
એક દહાડો સલામ ન બરાઈ, તેમા આવું ?' પણ તમે
નિ સ્વાર્થપણે ઔચિત્ય સમજીને મલામ ભરી હોય, તો ? તો
તમને એના વલણથી દુઃખ ન થાય

મા-બાપની ભક્તિ ય કર્તવ્ય ગમજીને કરવી

એટલા માટે તો, યોગની પૂર્વબુધ્ધિના શુભોની વાતમા,
મા-બાપની ભક્તિની જે વાત કરી, તેમા પણ કશું હતું કે-
મા-બાપની જે ભક્તિ કરવાની છે, તે મા-બાપને રાજી કરવાને
માટે કરવાની નથી, પણ ફરજ સમજીને નિ સ્વાર્થપણે કરવાની
છે 'મા-બાપ રાજી થાય, કે ન થાય પણ એમની ભક્તિ
કરવી એ માફ કર્તવ્ય છે'—એમ સમજીને મા-બાપની ભક્તિ
કરવાની મા-બાપ લાત મારે, તો ય 'લાત કેમ મારી ?'—
એમ પૂછતું નહિ ને એવું પૂછ્યું તો લોગ મળ્યા મમને
કેમ ? એ ય રાગી છે સમજવું કે-એ ય મારી જેમ રાગી
છે અને ગાગી છે માટે જ્યા ફાવતું ન આવે ત્યા રોષેય કરે !

પ્રભુ-પ્રાર્થનાનો બાન

કહી પણ રાજી કે કહી પણ નારાજ કેણું ન થાય ? એક

જેઈએ છીએ શું જુઓ છો ? હું ચોખ્ખો છું કે મેક્રો
 છું ? તમે ગમે તેવો સાળુ ચોળીને અને ઘરાબર મસળીને
 નાહ્યા હો, તે છતાં પણ જો ડાઘ રહી ગયો હોય, તો એ
 ડાઘ આરીસો ખતાવે ને ? એ ડાઘ ખતાવે, પછી તમે
 એમ કહો છો કે-તારે આ ડાઘ કાઢવો હોય તો ગઢજે !
 ના ત્યારે ડાઘ દેખાય તે કાઢવાનો તમારે ત્યારે આરીસો
 શા માટે ? ડાઘ છે કે નહિ તે જોવા અને જાણવા એ
 જોવા-જાણવાનું શા માટે ? ડાઘ હોય તો તેને કાઢવાની
 મહેનત કરવાને માટે ડાઘ દેખાય તો ડાઘને કાઢ્યા વિના
 જપ્ત નહિ, એમ મનમા તો ખરૂં ને ? એ જ રીતિએ, શ્રી
 વીતરાગ પરમાત્માનું સ્વરૂપ એવું નિર્મલ છે કે-એનું આપણે
 ચિન્તન કરીએ, એટલે આપણા દોષો દેખાવા માટે એ
 દ્વાગ આપણે આપણા બધા દોષોને જોઈ શકીએ, પણ દોષોને
 જોવા હોય અને દોષોને જોતા આવડતું હોય તો ! તમે
 આરીસાને કહો કે-‘તારામા તાકાવ હોય તો તું મને મારા
 દોષ દેખાડ’ અને એમ કહીને આખ મીંચીને આરીસાની
 સામે તમે ઊભા રહો, તો શું થાય ? એમા આરીસો શું કરે ?
 એ તો તમે જુઓ તો દેખાડે તેમ શ્રી વીતરાગની ઉપાસના
 ને પ્રાર્થના શું કરવા ? કહો કે-‘મને જોવા અને મને સાફ
 કરવા !’ તમે વીતરાગમા તમને જોયા છે ખરા ? શ્રી વીત
 રાગના દર્શન દ્વારા તમે તમારૂં ચોતાનું દર્શન કદી પણ કર્યું
 છે ખરૂં ?

શ્રી વીતરાગનો ખપ

જેઓને વીતરાગને માનવામા જ વાધો છે, તેમને જોવાનું

શું પૂછવું ? સમાગ્મા જ્યાં મુખી ફાવે, રાગમા જ જ્યાં મુખી
 મીઠાશ લાગે, લોભાદિ કષાયોમા જ્યાં મુખી મોજ અનુભ
 વાય, હિંસાદિક પાપોને નેવના જ્યાં મુખી કષ્ટ ન આવે અને
 અનાયાગેમા જ્યાં મુખી દહેર આવે, ત્યાં મુખી શ્રી વીતરા
 ગનો કોઈને ય વસ્તુત ખપ પડ્યો પણ નથી અને ખપ
 પડવાનો પણ નથી શ્રી વીતરાગનો ખપ તો તો પડે, નો
 રાગાદિ ખટકે રાગાદિ જરા પણ ખટક્યા વિના, શ્રી વીત
 રાગ વીતરાગ તરીકે ગમે ની રીતિએ ? રાગાદિ ભેરદાજ હોય,
 તો તે શ્રી વીતરાગને પણ માનવા કે નહિ ને ?

ઈન્દ્રિયામા ઘટેયો દુર્ગુણ

તમે તમારો અનુભવ વિચારો રાગ મુખી કરે છે કે
 દુઃખી કરે છે ? દુનિયાના પદાર્થો ઉપરનો રાગ, દુનિયાના
 પદાર્થોને મેળવવા, માચવવા ને લોગવવા આદિની ઇચ્છાને
 પેદા કરે કે નહિ ?

ગૌં ઇચ્છા જ ન થાય તો રાગ સાનો ?
 એ ઇચ્છામા એવો એક દુર્ગુણ છે કે-એ એની સફ
 ળતા ન થાય, તો એ જીવને રત્નાડયા કરે વારે વારે એ
 ઇચ્છા શૂનની જેમ હયામા લોકાયા કરે જેના હયામા સસા
 રના મુખનો રાગ હોય, તેના હયામા સસારના સારા સાગ
 લાગતા અને ગણાતા પદાર્થોને મેળવવાની ઇચ્છા જન્મ્યા
 વિના રહે નહિ પછી તમે શું કરો ? તમે ગમે તેટલું કરો
 અને ગમે તેમ કરો, તો ય તમારી જમી ઇચ્છાઓ પૂરી થાય
 ખરી ? મહેનત કરવા છતાં પણ ઇચ્છાઓ સફળ નિવડે નહિ,
 તો હું ખ યયા વિના ય રહે ? કોઈએમ કહી શકશે કે-મારી

બધી ઈચ્છાઓ પૂરી થઈ છે ? ‘ રાગિની સઘળી ય ઈચ્છાઓ પૂરી થાય જ છે અને રાગિની કોઈ પણ ઈચ્છા પૂરી વધા વિના રહેતી જ નથી ’—આવું જો કોઈ પૂરવાર કરી આપી શકે તેમ હોય, તો હું રાગને છોડવાનો ઉપદેશ આપવાનું છોડી દઉં જો તમે એવું પૂરવાર કરી શકતા હો. તો હું તમારા ભેગા આવું, નહિ તો તમે શ્રી વીતરાગ બનવાનો પ્રયત્ન કરવાની વાતમા મારા ભેગા આવો.

રાગનો વિચિત્ર નગો

રાગ કરવાનું કહે એ ભયકારક છે કે રાગ છોડવાનું કહે તે ભયકારક છે ? જગતમા ગાગી ભયનું સ્વાન કે વિરાગી ભયનું મ્થાન ? રાગે જ જગતને ભયમા મૂકી દીધું છે, છતાં એવા ય છે કે જે વિરાગિને ને ત્યાગિને ભય રૂપ માને ! જગતમા કાકુ જેવો કોણ બને ? ઘણાનું ભૂકું કરનારો કોણ બને ? માધુ ? અમે અમારી પામે કોઈ ચોગ્ય જીવને બોલાવીએ, તે તેને ખગળ કરવા કે તેને મારો કરવા ? તમારા જેવા રાગિઓનું ટોણ જગતનું લલુ કરશે ? પણ રાગનો નયો વિચિત્ર છે રાગના ચોગે હું ખમા પણ આનંદ લૂટવાનું મન થાય છે, પણ પાછી મુઝવણ એવી થાય છે કે—જીવનરૂપી થઈ જાય છે.

ગાગને ખગળ કરેવાનો અમને શોખ નથી

વિચાર કરો કે—ગાગિની બધી ઈચ્છાઓ કદી પૂરી થાય ખરી ? અને જો પૂરી ન થાય તો એને હું ખ થયા વિના પણ નહિ ખર ? તમે તમારો જ વિચાર કરો આજ સુધીનો તમારો અનુભવ શો છે ? તમારી મદળી ય ઈચ્છાઓ પૂરી થઈ છે ? ત્યારે

તમે જેનો રાગ કરો છો, તે વસ્તુઓ સુખ જ આપે એવી છે ? જે વસ્તુઓ આપણી નહિ, આપણે ઇચ્છવા છતાં પણ જે મળે તો મળે, નહિ તો ન થ મળે, આપણે ગમે તેટલી સાચવીએ-સલાળીએ, તો પણ જે આપણી પાસે ગ્હે વ ખરી અને ન પણ રહે, અને છેવટ તો આપણે જે બધી વસ્તુઓને છોડીને ગયા વિના ટૂટકે જ ન થાય-એવી વસ્તુઓના રાગમાં, ઠંઠા-પણ છે કે ગાઠપણ છે ? એ રાગ હું ખ ન આપે, તો બીજું થાય પણ શું ? 'સમારના સુખના રાગના ચોગે જે જે વસ્તુઓની બ્યારે જ્યારે ઇચ્છા થાય, ત્યારે ત્યારે તે તે વસ્તુઓ જરૂર મળે, એ વસ્તુઓને આપણે જ્યાં મુખી ગણવા માગીએ ત્યાં મુખી તે અવશ્ય આપણી પામે રહે, એ વસ્તુઓ રહે તો રહે પણ પાઠી આપણને સર્વ કાળે સુખ જ આપે પણ હું ખ આપે જ નહિ, અને આપણે કહી પણ આપણી ઇચ્છા વિરુદ્ધ એ વસ્તુઓને મૂકીને જણુ પડે નહિ'—આવું ઠાઈ હોય, તો તે તમે મને બતાવો. જો તમે આવી એક પણ દુન્યવી સીજ બતાવી નહિતા હો, તો રાગને ખરાબ કહેવાનો કાઈ અમને ચોખ્ખ નથી રાગ ખગબ છે, માટે અમે રાગને ખરાબ કહીએ છીએ શ્રી વીતરાગ પરમાત્મા ગગને ખગબ કહી ગયા છે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માએ કહેલી વાતો અમને ગમી ગઈ છે, માટે અમે એની ઠોડી ખીટયા કરીએ છીએ શ્રી વીતરાગ પરમાત્માએ રાગને ખગબ કહ્યો છે—એવું અમે તાલજયુ અને વાચ્યું, અમને પણ લાગી ગયું કે—જરૂર, રાગ બહું જ ખરાબ છે, એટલે અમને વીતરાગ બનવાનો પ્રયત્ન કરવાનું મન થયું અને સાથે સાથે એવું મન પણ થયું કે—'જે કોઈ આપણા પરિચયમાં આવે, આપણને મળે અને સાલળે, તેને ઠહેવું

કે-રાગ ખરાબ છે, માટે વીતરાગ બનવાનો પ્રયત્ન કરો ! ' એટલે અમે આ કામ કર્યા કરીએ છીએ એમા જો તમે એમ કહી દો કે-‘રાગના થોડે જેની જેની ઇચ્છા જ્યારે જ્યારે વાચ, ત્યારે ત્યાં તે તે મળ્યા વિના રહેજ નહિ, એ જ્યાં સુધી આપણે રાખવા માગીએ ત્યાં સુધી આપણી પામે જ રહે, જ્યારે ને ત્યારે એ સુખ જ આપે પણ હું ખ આપે જ નહિ અને આપણે આપણી ઇચ્છા વિરૂદ્ધ એને મૂકીને ચાલ્યા જવું પડે નહિ’ તો વિચાર કરવો પડે ને ? તમે જો ખરેખર એવી ખાત્રી કરાવી આપી શકતા હો, તો શ્રી વીતરાગે રાગને ખરાબ કહ્યો છે, તે છતાં પણ રાગને ખરાબ કહેવાનો અને વીતરાગ બનવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરવાનો હું જે ધર્મે લઈ બેઠો છું, તે છોડી દઉં ! પછી તો હું જે કોઈ રાગને ખરાબ કહેશે, તેનો વિરોધ કળ્યામાતમારી ભેગો ભળીશ પણ એણે તમે પૂરવાર કરી શકો તેમ છો ?

સૌ એ પૂરવાર થઈ શકે તેવું જ નથી

છો તો ડાહ્યા, પણ આ ડહાપણ જો તમારા હૃદયે ઉતરે તો કામ થાય

શ્રી વીતરાગના સેવકોની કલા કોને ગમે ?

શ્રી વીતરાગે કહેવું જોડું હોય જ નહિ શ્રી વીતરાગે જે કાંઈ કહ્યું છે, તે યથાતથ જ કહ્યું છે જ્યાં સુધી તમારા હૃદયામાં ‘દેવાધિદેવ શ્રી વીતરાગ જ હોય અને વીતરાગ બનવાનો સાચો માર્ગ બતાવનારા જ હોય’-એ વાત બેસે નહિ, ત્યાં સુધી તમારી પાસે રામને ને મીતાને, લક્ષ્મણને ને સુમિત્રાને-એ વગેરે રામાયણના પાત્રોને રજૂ કરવાથી કાયદો

શે યાય ? કારણ કે-એમના શુભો ને રૂપે લક્ષ્યમા આવવા નેઈએ, તે રૂપે લક્ષ્યમા આવે નહિ જેને શ્રી વીતરાગ ન ગમે, તેને શ્રી વીતરાગના સેવકોની કથા ગમે ? એને તો, પેસાની ને કામચુખની કથા ગમે

જગત ગણ થવાને બાંધ ગેઈ રહ્યું છે

એ રાગે જગતમા શી કાગારોળ મચાવી મૂકી છે ? જગતમા ને દુ ખમય દશા પ્રવર્તી ગઈ છે, તે સાબગતા કપારી આવે એવું છે ને લોકો જગતને સુખી કરવાને નીકળેલા, તે લોકો ય રીબાઈ રહ્યા છે બીચારાઓની ઈચ્છા વધી ગઈ, એટલે એ જુદા જ લક્ષ્યમા પડી ગયા લોકોએ પણ પહેલા તો સ્વપ્નમા મહેલ બાધેલા, પણ બાળે લોકો નિરાશામા ગરકાવ થઈ ગયા છે આપુ જગત રાણ થવાને બદલે રોઈ રહ્યું છે પણ આમા નવાઈ પામવા નેવું કાઈ નથી માર્ગ જ ખોટો હતો રાગનું નેરવધે ને સુખ વધે, એ કટપના જ મૂખાઈભરેલી છે મુક્તિએ ગયેલા ફગી સસારમા આને નહિ

વળી, આપુ જગત તો કદી પણ સુખી હતું નહિ અને કદી પણ સુખી બનવાનું નથી જગતમા સુખી તે હોય અને સુખી તે છે, કે ને વિરાગી છે સાચો અને વિવેકપૂર્ણ વિરાગી કોણ ? ને શ્રી વીતરાગ દેવનો સેવક હોય તે શ્રી વીતરાગ દેવ કોણ ? ને સર્વ દોષથી રહિત અને સર્વ શુભથી સપન્ન બન્યા છે અને જેમણે શ્રી વીતરાગ અને સર્વજ બનીને, સ્વ તન્ત્રપણે સર્વ દોષોથી રહિત અને સર્વ શુભોથી સપન્ન બનવાનો માર્ગ દર્શાવ્યો છે તે ! એ તો અત્યારે મુક્તિસુખમા મહાલી રહ્યા છે મુક્તિએ ગયેલાને આપણે અહીં બોલાવીએ ?

એના સ્વરૂપના ચિન્તન ગ્રાહિથી આપણે આપણું સ્વરૂપ જાણીએ કે એ માટે એમને અહીં બોલાવીએ ? આ શુ સારી જગ્યા છે કે-એમને પાછા બોલાવીએ ? અને આપણા બોલાવ્યા એ આવે પણ ખરા ? મુક્તિએ ગયેલા ફગીથી કદી પણ સંસારમા આવે નહિ, માટે જ મુક્તિની સાધના કિંમતી છે

જાગના રહેતો !

આપણે એક વાર મુક્તિને સાધી લઈએ, એટલે સહાને માટે સધળા ય હુ ખથી છૂટી જઈએ અને સહાને માટે અનન્ત સુખમા મહાદ્દી શકીએ એ માટે જ વીતરાગ જનવાની જરૂર છે અને વીતરાગ જનવાને માટે વિરાગી જનવાની જરૂર છે રાગને બહુ ખરાબ કહેવાની જે અમારા મનમાં બહુ હોય છે, તે આવી છે છત્ર માત્રના સુખનો ઉપાય બતાવનાર ભગવાને રાગને ખરાબ કહ્યો છે અને ‘રાગ ખરાબ છે’-એમ કહેવાની અમને ભગવાનની આજ્ઞા છે ભગવાને કહ્યું છે કે-તમે રાગથી સાવચેત બની જઈને અને એક માત્ર વીતરાગ જનવાના પ્રયત્નમા લાગી જઈને, જે કોઈ તમાગ પરિચયમા આવે અને તમને સાબળે, તેમને કહેજો કે-રાગ બહુ ખરાબ છે અમે ભગવાનની આજ્ઞા મુજબ જગતમા ‘નગ ખરાબ છે, માટે વીતરાગ જનવાનો પ્રયત્ન કરો’-એવી ટેલ નાખ્યા કરીએ છીએ જેને સાબળવી હોય તે સાબળે અને અમલમા મૂકવી હોય તે અમલમા મૂકે જેમ ચોકીદાર રાતના ટેલ પાંડયા કરે છે ને કે-જાગતા રહેજો ! ચોકીદાર પોતાની ફરજ મુજબ બૂમ પાડયા કરે, પણ તે કોઈને ન ગમે તો ? માગી ઉઘમા ખડેલ પહોચાડે છે, એમ કોઈ તહે તો ? કોઈ માણસ જે

આ ચોકીદાર રાતના બાર વાગે 'જાગતા રહેતો'ની ખૂમ પાડીને મારી ઉઘને બગાડે છે, એવી ફરિયાદ કરવા બાંધ, તો બે કાંટ સારી હોય તો કદાચ એવી નોંધ લે કે-આ ફરિયાદી ચોરનો ભાઈ ઘટી ચોર લાગે છે, અથવા તો, એને ગાડામા ગણી કાઢે! તેમ, જામે પણ શ્રી વીતરાગ પરમાત્માએ નિયુક્ત કરેલા ગણીયા છીએ પેલા રાણીયા રાતના જાગતા રહેવાની ખૂમ પાડે છે, અમે ઘોળે દહાડે ખૂમ પાડીએ છીએ અમે દેખીતા જાગતાને જાગવાનું કહીએ છીએ

રાગમા જે ગાડા બને તેમને ગીખાવું બહુ પડે

કેમ જાગવાનું કહીએ છીએ? રાગ નામનો લૂટારો લૂટી ન બાંધ માટે! અમને લાગે છે કે-તમે લૂટારું રહ્યા છો, માટે ખૂમ પાડીએ છીએ પણ તમને લાગે કે-તમે લૂટારું રહ્યા છો? રાગ તમને લૂટી રહ્યો છે, પણ તમે રાગને લૂટારા તરીકે ઓળખો તો ને? તમને રાગે કેવા પોતાને વશ બનાવી દીધા છે? એક દુવડા રોટલામા પણ તમે કેવા ખૂશ થઈ જાવ છો? એકાદ સારો બગલો, પાચ-પચીસ હજાર રૂપીઆ અને કોઈ રૂપાળી રંગીલી મળી બાંધ, તો તમે તેમા કેટલા ખૂશ થઈ જાવ? એવાને પૂછીએ કે-'કેમ છો?' તો એ ઝટ કહે કે-'સુખી છું' અગત્ય પણ તમે કોઈ મુખી ગણાતાને પૂછો કે-'કેમ બાઈ?' તો એ કહે કે-'હમણા ઠીક છે' શું ઠીક છે? તો એ ગણાવે કે-'બગલો આપણો પોતાનો છે, પૈસા પણ સારા ભેગા થયા છે, બાચડી પણ સારી છે, વગેરે વગેરે!' આ ચેલછા નથી? એને કોણ સમજાવે કે-'બગલો કાલે સવારે તારો મટીને પાચો થશે, એ રહેશે ને તારે જવું પડશે, પૈસા પણ રહ્યા તો રહ્યા અને છેવટ

એના સ્વરૂપના ચિન્તન આદિથી આપણે આપણું સ્વરૂપ જાણીએ કે એ માટે એમને અહીં જોલાવીએ ? આ શું સારી જગ્યા છે કે-એમને પાછા જોલાવીએ ? અને આપણા જોલાવ્યા એ આવે પણ ખરા ? મુક્તિએ ગયેલા ફરીથી કદી પણ સંસારમાં આવે નહિ, માટે જ મુક્તિની સાધના કિંમતી છે

જગતા રહેજો !

આપણે એક વાર મુક્તિને માધી લઈએ, એટલે સદાને માટે સંપન્ન થઈ જઈએ છીએ અને રહાને માટે અનન્ત મુખમાં મહાત્મી શક્તિએ એ માટે જ વીતરાગ બનવાની જરૂર છે અને વીતરાગ બનવાને માટે વિરાગી બનવાની જરૂર છે. રાગને બહુ ખરાબ કહેવાની જે અમારા મનમાં બહુ હોય છે, તે આવી છે 'હવે માનના મુખનો ઉપાય બતાવનાર જગવાને રાગને ખરાબ કહ્યો છે અને 'રાગ ખરાબ છે'—એમ કહેવાની અમને જાગવાનની આજ્ઞા છે જગવાને કહ્યું છે કે-તમે રાગથી માવચેત બની જઈને અને એક માત્ર વીતરાગ બનવાના પ્રયત્નમાં લાગી જઈને, જે કોઈ તમારા પરિચયમાં આવે અને તમને સાબળે, તેમને કહેજો કે-રાગ બહુ ખરાબ છે, અમે જાગવાનની આજ્ઞા મુજબ જગતમાં 'ગગ ખરાબ છે, માટે વીતરાગ બનવાનો પ્રયત્ન કરો'—એવી ટેલ નાખ્યા કરીએ છીએ જેને સાબળવી હોય તે સાબળે અને અમલમાં મૂકવી હોય તે અમલમાં મૂકે જેમ ચોકીદાર રાતના ટેલ પાડવા કરે છે તે જે-જગતા રહેજો ! ચોકીદાર પોતાની ફરજ મુજબ ખૂમ પાડવા કરે, પણ તે કોઈને ન ગમે તો ? મારી ઉઘમાં ખસેલ પહોચાડે છે, એમ કોઈ કહે તો ? કોઈ માણસ જે

આ ચોકીદાર રાતના બાર વાગે 'જાગતા રહેને'ની બૂમ પાડીને મારી ઉઘને જગાડે છે, એવી ફરિયાદ કરવા જાય, તો જો હોર્ટ ચાગી હોય તો કદાચ એવી નોંધ લે કે-આ ફરિયાદી ચોગનો ભાઈ ઘટી ચોર લાગે છે, અથવા તો, એને ગાડામા ગાંપી કાઢે! તેમ, અમે જાગ્રી વીતરાગ પરમાત્માએ નિયુક્ત કરેલા રાણીયા છીએ પેલા રાણીયા રાતના જાગતા રહેવાની બૂમ પાડે છે, અમે ધોળે દહાડે બૂમ પાડીએ છીએ અમે કેળીતા જાગતાને જાગવાનું કહીએ છીએ

રાગમા જે ગાડા બને તેમને ગીઆનુ બદ્ધ પડે

કેમ જાગવાનું કહીએ છીએ? રાગ નામનો લૂટારો લૂટી ન જાય માટે! અમને લાગે છે કે-તમે લૂટારું રહ્યા છો, માટે બૂમ પાડીએ છીએ પણ તમને લાગે કે કે-તમે લૂટારું રહ્યા છો? રાગ તમને લૂટી રહ્યો છે, પણ તમે રાગને લૂટાગ તરીકે ઓળખો તો ને? તમને રાગે દેવા પોતાને વશ બનાવી દીધા છે? એક દુકાન રાટલામા પણ તમે દેવા ખૂશ થઈ જાવ છો? એકાદ સારો બગલો, પાચ-પચીસ હજાર રૂપીઆ અને કેઈ રૂપાળી ંગીલી મળી જાય, તો તમે તેમા વેટલા ખૂશ થઈ જાવ? એવાને પૂછીએ કે-'કેમ છો?' તો એ જટ કહે કે-'મુખી ■' અમરથુ પણ તમે કોઈ મુખી ગણાતાને પૂછો કે-'કેમ બાઈ?' તો એ કહે કે-'હમણા ઠીક છે' શું ઠીક છે? તો એ ગણાવે કે-'બગલો આપણો પોતાનો છે, પૈસા પણ સારા બેગા થયા છે, બાયડી પણ સારી છે, વગેરે વગેરે!' આ ઘેલછા નથી? એને કોણ સમજાવે કે-'બગલો કાલે સવારે તારો મટીને પારકો થશે, એ રહેશે ને તારે જવું પડશે, પૈસા પણ રહ્યા તો રહ્યા અને છેવટ

દોષવાળા દેવને ભજવે વીતરાગ બનાય ?

હવે જેણે રાગને કાઢવો હોય, તેણે કેવા દેવને સેવવા જોઈએ ? એને દેવ તો વીતરાગ જ જોઈએ રાગ, એ દેવનો ખાપ છે જેનામા રાગ ન હોય, તેનામા દેવ હોય જ નહિ અને જેનામા રાગ-રોષ ન હોય, તેનામા ક્રોધ, માન, માયા ને દોષ પણ હોય નહિ રાગ હોય ત્યાં દેવને અવકાશ ખરા ? રાગ અને દેવ હોય ત્યાં ક્રોધને, માનને, માયાને અને દોષને પણ અવકાશ ખરા ? એ જ લેગા થયા પછી, શું શું જોઈએ જીવને ? તમને શું શું જોઈએ છે ? એક એક માણસને શું શું જોઈએ છે, તેની બાંધી કરવાને જો માણસ ઠીક માણસ રાખીએ, તો થ તે થાકી જાય ને થાકી અધુરી રહી જાય, એમ બને ને ? તમને જોઈએ છે કેટલું ? અને તેમાથી મળ્યું છે કેટલું ? જે જોઈએ છે પણ નથી મળ્યું, તેની રીખા-મણ કેટલી છે ? તમને જેનો ગગ છે, તે તમારી પાને નથી ને ખીજની પાસે છે, તો ઈર્ષ્યા કેટલી છે ? આ બધાનું મૂળ તો રાગ જ છે ને ? આથી જ, શ્રી વીતરાગ પરમાત્માએ ડાહી પીઠીને કહ્યું કે-ગગના જેવો કોઈ જગતનો શત્રુ નથી એક રાગમાથી અનેક દોષો જન્મે છે દેવ, ક્રોધ, મદ, માન, માયા, દોષ, આનંદ, ચોક્, કીડા, એ વગેરે દોષો જન્મે છે એ દોષોના ચોગે જીવોને શું શું જોઈએ ? બળરમા શું કામ જાવ છે ? રોજ બળરમા જાવ છે, તે માત્ર પેટ માટે ? પેટ પૂરતું મળી જાય એટલે બળરમાથી આદ્યા આવવું, એવો નિયમેય કવો છે ? પેટ આ છે કે ખીજુ કોઈ છે ? પછી હિંમત, અસત્ય, ચોરી આદિ પાપો જન્મ્યા વિના રહે ? રાગ હોય, એટલે અનુકૂળતામા આનંદ ને પ્રતિકૂળતામા ગ્રોહ

થયા વિના રહે ? આ બધા દોષોનો અનુભવ તમે કર્યો છે ને ? જે દોષોની રીતોમણી તમે અનુભવો છો, તે દોષો દેવમાં પણ તમારે જોઈએ ? જેનામાં રાગાદિ દોષો હોય, તેને દેવ મનાય ? એવાને બાળને આપણે વીતરાગ શ્રી રીતિએ બની શકીએ ? દેવાધિદેવ તો વીતરાગ જ હોય મર્યાદા દોષોથી ગ્રહિત અને સર્વ શુભોદી મમ્પદ સહેલે પણ એ તારકાએ જ્યારે સ્વતન્ત્રપણે મોક્ષમાર્ગ બતાવ્યો, ત્યારે એ તારકો રાગાદિ જે મુખ્ય અઠાર દોષો છે, તેનાથી રક્ષિત વળા યોગની ભૂમિકાઓને પામવાને માટે, આ રીતિએ દેવાધિદેવના વિષયમાં બરાબર નિર્ણયવાળા બનવું જોઈએ આવા આત્માને દેવની સેવા કરીને દેવને શાંત કરવાનું મન વાય નહિ એ તો કહે કે-‘આ દેવની સેવા, હું તો મારી બાતે જ શાંત થવાને માટે કરું છું !’

વીતરાગ બનવાની ૪૩ મમ્પદની અને વીતરાગ બનવાનો સાચો ઉપાય બતાવના-ત્રેના જેનો કોઈ ઉપદેશ નથી

અસાચી છૂટવાને માટે અને મોક્ષને પામવાને માટે જેમ દેવની આવશ્યકતા છે, તેમ શુદ્ધી પણ આવશ્યકતા છે મમ્પદને તથા દઈને, શ્રી વીતરાગદેવે કહેલા મોક્ષમાર્ગની જ એક માત્ર આરાધના કરવામાં ઉચિત બનેલા સાધુઓ, એ જ સર્વ શુદ્ધો છે સાધુઓનો પણ તમને ખબર ખરો ને ? શુદ્ધવા ? દેવ જે કહી ગયા છે, તેની બરાબર વગેરે વિગતથી તો સાધુઓ દ્વારા પડે ને ? સાધુઓ તેવા જ જોઈએ ને, કે જેઓ દેવે કહેલું જ કહેનારા હોય ? દેવે જે કહ્યું હોય, તેનાથી ઉધું જો કોઈ સાધુ વેધવાળા પણ કહે, તો ય તમે તેમને કહો ને કે-તમારો ખબર નથી ! ? સાધુઓ શું કરે ? દેવે કહેલા માર્ગને

સેવે, અભ્યાસે, પચાવે અને એ યોગ્ય હોવાને યોગ્ય રીતિએ આપે તમે દેવે કહેલા માર્ગનો બહુ અભ્યાસ કરી શકો નહિ, કેમ કે-સસારમા પડેલા, પણ તમારે એ માર્ગનો ખપ તો ખરો ને? સાધુઓ એ માટે જ છે ને? એને બહુ જો કોઈ સાધુ તમારી નાડી પકડવા આવે, તો તમે શું કહો? કહો ને કે- 'શરીરની નાડી તપાસનારા ડોક્ટરો તો હુનિયામા ઘણા હોય છે આપની પાસે અમે અમારા શરીરની તપાસ કરાવવાને માટે નથી આવતા અહીં તો અમારે આ શરીરમા જે અધિ બ્રહ્માત્મા બનીને રહ્યો છે, તે અમારા આત્માની તપાસ કરાવવી છે! શરીર તો ગમે તેટલું સાચવીએ તો ય છૂટી જવાનું છે, માટે આપ આત્માના દોષને દાઢવાની વાત કરો!' આવું કહી દો ને તમે? આજે મોટે ભાગે ઢેલું છે? સાધુ નાડી જોવા માટે અને એમા જો બળર પડી જાય કે-કાઈકે કીમીયાગર છે, તો લોઢોની પડાપડી જ થાય ને? રોજ એની પાસે કેટલા માણસો આવે? સાધુએ તો આત્માને નિર્મલ બનાવવાની જ વાત કરવાની હોય આત્માને નિર્મલ બનાવવાની વાતને જેટલી રસિક બનાવી શકાય તેટલી બનાવીએ, પણ તમારા મસારમા અમે જરા ય લેપાઈએ નહિ દેવ પણ સસારથી તારનારા જોઈએ અને શુદ્ધ પણ સસારથી તારનારા જોઈએ માટે દેવ તે કે જે વીતરાગ હોય અને મોક્ષમાર્ગને સ્વતંત્રપણે દર્શાવનારા હોય, તેમ જ શુદ્ધ પણ તે કે જે સસારથી પર બન્યા હોય, માત્ર વીતરાગ બનવાની જ સાચી પેર-નીમા પડ્યા હોય અને જે કોઈ તેમની પાસે આવે તેમને ઉપદેશ આપે તો વીતરાગ બનવાના માર્ગનો જ ઉપદેશ આપતા હોય તમારે શુદ્ધનો ખપ આ માટે જ છે ને? વીતરાગ

બનવાની જરૂર છે—એમ સમજાવવું અને વીતરાગ બનવાના સાચા ઉપાયનું સ્વરૂપ સમજાવવું, એના જેવો બીજો કોઈ ઉપકાર હિ આ જગતમાં ? જગતમાં રાગના યોગે કાયકર અધકાશ પ્રસરી રહ્યો છે તેમાં પ્રકાશ ધરવો, એ કામ સાધુ-ઓનું છે સાધુઓ કહે તો આ જ કહે અને જે સાબળે તેને કહે રાગી મટો ને વીતરાગ બનો—એ વાતને સમજાવવી અને સાચે સાચે વીતરાગ । બનવાના સાચા માર્ગનું દર્શન કરાવવું, એ એવો ઉપકાર છે કે—જેની જોડી મળે નહિ, પરંતુ આવા અનુપમ ઉપકારની પણ અનુપમતાને તે જ આત્માઓ સમજી શકે છે, કે જે આત્માઓને, ‘રાગ એ જીવનો કેવો ભયકર થતો છે’—તે સમજાય હોય

ધર્મતત્ત્વ

આવો ઉપકાર માધી શકાય, પોતાનો ને પરનો આવો ઉપકાર સાધનારા બનાય, એ માટે આવવાનું કયા માર્ગે હોય ? એવા માર્ગે ચાલવું જોઈએ, કે જે માર્ગે ચાલવાથી મધળા દોષોથી બંન્ની શકાય અને સધળા શુભોને પામી શકાય એવો જે માર્ગ, કે જેને શ્રી વીતરાગ દેવે સદ્ધર્મ તરીકે ઉપદેશ્યો છે, તે જ ધર્મતત્ત્વ છે જે જીવોએ એ માર્ગને જ મેવવો હોય, તે જીવોએ યોગની પહેલી ભૂમિકાએ આવવું પડે આપણે નક્કી કરી આવ્યા છીએ કે—આપણે થવું છે સર્વથા અયોગી, પણ અયોગિપણાને પામવાને માટે યોગની જરૂર છે અને એ યોગની પહેલી ભૂમિકા સર્વત્યાગની છે

જન્મનું કાળ ક્યારે ગયું કહેવાય ?

પહેલી ભૂમિકાને પામેલા અને એ ભૂમિકાને જીવનમાં

ખરાબર હવવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરનારા સાધુઓ જોઈએ ને ? તમને એવા માનવીઓનો ખપ છે કે નહિ ? તમારે મગીને કયા જલુ છે ? મરવુ તમને ગમે છે ? નહિ જ, પણ મર્યા વિના હાલ તો છૂટકો નથી ને ? મરવાનો હવે લાગે છે ? મરવાનું ગમે છે કે નહિ ? નથી ગમતું, પણ મર્યા વિના છૂટકો નથી, એ ચ બાણો છો કે નહિ ? તો વિચાર કરો કે-મરે કોણ ? કહો ને કે-જન્મે એ જે જન્મે નહિ, તે જ મરે નહિ અને જે જન્મે, તેને મર્યા વિના ચાલે નહિ મરવુ ન હોય, તો શુ કવુ જોઈએ ? જન્મ ન થાય એવું ! તમારી ઇચ્છા નહિ જન્મવાની છે કે જન્મવાની ? નહિ જન્મવું પડે એવું ક્યારે અને ? જન્મનું કારણ ન રહે ત્યારે ત્યુ કારણ ? આપણે જે સૂક્ષ્મ એવા વર્મણ શરીરની વાત કરી હતી, તે શરીરનો આત્માની સાથેનો યોગ જ્યારે મરેલા છૂટી જાય, ત્યારે જન્મનું કારણ ગયું એમ કહેવાય

શુદ્ધતત્ત્વ મક્ષિન અને તો ?

એ માટે જેવું હવન હવવાની જરૂર છે, તેવા હવનને હવવાનો પ્રયત્ન કરનારા અને તેવા હવનને હવવાનો ઉપદેશ આપનારા જોઈએ ખરા ? દેવ તો અમુક અમરો હોય, પછી મુક્તિએ જાય હોય ત્યારે ચ અમુક ક્ષેત્રમા હોય એટલે દેવે બતાવેલો જે મુક્તિમાર્ગ, તે માર્ગને દેવની હયાતિમા કે બીનહયાતિમા પણ બતાવનાર તો જોઈએ ને ? જ્યાં ને જ્યારે દેવ ન હોય, ત્યાં ને ત્યારે મુક્તિમાર્ગ બતાવે કોણ ? દેવતત્ત્વ, શુદ્ધતત્ત્વ અને ધર્મતત્ત્વ-એ ત્રણ તત્ત્વોને બતાવે કોણ ? શુદ્ધતત્ત્વ, એ બહુ મહત્ત્વનું તત્ત્વ છે શુદ્ધતત્ત્વની

ભોખમદારી મોટી છે ને એમા ગળ્ગડ થવાનો ભય પણ મોટો છે દેવતત્ત્વને અને ધર્મતત્ત્વને જગતના છવોના હેયામા મલિન નહિ બનવા દેનાર અને શુદ્ધ રાખનાર શુદ્ધતત્ત્વ છે, પણ તે શુદ્ધ હોય તો ! શુદ્ધતત્ત્વ મલિન બને, તો જગતમા એ દેવ-તત્ત્વને પણ મલિન બનાવે અને ધર્મતત્ત્વને પણ મલિન બનાવે તત્ત્વ પોતે કાઈ મલિન બનતું નથી દેવ કાઈ કોઈના બનાવ્યા મલિન બની જતા નથી કે ધર્મ પણ ગેઈનો મેલો કયો મેલો થઈ જતો નથી, પણ શુદ્ધતત્ત્વ મલિન બનીને મલિન એવા દેવમા પણ દેવબુદ્ધિ ઠરાવે છે અને અધર્મમા ધર્મબુદ્ધિ ઠરાવે છે દેવતત્ત્વની અને ધર્મતત્ત્વની ઓળખ કરાવનારે જ જ્યા હેયાનો મેલો હોય, અજ્ઞાન હોય, આચારહીન હોય, ત્યા દેવતત્ત્વના નામે અને ધર્મતત્ત્વના નામે, એ ઉધી જ ઓળખ આપે ને ? માટે શુદ્ધતત્ત્વ જેટલું શુદ્ધ હોય, તેટલું જ દેવતત્ત્વ પણ શુદ્ધ સ્વરૂપે મળી શકે અને ધર્મતત્ત્વ પણ શુદ્ધ સ્વરૂપે મળી શકે

વચવા તત્ત્વનું મહત્ત્વ

દેવ, શુદ્ધ અને ધર્મ-એ તત્ત્વત્રયીમા શુદ્ધતત્ત્વ વચ્ચે છે તમને ત્રાજવાની તો ખબર છે ને ? ત્રાજવાના બે પટલા હોય, તો એટલા માત્રથી તોલાય કે વચ્ચે કાઈ ભેઈએ ? વચ્ચે દાડી ભેઈએ એ દાડી સાથે બન્ને ત્રાજવા બરાબર ભેડા એલા ભેઈએ અને એ દાડીમા પણ બગબર વચ્ચે નાહું ભેઈએ દાડીમા ને નાહામા જેટલો ફેરફાર હોય, તેટલો ફેરફાર થામા ચડે ? તોલમા જ ને ? ત્રાજવાના બે પટલા કેમ ? એકમા માપું મૂકાય અને એકમા માલ મૂકાય હવે

માતિયાર સાધુપત્રું પણ આદર્શને લક્ષ્યમાં રાખીને જીવાય, તો તે ઘણું ઉત્તમ છે આજે એવા સાધુપણને જીવનારા મહાત્માઓનું જીવન પણ, આ દોષને મર્વોત્તમ ઠેઠાંનું જીવન હોય છે માધુધર્મને સ્વીકારનારા આત્માઓએ જીવવાનું ખરું, પણ પાપ એક કલ્પનું નહિ અને વગર પાપે પણ કેમ જીવાય એ લગવાને બતાવ્યું છે દેવ તો વીનરાગ છે, પણ શુદ્ધોમાં તો રાગાદિ હોઈ શકે છે શુદ્ધોએ પોતાના રાગા દ્વિને દોષ રૂપે કામ કરતા અટકાવી દીધા હોય છે, પણ એ જાનના ખરાબ છે, એટલે શુદ્ધોને રાગાદિ ઉપર સતત ચાકી રાખ્યા કરવાની હોય તમને જાણે તત્ત્વોનો ખ્યાલ તો આવ્યો ને ? દેવ કેવા ? રાગાદિ દોષોથી સર્વથા રહિત શુદ્ધો કેવા ? રાગાદિ દોષો હોય તો પણ રાગાદિને દોષ રૂપે કામ કરવા દે નહિ, એના કારણે જ શુદ્ધ જ કરે અને તેમ છતાં જ એના ઉપર સતત ચાકી રાખ્યા કરે માધુઓ કેવા હોય ?

જો રાગાદિ છે, તે દોષનું કામ કરનારા જાણી જાય નહિ, હહાડે હહાડે એ ઘટયા કરે અને નિષ્પાપ જીવન જીવી શકાય, એ માટે માણસે કેવા જીવનને જીવનારા બનવું જોઈએ ? એ માટે એક મહાપુરૂષે સાધુઓ કેવા હોય, તેની ઓળખ ગાપી છે એ મહાપુરૂષે ટૂંકમાં ફરમાવ્યું છે કે-

“મદાન્તઘરા ધીરા, મેક્ષ્યમાન્નોપજીચિન ।

સામાયિરસ્યા વર્મોષ, દેશજા શુરવો મતા ॥ ૧ ॥”

મદાન્તઘર

હિંસા તમને પ્રિય ખરી કે નહિ ? અસત્ય પણ તમને

પ્રિય ખરૂં કે નહિ ? ચોરી પણ તમને પ્રિય ખરી કે નહિ ?
 વિષયનેવન પણ તમને પ્રિય ખરૂં કે નહિ ? જટ ના નથી
 પાડતા હિંસા, અસત્ય, ચોરી, વિષયનેવન પ્રિય ખરૂં કે નહિ ?
 ઘરખાન, કુટુંબપરિવાર એ વગેરે પરિશ્રદ્ધ રાખવો, એ પણ
 સારો ખરા કે નહિ ? આમા કેમ એજ્ઞાન મૌન ચર્ચ જયા ?
 ન કંપાની આ વાત નથી આ તો પ્રિય ખરૂં કે નહિ, એ
 પૂરતી જ વાત છે તમારે હિંમ્મા કંપી પડે છે ખરી, પણ
 હિંમ્મા કરવી એ તમને પ્રિય છે કે નહિ ? તમારે અસત્ય
 બોલવું પડે કે, પણ અસત્ય બોલવું એ તમને પ્રિય ખરૂં
 કે નહિ ? ચોરી પણ તમારે કરવી પડતી હશે, પણ ચોરી
 કરવી એ તમને પ્રિય છે કે નહિ ? વિષયનેવન વગર તમારે
 આશરું નથી, પણ વિષયનેવન કંઈ એ તમને પ્રિય છે કે
 નહિ ? અને પરિશ્રદ્ધ એટલે ધન-ધાન્યાદિનો મુશ્કેલ એ તમારે
 રાખવો પડે છે, પણ એ પરિશ્રદ્ધ રાખવો એ તમને પ્રિય છે
 કે નહિ ? આ પાચ મહા પાપો છે આ પાચે ચ પાપોનો
 જેમણે મનથી પણ ત્યાગ કર્યો હોય, વચનથી પણ ત્યાગ
 કર્યો હોય અને કાયાથી પણ ત્યાગ કર્યો હોય, એમ મન-
 વચન-કાયાથી એ પાચે ચ પાપોનો કરવા ઉપે પણ ત્યાગ
 કર્યો હોય, ઠરાવવા ઉપે પણ ત્યાગ કર્યો હોય અને જે કોઈ
 એ પાચને કરતા હોય, કગવતા હોય કે એમા ઠીક માનતા
 હોય, તેમને સારા માનવા રૂપે પણ ત્યાગ કર્યો હોય, તે
 ‘મહામતધર’ કહેવાય

ત્યા ની બનનાની બાનના

સુરતત્ત્વ આર્તુ નિખાપ જોઈએ ને ? સાધુતા તો આવા

ત્યાગવાળી જ હોવી જોઈએ ને ? આવા માણસો કેટલાક હોય ? આવો મોટો પાપત્યાગ કરી શકે, એવા માણસો તો થોડા જ નીકળે ને ? આવા ત્યાગને સ્વીકારવો અને આવા ત્યાગને નિલાવવો, એ કાઈ સામાન્ય વસ્તુ છે ? તમે પાપને તજનારા બની શકો અને પાપથી ડપનારા બની શકો, એ માટે ય તમારે આવા ગુણો જોઈએ ને ? આવા ત્યાગી માણસો હોય, તો તે તમને ગમે ને ?

સૌ દર્શનથી ય પરિત્ર થાય

આવા મહાત્માઓ તો આર્ય દેશનું ગૌરવ ગણાય ને ? તમને ય એમ થાય ને કે-‘ક્યારે અમે પણ આવા મહાત્મતર બનીએ ?’ રોજ સવારે ઉઠી, એટલે પહેલું તમને શું યાદ આવે ? કહો ને કે-પહેલે નળરે શ્રી વીતરાગ દેવ અને બીજે નળરે શુદ્ધ ગુણતત્ત્વના પ્રતીક સમા સાચા સાધુઓ ! એ વળતે શું થાય ? એમ થવું જોઈએ કે-‘હુ રાગમા પડેલો છું, પણ મારે વીતરાગ બનવું છે અને એ માટે ક્યારે એવો સમય આવી લાગે કે-હુ પણ મહાત્મતર બનીને, પાપથી રહિતપણે જીવનારો બની જાઉં !’

મહાપાલનમા ધીર બનવું પડે

મહાત્મતો લીધા, પણ મહાત્મનો લેવા માત્રથી કાઈ કામ થઈ જાય ? જે મહાત્મતોને લીધા, તેને પાળવામા મેડું કરતા ય વધારે ધીર બનવું જોઈએ હિંસાદિના ત્યાગનો સ્વીકાર કરવાની વીરતા ઢાળવે, પણ પછી એના પાલનમા ધીરતા ન રાખે તો ? આવું ત્યાગજીવન કાઈ દીનતાથી જીવવાનું નથી, પણ ધીરતાથી જીવવાનું છે હિંસાદિથી સર્વથા પર રહેવાનું,

હિંમતિથી પર રહેવા છતાં ય જીવવાનું જરૂર અને સાથે આત્મશુદ્ધિની સાધક ક્રિયાઓ પણ કર્યે જવાની, એટલે જો જો મહાત્મોને લીધા, તેનું પાલન કરવા જોગી ધીરતા ન હોય, તો શું થાય ને શું ન થાય-તે કહી શકાય નહિ

જરૂરી નિર્દોષપણે શિક્ષાથી મેળવે

હિંસાહિનો સર્વથા ત્યાગ તો કળી દીધો, પણ પછી જીવવાનું છે, એટલે જીવાય અને મોક્ષમાર્ગ મધાય-એ માટે જરૂરી ખાવા-પીવા અને જરૂરી પહેરવા-ઓઢવા પણ જોઈએ ને? એટલે કહે છે કે-આજિવિકા માત્ર શિક્ષાથી ચલાવવાની મન અને ઈન્દ્રિયો ઉપર તો કાળૂ મેળવી લીધો છે, રાગાદિ ઉપર ચોક્કી મૂકી દીધી છે, જે રાગાદિ છે તેને ઢોપ કરતા અટકાવી દીધા છે ને શુભમા સહાયક બનાવી દીધા છે, છતાં શરીર તો છે જ અને શરીર છે એટલે શરીરની અમુક જરૂરીયાતો પણ છે ને? મહાત્મોનું પાલન, મન તથા ઈન્દ્રિયો ઉપર કાળૂ મેળવ્યા વિના અને રાગાદિ તરફ સાવચેત બન્યા રહ્યા વિના થઈ શકે નહિ, પણ એ સિવાયની જીવનની ને સયમની જરૂરી વસ્તુઓ પણ, જો નિર્દોષપણે શિક્ષાથી મેળવે, તો જ મહાત્મોનું પાલન થઈ શકે

મધુકરની જેમ

સાધુઓ શિક્ષાથી જીવે, તે કેવી રીતિએ શિક્ષા મેળવે? એ માટે દાખલો મધુકરનો અપાય છે. જામરો રસ ચુસવો હોય, તો કરે શું? કયા પોતાને જોઈતો રસ છે, તે જામતો જામતો શોધી કાઢે અને જ્યાં જોઈતો રસ હોય ત્યાં જોડે એને રસ ચુસવાને જોઈએ છે, પણ એ માટે એ કાઈકુલનો

રોપો રોપે નહિ કુલના રોપાને એ પાણી પાવા બંધ નહિ
 નહિ ખીલેલા કુલને એ ખીલવવાને મથે નહિ એ તો જ્યા
 આપોઆપ ખીલેલું કુલ જુએ, ત્યા જઈને જેસે અને ગસ
 ચુસે, પણ ભમરો રસ ચુમીને બંધ તોય કુલ એનું એ હોય
 તમને સાધુઓનો બિશ્વાધર્મ સમજાયો? પાપ કરે નહિ અને
 સયમનિર્વાહને માટે જરૂરી બિશ્વા મેળવે આવી રીતિએ

આજે તો આપણે દેવતત્ત્વની, શુદ્ધતત્ત્વની અને ધર્મ
 તત્ત્વની મામાન્ય વાત ઠરીએ છીએ રામાયણના પાત્રોની
 વાતો કરીશું, તેમા જ્યા જ્યા પ્રસંગ આવશે, ત્યા ત્યા આ
 વાત પણ આવશે દેવતત્ત્વની વાત કરી આવ્યા અને શુદ્ધ
 તત્ત્વમા મુનિજીવન કેવું હોય, તેનો પણ આછો ખ્યાલ તો
 તમને આવી ગયો ને ?

મુનિઓને જીવવાનું બિશ્વા દ્વારાએ, પણ તે આમ માધુ
 કર્મ વૃત્તિથી આવી બિશ્વાચર્મી એ પણ ધર્મ છે, પણ તે
 કોને માટે? સમ્મારમા રહેવા છતાં પણ જે એક માત્ર મોક્ષ
 માર્ગની જ આરાધના કરતો હોય અને એકાન્તે મોક્ષમાર્ગની
 આરાધના કરવાને માટે જે હિંમાદિક પાપોનો સર્વથા ત્યાગ
 કરી ચૂક્યો હોય ભમરો કુલ ખીલેલું દેખે તો તેના ઉપર
 જઈને જેમે, નહિ તો ભમે, પણ કુલને ખીલવવાને ન મથે
 સઠ એ અજ્ઞાન છે

ભમરો કાઈ સમજપૂર્વક એમ કરતો નથી-એ વાત
 સાચી છે, જ્યારે સાધુએ સમજપૂર્વક એ રીતિએ વર્તવાનું
 છે દાખલો અમુક અશ પૂગનો જ ઉપયોગી ગણાય માધુ
 પોતે પોતાને માટે રાધવા આદિનું કાઈ કરે જ નહિ, પણ એને
 માટે કાઈ કરે તેની પણ આધુ સ્વપ્નેય ઇચ્છા ન આવે

તેની કાળજી રાખે સાધુને ખબર પડી બાથ કે-અમારા માટે આ રમોઈ વગેરે કરાયું છે, તો ઉત્સવમાર્ગે તો એ એમાનું કાઈ જ લે નહિ અને એ ઘરમાથી પાછા નીકળી બાથ ગૃહધોએ જે પોતાને માટે જ કર્યું હોય, તેમાથી જે પોતાને લઈ શકાય તેવું હોય, તે જ સાધુ લે અને તે પણ એવી રીતિએ લે કે-જુદાં એની ખબર ન પડે જેને માટે રધાયું હોય, તેને ફરી ઘોડું પણ રાધવું પડે, એવી રીતિએ ન લે ગોચરી

એટલા માટે તો, એને ગોચરી પણ કહેવાય છે સાધુની ભિક્ષા ગોચરી રૂપ હોય, પણ ગદ્દાચરી રૂપ ન હોય ગાય જ્યાં ચરે ત્યાં ઘાસ સલામત રહે અને ગધેડા જ્યાં પેસે ત્યાંથી ઘાસ સાફ થાય ગાય જ્યાં ચરી હોય, ત્યાં ખીજે કહોડે પાણી ઘાસ ઉંચુ આવે અને ગધેડા જ્યાં ચર્પાં હોય, ત્યાં તો ફરીથી ઘાસ જ્યારે ઉગે ત્યારે ઉગે

આને સાધુઓ છે

મો આની રીતિએ જીવનારા દોષ વધે ખરા ?

આવી રીતિએ પણ આનન્દપૂર્વક જીવી શકાય અને યોગને સાધી શકાય જેમ ગસાર અનાદિથી છે, તેમ મોક્ષ પણ અનાદિથી છે, મોક્ષમાર્ગે પણ અનાદિથી છે અને મોક્ષ માર્ગને આરાધનારાઓ પણ અનાદિથી છે, એટલે મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરનારાઓ અનન્તા કાલ પૂર્વે થ હતા આપણે ગમે તે કારણે પણ હજી સુધી મોક્ષમાર્ગને આરાધી શક્યા નથી અથવા તો જેઓ આરાધે છે તેઓ થ હજી પરિપૂર્ણ-પણે આરાધી શક્યા નથી, માટે અનન્તા કાળથી સસારમા

રખડીએ છીએ સામ્રાજ્ય આદિની લાલસાથી લાખખોને
 મારનારા માણસો પણ હોઈ શકે છે ને ? જો એવા માણસો પણ
 હોઈ શકે છે-એમ માનો, તો આવા અહિંમત માણસો પણ
 હોય, એમ કેમ ન માનો ? આજે પણ શ્રી વીતરાગ ૫૦
 માત્રમાં છેલ્લા સાધુમાર્ગની યથાશક્તિ આરાધના કરનારા
 આત્માઓ જરૂર છે અર્થાં આત્માઓ જો શોધ કરનારા બને,
 તો આવા સાધુઓ કોણ છે, તે જરૂર બની શકે
લિક્ષાએ જાય તેમા હુંએ બે ભાવ

આપણી આજી વાત તો એ છે કે-સાધુ જીવનનિર્વાહ
 કરે તે લિક્ષાથી મેળવેલી નિર્દોષ વસ્તુઓથી કરે સાધુની
 લિક્ષાચરી એવી કે-જનસખ્યાની ગણતરીમા સાધુને ગણતરીમા
 હેવાની જરૂર જ પડે નહિ હોક જેમા જમે, એમા એ જીવે
 સાધુ એ રીતિએ પોતાની લિક્ષાચરીને કરે કે-એનો નિર્વાહ
 થાય અને કોઈને થ એ જોખ રૂપ થાય નહિ જ્યાં એ
 ખીજાઓને જોખ રૂપ થયો, ત્યાં સમજવું કે-એ એના લિક્ષા
 ધર્મને ચૂક્યો સાધુ જ્યારે લિક્ષાએ નીકળે, ત્યારે એ બે
 ભાવને નક્કી કરીને નીકળે મને દેવાધિદેવે કરમાવેલી નિર્દોષ
 રીતિએ જોતા લિક્ષા મળશે, તો તેથી મારી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન
 હું સારી રીતિએ કરી શકીશ મળશે તો સંયમની પુષ્ટિ થશે,
 એમ' એ માને સંયમની પુષ્ટિને માટે જ સાધુ લિક્ષાએ પણ
 નીકળે શરીરની પુષ્ટિને માટે નહિ સંયમને સારી રીતિએ
 પાળી શકાય અને યોગ્યતા હોય તો યોગ્ય જીવોની પાસે
 માર્ગને મૂકી શકાય, એ જ હેતુ લિક્ષા હેવા જવામા અને
 લિક્ષાથી જે નિર્દોષ મળે તે વાચરવામા. આ એક ભાવ અને

ખીંભે બાપ એ દે-ભિલાને માટે જામણ કરવા છતાં પણ જે વરૂની છે, તે નિર્દોષ નહિ મળે, તો તપોવૃદ્ધિ થશે સમ મની પુણિ માટે જ આદ્યાર-પાણીની શોધ, પણ એ ન મળે તો તેથી ખિન્ન થવાનું નહિ સાધુ તો માને દે-ચાલો, તપમા વધારે થયો એટલે મળે તેમા આનન્દ અને ન મળે તેમા ગદાગિ, એવું નહિ બેયમા આરા હેતુ રાખે આ બન્ને થ હેતુ સાથે ન હોય, તો શું થાય ? નિર્દોષનો અને વિધિનો આશરું ન રહે અને એમ કરતાં કરતાં કદાચ પ્રતિજ્ઞાભંગનો થ અવસર આવી લાગે

સ્નેહરુપા છવનમા માટે

દેટલાઠેા અમને એમ પૂછે છે કે-‘ આ ઓપો અમે શું કામ રાખીએ છીએ ? ’ આ સ્નેહરુપ એ અમારૂં પ્રતીક છે ‘શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના આગમના અમે સાધુ છીએ’- એ વાતને આ જણાવે છે અને એ વાતની આ યાદ પણ આપે છે વળી, અમારે યાવવાનું જેમ જોઈને, તેમ બેસવાનું પણ જોઈને અને પુછને કોઈ પણ વસ્તુ દેવા-મૂકવાની પણ જોઈને અને પુછને કોઈ પણ જીવ આપે કદાચ ન દેખાયો હોય, તો થ પુજવાથી તેને બચાવી શકાય સાધુને પરજીવ નિકાચના બાપ કદા છે સાધુ એટલે જીવ માત્ર પ્રત્યે રક્ષક બાવવાળો એવી રીતિએ બાપ બેને, ઠી, ચાલે ખરો, કે જેથી એનું દોઝડં ચગદાય ? ગાડા જેવો ગણાતો બાપ પણ, એના ઇંકરાને ચગદી નાખે ખરો ? ઇંકરા ઉપરનો પ્રેમ એ તો સ્વાર્થી પ્રેમ છે, એ તજવા જેવો છે, પણ જેણે સાધુ તાને જીવનમા જીવવી હોય, તેણે તો પોતાના હૈયામા એવો

ધરતું મારાપણુ છોડ્યું, મા-બાપનું મારાપણું છોડ્યું, પૈસા
ટકા વગેરેનું મારાપણુ છોડ્યું અને એ બધું નહિ મેળવવાનો
નિર્ણય કર્યો, સામેવી કોઈ આપવા આવે તો ય લે નહિ,
આવા જ શુદ્ધો જોઈએ ને ? હવે ગમે તેને શુદ્ધ મનાય ?
ધર્મનો જ ઉપદેશ આપે

હવે આપણે કહ્યા તે પાત્ર મહાત્મોને જે ધરનારા
હોય, એનું ધીરતાથી જે પાલન કરનારા હોય, એ માટે નિર્દોષ
લિક્ષાથી જ નિર્વોહ કરનારા જે હોય અને એક માત્ર શ્રી વીતરાગ
પરમાત્માની આજ્ઞાની આરાધના કરવામા જ જે ઉજમાળ રહે
નારા હોય, આવા માધુર્યો ધર્મનો જ ઉપદેશ આપે ને ? તે કયા
ધર્મનો ઉપદેશ આપે ? અમે સૌને પહેલી વાત કથી કહીએ ?
'શક્ય હોય તો યોગની પહેલી ભૂમિકા ઉપર આવી જવું
જોઈએ !'—એમ જ કહીએ ને ? ખરેખરે હાતાર કોણુ કહેવાય ?
પોતાની પાસે જે કાંઈ હોય, તે બધું આપવાને તૈયાર થઈ
જાય, એવા દાનારને માટે તમે શું કહો ? ખરેખરે હાતાર,
એમ ને ? થોડું આપે તેને ય હાતાર કહેવાય, પણ બધું આપ
વાની વૃત્તિ ન હોય, તો તે સાચો હાતાર નહિ અમારી પાસે
તમને આપવા લાયક સારામા સાઈ શુ છે ? યોગની પહેલી
ભૂમિકા અમે પહેલા તો યોગની પહેલી ભૂમિકાનું જ દાન
કરવાને મથીએ તમારામા એટલી લાયકાત જોઈએ નહિ ને
એથી આપીએ નહિ, તે વાત જુદી ગમે તેને કાંઈ આપી
દઈએ નહિ અમે કહીએ કે—સેવવા યોગ્ય તો યોગની પહેલી
ભૂમિકા જ છે, પણ તમે કહો કે—એટલી તાકાત નથી, તો અમે
કહીએ કે—એટલી તાકાત ન હોય તો ય ગણરાવ નહિ એવી

તાકાત ન હોય તો યોગની બીજી ભૂમિકાઓ પણ છે એમ
અમે ઉતરતી ઉતરતી ભૂમિકાઓ પણ બતાવીએ
ત્રીજી ભૂમિકાના છવો

પણ તમારે પહેલો નિર્ણય કયો કરવો જોઈએ ? દેવાધિ
દેવ તો તે જ, કે જેમણે શ્રી વીતરાગ અને મર્વજ બનીને
સ્વતન્ત્રપણે મુક્તિમાર્ગની સ્થાપના કરી એના સિવાય કોઈ
દેવાધિદેવ હોઈ શકે જ નહિ જે આવા વીતરાગ નહિ ને
મુક્ત નહિ, તેને અમે દેવતત્ત્વમા માનીએ નહિ શુઠ પણ
તે જ, કે જે મહામતોને ધરનારા આદિ બનીને એક માત્ર
શ્રી વીતરાગ પરમાત્માએ ફરમાવેલા માર્ગને સેવવામા અને
યોગ્યને ઉપદેશવા આદિમા રક્ષા હોય એ સિવાયના કોઈ
શુદ્ધતત્ત્વમા ગણાય જ નહિ ધર્મ પણ તે જ, કે જે શ્રી
વીતરાગ પરમાત્માએ ફરમાવેલો છે અને જે હિંમદિના મર્વજા
ત્યાગ રૂપ છે આ સિવાયનો કોઈ ધર્મ ધર્મતત્ત્વમા ગણાય
જ નહિ જે છવોમા બીજી વિશેષ પાપત્યાગ રૂપ વિશેષતા
ન હોય, એવા પણ આવી દૃઢ માન્યતાવાળા જે છવો હોય,
તે યોગની ત્રીજી ભૂમિકાએ ગણાય હિંસાદિનો ત્યાગ જેઓ
સર્વ પ્રકારે પણ કરી શકે તેમ ન હોય અને અમુક અથે
પણ કરી શકે તેમ ન હોય, તેમને માટે આ ત્રીજી ભૂમિકા
પણ છે આ ત્રીજી ભૂમિકા એવી છે કે-એનો સ્વામી ત્યાગી
નહિ હોવા છતાં પણ, એની નજર ત્યાગ મેળવવા તરફ
હોય, કેમ કે-એના મનમા મોક્ષ વસેલો હોય અને મોક્ષ
માર્ગ પ્રત્યે પણ એની પૂરી શ્રદ્ધા હોય

ત્યાગ નહિ છતાં નજર ત્યાગ તરફ

આવો આત્મા કરી શકે કે કે-‘હુ યોગની ન પહેલી

તેઓ સર્વે તત્કાલ જ યોગની પહેલી ભૂમિકાએ આવી શકે, એવું ન પણ બને પહેલી ભૂમિકાએ આવવાને માટે તો, કર્મનું બળ ઘણું ઘટવું જોઈએ આ ત્રીજી ભૂમિકાવાળા બીજી ભૂમિકાએ ન આવી શકે એમ પણ બને, પણ ત્રીજી ભૂમિકાવાળા પહેલી ભૂમિકાને પામવાની સાધનાવાળા અને પહેલી ભૂમિકાને પામવાને માટે બીજી ભૂમિકાની કૌશિલ્યવાળા હોય એવા ત્રીજી ભૂમિકાવાળા આત્માઓનું અને ત્રીજી ભૂમિકાને પામવાના માર્ગે વળેલા આત્માઓનું પણ જીવન કેવું સુંદર હોય છે તે તથા સસારમા જીવવું પડે તો પણ જીવે સસારમા કેવી રીતિએ વિરાગભાવે જીવવું જોઈએ-એ વગેરે રામાયણના પાત્રોના વર્ણનમાથી જાણી શકાય તેમ છે રામાયણના પાત્રો જો સાચા સ્વરૂપે લક્ષ્યમા આવી જાય, તો સસારમા જીવવું પડે તો કેમ જીવવું-તે આવડી જાય અને એના યોગે ઘણી એવી આજની ઉપાધિઓથી મુક્ત બની શકાય આજની ઘણી ઉપાધિઓ એવી છે કે-જો જીવવાની કળા આવડે, તો જો ઉપાધિઓ ટળી જાય અને આત્મા શાન્તિનો અનુભવ કરી શકે.

આ દેશનાઓનું માનસ

આ આર્ય દેશ તો, મોક્ષની સાધનાનો દેશ છે આ દેશમા મનુષ્ય-જન્મ પણ મહાપુરુષે મળે છે મહાપુરુષના ઉદય યોગે આ દેશમા મનુષ્ય-જન્મને પામેલા આત્માઓનું માનસ તો એવું જોઈએ કે-‘મોક્ષની સાધના સિવાયની સાધના ગમે નહિ’ કરે બીજું ઘણું જો બને, પણ એમ થયા જ કરે કે-‘ક્યારે મોક્ષ સધાય!’ એવા માનસવાળા આત્માઓને જો અશુદ્ધ આદિનો યોગ મળી જાય અને તેમનું કર્મ અતરાય

કરવામા જોરદાર નિવડે નહિ, તો તેમને શુદ્ધ દેવનું, શુદ્ધ
 ગુરુ અને શુદ્ધ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાઈ જાય, તેમના હૈયામા
 એ રૂચી જાય અને એમ એ ત્રીજી ભૂમિકાને પામી જાય એ
 પછી તો, બીજી ને પડેલી ભૂમિકાઓ રહી ને? પડેલી ભૂમિ
 કાનું વર્ણન તો આપણે શુદ્ધતત્વના વર્ણન દ્વારા કરી આપ્યા
 અને બીજી ભૂમિકા ગૃહસ્થપણે પણ દ્વિસાદિક પાપોના
 અમુક અમુક અશે ત્યાગ કરવામા છે, એ વાત અગાઉ
 આપણે કરી દીધી છે આ બે ભૂમિકાઓ તરફ જ,
 ત્રીજી ભૂમિકાવાગાની નજર હોય આવા જીવનની ઈન્છા
 તો તેને જ ન થાય, કે જેને રાગાદિકની રીબામણુના બાન
 હોય નહિ 'એ અજ્ઞાનથી તો અમે લગભગ પર જેવા
 જ છીએ'—એવું તો તમારે, તમારે માટે કહેવું જોઈએ ને?
 રાગાદિક તમને બહુ બૂઠા લાગે છે, માટે જ તમને આ બધી
 વાતો સામજીવી ગમે છે, એમ માની લઉ છું ।

તમારી સ્થિતિનો નિચાગ કરજો

આવતા રવિવારથી રામાયણના પાત્રોને લઈને વાત કર
 વાની ભાવના છે રામાયણના પાત્રોની વાતમા પણ આ વાતો
 આપ્યા કરવાની જ્યારે રામાયણના પાત્રોની વાત આવે ત્યારે
 તમારે તમારી સ્થિતિનો પણ સાથે સાથે જ વિચાર કરવો
 જોઈએ 'એ સયોગોમા આપણે હોઈએ તો શુ કરીએ?'—એ
 વિચારવું જોઈએ ને? તમે એ વિચારશો, તો તમને દોષનો
 ખ્યાલ બંદ આવશે તમારે જોવું કે—'મને સચારમા ય જીવતા
 આવડે છે કે નહિ?' અને 'નથી આવડતું'—એમ લાગે તો
 'જીવતા આવડે એ માટે મારે કશિય કરવી છે'—એવો વિચાર
 કરવાનો, કેમ કે—આપણે સૌએ પામવો છે તો મોક્ષ જ

ચૌદસું પ્રવચન

વિ સ. ૨૦૦૩, શાહવા વદી ૮, નિવાર
તા ૨૩ ૯ ૫૧, સવારે ૮ા થી ૧૦ા
સ્થળ—પ્રેમાભાઈ હાથ ભડ અમદાવાદ

[તા ૨૩ ૯ '૫૧, રવિવારે સવારે ૮ા થી ૧૦ા વાગ્યા
સુધી, અમદાવાદ-પ્રેમાભાઈ હાથમા, પૂ. પ્રવચનકાર મહાત્માનું આ
પ્રવચનશ્રેણી અગેનું ચૌદસું જાહેર પ્રવચન રાખવામાં આવ્યું હતું. આનું
ક્રમ મુજબ, આ પ્રવચન વખતે પણ, “સંદેશ” કાર્યોત્થાના વૃત્તાન્ત
નિવેદક તેમ જ “ગુજરાત સમાચાર” કાર્યોત્થાના વૃત્તાન્તનિવેદક,
પોતપોતાના કાર્યોત્થા તન્મયી પોતપોતાના અખબારોને માટે આ પ્રવ
ચનની નોંધ લેવાના હેતુથી દ્વાજર રજા હતા એ બન્ને ય ભાઈઓએ,
પોતપોતાનો તૈયાર કરેલો આ ચૌદમા પ્રવચનનો ભાવર્થ, પોતપોતાના
અખબારોના તા ૨૪ ૯ '૫૧, સોમવારના અંકોમા પ્રગટ કર્યો
હતો તેને પ્રગટ કરતા, મથાળાની પોતાની નોંધમા—

“સંદેશ” કાર્યોત્થાના વૃત્તાન્તનિવેદક ભાઈએ જણાવ્યું હતું કે—

“ગમાવણુમા સરકૃતિનો આદર્શ” એ સિધ્ધ ઉપર જૈનાચાર્ય
શ્રી વિજયગમવન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે રજ કરેલી વ્યાખ્યાનમાળાનું ચૌદસું
પ્રવચન આજે તેઓશ્રીએ પ્રેમાભાઈ હાથમાં સવારે ૮ા વાગે આપ્યું
હતું. ભારે ધસારાને ડારણે અને જગ્યા મેળવના ચતી ગરબડો કારણે
ભાષણ ૨૦ મીનીટ મોટું રજ થયું હતું. ભાષણ સાંભળવા સવારના ૭
થી થોડા આગીને પોતાની જગ્યા મેળવી લેતા હોનાનું જાણવા મળ્યું છે.”

જ્યારે “ગુજરાત સમાચાર” કાર્યોત્થાના વૃત્તાન્તનિવેદક ભાઈએ
જણાવ્યું હતું કે—

“ x x x x x ઉપરુક્ત પ્રેરક વાક્યો આજે સવારે ૮૧ વાગે પ્રેમાભાઈ દોંવમા એનની ચાતુ વ્યાખ્યાનમાળાના અનુસંધાનમા પ્રવચન કરતા વ્યાખ્યાનવાચકપણી શ્રીમદ્ વિજયરામચન્દ્રસુરિજીએ દોંવમા ઉમંગલ એરેના અમખ્ય આ-પુરુષો ઉદ્દેશીને ઉચ્ચાર્યો હતા હમેશ બરાબર ૮૧ વાગે રાત્ર ચતુ પ્રવચન, આજે અનિશય મીરદી અને ધોવાટથી ઉભી થયેની અવગથાને કાળે, લગભગ ૨૦ મીનીટ મોડે રાત્ર થયું હતું ”

આ ઐદમા પ્રવચનનું આ નીચે આપરામા આવતું સારનૂત અવતરણ, અમોમે તૈયાર કરેલું છે —સ શ્રી જૈન પ્રવચન]

પૂર્વ-સંખ્યા

અનન્ત ઉપકારી મહાપુરુષોએ, માનવતાને સારામા સારી રીતિએ જીવાય-એ માટે અને એમ માનવતાને સારામા મારી રીતિએ જીવીને, તેનું જે સાધ્ય છે-તે સાધ્યને માનવ જન્મને પામેલાઓ નિહ કરી રાકે-એ માટે જે દષ્ટિબિન્દુને રમૂ ઠરું છે, તે દષ્ટિબિન્દુને આખ સામે રાખીને, આજ સુધીમા આપણે ઢેલલીક અગત્યની વાતો કરી લીધી છે હવે આપણે મુખ્યત્વે રામાયણમાના ઢેલલાક પ્રનગોને અવલખીને વાત કરવાની રાજીઆત કરવી છે રામાયણમા કેવી રીતિએ આર્ય મનકૃતિને કાસી કાસીને લગ્વામા આવી છે, તેનો વિચાર આપણે દશરથ મહારાજથી માડીને રામાયણના જે જે મહત્વના પાત્રો છે, તેમને લઈ લઈને, બહુ ધીરતાથી કરવાની ઇચ્છા છે રામાયણના એ પાત્રોમા રહેલા આર્ય સત્કૃતિના આદર્શનો તમને સારી રીતિએ ખ્યાલ આવી શકે, એ માટે આપણે મુક્તિ સળધી અને મુક્તિના ઉપાય સળધી વિચારો પહેલેથી જ કરી લીધા છે માનવજન્મની મહત્તાને

જે સ્વીકારવામા આવી છે, તે આ જીવનથી મુક્તિને સુંદરમા સુંદર પ્રકારે સાધી શકાય તેમ છે—એ માટે જ સ્વીકારવામા આવી છે, તેમ જ બીજા કોઈ પણ જન્મમાથી મુક્તિને પામી શકાતું નથી અને મુક્તિને પામનાર જીવ માત્ર આ માનવ-જન્મમાથી જ મુક્તિને પામી શકે છે, એ માટે પણ માનવ જન્મની મહત્તાને સ્વીકારવામા આવી છે । એટલા માટે, માનવજન્મના પરમાર્થ તરીકે આપણે મોક્ષને, કે જેને પરમ પદ આદિ પણ કહેવાય છે, તેને નક્કી કર્યો એ મોક્ષના ઉપાયની વિચારણા કરતા, ‘આત્માને જે પરમ પદની સાથે ચોજાવે, તેનું નામ યોગ કહેવાય’—એમ નક્કી કર્યું અને એ યોગની મહાપુરૂષોએ જે પહેલી, બીજી અને ત્રીજી—એમ ત્રણ ભૂમિકાઓ વર્ણવી છે—તે ત્રણેય ભૂમિકાઓના સ્થૂલ અને આછા સ્વરૂપનો તથા યોગની એ ભૂમિકાઓને પામવાની લાયકાત જેના યોગે આત્મામા પ્રગટે છે, તે યોગની પૂર્વસેવા રૂપ પૂર્વભૂમિકાના સ્વરૂપનો પણ આપણે કેટલેક અંશે વિચાર કરી આવ્યા જે આત્માઓ યોગની પૂર્વભૂમિકામા વર્ણવાયેલા સુશોભાળા જીવનને જીવે છે અથવા તો જે આત્માઓનું એ તરફ વલણ છે, તે આત્માઓ બહુ સરલ તાથી આત્માના સ્વરૂપના શોધક બને, એ ખૂબ જ શક્ય છે કારણ કે—જન્મવાની, જીવવાની ને મરવાની જે વર્તમાન પરાધીનતા છે, તે એવા આત્માઓને રહેજે ખટકે છે આ રીતિએ કેવળ પરાધીનપણે આત્માને જન્મવું પડે, જીવવું પડે અને મરવું પડે—એને બદલે, આત્માની કોઈ સ્થાવરી સ્થિતિ હોવી જોઈએ, એવું પણ એવા આત્માઓના હૃદયામાં વિચાર કરતા હોય છે અને એ વિચારના યોગે તેઓ ક્રમે

કરીને આ માના સાચા સ્વરૂપના શોધક બને છે વિચાર કરતાં કરતા, આત્માનું સાચું સ્થાન આ મતાર ન હોઈ શકે, પણ મોક્ષ જ આત્માનું સાચું સ્થાન હોઈ શકે-તેવું તેમની દૃષ્ટિ નામા ઉતરે છે એ માટે, આપણે ગયા રવિવારે વિચારી આવ્યા તે મુજબ, એ આત્માઓ 'મોક્ષમાર્ગના સ્થાપક દેણ હોઈ શકે, મોક્ષમાર્ગના પાલક તથા પ્રચારક દેણ હોઈ શકે અને મોક્ષમાર્ગ દેવો હોઈ શકે'-એના શોધક બને છે, અને ત્યાં મુખી એ આત્માઓ મોક્ષમાર્ગની સ્વતંત્રપણે પ્રરૂપણ કરનારા મુદેવને, મોક્ષમાર્ગના પાલક તથા પ્રચારક મુશુરૂએ અને મોક્ષમાર્ગસ્વરૂપ મુધર્મને પામતા નથી, ત્યાં મુખી એ આત્માઓની તત્ત્વસ્વરૂપને જાણવાની ભૂખ નતોષાવી નથી આવી પ્રગતિમા એ એમને એમની શોધમા દેઈ વિશેષ ઉભો થતો નથી અને તેમની જુદી આદિ તેમા સારી રીતિએ સહાયક બને છે, તો તેમને મુદેવાદિને પામ્યા અને સેવ્યા વિના એન પહોં નથી

શબ્દવ્યતિચાર

દશરથ મહારાજ વગેરે સમયણના જે મહત્વના પાત્રો છે, તે યોગની ત્રીજી ભૂમિકાને પામેલા હતા, માટે જ તેમના જીવનોમા ઉત્તમતાનું દર્શન થાય છે જે આત્માઓ યોગની પૂર્વભૂમિકાને પામેલા હોય, તેઓનું જીવન પણ મોટે ભાગે જગતમા આશીર્વાદ રૂપ હોય છે, તો પછી જે આત્માઓ યોગની ત્રીજી ભૂમિકાને પામેલા છે, એટલે કે-જેઓ એક માત્ર મોક્ષને જ પોતાનું પરમ ધ્યેય બનાવી ચૂકેલા હોવા ઉપરાંત મુદેવ, મુશુરૂ અને મુધર્મ-એ તત્ત્વત્રયીના શુદ્ધ સ્વરૂ

પ્રમા સુનિશ્ચિત મતિવાળા બનેલા છે, તેઓનું જીવન જગતમાં પ્રાય આગીવાદ સમાન હોય, તેમાં નવાઈ પામવા જેવું શું છે ? દશરથ મહારાજા આદિએ પણ સેવકપણું સ્વીકાર્યું હતું, પણ તે સુદેવ, સુગુર અને સુધર્મ આદિનું ! જેનું-તેનું નહિ ! અને એથી જ એમનું જીવન વખાણવા યોગ્ય હતું આજે જગતમાં એવી અનેક વાતો ચાલે છે, કે જે વાતો જગતના જીવોને તુકશાન કરવા ઉપરાન્ત કાંઈ જ કરતી નથી, છતાં પણ એવી ઘણી વાતો આજે ઘણાઓના મગજમાં ભરેલી છે અને એથી સારી પણ વાતો એવાઓના હૈયામાં એકદમ પેસી શકતી નથી ઉઠાહરણ તરીકે સેવા એવા એ શુ છે, એ કેમ થાય અને કેની થાય, એ પણ માણસે સમજવાની જરૂર છે હમણા હમણામાં શંદોનો બ્યબિચાર બહુ ચાલી પડ્યો છે અમુક અમુક શંદોનો પ્રયોગ કયા કયા અને કયારે કયારે થાય, તે ઘણા માણસો સમજતા નથી જેમ કેઈ માણસ એમ કહે કે-‘હું મારા મા-બાપનો સેવક છું’ તો ત્યાં વધરાએલો સેવા શબ્દ મીઠો લાગે છે, બ્યાજખી લાગે છે, પણ એની જ જગ્યાએ કેઈ માણસ જો એમ કહે કે-‘હું મારી ધર્મપત્નીનો સેવક છું’ તો ત્યાં વધરાએલો સેવા શબ્દ કેવો વિચિત્ર ને અયોગ્ય લાગે છે ? વહિલ, ઉપકારી આદિનું જે કાંઈ નમ્રભાવે કરાય તે સેવા ગણાય, પણ આજે તો ત્યાં ને ત્યાં સેવા શબ્દ વધરાવા માડ્યો છે

જ્ઞાનિઓની વાતોને હૈયે જગ્યાવધી લેઈએ

જે હેતુથી જ્ઞાનિઓએ માનવજન્મને મહત્વનો માન્યો છે અને જે હેતુને અંગે જ જ્ઞાનિઓએ માનવજન્મના વખાણ

કયા છે, તે હેતુ એક મોક્ષ અને સાચા મોક્ષમાર્ગની શુદ્ધ આરાધના સિવાય કોઈ નથી, અને એથી જ, પરમ ઉપકારના ભાવથી લગેલા એવા સાચા મહાપુરુષોએ, મોક્ષમાર્ગના નિરૂપક થાઓ રચ્યા છે જ્ઞાનિઓએ જોયું કે-આખું જગત દુઃખી છે જગતને તમે જેવડું નાનું માનો છો, તેવડું નાનું આ જગત નથી આજે જે માનવજગત દેખાય છે અને તેમાં જે હાલતા-ચાલતા જીવો દેખાય છે, તે જીવો સિવાયનું જગત ખ્યાલમાં છે ખરું? આપણને હાલમાં દ્રશ્યમાન ગણાતા માનવજગત ઠરતા તો માનવજગતે ય ધણું મોટું છે, પણ જગતભરમાં સૂક્ષ્માતિમૂક્ષમ જીવો તો એટલા બધા છે કે-એ હિસાબે જગતભરના માનવોની સંખ્યા પણ ઘણી મામુલી છે ઘણા ઘણા નૂકસમ જીવો તો જન્મ્યા, જીવ્યા-ન જીવ્યા ને મરે છે એ ઉપરાંત, બીજા જે શુદ્ધ જન્તુઓ, કે જે હાલે-ચાલે છે, તેમના તરફે ય તમારી નજર જામ છે? માણસ જો એ જન્તુઓને જોઈને પણ વિચારે, તો પણ એને થાય કે-‘જો મને મારા આ માનવજીવનને જીવતા નહિ આવડે, તો મારે પણ આવા આવા કોઈ દેહમાં અનેક વાર ઉત્પન્ન થવું પડશે અને મારે ય આવી આવી અનેકવિધ પીડાઓને યોગપવાનો અવસર આવી લાગશે ’ જગતના જીવોના ઉપકારને માટે, જ્ઞાનિઓએ, આવી વાનો પણ કહી છે સસારમાં જીવ કયા ય સ્થિરતાથી રહી શકતો નથી ગમે તેટલું સુખ હોય, તો ય મરણનું દુઃખ નક્કી અને એથી વિયોગનું દુઃખ પણ નક્કી તેમ જ મુખમાં જીવના ન આવડયું, તો સસારમાં ગમે તેવા ખરાબ સ્થાને ય વારંવાર ઉત્પન્ન થવું પડે જ્ઞાનિઓએ જગતના જીવોની આવી ગિચિતિને જોઈ છે, માટે ઉપકારબુદ્ધિથી

જીવોને સુખ જોઈએ છે, પણ બધા શરીરધારી જીવો જ્યારે શરીર વિનાના બનશે, ત્યારે જ સાચા સુખી બની શકશે. આ શરીર છૂટી જાય, એટલે આપણે કાંઈ શરીર વિનાના થઈ જઈએ છીએ? ના, એવું નથી તમને લાગે છે કે- 'આપણે મરવા પડીશું, ત્યારે જગતની કાંઈ ચીજ આપણા હૃદયને અસર જ નહિ કરે? એ વખતે આ જગતની કાંઈ ચીજ ઉપર મમત્વભાવ નહિ રહે અને પ્રેમભાવ માત્ર જ જાતના જીવો પ્રત્યે જ રહેશે?' મરીએ ત્યારે પરિપૂર્ણ સમભાવ વિવાદનો કાંઈ જ ભાવ ન હોય અને કાર્મણ શરીરથી મુક્ત બનતા આત્મા માત્ર પોતાના ગુણોમા જ રમતો હોય, તો મરીએ તેની સાથે આત્માનો શરીર આવેનો સબધ સર્વથા છૂટી જાય, પણ એ માટે તો જીવનમા પૂર્ણ પરિશ્રમ કરવો પડે ને? એક જન્મના પરિશ્રમે એ કામ ન થાય, તો અનેક જન્મોમા પણ એ પરિશ્રમ કરવો પડે ને? સઘળા જીવો તમારે મન પ્રેમપાત્ર બની ગયા છે? આમા 'હા' કહેવામા વાધો આવે છે ને? 'અમારે મન આના ઉપર પ્રેમ છે અને આના ઉપર પ્રેમ નથી-એવું કાંઈ જ નથી, અમને તો બધા જીવો ઉપર, જીવ માત્ર ઉપર પ્રેમ છે' -આવું તમે જોણી શકો, તેવી સ્થિતિમા તમે છો? આજે તમને શાના શાના ઉપર પ્રેમ છે, એ તમે જોણી શકો તેવી સ્થિતિમા ય છો? 'અમને શાના શાના ઉપર પ્રેમ છે' -તે જોલણુ ન પડે તો 'સાર, એવું તમારા મનમા છે ને? એટલે સેવા આદિની વાતો આપણે આજે અજ્ઞાન લોકો જેવી રીતિએ કરે છે તેવી રીતિએ નથી કરવી, પણ અનન્તજ્ઞાનિઓએ સેવા અને દયા આદિની વાતો જે રીતિએ કરી છે, તે રીતિએ કરવી છે સાચી દયા,

સાચી ઠીક વૃત્તિ, સાચી સેવા-એ વગેરે મોક્ષના ધ્યેયની અને મોક્ષના માર્ગ સંબંધી સાચી સમજની અપેક્ષા રાખે છે જેઓમા એ આવે છે, તેઓ જે સંસારને તથા શકતા નથી, તેા ગૃહસ્થપણે જીવે છે, પણ એ પોતાના ગૃહસ્થજીવનને ય મોક્ષનું સાધક બનાવે ॥ એ દયા ય કરે અને સેવા ય કરે, પણ તે સ્થાને કરે

રામાયણના પાત્રોની વાતનો હેતુ

તમે આજે કાઈ ત્યાગી જીવન સ્વીકારી શકો તેમ નથી, માટે અહીં આપણે રામાયણના ત પાત્રોની વાત લીધી છે, કે જેઓ સંસારમા બેઠા હતા તમારી પાસે મસારત્યાગી મહાપુરુષોની વાત મૂક, તેા તમે કરો શું ? બહુ તેા તેમને હાથ લેડો કદાચ એવો મનોરથ થાય કે-‘ક્યારે મારાથી એવા બનાશે ?’ બાકી તેા તમે કહો કે-‘અમારાંથી બને એવું નથી’ પણ અહીં તેા આપણે એવા પાત્રોની વાત લીધી છે, કે જે સંસારમા બેઠેલા હતા ‘જીવને સંસારમા રહેવું પડે તેા ય સંસારમા કેવી રીતે રહેવું જોઈએ અને સાધક બનવું જોઈએ’-એ તમને સમજાય અને તમે તમારા જીવનમા પણ કાઈક ઉતારી શકો, એ માટે તમારી જેમ સંસારમા બેઠેલા અને તમારા કરતા ઘણી સુખસામગ્રીવાળા-એવા આત્માઓની વાત લીધી છે એ આત્માઓ સંસારમા બેઠેલા હોવા છતાં પણ, એમણે એમને માટે એક સુહૃદનો જ આદર્શ નક્કી કરેલો હતો અને સુહૃદને પામવાનો જે એક માત્ર માથો ઉપાય છે, તે ઉપાયને તેઓ પામેલા હતા, કે જેને આપણે યોગની ત્રીજી ભૂમિકા તરીકે ઓળખાવી ગયા છીએ એમના

મનમા એ નિશ્ચિત હતું કે—સુદેવની, સુશુરની અને સુધર્મની મેવાથી જ મુક્તિને સાધી શકાય તેમ છે આટલું હૈયે વગેરું, એના યોગે એ આત્માઓ સસારમા પણ કેવી ઉમદા રીતિએ જીવ્યા, એ તમારા ધ્યાન ઉપર લાવવાની લાવના છે આ પાત્રોને એટલા માટે જ તમારી સમક્ષ મૂકવા છે કે—અહીં એટલે મસારમા બેઠેલા હોવા છતાં પણ, મુખની સામગ્રી ઘણી મજેલી હોવા છતાં પણ, દુનિયાના સારા સારા પદાર્થો ઉપર હક્ક સ્થાપિત કરી શકે તેવી પોતાની સ્થિતિ હોવા છતાં પણ, એક મોક્ષના આદર્શને લઈ બેઠેલા અને એને લઈને મોક્ષમાર્ગના સ્થાપક સુદેવને, મોક્ષમાર્ગના પાલક તથા પ્રચારક સુશુરોને તથા મોક્ષમાર્ગ રૂપ સુધર્મને સ્વીકારી ચૂકેલા—એથી એવાઓની મનોદશા કેવી હોય છે, જગતના જીવો ઉપર એમનો કેવો મૈત્રીલાવ હોય તેને સાધી—સળધી વગેરે તરફ તેમનો ભાવ કેવો મીઠો હોય છે તેમ જ એમને જ્યારે દેખીતી રીતિએ નુકશાન કરનારા દેખાય, ત્યારે પણ એ તામેથી કેવા નુકશાન રૂપ નથી થતા, પણ કેવી રીતિએ લાભ રૂપ થાય છે—એનો તમને ખ્યાલ આવે એવા આત્માઓને તો, દેખીતી રીતિએ નુકશાન કરનારાઓ પણ પોતાને લાજ કરનારાઓ દેખાય—એવી એમની યાસે દૃષ્ટિ હોય તે એવા સગારજીવનને જીવનારા પુણ્યાત્માઓની વાત કરીને, તમારી સમક્ષ તેમનો આદર્શ રજૂ કરવો ॥

જે જે વાતોને તમે બરાબર પચાવી શક્યો, તો તમને લાગશે કે—મોક્ષ સિવાયનો કોઈ આદર્શ જ નથી, કે જેને માણસ પરમ આદર્શ તરીકે સ્વીકારી શકે, અને મોક્ષના આદર્શને જે સ્વીકારે, તેનું જીવન સુધર્મો વિના રહે નહિ

મોક્ષનો આદર્શ શું છે ?

મોક્ષ, એ એક એવો આદર્શ છે કે-સંસારના કોઈ પણ પદાર્થની ઈચ્છા થાય અને તે સારી લાગે, એવું મોક્ષના આદર્શવાળાને માટે બને નહિ સંસારની કોઈ પણ ચીજની ઈચ્છા થાય અને તે નહા સારી જ લાગે, એવી કોઈ સંસારમાં ચીજ જ નથી સંસારમાં એવો એક પણ પદાર્થ છે ખરો, કે જેની ઈચ્છા થાય એટલે ચ સુખ, એ મળે એટલે ચ સુખ, એ રહે તેમાં ચ સુખ અને દુઃખ કાંઈ જ નહિ ? એવો એક પણ પદાર્થ સંસારમાં નથી જિવંતુ એવું જ છે કે-બલે ને કોઈ પણ પદાર્થની જ ઈચ્છા વાય, પણ તે સુખ જ આપે અને એથી એ ઈચ્છા બ્યાજળી કહે, એ શક્ય નથી જીવ વિચારે તો લાગે કે-‘જીવને જે દુઃખ નથી ભોળતું અને મદા જે સુખ ભોળે છે, તે સંસારના કોઈ પણ પદાર્થથી મળી શકે તેમ નથી’ એટલે ખોટી ઈચ્છાઓને ટાળવાને માટે, મોક્ષ સિવાય કોઈ આદર્શ નથી મોક્ષનો આદર્શ, એ એક એવો આદર્શ છે કે-જે હયામાં સ્થિર થવાથી, નવા જીવને સંસારના કોઈ પણ પદાર્થની ઈચ્છા થાય ને અદરથી અવાજ આવે કે-‘તારે માટે આ બ્યાજળી નથી’ અથવા તો ‘તું હજી બન્ધનમાં પડેલો છે, માટે તારે આવી ઈચ્છા કરવી પડે છે’ અગર ‘તને આવી ઈચ્છા થઈ બાધ છે, તે તારી અપૂર્ણતા છે’ આથી, ઈચ્છા બાજે ને અદરથી ધ્વનિ ઉઠે કે-‘મોક્ષ સાધ, કેમ કે-આ શુભામી છે’ આવા જીવને થાય કે-‘સંસારમાં રહેવું પડે તો ચ મારે જેમ બને તેમ પર પદાર્થની ઈચ્છાથી પણ પર રહેવું ભોળે છે’ આવી સલાહ આપનાર કોઈ હોય, તો તે એક મોક્ષનો આદર્શ છે ‘કોઈ પણ પદાર્થના

યોગ વિના જીવવું—એવા જીવનને પામવાનું મન થાય, એટલે કે—મોક્ષની ઈચ્છા થાય, એટલે આવી દશા આવે ને ? જેનામા યોગની પૂર્વભૂમિકાના ગુણો હોય, તે જો ગમારના સ્વરૂપનો વિચારક બને અને બુદ્ધિશાલી હોય, તો તેને સસારના પહાડોની અસારતા, વગર સમજાવનાર મળ્યે પણ, ઘણું અશે સમજાઈ જાય છે સસારમા એ રહે તોય ‘સસારથી છૂટાય તો સૌથી સાફ’—એમ એને થયા જ કરે છે

રૂપાદિ પાંચની ઈચ્છા જાય તો પાપ જાય

જગત આખુંય શામા સમાય છે ? રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને શબ્દમા જ ને ? એક આત્મા સિવાયનું જગતમા જે કાર્ય પણ ઇદ્રિયોના વિષયમા આવે છે, તે સઘળુંય આ રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને શબ્દમા સમાઈ જાય છે ને ? જગતના દ્રશ્યમાન જડ પદાર્થોમા રૂપાદિ પાંચ સિવાયની કોઈ છટ્ટી વસ્તુ હોય, તો તે તમે જતાવો છે કોઈ ? બધા આમા મુગા રહે છે ‘અનિવેધ એ અનુભતિ મનાય’—એવો પણ એક ન્યાય છે નિવેધ કરવો હોય તો નિવેધ કરવાની છૂટ હોવા છતાં પણ નિવેધ ન કરે, તો સમતિ મનાય—એમ સામાન્ય પ્રકારે કહેવાય છે તમે મુગા રહ્યા છો માટે આ વાતમાય તમે મગ્ન છો, એમ માની લઉં ને ? દ્રશ્યમાન એવું જડ જગત શું છે ? તો કહેવું પડે કે—જેમા રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ ને શબ્દ સિવાય છટ્ટી કોઈ ચીજ હોય, એવી કોઈ વસ્તુ આ જગતમા નથી હવે રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને શબ્દમા એવી કયી ચીજ છે, કે જેની ઈચ્છા કરવા જેવી જ છે, એમ પૂરવાર થઈ શકે ? આ રૂપાદિ પાંચની ઈચ્છાથી કયો આકર્ષી

મુખી જ થયો? આ પાપ મુખનું કારણ છે? રૂપાદિની ઈચ્છાએ, મુખી કેટલાને ઠયા અને દુ ખી કેટલાને ઠયા? આ ન મળ્યે થ દુ ખ અને મળ્યે થ દુ ખ, એનો તમને અનુભવ નથી? જે ગાળથી જોવાય, દુઃખથી ચખાય, નાકથી સુધાય, સ્પર્શનેન્દ્રિયથી સ્પર્શાય અને દાનથી મળજાય-એવી જગતની જે ચીજ છે, એનો જેના કૈયે રગ રહે નહિ, જેના મનમાંથી એનો પ્રેમ ઉડી જાય અને જેને એની ઇચ્છા કરવી -એ પણ પાપ કય તાજે, તેને કોઈ પણ પાપ કરવાનું કારણ હતું રહે ખરૂં? તમને લાગે છે કે-આ રૂપાદિ પાપના રાગ માથી અને એની ઈચ્છા આદિમાંથી જ પાપ જન્મે છે? માણસ માત્ર જો પાપને છોડી દે, તો આ જગતમાં અશાન્તિને ઉત્પન્ન થવાનો સભવ છે ખરો? રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને ગ્રંથ-એ પાપમાની કોઈ ચીજ ઈચ્છવા જેવી, મેળવવા જેવી, ભોગવવા જેવી અને સાચવવા-મજાગવા જેવી છે ખરી? જેને એમ લાગે કે-‘આ પાપમાની કોઈ ચીજ ઈચ્છવા જેવી નથી, મેળવવા જેવી નથી, ભોગવવા જેવી નથી તથા સાચવવા-મજાગવા જેવી પણ નથી’ અને એથી જે એની ઈચ્છાથી પણ પર જની જાય, તેને આ જગતમાં પાપ કરવાને કોઈ કારણ છે ખરૂં? જે એવો જની જાય, એને માટે હિંસા, અસત્ય, ચોરી વગેરે પાપોને અવકાશ રહે છે ખરો? અને આવી રીતેજો બધાએ જો બધા પાપોને છોડી બેને, તો જગતમાં અશાન્તિ આવે ઠયાથી?

પાપનાનો છતા પાપી ન છોડવાય

મેક્ષના સાચા આકર્ષણો બનેલો જ્ઞાની આત્મા, રૂપની

કોઈ તમને પૂછે કે-‘આ રૂપાદિ ખાતર મરવાની ઈચ્છા છે ?’ તો તેમા તમે હા પાડી શકો ? કોઈ પૂછે કે-‘આ રૂપાદિ ખાતર માનવતાને મૂકવાની ઈચ્છા છે ?’ તો તમને હા પાડતા શરમ આવે ને ? ‘રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને શબ્દ-એ પાચને મેળવવા, લોગવવા અને માચવવા-મલા ળવા ખાતર જીવવું અને એ માટે મરવું પડે તો મરવું-એવું અમારૂં ધ્યેય છે’-એમ કહેવું, તેમા આગરૂં છે ખરી ? ત્યારે, મોક્ષના આદર્શની વાત તો, તમે ગમે ત્યાં ને ગમે ત્યારે ગૌરવભરે કહી શકો.

રૂપાદિ તમારી પૂઠ કે તમે રૂપાદિની પૂઠ ?

ત્યાં સુધી મોક્ષ એજ એક પરમ આદર્શ નહિ બને અને એ આદર્શને સિદ્ધ કરવાને માટે શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગના સ્થાપક એવા શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની, એ પરમાત્માએ કહેલા મોક્ષમાર્ગને સેવવાના જ એક પ્રયત્નમા લાગી ગયેલા તથા એ મોક્ષમાર્ગનો પ્રચાર કરનારા સદ્ગુરુઓની અને એ મોક્ષમાર્ગની સેવા કરવાની આત્મામા તાલાવેલી જાગશે નહિ, ત્યાં સુધી રૂપાદિ તમારી પૂઠ ઊઠશે નહિ, અથવા તો, ખરી વાત એ છે કે-તમે એની પૂઠ છોડી શકશો નહિ આપણે રામાયણના જે પાત્રોની વાતો કરવી છે, તેનાના મુખ્ય પાત્રો એવા હતા, કે જે જગતમા બેઠેલા હતા, મસ્ટા રને જીવતા હતા, અમુક તો રાજગાદી ઉપર પણ બેઠેલા હતા, છતાં અહીંના અવસરે રૂપાદિ કોઈ તેમને કાંઈ જ અસર કરી શક્યા નહિ એ પાત્રો એવા આદર્શ હતા, એ વાત તમારા લક્ષ્ય ઉપર લાવવી છે કેવા હતા એ ? રૂપ, રસ,

ગધ, સ્પર્શ અને શબ્દનું સામાન્ય એમની પાસે ને પાસે રહેતું હતું જ્યારે એમને ઇચ્છા થાય, ત્યારે એમની મનને ગમે તેવી સામગ્રી આખ સામે આવીને ખડી થાય, એવી એમની સ્થિતિ હતી એ ઇચ્છે છે—એમ જણાય ને કેઈ હાજર ન થાય તો તે શુંહો જણાય, એવા સંયોગો એમના હતા ઇચ્છે તેવા રૂપાદિનો લોગવટો કરી શકવાને પણ એ સમર્થ હતા હતા પણ, આ રૂપ, રસ, ગધ, સ્પર્શ અને શબ્દ—એ પાંચ એમની પાસે રસપૂર્વક પાપ કરાવવામા નિષ્ફળ નિવડ્યા હતા એવા મહાપુરુષોને અહીં તમારી પાસે રજૂ કરવાના છે તમે તમારે માટે આજુ કહી શકો તેવી સ્થિતિ છે ? ‘ આ રૂપ, રસ, ગધ, સ્પર્શ ને શબ્દમા એવી કેઈ શક્તિ નથી, કે જે મને જ્ઞાન બૂલાવી શકે ’—એવું મોક્ષના આદર્શને નહિ પામેલો અને શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગને સેવવાને માટે મુદેવાદિને જ સેવવાની જેને ભાવના જાગી નથી એવો, કહી શકે ખરો ? ‘ જો હું આ રૂપાદિ પાંચથી સાવચેત ન રહ્યો અને એનો ખેંચ્યો ખેંચાયો, તો એક પણ પાપ એવું નથી, કે જેનો મને ઠાપ લાગી જાય નહિ ’—આવી જાગૃતિ તમારામા છે ? આવી જાગૃતિ મદા જીવતી જોઈએ ને ? આવી જાગૃતિ જીવતી હોય, તો જ રૂપાદિ તમારી પાસે અપૂર્વક પાપ કરાવવામા નિષ્ફળ નિવડે, બાકી તો તમે જ નિષ્ફળ નિવડો અને તે તો તમારા અનુભવની વાત છે ને ?

કથા, દોષોને છાંડવા ને ગુણોને પ્રગટાવવા માટે

હવે આપણે કથા શરૂ કરવાની છે એ પહેલા આવી વાતો કરી લીધી હોય, તો તે ઠીક થાય ને ? કથામા પણ

ને ને પાત્રને લઈ બેસીશુ, તે તે પાત્રની સાથે તમારી મર
ખામણી તો કરવી પડશે ને ? સરખામણી કરવાની તમારે,
પણ તમે સરખામણી કરી શકો તેવી વાત તો મારે કહેવી
પડે ને ? હમણા હમણામાં ઘણાઓ રામની વાત કરે છે
તમારે બધાને રામ બનવાની ઈચ્છા છે ને ? તમે રામ બની
શકો નહિ તો કાઈ નહિ, પણ જે આદર્શ રામે મૂક્યો છે,
તેને ય જે તમે અનુસરી શકો નહિ અને જે આદર્શને અનુ
મરવાનું જે તમને હિલ પણ થાય નહિ, તો તમે રામની
કથા માલગી શા ઠામની ? તમે કથાઓ તો ઘણી સાલગી
હશે તમને કથા મલગાવવી, જે કાઈ માઈ લક્ષ્ય નથી મહા
પુરુષોની કથા શું કામ કરવાની ? મહાપુરુષોના શુભોને ગાવાની
તક મળે જે માટે ! મહાપુરુષોના શુભોને ગાવાના શુ કરવાને ?
આપણા પોતામાં શુભો આવે જે માટે ! મહાપુરુષોના શુભોને
ગાવાથી આપણા દોષો ગભરાય જેમ જેમ આપણને મહાપુ
રુષોના શુભોને ગાવામાં રમ આવે, તેમ તેમ આપણા દોષો
નીકળવા માટે, અને જેમ જેમ દોષો નીકળવા માટે, તેમ
તેમ શુભો પ્રગટવા માટે આપણે તો, આ જે કથા કરવી છે,
તે આ જ માટે ને ?

હૈયાને ઘસીને નિર્મળ બનાવવાની જરૂર

જે માટે, તમારા હૈયાની ભૂમિને ઘસવી પડશે હૈયાની
ભૂમિને નિર્મળ બનાવવી પડશે આટલા રવિવાર જે માટે
કાઢ્યા છે જ્યાં સુધી ઉપદેશક અને શ્રોતા-બંને મળીને
આ કામ ન કરે, ત્યાં સુધી સારી પણ વાતોનું જે પરિણામ
આવવું જોઈએ, તે પરિણામ આવે નહિ ઉપદેશકે હૈયાને

ઘસવામાં મહાથક બને તેવી સામગ્રી પૂરી પાડવાની હોય અને ઓતાઓએ એ સામગ્રી દ્વારા પોતપોતાના હૈયાને ઘસીને નિર્મલ બનાવવાની મહેનત કરવાની હોય આ રીતિએ જો ઉપદેશકનો અને ઓતાનો મેળ બને, હૈયું જેવી રીતિએ ઘસાવું જોઈએ તેવી રીતિએ ઘસાય અને એથી હૈયામાં નિર્મલતા પ્રગટે. તો શુભો તો આપણા બાપના છે, એટલે કે-આપણા પોતાના જ છે આપણે કાંઈ શુભ માટે બીજા માગવી પડે તેમ છે ? ધન-ધાન્યાદિ માટે બીજા માગવી પડે એમ છે-એવું જો તમે કહો, તો હું કહું કે-એ વાત ખરી છે, રૂપાદિ પાત્ર માટે બીજા માગવી પડે તેમ છે-એવું પણ જો તમે કહો, તો હું કહું કે-એ વાત ખરી છે, પણ શુભ માટે કાંઈ કોઈની ય પાસે બીજા માગવાની જરૂર નથી ખરી ? નહિ ! કેમ ?

મો દેવામાં છે માટે

શુભ હૈયામાં નહિ પણ આત્મામાં બેઠેલા જ છે, માટે ! આપણે પોતે મધજા ય શુભોના માલિક છીએ આપણો સ્વભાવ જ શુભમય છે, પણ આજે તો એના ઉપર પડલ આવી ગયેલા છે અનાદિકાળથી આપણા શુભો ઉપર પડલ આવી ગયેલા છે અને એ પડલોને ઘસીને નાશ કરી નાખવાની આપણે જેવી જોઈએ તેવી કાળજી કરી નથી, માટે હજી આપણે નસાગમા રખડીએ છીએ થોડા પણ પડલો ઘસાયા, માટે આપણને શુભો આપણામાં એટલે આત્મામાં પોતામાં જ છે-એવી પ્રતીતિ થાય છે હવે તો આપણે શુભોને સંપૂર્ણ પણે પ્રગટ કરવા છે ને ? એ શુભોને પ્રગટ કરવાની મહેનત કરવાને માટે અને દરેલી એ મહેનત સફલ બને એ માટે,

તમારે તમારા હૈયાને ઘસી ઘસીને નિર્મલ બનાવવાની જરૂર છે
ચિત્રકારે કચેલી લૂભિશુદ્ધિ

એવી એક કથા કહેવાય છે કે—એક રાજાની સભામાં, એક માણસ, નજરાણું કરીને રાજાને ચરણે લેટ ધરવાને માટે આવ્યો. તે એ રાજ્યનો જ વતની હતો, પણ કમાવાને માટે પરદેશ ગયો હતો. ઘણે ઘણે સ્થળે ફરીને અને કમાઈને એ પાછો આવ્યો હતો.

રાજાએ એની ખબર પૂછી અને ‘કયા કયા ફરી આવ્યો ?’ તે બહુવા માગ્યું એ માણસે પણ, પોતે જ્યાં જ્યાં ફર્યો હતો તેનું તથા ત્યાં ત્યાં જે મહત્ત્વનું જોયું હતું, તે વર્ણવેનું વર્ણન કર્યું.

રાજાએ પૂછ્યું કે—‘તું બધે ફરી આવ્યો અને તે બધું જોયું, પણ તું એ કહે કે—તે બીજા રાજ્યમાં એવું શું સાર જોયું, કે જે આપણા રાજ્યમાં ન હોય ?’

એ વખતે પેલાએ ઠણું કે—‘અમુક રાજ્યમાં મેં એવી ચિત્રસભા જોઈ, કે જે કયાંય બીજે જોઈ નથી અને આપણા રાજ્યમાં તેની ખામી છે.’

રાજાએ તરત જ પોતાના માણસોને હુકમ કર્યો અને તે રાજ્યમાં જે કારીગરોએ ચિત્રસભા બનાવી હતી, તેમાંના જ જે કારીગરોને બોલાવી મગાવ્યા.

એ કારીગરે આવ્યા, એટલે રાજાએ એ કારીગરોને બોલાવીને હુકમ કર્યો કે—‘તમે બન્ને થઈને એ રાજ્યમાં છે એથી પણ સુંદર એવી ચિત્રશાળા છ મહિનામાં અહીં બનાવો અને એ માટે તમારે જે જોઈએ તે તમને મળશે.’

કારીગરો કામે લાગી ગયા છ મહિના પૂરા થયા, એટલે રાજાએ એ બન્ને કારીગરોને બોલાવ્યા અને પૂછ્યું કે- 'તમે બન્નેએ તમારું કામ પૂરું કરી દીધું છે ?'

એક કારીગરે કહ્યું કે- 'મેં મારો ભાગ બરાબર ચિત્રમય બનાવી દીધો છે'

બીજા કારીગરે કહ્યું કે- 'મહારાજ, મેં તો હજી પીંછી પણ હાથમા નથી લીધી'

રાજાએ પૂછ્યું કે- 'તો પછી તમે અત્યાર સુધી કર્યું શું ?'

પેલો કહે કે- 'મેં તો માત્ર સફાઈનું જ કામ કર્યું છે મેં શું કામ કર્યું છે, તે ચઢોટથી વર્ણવીને સમજાવી શકાય તેવું નથી આપ તમા જોવા પધારો, એટલે આપને ખ્યાલ આવી જશે'

રાજા પોતાના પરિવાર સહિત નવી ચિત્રશાળાને જોવાને માટે ગયો. જુઓ છે તો આખી ચિત્રશાળા ચિત્રમય દેખાય છે

ચિત્રશાળાને ચિત્રમય જોઈને રાજા ખૂબ થઈ જાય છે જે કારીગરે એમ કહ્યું હતું કે-મેં હજી પીંછી પણ હાથમા નથી લીધી, તે કારીગરને રાજા પૂછે છે કે- 'તમે તો તમારું કામ પૂરું કરી લીધું છે, છતાં પીંછી હજી હાથમા જ લીધી નથી-એમ કેમ કહ્યું હતું ?'

પેલો કહે છે કે- 'મહારાજ, મેં જે વાત કહી હતી, તે સાચી જ છે જુઓ'

આ પ્રમાણે કહીને, એ કારીગરે ચિત્રશાળાના મધ્ય ભાગમા જે પડદો હતો, તે નખાવી દીધો વચ્ચે પડદો આવી ગયો, એટલે ચિત્રશાળાના એ અડધા ભાગની ભીંત ડોરી કટ દેખાઈ

રાજાએ પૂછ્યું કે-‘ આ શું ? ’

કારીગર કહે છે કે-‘ આ જ માફ આજ સુધીનું કામ હવે પીંછી હાથમા લેવી ન પડે વગર ચિત્રોએ આ ભોંત ચિત્રમય દેખાય સામેના બધા ચિત્રો આમા પ્રતિબિંબિત થાય જરાય ફેરફાર લાગે નહિ જોનાર અજાયબી પામે હૈયાને ચોખ્ખું બનાવ્યું છે કે મેવું રાખ્યું છે ? ’

આ રીતિએ અત્યાર સુધી તમારા હૈયાને ચોખ્ખા કરવાની મહેનત કરવામા આવી છે તમારા હૈયા ચોખ્ખા થયા છે કે નહિ, એ તમારે કહેવું પડે તમે જો લેજો પરિશ્રમ થયો હશે, તો તમારા હૈયાની સફાઈ થઈ હશે હવે તમે કહો કે-‘ અમે અમારાં હૈયાને ચોખ્ખા કરી લીધા છે, માટે આજ રામાયણના પાત્રો વિષે બોલવા માટે રામાયણના એ પાત્રોમા જે જે શુષ્કો હશે, તે હવે અમારા હૈયામા પ્રતિબિંબિત થયા વિના ગ્રહશે નહિ ’ આવું જો તમે મને કહો, તો રામાયણના પાત્રોની વાત કહેવામા મને બહુ રસ આવે જ્યા સુધી હૈયાની નફાઈ કરીએ નહિ, ત્યા સુધી દોષ ટળે નહિ અને શુષ્ક પ્રગટે નહિ એટલે, આટલા સંવિવારે સુધી, હૈયાની સફાઈને માટે જરૂરી પાનો ચલાવી એ માટે જ વાત કરી દે-માનવીએ એક માત્ર મોક્ષને જ પોતાના પરમ આદર્શ તરીકે નક્કી કરી લેવો જોઈએ એ પરમ પદ રૂપ પરમાદર્શને સિદ્ધ કરી આપનારી જે યોગની ત્રણ ભૂમિકાઓ છે, તેની વાત પણ એટલા જ માટે કરવામા આવી યોગની ભૂમિકાઓને પામવાની લાયકાત આવે, એ માટે યોગની પૂર્વભૂમિકાની વાત કરવામા આવી અને તે પછી આપણે

સુદેવ દેને કહેવાય, મુગુરુ દેને કહેવાય અને મુધર્મ દેને કહેવાય-એની વાત કરવા સાથે, એ સુદેવાદિને જ હેયામા સ્થાપન કરવાની જરૂર સબધી વિચાર કરી આવ્યા જેમણે મોક્ષને પરમ આદર્શ તરીકે સ્વીકારીને, સુદેવ-મુગુરુ-મુધર્મને પોતાના હેયામા ગ્યાપિન કયાં હશે, તેમણે તો પોતાના હેયાને એટલું નિર્મલ બનાવ્યું છે, પણ જેમણે તેમ નહિ કર્યું હોય, મોક્ષને પરમાદર્શ તરીકે નહિ સ્વીકાર્યો હોય અને મોક્ષને માટે સુદેવ-મુગુરુ-મુધર્મનું પોતાને હેયે સ્થાપન નહિ કર્યું હોય, તેમણે તો પોતાના હેયાને મેલુ જ રાખ્યું છે-એમ કહેવું પડે આમા દરેકે પોતાનો નિર્ણય પોતે જ કરી લેવાનો જગત ભરુ, છે ને ગરેવાનું

આ જગતમા જે કોઈ દર્યમાન જડ પદાર્થો છે, તે ગર્વ રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ ને શબ્દમા મમાઈ જાય છે એ હિસાબે આ દર્યમાન જગત એ રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને શબ્દ સિવાય કાંઈ નથી, એમ કહેવું હોય તો પણ કદી શકાય આ જગત ક્યારનું છે ? આ જગતને કોઈએ ય ઉત્પન્ન કર્યું નથી કોઈ આ જગતનો નાશ પણ કદી પણ કરી શકવાનું નથી આ જગત અનાદિકાલીન છે અને અનન્તા કાલે પણ આ જગતનું અસ્તિત્વ મીટી જવાનું નથી એમા પરિવર્તન આવ્યા કરે એ વાત જુદી છે, પણ આ રૂપાદિ પાચનો સમૂહ જેમા છે-એવું જગત નહિ જ હોય, એવું તો કદી પણ બનવાનું નથી એ પાચમય જગત હતું, છે અને રહેશે પાપ પ્રત્યે તિરસ્કાર-રાગા બનતે, પાપ કરનાર પ્રત્યે નહિ

એ પાચમા આપણને ખેંચે તેવી શક્તિ છે કે આપણે

એ પાપ તરફ ખેંચાઈએ તેવી આપણી નબળાઈ છે ? જ્યારે એ પાપમાંથી કોઈનાથી પણ આપણે ખેંચાઈએ, ત્યારે આપણને લાગે ને કે-આપણે શત્રુથી ખેંચાયા ? જ્યારે નાનામાં નાનું પાપ અગર તો ભયંકરમાં ભયંકર કોટિનું પાપ કરનાર પણ તમને મળે, ત્યારે તમે તેને પૂછજો કે-‘ તુ આ પાપ શું કામ કરે છે ? ’ પછી એ જે કાંઈ પણ પાપનું કારણ બતાવે, તેના મૂળમાં આ પાપમાત્ર કોઈ છે કે નહિ, તે તપાસજો નહિ એ કાંઈ છદ્દકું બતાવી શકે કે નહિ તમે કાંઈ છદ્દકું શોધી શકો છદ્દકું ઠહે કે લાગે, તો તેમાં અજ્ઞાન હશે બાકી તો, આ રૂપાદિ પાપમાત્ર જ કાંઈક હશે તમે તો પાપ નથી કરતા ને ? પાપ કરે છે, તે તમારા સિવાયનાઓ જ કરે છે ને ?

સૌ એવું નથી

તમે ય પાપ કરો છો, તો તેમાં આ પાપ સિવાયનું કોઈ એના કારણના ઉઠાણમાં છે ખરું ? જ્યારે તમે આટલા સમજી હોવા છતાં પણ રૂપાદિ પાપથી ખેંચાઈ જાવ છો અને પાપ કરો છો, તો તમારા તરફથી એટલી આશા તો રાખી શકાય ને કે-‘ તમે બીજા જે કોઈ પાપ કરતા હોય, તેમનો તિરસ્કાર ન કરતા હો ? ’ પાપ પ્રત્યે તિરસ્કારવાળા જરૂર બનજો, પણ પાપ ઉપર ગમે તેટલો તિરસ્કાર હોય તો પણ, પાપ કરનાર ઉપર તિરસ્કાર આવે-એવું માનસ તો નહિ જ બનવા દેતા તમે તો બધા દયાળુ માણસો છો ને ? જગતના જીવ માત્ર પ્રત્યે પ્રેમાળ ? નાના-મોટા સર્વ જીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવને ધરનાશ ? બધાને પોતાના જેવા માનનારા અને એથી કોઈના પણ અહિતને નહિ ઇચ્છનારા અને સૌના

હિતને ધન્યનારા ? જે કોઈ જીવ આ રૂપાદિ પાપથી આકર્ષિત થાય અને તેમ છતાં પણ એને જો એમ ન લાગે કે-‘હું કાર્ધક ખીજી તરફ, જિલ્લી દિશાએ ઘસડાઈ રહ્યો છું’ તે તો પાપ ક્યો વિના રહેવાનો જ નહિ એવા તો કથાપાત્ર છે, પણ તિસ્કારને પાત્ર નવી રૂપાદિ પાપથી જે આપ અને જો એને એમ લાગે કે-‘હું ખોટો રસ્તે જો ચાઈ રહ્યો છું’ તો તો તે પાપથી બચી શકે અથવા તો તે પાપ કરે તે છતાં પણ રસથી કરે નહિ એને પાપમા કેમ ઘસડાઈ જવાય છે-તેનું જ્ઞાન હોય, એટલે જો પાપ કરનારનો તિસ્કાર કરનારો બને નહિ તમને તો પાપ બહુ જૂઝું લાગે છે ને ? આપણે તો એવા ને કે-પાપને સાબળીએ પણ નહિ અને કરીએ પણ નહિ ? તમને પાપ કેવું લાગે છે ? આમા નહિ જોલવાના ? તમારા હૈયાને ઘસવાને માટે તેર રવિવારો મુધી મહેનત કરી, પણ તમે તમારા હૈયાને કેટલું ઘસાવા હીધું ? તમે બધાએ જો તમારા હૈયાને અત્યાર મુધી ખરાબર ઘસાવા હીધું હોત, તો જે વખતે હું એમ પૂછત કે-‘પાપ તો તમને ખરાબ જ લાગે ને ?’ તે વખતે તમે બધા એકી સાથે જોલી જીડયા હોત કે-‘એમા હવે પૂછવાનું હોય ?’ સભામાથી એવો મોટો અવાજ જીડ્યો હોત કે-જાણે કાન કુટી જાય જો પાપ ખરાબર ખરાબ લાગ્યું હોય, તો જટ વિચાર આવે કે-‘પાપ આરું ખરાબ છે, છતાં પણ લોકો પાપ કરે છે, તો ચાથી લોકો પાપ કરે છે ? મારે ય પાપ કરવું પડે છે, તો શા માટે મારે પાપ કરવું પડે છે ? હું તો સારો, આખરૂંદાર માણસ ગણાઈ છું, છતાં મારે પાપ કરવું પડે છે, તો તેનું દારણ શું ?’ આપણે તો સારા દેશ, સારી જાતિ, સારા

કુળમા જન્મેલા અને ઉછરેલા છીએ ને ? તમે આર્ય દેશાદિમા ઉછરેલા છો અને પાછા પાચ-દશ-પદ્મ-ચત્વીસ ચોપડીઓ તમે ભણેલી છે એમ કહુ કે કોડેલી છે એમ કહુ ? તો તમને એટલો વિચાર ન આવે કે—‘આવા પણ આપણે જો પાપ કરતા હોઈએ, તો જેઓ ખરાબ કુલાદિમા જન્મેલા છે, ખરાબ સંસ્કારોમા ઉછરેલા છે અને આપણી જેમ ભણેલા નથી, તેઓ જો પાપ કરે, તો તેમા નવાઈ પામવા જેવું કાંઈ નથી !’

ઉપદેશમાં પુનરુક્તિ

હવે તો તમે બધા સમજી ગયા હો ને કે—ઉપમા આકર્ષાવું એ ખરાબ છે, રસમા આકર્ષાવું એ ખરાબ છે, ગદ્યમા આકર્ષાવું એ ખરાબ છે, સ્પર્શમા આકર્ષાવું એ ખરાબ છે અને શબ્દમા આકર્ષાવું એ પણ ખરાબ છે આ બધું માત્ર હું જ બોલુ છું કે તમે પણ ? તમારા બધાની વતી હું આ બોલુ છું, એમ ખરું ? રૂપાદિ તરફ આકર્ષાવું, તે ખરાબ છે ને ? આ વાત વારંવાર બોલુ તેમા પુનરુક્તિ દોષ લાગે છે, એમ તો માનતા નથી ને ? ઉપદેશમા, એકની એક વાત પણ, શ્રોતાઓના હિતને માટે વારંવાર કહેવાય. ઉપદેશમા પુનરુક્તિની છુટ છે જે દવા દર્દીને લાગુ પડી ગઈ હોય, જે દવાથી દર્દીને ક્ષાયદો ઘટે જતો હોય, તે દવા રોજ ને રોજ અપાય ને ? રોજ એકની એક દવા આપે છે, માટે વૈદ્ય કે ડોક્ટરમા આવડત નથી, એને બીજી દોષ દવાની ગમ નથી, એમ તો કહેવાય નહિ ને ? દર્દી જો એક જ દવા આપ્યા કરવાથી સારો રહેતો હોય, રોગ વધતો ન હોય ને ઘટ્યે જતો હોય, તો એ એકની એક દવા એ દર્દીને

વૈદ્ય કે ડૉક્ટર કદાચ જાણી સુધી પણ આપે, તે પણ તેમા તે વૈદ્ય કે ડૉક્ટરની આજરૂને આજય લાગે નહિ એ રીતિએ કરતા, ઔષધમા જેમ પુનર્દાનનો દોષ લાગતો નથી, તેમ જે વાત ક્ષાયદાકારક હોય ને ક્ષાયદાખરક બનતી હોય, તે વાત ઉપદેશમા પુન પુન પણ કહેવાય, તેમ પુનરૂક્તિનો દોષ લાગે નહિ

દયાભાન આને

એટલે એ વાત કર છુ કે-રૂપાદિ તરફ આકર્ષણ એ ખરાબ છે, એમ તો તમને લાગે છે ને ? પહેલાને માટે તો એમ કહી શકાય કે-અમે રૂપાદિના યોગમા જ સુખ માની ગેકા હતા, રૂપાદિના યોગમા જ અમે સુખ માન્યુ હતું, એથી અમે અત્યાર સુધી રૂપાદિ તરફ આકર્ષિત થતા હતા, હવે અમે મમજી ગયા કે-રૂપાદિ તરફના આકર્ષણે જ અમને પરાધીનતામા નાખ્યા છે, હવે તો મોક્ષ એ જ અમારો પર માદર્શ છે અને સુદેવ-સુશુક-સુધર્મ એ જ અમારે માટે શરણુ રૂપ છે હવે અમને રૂપાદિ તરફ આકર્ષણ ગમતું નથી તમને એ પણ સમજાઈ ગયું છે ને કે-રૂપાદિ તરફ જે આકર્ષણ ને એમાજે ખોટું માને નહિ, તે તો પાપ કયાં વિના રહે જ નહિ ? રૂપાદિ તરફ આકર્ષણ એ પરાધીનતા છે અને પરાધીનતાથી કોઈ પાપ કરે તો તે તિરન્કારને પાત્ર નથી પણ દયાને પાત્ર છે ‘રૂપાદિ તરફ આકર્ષણ એ ખરાબ છે’- એમ બગબર લાગી ગયું હોય અને સુદેવાદિને હેયામા રથા પન કરી દીધા હોય, તે છતાંય આત્મા પાપકર્મથી લેપા એટલે છે એટલે પાપ થાય એ બને, પણ પાપ રસપૂર્વક થાય

નહિ એને રૂપાદિના યોગમા રાખનારો મોહ હોય, તો પણ 'રૂપાદિના યોગમા જ સાચુ મુખ મનાવે' એવો મોહ હોય નહિ, એટલે રૂપાદિનો યોગ તેની પાસે અસંપૂર્ણક પાપ કરાવી શકે નહિ. પોતાની આ સ્થિતિને મગજનારને, જે છવો અજાનપણે રૂપાદિ તરફ આકર્ષાવાના યોગે પાપ કરતા હોય, તેમના પ્રત્યે તિરસ્કારનો ભાવ આવે કે દયાનો ભાવ આવે ? કહો કે-પાપ અમને જરા પણ ગમતું નથી, પણ જેઓ પાપ કરે છે તેમાના ડોઈ પ્રત્યે અમારો તિરસ્કારભાવ નથી, પરંતુ છવ માન પ્રત્યે અમારો મૈત્રીભાવ છે. મા-આધે જે આપ્યું નથી કે આપી શકે તેમ નથી, તે તમને

આ ક્યા આપી શકે

આ બધી વાતોને લક્ષ્યમા રાખીને, હૈયામા બરાબર સ્થિર બનાવીને, રામાયણના પાત્રોની વાતોને સાબળવાની છે. રામાયણની વાતમા સૌથી પહેલા આપણે રામના ચિત્તા મહારાજ શ્રી હશરથની વાત કરવી પડશે તમે જો તમારા હૈયાની સદાઈ કરી લીધી હશે, તો મહારાજ શ્રી હશરથ તમને એક બહુ ઉત્તમ આત્મા જણાશે. હૈયાની સદાઈની પહેલા વાત કેમ કરી ? જે પાત્રના જે જે ગુણોની વાત થાય, તે તે ગુણો આપણા હૈયામા પ્રતિબિમ્બિત થાય એમના જે ગુણો તે આપણા બને એ માટે, એમની વાતને સાબળવાની સાથે સાથે, આપણી પોતાની મનોદશાની વાત પણ વિચારવી અહીં તમારી સામે રામાયણના જે પાત્રો મૂકાવાના છે, તે એમને મહાપુરુષોએ જેવી રીતિએ વર્ણવ્યા છે, તેવી રીતિએ મૂકાવાના છે. શ્રી વીતનગ પગ્માત્માના શામનમા રામાયણના પાત્રોને વર્ણવ-

વામા આધ્યા છે અને એ પાત્રોને એ મહાપુરુષોએ કેવા સ્વરૂપે પ્રદર્શ્યા છે, તે તમારે સાલગવાનું છે, તમારામાના ઘણાએ અત્યાગ મુધીમા આ પાત્રોને ભુલી રીતિએ, ભુલા સ્વરૂપે સાલજ્યા હોય એ બનવાજોગ છે, પણ એ વાતને તમારે તમારા મનમા બાજી ઉપર મૂકી રાખીને, શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના શાસનમા થઈ ગયેલા મહાપુરુષોએ આ પાત્રોને કથી દિષ્ટિએ જોયા છે, તે તમારે માલજવાનું છે જેમણે આ પાત્રોને બીજી દિષ્ટિએ ન માલજ્યા હોય, તેમને તો કાઈ કહેવાનું નથી જે દિષ્ટિએ આ પાત્રોને અહીં વર્ણવાય, તે દિષ્ટિએ તમે આ પાત્રોને જોનારા બનશો, તો તેથી તમને ઘણો લાભ થશે પૂર્વના મહાપુરુષોની કથા, એ રીતિએ ઉપ કારક થાય છે કે-તમો જે રીતિએ છ યા તે રીતિએ છવવાનું આપણને મન થાય અને એથી એ મહાપુરુષો જે રીતિએ દોષોને તજનારા અને શુભોને પ્રગટાવનારા બન્યા હતા, તે રીતિએ આપણે પણ દોષોને તજવાનો અને શુભોને પ્રગટાવવાનો પ્રયત્ન કરી શકીએ આપણે એ મહાપુરુષોને રૂબરૂ જોયા પણ નથી અને એ મહાપુરુષો આપણને રૂબરૂ જોવાને મળે તેમ પણ નથી, પણ એ મહાપુરુષોને જો તમે બરાબર જોગબી શકશો, તો તમને લાગશે કે-આપણને આપણા મા-બાપે પણ જે નથી આપ્યું અને મા-બાપ જેવા મા-બાપ પણ જે આપી શકે તેમ નથી, તે આપણને આ મહાપુરુષોની કથા આપી ગઈ તેમ છે

આ માત્ર નવી ને હું આનો નવી

રામના પિતા શ્રી દશરથ માઆવ્યવાળા હતા. મો. ૧

એવા એક સંન્યના અને વિશાલ પરિવારના માલિક હતા એ કોઈ માસુલી સ્થિતિવાળા માણસ નહિ હતા, પણ અનુકૂળ શબ્દ, રૂપ, રમ, ગમ અને સ્પર્શની વિપુલ સામગ્રીવાળા હતા આવી સ્થિતિમાં પણ, એમની માચી મહત્તા તો એ હતી કે-વિષયમુખની સામગ્રીનો યોગ થયો સુંદર હોવા છતાં પણ, એ મોક્ષના આદર્શને પામેલા હતા, એટલું જ નહિ, પણ એમના હૈયામાં એમણે સુદેવને, સુશુરને અને સુધર્મને સ્થાપિત કરેલા હતા, એટલે કે-એ, યોગની ત્રીજી ભૂમિકાએ જીવનારા હતા મહારાજ શ્રી હથરથ યોગની ત્રીજી ભૂમિકાને પામેલા હોવાથી, વિશાલ પણ સામ્રાજ્ય તેમને પોતાના બતાવી શક્યું નહોતું સામ્રાજ્ય ગણાતું હતું મહારાજ શ્રી હથરથનું, મહારાજ શ્રી હથરથ સામ્રાજ્યનું સચાલન પણ સુયોગ્ય રીતિએ કરતા હતા, છતાં પણ એ એ સામ્રાજ્યના બની ગયેલા નહોતા એમને હોય એ વાત હતી જ કે-‘વસ્તુત આ માફ નથી અને હું આનો નથી’

પુણ્યોદય

જેમ તમારા પુણ્યે ધર તમાફ બન્યું છે, પણ તમાગ મનમાં ખાત્રી છે ને કે-‘ધર માફ નથી !’ ? અવસરે ધર રાજગી જાય, તો તમને કાઈ થાય નહિ ને ? કદાચ હું જ થાય તો ‘હવે મુરદેલી પડશે અને મુરદેલીને સહી લેવાની મારામાં હજી તેવડ આવી નથી’-એ વિચારે હું જ થાય, પણ ‘ધર માફ હતું ને બળી જયું’-એ વિચારે તો હું જ થાય નહિ ને ? ધર કોનું ? તમાફ કે તમને તમારા પુણ્યે આપેલું ? કેટલાકને જગલમાં જન્મવું પડે છે, ઝુપડીના જન્મવું પડે છે, ઠરી

સગવડ કે દાકણ ન હોય એવી જગ્યાએ પણ જન્મવું પડે છે ને તમે ધરમા કે ખગલામા જન્મ્યા, તેનું કારણ શું ? બીજા એના કરતા તમે જરા ઠીક ઠીક જગ્યાએ જન્મ્યા અને ઠીક ઠીક મગવડમા ઉછર્યો, તેનું કારણ શું ? તમારા તેવા પ્રકારના પુણ્યના ઉદયથી જ ને ?

મં ૦ પુણ્યનો હત્ય તો ખરો જ

છો તો હાદ્યા

પસઢગી અમેરિકા પાંડુચત

તમે અહીં જ્યાં આવ્યા છો, ત્યાં પસઢ કરીને આવ્યા નથી, પણ તમારું સ્થાન તમારા પુણ્યે જ પસઢ કરેલું છે તમે તમારે માટેના સ્થાનને પસઢ કરીને આવ્યા હોત, તો તમે જે સ્થાનમા જન્મ્યા છો, તે સ્થાનમા તમે જન્મત ખરા ? કયા સ્થાને જન્મ લેવો-એની પસઢગી છે તમારે કરવાની હોત અને તમારી પસઢગી મુજબનું સ્થાન તમને મળે તેમ હોત, તો તમે કયે સ્થળે જન્મવાનું પસઢ કરન ? કહાય તમે આ અમદાવાદને જ પસઢ કરત નહિ તમારી અત્યાર પહેલાની પસઢગીને, અત્યાર પહેલાની તમારી દૃષ્ટિએ તો, કહાય અમેરિકા જવું પડે, એમ પણ બને ને ? પણ તમે કાર્ડ પસઢ કરીને આવ્યા નથી, એટલે દરેકને જે સામગ્રી મળી છે, તે પોતપોતાના કર્મનુમાર જ મળી છે

આત્માને ઝોળખેવો

મહારાજ શ્રી દશરથને એમના પુણ્યે મોટા સામ્રાજ્યનો યોગ કરાવી આવ્યો હતો એમને મોટા સામ્રાજ્યના માલિકપદે મૂકી દીધા હતા પણ જે મોટા સામ્રાજ્યમા એવી

શક્તિ નહોતી કે-એ સામ્રાજ્ય મહારાજા શ્રી દશરથને પોતાના બનાવી શકે કેમ ? એ સમજતા જ હતા કે-આ માફ નથી આ તો જડ કર્મે આપેલું છે આ, મને આધીન નથી, પણ જડ કર્મને આધીન છે એમની આવી મનોદશા હતી, કારણ કે-એમણે આત્માને ઝોળખ્યો હતો એથી એમણે એક મોક્ષને જ પોતાના પરમ આદર્શ તરીકે નક્કી કરી લીધો હતો એથી આગળ વધીને ‘સુદેવ સુશુર, તથા સુધર્મની જ એક માત્ર ઉપાસનાથી મોક્ષને પામી શકાય’- એવી સમજથી એમણે સુદેવને, સુશુરને અને સુધર્મને પોતાના હૈયામાં સ્થાપિત કરી લીધો હતા એટલે, સામ્રાજ્ય આપુ અક્ષાવતા હોવા છતાં પણ, એ સામ્રાજ્ય એમના હૈયે હતું નહિ બીજી કળાઓ બેકામ બનાવી શકે નહિ

મહારાજા શ્રી દશરથ આવી મનોદશામાં હતા, માટે એમના કુટુંબમાં પણ સુન્દર સરદારોની જમાવટ થવા પામી હતી એથી, શ્રી રામ વગેરેને જે શિક્ષણ મળેલું, તે ઉમદા કેાટિનું મળેલું મોક્ષને પરમાદર્શ તરીકે સ્વીકારનારા અને શુદ્ધ એવા મોક્ષમાર્ગમાં સુનિશ્ચિત મતિને ધરનારા જે કોઈ હોય, તે પોતાના મતાનો અને આશ્રિતોને કોઈ કળા ન શીખવે એમ નહિ, સયોગ મુજબ બધી ય કળાઓ એ શીખવે, પણ સાથે સાથે ધર્મકળા એવી શીખવે કે-બીજી કળાઓ બેકામ બનાવી શકે નહિ, કળા માત્રનું શિક્ષણ ધર્મભાવથી મિશ્રિત હોય સીઓની ચોસક કળા અને પુરૂષની બોતેર કળા કહેવાય છે ને ? સીને ય કળા શીખવાનો નિવેધ નહિ અને પુરૂષને ય કળા શીખવાનો નિવેધ નહિ, પણ બન્નેએ

ધર્મજ્ઞાને તો અવશ્ય શીખવાની

મહત્ત્વી ગોકે ત્યાં મનાનનાનો પાપપાત

ત્યા ત્યા નમાનતા સમજી શકે, ત્યા ત્યા અમે સમા
નતાના વિરોધી નથી પણ પશુપાત્રી છીએ મસારમા ઘર
માડીને જોડેલા મુગલો એવા અપીને રહે કે-એ ય પોતાનું
કદ્યાણુ સાધે અને બન્નેનો મુન્દર અવધાર લોકોને ગીખવા
જેવો લાગે પુરૂષ સીને હલદી માનીને અવગણે અથવા
તો એક-બીજા હલકા-મોટાની વાનધી મારામાની કરે, તે
કાઈ પશુદ કરવા લાયક વસ્તુ નથી શાસ્ત્રોએ પુરૂષની પ્રધા
નતાની જે વાત કહી છે, તે જુદા હેતુથી કહી છે આજે
અમાનતાની વાતો કરનારા તો મોટે ભાગે ખાલી વાનો કરે
છે અને કટવીક વાર તો નિરર્થક અપડે છે સમાનતાની
ખાલી વાતો ક્યાં કરવા કરતા તો, ચોડુ છુવી બતાવવું તે
સાફ જે શાસ્ત્રોએ અમુક દષ્ટિએ પુરૂષની પ્રધાનતા વર્ણવી
છે, તે શાસ્ત્રોએ સ્ત્રી-પુરૂષને માટેની કળાઓ પણ વર્ણવી છે
સીને કળાવિદ્યાન રાખવાનું કદુ નથી

કળાના શિખણનો પરમાર્થ

જે છોકરા-ઠોકરી જર કે ૬૪ કળાઓને મીખી આવે,
તેમના મા-ગાપ તેનને કહેતા કે-‘આ તો શીખ્યા, પણ જો
ધર્મકળા ન હોય તો આ બધું ય નકામું છે’ આ આર્થ દેવની
પ્રધા હતી આજે ધર્મકળાની દરકાર છે ? વેપારી છોકરાને
પેટી ઉપર ક્યારે બેસાડે ? પરલોકને સમજતો થાય, પર
લોકને માનતો ચામ અને પિસા ખાતર અનીતિ કરવી જૂડી
-એવી પ્રતીતિ થાય, તે પતી જ ને ? પેટી કાઈ એવા નાદા-

નને સોપાય, કે જે જે આવે તેને ૨ થે અને નીતિનું ધોરણ બળવે નહિ ? તમે તમારી પેઢી કેને સોપો ? જે તમારા કરતાં પણ સવાયો ઉઠાડીગીર હોય, તેને સોપવો ગમે ને ? આજે આવી વૃત્તિ આવી હોય, તો પણ એ આર્ય દેશની પ્રથા નથી તમારા છોકરાઓ અને છોકરીઓ, દોઢ ઠળા જ ન શીખે-એવું કહેવાય નહિ ગૃહસ્થોએ અજ્ઞાન રહેવું જોઈએ, એવું અમે માનતા નથી અમે તો માનીએ છીએ કે-બધાએ સમજદાર બનવું જોઈએ ગૃહસ્થ તરીકેના જીવનમાં જે જે જોઈએ, તે બધું સ્ત્રી-પુરુષને આવડે, તેનું નામ જ સ્ત્રીઓએ ૬૪ અને પુરુષોએ ૭૨ ઠળાઓ શીખી કહેવાય ને ? જે કાળે જેનો નિર્ણય કરવાની જરૂર પડે, તેનો નિર્ણય પણ વિવેકપૂર્વક કરી શકે અને તેનો અમલ પણ વિવેકપૂર્વક કરી શકે, તે ઠળાના શિક્ષણનો પરમાર્થ છે

ઉસરી ઈચ્છા

ઠળા એ માટે નથી કે-બીજા જે ખરાબ કરે, તેને ગેર વ્યાજબી મનાવે અને પોતે જે ખરાબ કરે, તેને વ્યાજબી મનાવે આજે દેવી મનોદશા છે ? બીજા અનીતિ કરે તો ખોટું કંઈ કહેવા તૈયાર અને પોતે એથી ય લાયકર અનીતિ કરવા તૈયાર નહિતર, જ્ઞાનિઓએ જે હિંમાદિને મહાપાપો કહ્યા છે, તેને તો સ્વકારે પણ માનેલ છે સરકાર પાપને બદલે ગુન્હો ગડે છે જેણે સુખી થાવું હોય, તેણે ગુન્હો નહિ કરવો જોઈએ, એને બદલે આજે મોટો ભાગ એવું 'ઇચ્છે' કે-‘કોઈ ગુન્હો મારી માથે ન કરે’ જ્ઞાનિઓ જે હિંમાદિ અમુકને મહા પાપ માને છે અને જેને સરકારને પણ ગુન્હો

કહેવા પડે છે, તેને માટે ય જેને મુખની ઈચ્છા છે, તેની વૃત્તિ દેવી છે? હિંસાદિ કોઈ પાપ કોઈ મારા પ્રત્યે ન આવરે, એવી જ ને? ખરું જોતા તો, શો વિચાર કરવો જોઈએ? 'બીજાઓ જો મારા પ્રત્યે કોઈ ગુન્હાને આવરે, તો એથી મને જેમ દુઃખ થાય અને મારા મુખમા વિપ્ન થાય, તેમ હું પણ જો બીજાઓ પ્રત્યે કોઈ ગુન્હાને આવડ, તો તેથી તેમને દુઃખ થાય અને તેમના મુખમા વિપ્ન થાય એ માટે મારે કોઈ પ્રત્યે ગુન્હાને નહિ આવરવો જોઈએ' આટલી સમજ, હવે તો તમારામા આવી ગઈ છે, એમ માનું ને? તેર તેર રવિવારો પછી, આટલી આરા તો રાખું ને?

બહેલા સત્તાનો નિષે મા-આપને ખાતરી હોય

તમે તમારા સત્તાને બચાવ્યા પછી, તે પાપનો બીડ બન્યો છે કે નહિ-એ જુઓ છો ખરા? તમારા છેકરો બહીને તૈયાર થઈ ગયો હોય, તે વખતે તમે એને બેસાવીને એમ તો પૂછો ને કે-‘બાલો, અત્યાર સુધી અમે તમને બચાવ્યા, તમને બચાવવા પાછળ ઘણા પૈસા ખર્ચ્યા, અમે અમારી મુશ્કેલીઓને ગણકારી નહિ અને તમને બચાવવાને માટે જરૂરી સગવડો કરી આપી, પણ આ બહુતર મળ્યા પછી, તમે નિર્લેપ થો ક્યો છો? અમે જે કાર્ય તમારે નામે કર્યું છે, તેનો અમારે કર્યો ૫ બજો જોઈતો નથી, પણ એ તો કહો કે-અમે તમને જે બચાવ્યું, તેના પરિણામે તમે કેવું જીવન જીવવાનો નિર્લેપ ક્યો છો?’ આવું કાર્ય તમે તમારા સત્તાનોને પૂછ્યું છે ખરું?

મઠ નાથ

તમને તમારા સત્તાનોના કલ્યાણની આટલી પણ કાળજી ન હોય, તો એના કરતા તો તમે વાઝીયા રહ્યા હોત તો સારૂ થાત, આવો કપકો કોઈ આપવા ધારે, તો તે આપી શકે ને? તમે તો, વાત વાતમાં કહો છો કે—‘અમે અમારા ઠોકરાને ભણાવ્યા’ પણ શું ભણાવ્યું? તમે તો પ્રાય એવું ભણાવ્યું છે, કે જેથી તમને તમારા સત્તાનોને માટે ય વિશ્વાસ નથી નહેતો નહિ તો, ભણાવવા પાછળ ઘણું ખર્ચા પછી, એનો ખાપ સુખે ન સુખે? એને ખાત્રી ન હોય કે—‘મારા દીકરા-દીકરીની ખરાબ વાત કોઈ કરે, એવું મારા દીકરા-દીકરી કરે જ નહિ? એ રૂપ પાછળ શુભામ બને અને અચોક્ક્ય વર્તન કરે, એવું તો ત્રણેય કાળમાં ન બને’ મા-આપ તો ખાત્રીથી કહી શકે કે—‘અમે એમને ભણાવ્યા છે એમને ભણાવવાને માટે લોહીનું પાણી કર્યું છે, પત્નીનાના પેસા ખર્ચ્યા છે અને તકલીફ અમે વેઠી છે પણ એમને વેડવા દીધી નથી, માટે અમારા દીકરા-દીકરી કદી પણ કાર્મ અભુગતું કરે નહિ’ તમને જો આવું શિક્ષણ આપવાની કાળજી નહિ હોય, ‘શિક્ષણનું પરિણામ આવું આવ્યું કે નહિ’—એ જોવાની કાળજી નહિ હોય, તો પછી એ વગર, રામ કે રામના આદર્શને અપનાવનારા પાકી જશે, એમ માનો છો? તમે શક્તિ અને સામગ્રી મુજબ તમારા દીકરા-દીકરીને બીજી બધી કળાઓ શીખવો છો, પણ એક ધર્મકળા શીખવવાનું જ લક્ષ્ય નથી હોતું ને? આર્ય દેશમાં આ લાછન રૂપ છે, ‘પણ ધર્મકળા વિના બધી કળાઓ નકામી, નુકશાન કરનારી’—એવું તમને લાગ્યું હોય તો ને?

ગમે ત્યાં મરૂ તો ય મન મારી પાસે છે

શ્રી હશરથ મહાગજને, પોતાના સત્તાનો પ્રત્યે મહા

વિશ્વાસ હતો. રાજ્ય ઉપર બેસવા છતાં પણ, મારા સતા
 નોને રાજ્ય નહિ ખાઈ જઈ શકે, તેવી તેમને તમના સતા
 નોને માટે ખાત્રી હતી તેમને રાજ્ય પણ ન ખાઈ શકે અને
 તમને તમારૂં ઘરેય ખાઈ બાય, એમ પણ બને સુપડી જેવા
 ઘર હોય, પણ જો એમા મમતા હોય, તમારામા વિવેક ન
 હોય, તો એ તમને ખાઈ જઈ શકે જેના હેયામા વિવેક
 રૂપી હીપક પ્રગળ્યો હોય, તે તો એમ કહી શકે કે-‘આ
 ઘર મને ખાઈ જઈ શકે તેમ નથી જે ઘર મારૂં ગણાય છે,
 જેમા હું રહું છું, તેની એક છટ પણ એવી નથી કે જેની
 મને મમતા હોય મને તો ખબર છે કે-આવા ઘર તો આજ
 સુધીમા મેં ઘણાંય મળ્યાં છે ને ઘણાંય મૂક્યા છે આ ઘર
 પણ મારે મૂકવાનું જ છે-એની મને ખાત્રી છે, માટે મને
 આની મમતા નથી મરણ બલે કાલે આવવાનું હોય, તેને
 બદલે આજે આવે હું મુઝાઉં તેમ નથી’ મરણ વાઈ એમ
 જોડાવ્યું આવનું નથી, પણ મન કેવું હોય ? વિવેકી તો
 કહે કે-‘હું ગમે ત્યાં મરું એ બને, આ ઘરમા જ મારૂં મરણ
 થશે-એવું કહી શકાય નહિ, હું ગમે ત્યાં મરું, પણ મારૂં
 મન બીજે જ્યાંય નથી, મારી પામે જ છે’ આવું સ્વાતન્ત્ર્ય
 કેવું ભોગવી શકે ? જેણે મોક્ષને પોતાના પરમાર્થ તરીકે
 સ્વીકારી લીધો હોય અને મોક્ષને પામવાના હેતુથી જેણે
 સુદેવને, સુશુરને અને સુધર્મને જ મર્મરિત બની જવાનો
 નિર્ણય કરીને એ નિર્ણયનો જેણે પોતામા અમલ કર્યો હોય
 તે ! સસારમા હોવા છતાં પણ અને સસારને સેવવા છતાં પણ,
 મારે માટે ઉપાસનાને યોગ્ય સુદેવ, સુશુર અને સુધર્મ સિવાય
 કાંઈ જ નથી, એવું જેના હેયામા ઉગ્યું હોય તે !

કમળની જેમ નિર્લેપ રહેવું જોઈએ

ધર્મકળા, એ શું નુકશાન કરનારી ચીજ છે ? ધર્મકળા, એ તો એક એવી કળા છે કે-એ કળાને જે પામે, તેને બરાબર લાગ્યા કરે કે-જગતમાં જે રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને શબ્દ આદિ દેખાય છે અને અનુભવાય છે, તેમાંના કશામાં લેપાવા જેવું નથી જો હું આમાંના કશામાં પણ લેપાઉં, તો હું કદાચ માનવ મીઠી જાઉં ! આટલું સમજવા છતાંય, એને રૂપાદિની સાથે રહેવું પડે એ બને, પણ રૂપાદિની સાથે એ રહે કેવી રીતે ? કમળની માફક નિર્લેપ ! કમળ ભગવાનની મૂર્તિ ઉપરે ચઢે અને રાજના મસ્તક આદિ ઉપરે ચઢે, તે શાથી ? જેમાથી જન્મ્યું ને જેનાથી ઉછર્યું, તેનાથી નિર્લેપ રહે, એ માટે ને ? કમળની ઉત્પત્તિ કાઠવમાંથી થાય અને પાણીથી એ વધે, પણ કમળ એ જાયથી ઉચે રહે એના ઉપર એ પાણીના ટીંપાને પણ પડવા ન દે અને પડે તો ટકવા ન દે તેમ, તમે પણ કયા કારણે જન્મ્યા છો ? કર્મ રૂપ કાઠવના કારણે જ જન્મ થાય છે જન્મ્યા પછી વધ્યા છો શાનાથી ? ભોગ રૂપ પાણીથી ! છો કયા ? કર્મ રૂપ કાઠવથી ને ભોગ રૂપ પાણીથી નોખા રહેવાની જ તમારી ઈચ્છા છે ને ? મહારાજ દશરથ આવા હતા રૂપાદિની સાથે રહેવા છતાં પણ, હૈયાથી એ એનાથી નોખા ને નોખા હતા તમારે પણ રહેવાનું છે રૂપાદિ પાચના મોગમાં જ, પણ હૈયેથી નોખી તો ખરા ને ? રૂપાદિ પાચ આવે, તો ‘મારૂં છે તે મારી પાસે આવ્યું’-એમ થાય નહિ અને રૂપાદિ પાચ જાય, તો ‘મારૂં હતું તે ગયું’-એમ થાય નહિ, કેમ કે-‘એ મારૂં

નથી, કર્મને આધીન છે '—એવી તમને ખબર છે ? છોકરા
 ગમે તેટલું બહુવા છતાં પણ, જો રૂપાદિ પાચના આકર્ષણમાં
 ભૂલે. ન પડે—એવી ખાત્રી ન થઈ હોય, તો તેને તમે પેટીએ
 બેસાડો નહિ કે એવી ખાત્રી વિના છોકરીને કોઈને ઘરે મોકલો
 નહિ, કેમ કે—એવો છોકરો પેટીએ બેસે તો પેટીને બગાડે
 અને એવી છોકરી પારકે ઘરે જઈને જોના ઘરને બગાડે !
 આવો વિચાર તમારે માટે રાખી શકાય તેમ છે ? રૂપાદિના
 આકર્ષણમાં તણાણુ એ સાર નથી, એટલું તો તમને લાગે
 છે ને ? રૂપાદિના આકર્ષણમાં તણાવામાં જે આનંદ માને, તેનો
 સસાર સુધરે નહિ

રોજ નેજ પ્રગતિ ધાય—એવું જીવન છે ?

આ પાત્રોમાં ઉંચામાં ઉંચી કક્ષાના જીવનની વાત તો
 બ્યારે આવશે ત્યારે ખરી, પરંતુ હાલ તો આ પાત્રો યોગની
 ત્રીજી ભૂમિકાએ જીવનારા હતા, એટલે ગૃહસ્થપણમાં જીવ
 નારા હતા, એ દિગ્ધિએ વાત ચાલી રહી છે આથી, મુખ્યત્વે
 ગૃહસ્થાવાસમાં કેમ જીવવું જોઈએ—એ વાત આવે અને એથી
 તમારા સસારની પણ ઘણી વાતો આવી જાય આ રીતિએ
 વર્ણવાતા આ પાત્રો દ્વારા પણ, આર્ય દેશના ગૃહસ્થાવાસમાં
 જે ખરાબી આવી ગઈ છે, તેને પ્રગટ કરી શકાય અને સારી
 સ્થિતિ કેવી હોવી જોઈએ, તેની વિગત પણ અમુક અંશે
 તમારી સમક્ષ મૂકી શકાય, તો તે તમને સીધી સ્પર્શનારી
 વાત ગણાય ને ? તમે જાલે અત્યારે કદાચ યોગની પહેલી
 ભૂમિકાએ પહોંચી શકો તેમ ન હો, પણ તમને એટલું ય
 યાય કે—'મારે મારા આત્માને યોગની બીજી ભૂમિકાએ

નાચતો જોયો છે ? મોર કળા કરે અને એનું મોહુ તમારા મોહા તરફ હોય ત્યારે તો એ બહુ સુંદર લાગે, પણ એ જ્યાં નાચતા નાચતા પૂઠ ફરવે, એટલે એ કેવો દેખાય ?
મો નાગો

રૂપાદિના યોગમા મુખ માનીને રૂપાદિના રાગમા આનંદ માનનારા જે માણસો, એવા આદિની વાત કરે છે, એ વાત મોર નાચે ને પૂઠ નાગી દેખાડે, એના જેવી જ લાગે છે. આર્ય દેશમા તો ઉત્તમ કુળો જ ઉત્તમ શિક્ષણસંસ્થાઓની

મરમ મારતા હતા

‘ એક બાઈ ચીટ્ઠી મોકલાવીને એમ પૂછે છે કે- ‘કયારથી રાજાના વખતમા ધાર્મિક કેળવણીની પ્રથા હશે કે નહિ ? ’ એમ તો માનીએ છીએ કે-ઉત્તમ કુળો, એ જ ઉત્તમ કોટિના શિક્ષાના પ્રાથમિક સ્થાનો ગણાય તમે તો સ્કુલ, કોલેજ એ વગેરેને જ શિક્ષણસંસ્થાઓ માની લીધી છે ને ? એ મસ્થાઓ તો ભાષાશાન આપે આડી અવળી વાતો, જેવી કે ઇતિહાસ, ભૂગોળ, એ વગેરેનું જ્ઞાન ત્યાં અપાય પણ આપણે જે શિક્ષણની વાત કરી રહ્યા છીએ, તે તો આ આર્ય દેશના ઉત્તમ કુળોમા છોકરે જ્યારથી માતાના ગર્ભમા આવે, ત્યારથી અપાતુ હર્તુ છોકર આ મનુષ્યગતિમા આવીને સૌથી પહેલું કયા રહે ? કહો ને કે-માતાના પેટમા એ માટે તો સુતાન પેટમા આવે ત્યારથી બાઈએ કેમ જીવવું, તેનું પણ શાઓમા વિસ્તારથી વર્ણન કરાએલું જ ગર્ભવતી બાઈએ બહુ ઉચેથી જોલવાનું ન હોય, ઝઠપથી ચાલવાનું ન હોય, હર્ષના કે શોકના આવેશમા આવી જવાનું ન હોય, ખરાબ વિચારો કરવાના ન

હોય, ખરાબ વાતો કરવાની ન હોય, કુચેષ્ટાઓ કરવાની ન હોય-એ વગેરે ઘણી વાતો ઠહેવાઈ છે કેમ ? એટલા માટે કે-હવે જોખમદારી માત્ર પોતાની જ નથી, પણ, પેટમા જે થીજે છવ આખો છે, તેની પણ પેટમા એક જ છવ આવે, એવું પણ નિશ્ચિત નથી જે થ આવે, ત્રણે થ આવે કે વધારે થ આવે આ વાતને આમ નહિ માનનારાઓ પણ, એવી વાત છાપામા આવે એટલે માને આર્થ દેશમા તો ઉત્તમ કુળો જ ઉત્તમ શિક્ષણસરથાની ગરજ સારતાદતા પેટમા ગતાન આવે, એટલે માતા સમજી જતી કે-હવે મારી જોખમદારી વધી ગઈ એને ખબર હોય ને કે-હુ જે કાંઈ પણ જોહુ, સામજી, વિચાર અને ચેષ્ટા આદિ કરી, તેની છાપ તેના સસ્કાર, ગર્ભમા જે રહેલ છે, તેના ઉપર પડે છે' માતા બહુ મારી હોય અને ગર્ભમા પણ જો ઉત્તમ સસ્કારો પડે, તો ગર્ભમા રહેલ પણ બાળક, જેમ ઉમરમા વધે, તેમ તેના ગર્ભના હુ અને એ જૂની જાય જેમ લમને આ બધી વાતો સાબળવી સારી લાગે છે અને આ સાબળવામા રમ આવે છે, તો ગરમીનું હુ ખ બૂલાઈ જાય છે ને ? આવી રીતિએ, ગર્ભમા જો બાળકને મુન્દર સસ્કારો મળ્યા હોય, તો એ જન્મે ત્યારે કેટલો બધો તૈયાર થઈ ગયેલો હોય ?

રમો છો કે રમાડો છો ?

પત્રી એ જરા મોટો થાય ને બાપને હાથમા લેવા જેવો થાય, ત્યારે બાપ પણ સમજે કે-જે વખતે મારા હૈયામા ખરાબ વિચારોનો પ્રવાહ ચાલતો હોય, તે વખતે મારે આને હાથમા નહિ લેવો જોઈએ' આ માટે છોકરાને

હાથમા લેવાનો ? તમને ગમે, એ માટે ને ? બાળકને તમે હાથમા લો છો, તે તમે રમવાને માટે કે એને રમાડવાને માટે ? ક્યુ બાળક તમને રમાડવું ગમે ? વજનમા ભારે હોય તે કે હલકું હોય તે ? સુંવાળું હોય તે કે ખરબચડું હોય તે ? હસતું હોય તે કે રોતું હોય તે ? સ્વચ્છ હોય તે કે મેલું હોય તે ? એમા પણ ઘણી વાતો છે. મોટેભાગે તો, તમે તમારા પોતાના જ આનંદ ખાતર એને રમાડો છો, એટલે એને રમાડતા નથી પણ તમે રમો છો અને એથી જ તમને હલકું, સુંવાળું, હસતું ને સ્વચ્છ છોકરૂં ગમે છે. આજે તો તમે જે રીતિએ તમારા છોકરાને રમાડો છો, તે રીત પણ ગજબની છે કદાચ એમ પણ કહેવું પડે કે—જેમ તમે ખરેખર તમારા મા-બાપના નથી, તેમ તમે તમારા છોકરાના ય નથી છોકરાને કેમ રમાડાય ? છોકરાને શા માટે રમાડવાનું ? એમા જેમ એના શરીરને અંગેની કાળજી હોય છે, તેમ એમા સસ્કારને અંગેની કાળજી પણ હોય છે ! એ ખ્યાલ જોઈએ કે—‘બાળકને જે સારા વિચારથી હાથમા લેવાય, બાળકને હાથમા લઈને જે સારા વિચારો કરાય અને એની પાસે સારા શબ્દો બોલાય, તો એથી એનામા સારા સસ્કારો પડે ! તમે બાળકને રમાડતા શુ શુ વિચારો છો અને શુ શુ બોલો છો ? એ બાળક બાલ્યકાળમા મરે, એમ પણ બને કે નહિ ? તમે ખોટા સસ્કારો નાખ્યા હોય, એમા તે બાલ્યકાળમા મરે ને દુર્ગતિમા બંધ, તો એ પાપ તમારૂં ખરૂં કે નહિ ? તમે બાળકને રમાડતી વખતે, શા શા ગાડા કાઢો છો ને શા શા ગાડા કરો છો, એ બોલાય એવું છે ? એ વાત મારે બોલવી પડે નહિ, એ જ સારૂ છે !

‘સોટી વાગે ચમ ચમ અને વિવા આવે ઘમ ઘમ’-એનું
કહેનારાઓ શુ મૂર્ખા હતા ?

તમારે ઘરે જે કોઈ જીવ આવે, તેની જવાબદારી તમારે શિરે પડે છે એ જવાબદારીને તમે સમજતા નથી, એ વાત જુદી છે એટલે મૂળ તો કુળો એજ પહેલી કક્ષાની શિક્ષણ સંસ્થાઓ છે અહીં જેને સાત શિક્ષણ અને ચાર સંસ્કાર મળે, તેનું ભાવિ મોટે ભાગે ઉજળું અને માતા વગેરેએ તો ઉત્તમ શિક્ષકનું કામ પણ કરવાનું હોય છે જે એના ગર્ભમાં આવે, એને એ ઉત્તમ શિક્ષણ આપે એ જન્મ્યા પછી માતાની સાથે પિતા, વડિલો વગેરે પણ શિક્ષણ અને સંસ્કાર આપે મતાનને આટલું તૈયાર કયા પછીથી આકાં, અક્ષર, ભેડણી, શબ્દો અને ભાષા આદિનું શિક્ષણ લેવાને માટે નિશાળે મોકલે પહેલા તો એણે હાલુ જે-બાળક નિશાળેથી ઘરે આવે, ત્યારે માતા આગળે ઉભી જ હોય પહેલું જ પૂછે કે-‘બાલો, આજે શું શું શીખ્યા ?’ છોડો કહે ત સામળે અને એમા કાંઈ ખરાબી લાગે તો તે કાઢી નાખે એમ બાળકને નવટાવીને, એના હૈયામાં પડેલું ઝેર કાઢી નાખે ને પછી એને ઘરમાં લે અને ખવડાવે-પીવડાવે આજની શિક્ષણની સંસ્થાઓ અને એમા કામ કરતા બાડુતી શિક્ષકો, ખરેખર જે શિક્ષણ અપાવું જોઈએ-આત્માના કલ્યાણને માટે જે શિક્ષણ અપાવું જોઈએ, તે આપી શકે એમ માનો છો ? આજે શિક્ષકો કહે છે કે-‘કરીએ શુ ? કોર્સ બહુ વધી ગયો ચોપડીઓ વધી ગઈ એજ પૂરું થતું નથી, ત્યાં બીજે કયા ધ્યાન આપીએ ?’ આજે તો, નિશાળોના શિક્ષણની પદ્ધતિમાં પણ મોટું પરિવર્તન આવી જવા પામ્યું છે.

પહેલા, એક વર્ગના શિક્ષણનો જોતો એક શિક્ષક ઉપર રહેતો. આજે તો પ્રાય એક આખો, થોડું શીખવ્યું—ન શીખવ્યું ત્યાં એ જાણ ને જીજ્ઞાસા આવે એમા જો વેધ શિક્ષક જરા નબળો લાગે, તો છોકરાઓને હુર રે બોલાવતા પાંચ વાર નહિ શિક્ષક શીખવતા હોય, ત્યારે કેટલાક તો ઠૂકા કરતા હોય પાછા આજના કાયદા કેવા ? શિક્ષકથી વિદ્યાર્થીને મરાય નહિ પહેલા તો જેમ રમાડતા, ફાસલાવતા, તેમ મારીને પણ શીખવતા ને સુધારતા કહેવાતું કે—‘સોટી વાગે થમ થમ અને વિદ્યા આવે ઘમ ઘમ’ શું એ ‘સોટી વાગે થમ થમ અને વિદ્યા આવે ઘમ ઘમ’—એવું કહેનારાઓ, માવ મૂખો જ હતા ? આજે તો શિક્ષક શિક્ષા કરે, તો છોકરાના મા-બાપે ય તેનો વિરોધ કરે પહેલાના શિક્ષણની એ અમર હતી કે—માત્ર બે ચોપડીને ભણેલાનો વ્યવહાર પણ જુઓ, તો ય છક થઈ જાવ અને આજના ધાવીમ ચોપડી ભણેલાના ય અમુક જગ્યાએ વાત કગવા જતા પગ ધુને મેટ્રીક ભણેલાને નામું આવડે નહિ બ્યાજ કાઢતા પણ આવડે નહિ ‘બાગ પચા કેટલા ?’—એમ પૂછે, તો કદાચ એવા ય નીકળે કે—પાચ હુકશ, કશનું મીડું ને વધા આવી એક, પાચ એક પાચ ને એક વધા ઉમેરતા થાય છ, એમ ગણીને સાઈક—એવો જવાબ કહે આ તો સામાન્ય દાખલો છે વાત એ છે કે—આકેય પૂરા આવડે નહિ પહેલાના ભણેલાઓ આક કડકડાટ બોલી જાય પહેલાનું ભાષાકિંતુ શિક્ષણ પણ સાર હતું, તેનું કારણ ? પહેલા તો શિક્ષકને આવતા જુએ ને વિદ્યાર્થીઓ ઉભા થઈ જાય શિક્ષક બેસવાનું કહે નહિ ત્યાં સુધી ઉભા રહે અને શિક્ષક બેસવાનું કહે તે પછી ય નમ-

મકાર દયા વિના એતે નહિ બલુતા ય વિનયનો પાર નહિ
શિક્ષક ગમે તેણુ કામ બતાવે, તે ય શ્રીમત ઘરનો વિદ્યાર્થી
પણ તે વિનયથી કામ કરે વિદ્યાર્થીઓના મા-બાપ પણ કહે દે-
'આ તો વિદ્યાર્થી કહેવાય, પૂજ્ય કહેવાય' પોતે માન બાળવે
ને છોકરાને માન બાળવા શીખવે આને તો કહે કે-'પગા
રદાર છે' પછી એ ય શું કરે? એને સજાવવાની ચિન્તા
કેટલી હોય? પગાર લે માટે પાઠ કરાવવાની કાળજી નાખે
કે બીજુ કાંઈ? આને તો એણુ પણ બનતું સમજાય કે
કે-શેઠીયાનો છોકરો નાપાત્ર થાય તો ય ઉપર ચઢાવે કેમ?
એને મગતા હોય ને? અનીતિની શરૂઆત આમ મૂળ
માથી વાય, તો પરિણામ કેવુંક આવે? હવે લગભગ બધે
બૂનો પડવા લાગી છે કે-'જાતાઓમા સારા માણસો જોઈએ'
આટલું મજગી ગયા પછી, એકદમ સારા માણસો કયાથી,
સ્વર્ગમાથી આવવાના છે? હવે તો સુધારો કરવાને માટે
ઘણી મહેનત કરવી પડશે અને તે મહેનતે ય યોગ્ય પ્રકારે
થશે તો ને?

આજની મા ઈશ્વરને હુમ્મન કહે

આગળની વાત જ જુદી હતી જાગી શિક્ષણસરવાળો
તો ઉત્તમ કુટુંબ પોતે જ હતા ખરી ને પહેલી શિક્ષિકા જ
માતા ચોપડીઓ ન બાણાવે એમ નહિ, પણ બધું બહુતર
સારા રૂપે પરિણમે-એણુ શિક્ષણ પહેલેથી જ અપાતું ખરૂ
શિક્ષણ આપતા અથવા તો બચ્ચાને કેમ કેળવવા, તે તો
માને જ આવડે ને? પરલોકનું જ્ઞાન આપણું, પરલોકને સુધા
રવાને માટે કેવા બનવું જોઈએ-એના સરકારો આપવા, એ વગેરે

તો મુખ્યત્વે માતા અને પછી પિતા આદિ વડિલો જ કરે ને ? આજની માતા આવું કરે ? ભણેલી હોય, પણ નાસ્તિક હોય તો શા મસ્તકાર આપે ? એ તો ઈશ્વરને હમ્મખગ કહે ‘ઈશ્વર છે કયા ?’-એમ કહે તમારા મા ને બાપ કયા, તે તમે કેના કહેવાથી માન્યુ ? માએ કહ્યું કે-‘હું તારી મા અને આ તારા બાપ’ માટે તમે માની લીધું કે-‘આ મારી મા છે ને આ મારા બાપા છે !’ આમ આપણે જો મા-બાપની કહેવી વાતને માની લઈએ, તો મહાપુરુષોની વાતને માનવામાં વાધો શો ? આજે તો મહાપુરુષો, કે જેઓ કેવળ ઉપકારબુદ્ધિથી મહા પશ્ચિમને શાસ્ત્ર ગ્રંથી ગયા, તેમની વાતમાં પહેલેથી જ શંકા ! કહેશે કે-‘શી ખબર ?’ એ વાતને સમજવાનો પ્રયત્ન કરે નહિ અને વગર સમજ્યે એ વાતને ખોટી કહી દેતા અચકાચ નહિ હવે તો ભણતરની ચોપડી એમાથી ઈશ્વરનું નામ કાઢી નાખવાની જ યોજના આવી રહી છે જોનારા કહે છે કે-‘ઈશ્વરનું નામ જ માણસને જાડો બનાવે છે’ ઈશ્વરમાં નહિ માનનારા દેશેને પણ, જ્યારે આપત્તિકાળ આવે છે, ત્યારે ઈશ્વરને યાદ કરવો પડે છે અને ઈશ્વરને માનનાર દેશમાંથી ઈશ્વરનું નામ ભૂતાર્થ બાધ, એવી પેગંબીઓ થાય છે ! હીટલર અને મુનોલીની જેવા પણ, જ્યારે યુદ્ધનો રંગ બદલાઈ ગયો હતો અને કોણ જીતશે-તે કળી શકાતું નહોતું, ત્યારે લગભગ એવું બોલ્યા હતા કે-ઈશ્વર જેના પક્ષમાં હશે, તે જીતશે એ કાંઈ અસ્તિત્વે હતા ? ઈશ્વરમાં માનનારા હતા ? આગ નાસ્તિકોને પણ જ્યારે ઈશ્વર જેવું કાર્ષક છે-એમ માનવું પડ્યું, ત્યારે તમે તો એવા બાગ્યશાહી છો કે-તમને ઈશ્વરનું નામ માતાના પેટમાં આવ્યા

ત્યારથી સાબળવાને મળ્યું છે પરમાત્મા કેને મનાય અને કેને નહિ, તે વાત જુદી છે, પણ ‘પરમાત્મા છે’-એવું તમે ક્યારથી બાણો છો? ગર્ભમાય બાળકને સબળાય છે ને સસ્કારો પડે છે તમે જો તમારા છોકરાઓને, એ ગર્ભમા આવે ત્યાંથી, સારા સસ્કારો પાડવા માટે, તે છોકરાઓ પ્રાય સારા જ પાડે

તમે ને શિક્ષકો જરા ડાહ્યા બનો તો-

તમે કહેશો કે-મહારાજ હથરથનો કાળ બહુ સારો હતો. અમે ય કહીએ છીએ કે-એ કાળ બહુ સારો હતો, પણ હજી ય જો તમારે સારા બનવું હોય અને મતાનોને સારા બનાવવા હોય, તો શું ખગળ કાળ છે? તમે જો જરાક ડાહ્યા બની બાવ, તો હજી આ કાળ કાંઈ એવો ખરાબ નથી કે-મતાનો નારા ન જ નિવડી શકે શિક્ષક તરીકેનો ધધો કરનારાઓ પણ જો જરા ડાહ્યા બની બાવ અને વિચાર કરે તો ફેર પડે ‘અમે નમીબદાર છીએ કે-પારકા છોકરાને પગાર લઈને પણ સુધાન્વાની અમને તક મળી છે, અમારે પગાર લેવો પડે છે ત વાત જુદી છે, પણ આ રીતિએ અમને અનેકોના અનેક છોકરાઓને શિક્ષણ ને સંસ્કાર આપવાની તક મળી છે, તે અમારું મહાભાગ્ય છે’ આવું જો શિક્ષકો સમજી બાવ, તો શિક્ષકો પણ જરૂર સુવરી બાવ શિક્ષકોને પોતાને એમ લાગવું જોઈએ કે-‘આજવિકાને માટે મારે ગમે તવો ધધો તો કરવો પડત, પણ હું બાગ્યશાવી કે-મને આવો ધધો મળ્યો ખરાબ ધધાથી હું બચી ગયો અને મને આજવિકાના સાધન તરીકે પણ અનેકોને સુશિ-

જણાવે, એવા વર્ગો છે ? કંલેજ છોડી, ત્યારે કહે છે ને કે-
 પાસ થયા તે બહુ સારું કર્યું ? પણ તમે શા માટે પાસ થયા
 અને હવે તમે શું કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે-એવું પૂછે, બાલે
 અને પછી જણાવવા ભેગું જણાવે, એવું છે ? આને કેળ
 વણીની બાબતમાં વર્ષો થયા વિમાસણ ચાલી રહી છે, વિચાર
 રહ્યાઓ થઈ રહી છે, પણ હજી નિકાલ નથી આવ્યો કેમ ?
 મૂળની ખામી તરફ હજી ભેઈએ તેવું લક્ષ્ય પણ ગયું નથી
 ખરું શિક્ષણ સૌથી પહેલાં કેણું આવે ? માતા, પિતા અને
 વહિવેલો પછી શિક્ષકો ભાષા વગેરે શીખવે અને મા-બાપે
 આપેલા શિક્ષણને પુષ્ટ બનાવે. પૂર્વકાળમાં એવી શિક્ષણ
 સંસ્થાઓ હતી આને કાઈ એવી શિક્ષણસંસ્થાઓ સ્થપાય,
 એ શક્ય છે ? એટલે, આને તો જેને જેને લાગે, તેણે તેણે
 પોતે જ પોતાથી શક્ય એટલો પ્રયત્ન કરવાનો રહે છે પોતે
 સુધરવું, એ જ સૌથી પહેલી જરૂરી વાત છે
કોધાદિ તમને આધીન કે તમે એને આધીન ?

રામાયણના પાત્રોમાં સૌથી પહેલી વાત શ્રી હથરથની
 લીધી મહારાજા હથરથને તો તમે જોખળી લીધા ને ? એની
 માથે, તમને તમારી દશાનો ખ્યાલ પણ આવી ગયો ને ?
 મહારાજા હથરથ મોટા રાજ્યના માલિક હતા મોટા રાજ્યના
 એ માલિક હતા, માટે એમણે એને સલાહજી ખરું, પણ
 એમણે પોતાના મનને રાજ્યને આધીન બનાવ્યું નહિ રાજ્યની
 આધીનતા ન આવી બલ, એવી સુંદર મનોવૃત્તિને ધરનારા
 એ હતા એથી એમણે એમના કુટુંબને એવું તૈયાર કર્યું
 હતું કે-કઠાચ ગમે તેવી સ્થિતિ ઉભી થાય, તો પણ તેથી

‘હવે કેમ થયે?’-એવી ચિંતા કરવી પડે નહિ કારણ? મોક્ષના પરમાદર્શને એ પામેલા હતા અને એમણે પોતાના હૃદયમાં મુદ્રવને, મુગુરને અને મુધર્મને સ્થાપિત કર્યા હતા મોક્ષનો આદર્શ અને હૃદયે મુદ્રવાદિ, એટલે ગમે તેવા શબ્દા દિના યોગની પણ એમને જાદુ અસર થતી નહિ એમણે, સસારમાં રહેલું પડેલું માટે વિષયોના ભોગાદિ ઠરેલા, પણ કમળ માફક નિર્લેપ સ્ત્રીને કરવાની કાળજી રાખેલી સયો ગવથાત્ રહેલા, એટલે એના રાગમાં નહિ રગદોળાએલા અને એથી એમણે ક્રોધાદિની પરાધીનતાને લગભગ દૂરની દૂર રાખેલી હવે તો તમારું મન પણ શબ્દાદિ વિષયોના રાગમાં રગદોળાએલું નહિ હોય ને? એટલે, ક્રોધાદિને પણ તમે પરવશ નહિ હો ને? આવા પાત્રોની વાત કરવી છે, એટલે તમે અત્યાર મુધી ગમે તેવા હશે, તોય હવે તો એ રાગને તમે ખખેરી નાખવાના ને? ક્રોધાદિને પણ નોકર તરીકે રાખીને જીવવાનો પ્રયત્ન કરવાના ને? ક્રોધાદિ તમારા નોકર અને તમે એના માલિક, એમ? તમને કરવાની જરૂર લાગે ને તમે ક્રોધાદિ કરો તે વાત જુદી છે, પણ તમે એને આધીન નહિ ને? ક્રોધાદિ કરો તો તમે કરો, પણ એ તમારી ઉપર જોર કરી જાય, એમ તો ન બને ને? તમે શબ્દાદિ વિષયોના રાગની તુકથાની અનુભવી છે કાર્ઠ? શબ્દાદિ વિષયોના રાગને મુખનું ઢાલું માનવાથી, કેટલું તમે દુ ખ ભોગવ્યું છે, તે જાણો છો?

નિરાગની ચાહી

મહારાજ દશરથ રાગી હતા, પણ રાગમાં રગદોળા

એલા નહોતા, એટલે એ રાગી છતાં પણ વિગગી હતા એમને રાગ હતો, પણ એ રાગને એમણે પોતાને આધીન જેવો બનાવી દીધેલો. એના ઉપર એમણે વિરાગની ચોક્કી મૂકેલી તમારા રાગ સામે વિરાગની ચોક્કી છે? ચોક્કી ન હોય, તો તે ઉભી કરવી છે? આ તો મહત્તનો, વગર ધગારનો નોકર છે સદા સાથે રહે એવો, જે કોઈ પોતાના રાગ ઉપર વિરાગની ચોક્કી મૂકી દે, તેને દેવ દહાડી શકે નહિ, માન મુઝવી શકે નહિ, માયા ઠગી શકે નહિ અને લોભ લલચાવી શકે નહિ. જો આ સ્થિતિ આવી જાય, તો આત્મા ઘણી ઉંચી કક્ષાએ પહોંચ્યો કહેવાય. પછી, એને ઉત્તરોત્તર ઉંચી કક્ષાએ પહોંચવું સહેલું.

વીતરાગ બનવાનો આદર્શ મણવ બને

મહારાજ દશરથ, એ સ્થિતિવાળા હતા આવા એ હતા, માટે એ શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની સેવામાં પણ રક્ત રહેતા હતા એમાં, એક વાર જે પ્રસંગ ઉપસ્થિત થવા પામ્યો છે, તેની આપણે વાત કરવી છે એ પ્રસંગ શાથી ઉપસ્થિત થયો અને કયાથી ઉપસ્થિત થયો, એ વગેરેની વાત વિગતથી કરવા જેવી છે એ પ્રસંગને લાવવાની આ ભૂમિકા છે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના સેવકને, શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની ભક્તિ, રાજ કરવી ગમે કે કોઈક દહાડો કરવી ગમે? તમે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની ભક્તિ રાજ કરો છો? રાજ જે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની ભક્તિ કરે, તેની સામે શ્રી વીતરાગ બનવાનો આદર્શ કેટલો બધો સજીવ બન્યા કરે? અને એથી એનું હૈયું કેવું નિર્મલ બન્યું રહે? રામાયણમાં રામે જે સારું વર્તન

બતાવ્યાનો, લક્ષ્યે જે સાઈ વનન બતાવ્યાનો, બરતે જે સાઈ
વર્તન બતાવ્યાનો અને કુદુબે જે સાઈ વર્તન બતાવ્યાનો
ઉત્તેખ છે, તે બધાનો મથ મુખ્યત્વે દશરથને કાળે જાય
છે, કારણ કે-એ સૌના જાપ અથવા માલિક અથવા ધણી
હતા અને એથી એ બધામા એમની છાયા આવી છે મહારાજ
દશરથને ઓળખવાથી, ધરનો-કુદુબનો વઠો કેવો હોવો
જોઈએ, તેનો મુન્દર બોધપાડ મળી શકે તેમ છે કોઈ વાત
ઉતાવળે કહી નાખવાની જાવના નવી જા તો રામાયણ છે
ને રામની રામાયણ છે આમાથી તો ઘણી વાતો નીકળે,
એટલે વાતની ઉતાવળ કુર્ચ કામ ચાલે નહિ જુડી રામાયણના
જે પાત્રોને રજૂ કરવા છે, તે પાત્રોને તમે ઓળખવા ધારે
તો તમને બરાબર ઓળખાય, એવી રીતિએ રજૂ કરવા છે
તમને એ ય ઓળખાય ને તમે ય ઓળખાવ, તો કીક થાય
ને ? લસોટીને પાવાની હવા, વધારે લસોટીને પવાય તો તે
સારી અસર કરે ને ? તેમ દરેક પાત્રને કીક કીક વર્ણવીને વાત
થાય, તો તે હૈયામા બરાબર પેમી જાય

આનસજા યોગી

આજે તમે દશરથને ઓળખ્યા ને ? દશરથ એટલે
મસારમા બેઠેલા, રાજ્યગાદી ઉપર બેઠેલા અને તેમ છતા
પણ અનાસજા યોગી મસારમા રહેવા છતા ય, અનાસજા
ભાવે રહેલા શાથી ? મોક્ષને પરમાદર્શ તરીકે નક્કી કરી
લીધેલો અને એ માટે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માને હૈયે સ્થા
પેલા શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના એ સેવક હોઈને, શ્રી વીત
રાગ પરમાત્માની એ રોજ બક્ષિત કરતા હતા એમા, એક

વાર એમણે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની બહુ ઉચ્ચ કોટિની બક્ષિત કરી છે, જેમાંથી સુન્દર પરિણામ આપ્યું છે પહેલાં તો, એને લઈને ધરમાં રહેજ વિશેષ ઉલો થવા પામ્યો છે, પરંતુ એ વિશેષ સારા માટે નિવડ્યો છે વિશેષ ઉપરિચિત થતા, દશરથનું હૈયું ખળભળી ઉઠ્યું છે અને તેમણે યોગની ત્રીણ ભૂમિકાએથી યોગની પહેલી ભૂમિકા ઉપર જવાનો નિર્ણય કર્યો છે એ નિર્ણયમાંથી, રામની ગાદીનો પ્રસંગ ઉલો થયો છે એક બાઈએ ચીટ્કી મોકલીને કૈકેયીના સખધર્મા પ્રશ્ન કર્યો છે, પણ એ વાતેય આગળના પ્રસંગમાં આવવાની છે, એથી હાલ એ વાતને ચર્ચા નથી આગળ શું શું અને કેમ કેમ બને છે, એ બે જ્ઞાનિએ હીડું હોય, તો આવતા રવિવારે—

પંદરમું પ્રવચન

જિ સં. ૨૦૦૩, આદરવા વડી (૧૪૦૦) રવિ
લા. ૩૦ ૬ ૪૧, સવારે ૮:૦૦ થી ૧૦
૨૨૫—પ્રેમાજ્ઞાઈ દોહ, ૪૮ અમાના

[લા. ૩૦ ૬ ૪૧, રવિવારે સવારે અમદાવાદ-પ્રેમાજ્ઞા
દોહમાં, ૫૫ પ્રવચનકાર મજાતમાનું આ પ્રવચનપ્રેમિ અંગેનું ૫૬૨
જાહેર પ્રવચન, ૮:૦૦ થી ૧૦:૦૦ વાગ્યા સુધી રાખવામાં આવ્યું હતું.
"મંદેરા" કાપોલપના અંગે "ગુરુજાન અમાચાર" કાપોલ
તરફથી પેનપોતાનાં અખબારોને મળેલા પ્રવચનની ગોપી સેવાને માટે
જ્ઞાનનિવેદક જ્ઞાઓ, નિત્યકમ મુજબ આ પ્રવચન લખને પ
દાજર રજૂ કર્યા એ બન્ને ય જ્ઞાઓએ, આ પ્રવચનનો પેનપોતાનાં
તેવાદ કરેલો આવાર્ય, પેનપોતાનાં અખબારોના તથા ૧ ૧૦ '૫
સોમવારનાં જ્ઞાઓમાં પ્રગટ કર્યો હતો તેને પ્રગટ કરતાં, મધ્યજ્ઞા
પેનપોતાની મોખમા—

"મંદેરા" કાપોલપના જ્ઞાનનિવેદક જ્ઞાઓ જણાવ્યું હતું કે

"જાનોના જોનાગાર્યે શ્રી વિજયરામચન્દ્રસુગીશરજીએ આ આ
મોસમા દર રવિવારે "રામાયનમા સમૂનિને આદર્શ" એ નિ
ઉપર ચર્ચા કરેલી આખ્યાનમાથાનું ૧૫ પ્રવચન આજે અમારે
પ્રેમાજ્ઞાઈ દોહમાં જોન-જોનાર જાહ-બંદોતોની દાઝરી માનગે
સમક્ષ આવ્યું હતું "

અમારે "ગુરુજાન અમાચાર" કાપોલપના જ્ઞાનનિવેદક જ્ઞાઓ
જણાવ્યું હતું કે—

"x x x ઉપરુકત મનવનના વાક્યો આજે સવારે ૮:૦૦ વ

કે-તેમણે આ શ્રી હશરથ મહારાજના જીવનને આખા સામે રાખીને જીવવાની શરૂઆત કરવા જેવું છે આટલું થાય, તો ય આત્માની ઉન્નતિના પગરણ મડાય

વિષયોથી બેપરવા અને કષાયો ઉપર કાળુ

મહારાજ શ્રી હશરથ, મોટા સામ્રાજ્યના સ્વામિપદે હોવા છતાં પણ અને એમની સેવામાં ભારે લોગસામગ્રીઓ સફાને માટે રહેતી હોવા છતાં પણ, એમાં એ એટલા બધા નિર્લેપ ભાવે રહેતા હતા કે-શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની, એ તાર્કોની આજ્ઞાને જ સમર્પિત થઈ જઈને કેવલ આરામજી જીવનને જીવતાં મુસાધુઓની અને એમના કહેલા ધર્મની, પોતાનાથી શક્ય એવી સેવાથી, તેઓ કદી પણ વશિત રહેતા નહિ જેઓ આ પ્રકારના જીવનને જીવતા હોય છે, તેઓને અવસરે, સસાર, કે જે કારમો ગણાય છે, તેનો ત્યાગ બહુ જ સુલભ બની જાય છે વિષયોની આસક્તિને છોડવી, એ જગતના જીવોને ખૂબ જ અશકેલ લાગે છે અને કષાયોથી તો કેમ જ બચી શકાય-એવું જગતના જીવોને લાગે છે, પણ મહારાજ શ્રી હશરથની જેમ મસારમાં જીવનારો આત્મા, અવસરે, એ રીતિને પોતાના જીવનમાં ઘણી જ સહેલાઈથી લાવી શકે છે આપણે એ વાત કરવાની છે કે-માણસ સસારમાં પણ વિષયોથી કેવો બેપરવા રહી શકે છે અને કષાયો ઉપર કેવો કાળુ રાખી શકે છે આ વાત બધા સુધી લક્ષ્યમાં નહિ આવે, ત્યાં સુધી શ્રી રામ, લક્ષ્મણ, બરત વગેરેને જેવી રીતિએ ઓળખવા જોઈએ, તેવી રીતિએ ઓળખી શકાયે નહિ શ્રી હશરથની વાત પહેલાં લીધી, કેમ કે-એ બધા એમના પુત્રો

હતા જેમના સંસ્કારોને શ્રી રામ આદિ પામ્યા હતા, તે મહારાજ શ્રી હરચંદ્ર દેવા હતા, એ તો હવે તમે સમજી ગયા છો ને ?

ખરેખરી રામાયણનો જન્મ આ પ્રસંગમાંથી

શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની સદા ઉપાસના કરનારા મહારાજ શ્રી હરચંદ્ર, કેઈ એક વાર, શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની બહુ મોટી ભક્તિ કરી છે એ એક મહોત્સવ હતો અને તેમાં જેને શ્રી શાન્તિસ્નાત્ર તરીકે ઓળખાવાય છે, તેવી મહાપૂજની ક્રિયા તેમણે કરી છે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના એ સ્નાત્રનું જલ પોતાને માથે લગાડવામાં, એ મહાભાગો મહા પુરુષ સમજતા હોઈને, શ્રી હરચંદ્ર મહારાજ એ સ્નાત્રનું જલ પોતાની પટ્ટરાણીને માટે એક ઠંચુકી દ્વારા રવાના કરે છે, જ્યારે બીજી રાણીઓને માટે એ સ્નાત્રજલ, જુદી જુદી દામીઓ દ્વારા રવાના કરે છે

આ પ્રસંગને, અહીં આપણે ખાસ કરીને તો એટલા માટે લીધો છે કે-યોગની ત્રીજી ભૂમિકાએ રહેલા મહારાજ શ્રી હરચંદ્રને, યોગની પહેલી ભૂમિકાએ પહોંચવાનો ઉદ્દેશ કેમ જાગે છે અને રાજ્યને, પરિવારને તથા વિષયોના સંગને બાંહે એક તરફાને તજતા હોય તેમ તત્ત્વવાની શુદ્ધિ થયા નિમિત્તે થાય છે, તેનો ખુલાસો આ પ્રસંગમાં જ વળાએલો છે, અને મહારાજ શ્રી હરચંદ્ર એમ ત્યાગ કરવાને તૈયાર થયા, એમાંથી જ ખરેખરી રામાયણનો જન્મ થવા પામેલો છે

‘રામે રાજ્ય ક્યું’-એ એટલી મહત્ત્વની ચીજ શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના શાસનમાં મનાવી નથી, કે જેટલી

મહત્ત્વની ચીજ 'રાજ્ય પામતા પહેલા રાજ્યનો એમણે જે રીતિએ ત્યાગ કર્યો' તે મનામ છે રાજ્યના અતિ હોશીના હાથમા રાજ્ય જાય અને એનું સચાલન સાર થાય-એથી આશા રાખવી, એ તો જળની આશાએ મૃગજળની પાછળ દોડવા જેવું છે, અથવા તો, આકાશકુસુમમાથી મુગંધી લેવાની આશા રાખવા જેવું છે

મોહ સાગ ને મમળુની બુદ્ધિમા ય વિહાર પેદા કરે

અહીં બન્યુ એવું કે-મહારાજા શ્રી દશરથે જે દામી-ઓની સાથે સ્નાત્રજલ મોકલાવ્યુ હતું, તે દામીઓ યુવાન હતી, તેથી એ સ્નાત્રજલ બીજી રાણીઓને વહેતુ પહોંચી ગયુ, જ્યારે પટ્ટરાણીને જે કચુદ્રીની સાથે સ્નાત્રજલ મોકલાવ્યુ હતું, તે કચુદ્રી અતિ વૃદ્ધ હતો, એટલે પટ્ટરાણીને એ સ્નાત્રજલ એટલુ વહેતુ પહોંચ્યુ નહિ આમ, બીજી રાણીઓને સ્નાત્રજલની પ્રાપ્તિ થઈ જવા છતાં પણ, ઠેટલાક સમય સુધી પટ્ટરાણીને સ્નાત્રજલની પ્રાપ્તિ થઈ નહિ, તેમાથી મહારાણીના હૈયામા એ ભાવ જન્મે છે કે-'મહારાજાએ આવી મહત્ત્વની વસ્તુ મોકલવામા એક માત્ર મને જ યાદ કરી નહિ ?' 'મહારાજાએ બધી રાણીઓ ઉપર કૃપા કરી અને હું પટ્ટરાણી હોવા છતાં પણ મહારાજાએ મારા ઉપર કૃપા કરી નહિ'—એવો વિચાર મહારાણીને આવ્યો અને એ વિચારે, એના હૈયામા મહાદુષ્ટ પેદા કરી દીધું એમા, મોહને જોર કરવાની તક મળી ગઈ

સસાગમા જોઈલ જીવ, સમજદાર હોવા છતાં પણ, સામાન્ય નિમિત્ત માત્રથી ય મોહના આવેગમા આવી જાય,

એ શક્ય છે મોહ અણુસમજીને તો મુઝવે, પણ મોહ સમજદારને ય મુઝવે એવો છે મોહને તમે જાણો છો ? આજે સારા સારા ગણુતાઓની પણ માણુમાઈ નાશ પામી ગયેલી દેખાતી હોય, જણેલા-ગણેલાઓ પણ માણુસાઈને ભૂલી જતા હોય, તો તે ઝેનો પ્રતાપ છે ? મારા અને સમજીની બુદ્ધિમા વિકારને પેદા કરનાર, તમને, મોહ સિવાય કંઈ દેખાય છે ખરો ? તમે મોહને આ રીતિએ જોળખો છો, તો તમે મોહથી સાવધ રહીને પતો છો કે ગાફલગીરીથી પતો છો ?

મોહની સામે માનવ બનવું પડે

આ પ્રસંગને સામાન્ય રીતિએ જોઈએ તો, એક નજીવો બનાવ બન્યો છે-એવું લાગે, પરંતુ આ પ્રસંગ મહારાજ શ્રી હથરથને માટે તો બહુ લાભને માટે થવાનો છે પણ એ વાત કરતા પહેલા, પટ્ટરાણીના હૈયામા જે જાવે ધ્યાન મેળવ્યું, તેમા જે મોહની અમર રહેલી છે, તેની થોડીક વાત ક્યાં વગર આલે તેમ નથી એ વાત ધ્યાનમા આવી જતી જોઈએ કે-‘માનવ થઈને પણ જો મોહની સામે સાવધ થઈને જીવવાની વૃત્તિ જાગે નહિ અને મોહની સામે સાવધ બન્યા રહીને જીવતા આવડે નહિ, તો આપણે કદી પણ પરમાર્થની સન્મુખ બની શકવાના નથી અને એથી પરમાર્થને સાધી આપનારા યોગના સાધક પણ બની શકવાના નથી’ જ્યાં સુધી મોહને નહિ જોળખાય અને મોહથી સાવધ બન્યા રહીને જીવવાનું મન નહિ ધાય, ત્યાં સુધી તો માત્ર ‘પાચ-ઈન્દ્રિયોના પાચ વિષયો તરફ ધસડાઈ

જઈને, લોભાદિ કષાયો કે જેણે જગતના છવોની કનલ કરવામા જ શ્રેય માન્યું છે-તેની અચકામણુમા અટવાઈ જવા વાનું જેમ ચાલુ છે, તેમ ચાલુ જ રહેવાનું !

એક સ્નાત્રજળ, બીજી રાણીઓને મળ્યું અને પોતાને નહિ મળ્યું-એમા પટ્ટરાણીને જ્યા મહારાજની અવકૃપા લાગી, અપમાન જેવું લાગ્યું, એટલે મોઢે પટ્ટરાણીના હેથાને આળાક કળલે લઈ લીધેા. એ ત્રીજી ભૂમિકાએ હતા, પણ જ્યા જરા ગાફલ બન્યા, એટલે મોઢે સ્વાર થઈ ગયો.

યોગની પહેલી ભૂમિકાએ રહેલા પણ ઘણા આત્મા ઓને, જો તેઓ જરા ગાફલ બન્યા અને સાવધ ન થયા તો મોઢે લૂટી લીધા છે, તો પછી યોગની ત્રીજી ભૂમિકાએ રહેવા આત્માઓની તો વાત જ શી કરવી ? છવ જરાક ગાફલ બને, તો મોઢે તો લૂટવાને સત્જ જ હોય છે એટલે, સમજહાર માણુમેથી પણ કોઈ વાર ભૂવ થઈ જાય, એ બનવાભોગ છે

આ વાતને ખ્યાલમા નહિ રાખવામા આવે, તો રામા અણુના પાત્રોમા જે ઉત્તમતા હતી તેનું અને એમા રહેલા આર્થ સંસ્કૃતિના પ્રભાવનું ઈર્શન, તમે નહિ કરી શકો એટલે, 'આ વાત જ્યા સુધી પૂરી ન થાય, ત્યા સુધી તો મોઢેને આયો રાખીને, તેનાથી સાવધ બન્યા રહીને આ વાત સાલ જવી છે' -એવો તમારે નિર્ણય કરવો જોઈ જો અને એમ જો આ વાત સજળાયે, તો જ વાસ્તવિક કોટિનો લાભ થવાની મજાવના છે

મરનાના નિર્ણય ઉપર

સ્નાત્રજળ ન મળ્યું-એમા, પટ્ટરાણીને જેવું અપમાન

જેવું-અવકૃપા જેવું લાગ્યું, તેવો જ એના હૃદયનો મોહ એવો કળને લઈ લીધો કે-પદ્મરાણીનું હૃદય એકદમ આકળ-વિકળ બની જાય છે પદ્મરાણી વિચારે છે કે-‘હું મદભાગ્યા છું કે-મહારાજાએ અન્ય સર્વ રાણીઓ ઉપર કૃપા કરી અને મારા ઉપર કૃપા કરી નહિ, તો પછી, મદભાગ્યા એવી મારે જીવીને શું પ્રયોજન છે ? માનભગ થયા પછી જીવવું, એ તો મરણથી પણ અધિક દુઃખદાયી છે’ આમ વિચારતી પદ્મરાણી, એકદમ બહુ જ વિચિત્ર નિર્ણય ઉપર આવી જાય છે

એમા પણ, એક ભાવ રહેલો છે પતિના પોતા તરફના આવા દુર્લેખને સહન કરી લેવા જોગી વિચારશક્તિ અત્યારે આવરાઈ ગઈ છે, પણ આર્ય સંસ્કૃતિનું જ જીવનમા ઘડતર છે, એટલે એમ થાય કે-પતિના આવા વર્તનની સામે પણ આર્ય શ્રીધી પતિનો સામનો થાય નહિ, પતિની સાથે કલ્પેા થાય નહિ, સમાન હક્કની વાતને આગળ ધરીને પતિની સાથે લડવાને જવાબ નહિ ! તો પછી થાય શું ? જે બન્યું છે, તેને મોહ મહવા દે નહિ અને આર્ય સંસ્કૃતિનું ઘડતર પતિની સાથે કલ્પેા કરવા દે નહિ-એવી સ્થિતિ પદ્મરાણીની છે

એટલે, એ વિચારે છે કે-‘ડરવું શું ?’ અને મોહના આવેશમા એ એવો નિર્ણય કરે છે કે-‘બીજી તો ન થાય, પણ પ્રાણ અપાય’ પદ્મરાણી આ રીતિએ તરત જ મરવાના નિર્ણય ઉપર આવી જાય છે આ મોહની જ અસર છે જે જગત વિચાર કરે, તો એમ ન થાય કે-મહારાજાનો મારા ઉપર રાગ તો ઘણો છે, એટલે કદાચ ખમાલદેર થઈ ગયો હશે ? જે કે-શ્રી હરચંદ્ર મહારાજ તો જૂઠ્યા જ નથી, પણ કોઈ વખતે કોઈ વસ્તુ જૂઠામા જાય, એમ પણ બને ને ? એવા

વળતે, એટલી ધીરજ નહિ રાખવી જોઈએ કે-જ્યારે મળશે ત્યારે વાત કહેવાશે અને ખૂલાસો થશે ? જો પટ્ટરાણીના હૈયામાં આવો ઠોઠ વિચાર આવ્યો હોત અગર તો બીજો વિચાર આવ્યો તો પણ જો મોઢે બહુ જોર ન કર્યું હોત, તો આવા નિર્ણયનો પ્રસંગ આવત નહિ

મર્યાદાશીલ માણસ કોપતુ નાટક ગમે ત્યા ન ભજવે

પટ્ટરાણી, મોહના આટલા બધા આવેશમાં આવી ગઈ છે, આત્મઘાત કરી નાખવાનો નિર્ણય કરી લીધો છે, હવે આત્મહત્યા કરતા પહેલા જરાય સમય શુભાવવા જોગી ધીરજ પણ તેણીમાં રહી નથી, તેવી સ્થિતિમાં પણ એક ઉત્તમ કુળની સ્ત્રી તરીકેની પોતાની મર્યાદા પોતાથી લોપાઈ ન જાય, તેનો તેણીને ખ્યાલ છે આથી, તેણી અદરના બીજા બંડમાં ચાલી ગઈ છે મર્યાદાશીલ કુટુંબમાં રહેલા માણસો, કદાચ કોપમાં આવી જાય, તોય બહાર કુટુંબની ઇજ્જતનો નાશ થાય એવું ન થાય, તેની કાળજી રાખે એ ગમે ત્યા કોપના નાટક ન ભજવે અગાઉની કથાઓમાં કોપગૃહોની વાત આવે છે જ્યારે જેને કોપ આવે, ત્યારે તે તે મકાનમાં જાય અને જે કરવું હોય તે ત્યા કરે આના યોગે તેવા કાળમાં બીજી પણ ઘણી મર્યાદાઓ જળવાતી હતી

શ્રી હશરથનું વલણ

પટ્ટરાણીએ તો, અદરના બંડમાં જઈને, તરત જ ગળે ફાસો ખાવાની તૈયારી કરવા મોડી છે, ફાસો ખાઈને જીવ નનો અન્ત લાવી શકાય-એવી રીતિએ કપડાથી પોતાના શરીરને બાંધવા માલ્યુ છે, પણ ભવિતવ્યતા સારી છે મહા-

રાજા શ્રી દશરથ, એ જ વખતે, ત્યાં આવી પહોંચે છે એમને કશી જ ખબર નથી પદ્માણીએ કાર્ક કહેવડાવ્યું નથી

અહીં, મહારાજા શ્રી દશરથે જે રીતિએ કામ લીધું છે, તે ય સમજવા જેવું છે જે કાળમા, આજે જેવી સમાનતાની વાતો થાય છે તેવી વાતો થતી નહોતી, છતાં ય પરસ્પરના કર્તવ્યનું અને પરસ્પરની મર્યાદાનું જે કાળમા જાન હતું, તે કાળમા વિવેકિઓને મન સીઓ કેટલી બધી કિંમતી હતી, તે મહારાજા શ્રી દશરથના વક્તવ્ય ઉપરથી, મારી રીતિએ સમજી શકાય તેમ છે

શ્રી દશરથ અહરના ખડમા ગયા અને જોયું તો પદ્માણી આત્મઘાતનો પ્રયત્ન કરી રહેલી જણાઈ તે એકદમ આશ્ચર્ય બની ગયા એમને લાગ્યું કે-‘આ હમણા જ મરી જશે’ એટલે ઝડપે, પદ્માણીએ કામો ખાવાને માટે જે વસ્ત્રની યોજના કરી હતી, તેને દૂર કઢી નાખી અને પદ્માણીને તરત જ પોતાના ખોળામા બેસાડી લીધી કેમ ? એ જોળાખે કે-કોને ? પદ્માણીને શ્રી દશરથને એ વાતની ખબર છે કે-વાત વાતમા, વિના કારણ જૂલ કહે અથવા તો આણું દુરસાહસ કરે, એવી આ નથી એમને લાગ્યું કે જરૂર કોઈ મહત્વનો બનાવ બન્યો હોવો જોઈએ એટલે, પહેલા ખોળામા બેસાડીને અને પછી દેવી તરીકે સંબોધીને વાત શરૂ કરે છે

તમે ગમે તેવી વાનો કરશો, તે છતાં પણ તમને આણું જોલતા ય નહિ આવડે, કારણ કે-હૈયામા એ ભાવ નથી આર્ય સંસ્કૃતિની છાયામા, જેનું સ્થાન જે મુજબનું થટે, તે જે રીતિએ જળવવામા આવતું હતું, તેવી રીતિએ આજની વાયડી વાતોમા પણ નથી જળવાતું

પ્રાય સ્ત્રીઓનું અપમાન કરતા નહિ

હવે પટ્ટગણીની સ્થિતિ વિષમ બની જવા પામી છે, કેમ કે-પોતાની કલ્પનામા નહોતી તેવી સ્થિતિ હમી થઈ ગઈ છે તેણી ઈચ્છતી જ નહોતી કે-શ્રી હશરથનો ભેટો ધામ શ્રી હશરથ આવી પહોંચે તે પહેલા જ, મરણને શરૂ થઈ જવાની, તેણીની ઈચ્છા હતી એટલે, તેણીને આ જે ભેટો વધો, તે ગમતો નહોતો, પણ હવે તો ઉપાય નહોતો.

શ્રી હશરથ તો, એને શાંતિ પમાડવાના જ ધ્યાનમાં છે એ પૂછે કે-‘દેવી ! શું બનવા પામ્યું છે ? કોણે એવું તે કેવું તાર અપમાન કર્યું, કે જેથી તું આવું દુસ્સાહસ આગલી કીધું ? કદાચ, દેવયોગે મારાથી તો તાર કોઈ અપમાન થઈ જવા પામ્યું નથી ને ?’

આ પ્રશ્ન ઉપજ્યો, તમને શું સમજાય છે ? તે કાળમા, વિવેકી પુરૂષો, પોતાની સ્ત્રીઓની સાથે કેવી રીતિએ વર્તતા હશે ? તમને લાગે છે ને કે-એ કાળમા વિવેકી પુરૂષો પ્રાય સ્ત્રીઓનું કદી પણ અપમાન નહિ કરતા હોય ? જો અપમાન કરતા હોત, તો શ્રી હશરથે જેવો પ્રશ્ન પૂછ્યો, તેવો પ્રશ્ન તે પૂછી શકત ખરા ? આજે, તમારે ઘરે, કેમ ચાલે છે ? સ્ત્રીઓની કશા તે કાળમા સારી હતી કે આજના કાળમા ત્રાગી છે ? આમાથી, તમને બોધપાઠ લેવા જેવું-શીખવા જેવું કંઈ લાગે છે ?

ગાદાને શીખામણ સાનમા અને મૂરખને શીખામણ

કાનમા પડતું નહિ

આજે તો મારી પાસે એવા પણ કાગળો આવવા લાગ્યા

છે કે-અહીં જેટલી વાતો થાય છે, તેનો અમલ કેટલો થાય છે, એ શ્રોતાઓને પૂછવાની જરૂર છે એમ કે-અહીં જે જે કહેવાયુ, તેમાથી કેટલીક વાતોનો તમે કેટકેટલા પ્રમાણમા અમલ કર્યો અથવા અમલ કરવો શરૂ કર્યો છે, તેનો મારે શ્રોતાઓને હિસાબ પૂછવો. વાત એ છે કે-હાથાઓને આવી માન આમ પૂછાય નહિ અને ગાંડાઓને આવી વાત પૂછવામા મજા નહિ હાથાઓ જેટલા છે, અહીં સામળ વાને નિયમિત રીતિએ આવનારાઓમા જેટલા હાથાઓ છે, તે તો જે જે કાર્ય તજવા જેવું લાગે, તેને તજવાની કૌશિય કરનારા હશે અને જે જે કાર્ય જીવનમા જીવવા જેવું લાગે, તેને જીવનમા ઉતારવાની કૌશિય કરનારા હશે, તેમ જ, જે કાર્ય તજવા જેવું લાગવા છતાં પણ તજી નહિ શકાતું હોય અને જે કાર્ય જીવનમા જીવવા જેવું લાગવા છતાં પણ જીવનમા જીવી નહિ શકાતું હોય, તેને માટે હૈયે દુખને ધરનારા હશે આવા માણસોને, કોઈ ખાસ પ્રસંગ વિના, અમલનો હિસાબ પૂછાય ખરો ? નહિ, અને જો પેલા ઓને આવી વાત પૂછીએ, તો તોએ પ્રાય એવું કરે, કે જેથી ક્ષણ કાર્ય આવે નહિ અને કદાચ તુકથાન થાય માટે તો, દુનિયામા કહેતી પડી છે કે-‘શાણાને શિખામણ સાનમા અને મૂરખને શિખામણ કાનમા પણ નહિ’ કેમ ? કાનમા કહેવા જવ ને નાક કરડી ખાય, એવું પણ બને એટલે, જે કહેવાનું રહ્યું તે શાણાઓને અને તે તો મેં સાનમા કહે વાય તેટલું કહ્યું છે અને કદુ છું નીચા ગણાનાનો તિરસ્કાર નહિ

‘એ કાળમા, આ આર્ય દેશમા, સામાન્ય રીતિએ સીનું

અપમાન થતું નહિ જો કે—આજના જેટલી સ્ત્રી-પુરૂષની સમાનતાની વાતો તે કાળમાં નહોતી, પણ સમજી માણ્યો સ્ત્રીને અપમાનવા જેવું આચરણ કરતા નહિ તેમાંય, જેઓ કર્મને માનનાર હોય, કર્મના યોગે આજે એક જીવ ઉઘો ગણાતો હોય અને તે જ જીવ કર્મના યોગે કાલે નીચો ગણાય, સ્વચ્છારમાં હીનતા પણ કર્મના યોગે થાય અને અધિક્ષા પણ કર્મના યોગે મનાય, કર્મના યોગે આ જીવમાં જે માનવ હોય, તે પછીના કે પૂર્વના જીવમાં જાનવર પણ હોય—આ વગેરે કર્મની રચનાને જેઓ સમજતા હોય, તેઓ પોતાની નીચેના કે પોતાથી નીચા ગણાતા પણ જીવોનો તિરસ્કાર કરે ખરા ? એવો તિરસ્કાર, આર્ય દેશમાં હોય નહિ કદાચ દ્વાપર એવો તિરસ્કાર કયો હોય, તો તે આર્ય દેશની વસ્તુ ગણાય નહિ. એ એની અગત્ય ખાતરી ગણાય

ખૂંટાસો થના વિચાર

માટે, મહારાજા શ્રી હશરથ, પટ્ટરાણીને ખોળામાં બેસાડીને અને તેણીને દેવી તરીકે સંબોધીને પૂછે કે—‘એવું તે તારૂં અપમાન કેણે કર્યું, કે જેથી આટલી હદે તારે પહોંચવું પડ્યું ? અથવા તો, દૈવયોગે મારાથી તો કેઈ તારૂં અપમાન થઈ જવા પામ્યું નથી ને ?’

પટ્ટરાણીને, શ્રી હશરથ જ્યાં આ રીતિએ પૂછે, ત્યાં શું કહે એ ? મનમાં આવેલી વાત પણ જરાય ઉઘાટાથી બોલવા જોગી હાલત રહી નથી બિલકુલ, પોતાને શરમ ઉપજે એવું થયું ને ? પણ મહારાજાએ પૂછ્યું, એટલે કદાચ વિના તો આવે નહિ પટ્ટરાણી ગદગદ સ્વરે કહે છે કે—‘આપે શ્રી જિન

સ્નાત્રજળ સઘળી ય ગાળીઓને પૃથક્ પૃથક્ મોકલ્યુ અને માત્ર મને જ મોકલ્યું નહિ ! હું જ માત્ર બૂવાઈ ગઈ ?'

આવા જવાબને માલજતા, મહારાજ શ્રી હશરથને ખાત આવી ગયો કે- 'સ્નાત્રજળ મેં મોકલાવ્યું તો છે, પણ અહીં પહોંચ્યું નથી લાગતું ' એટલે, એમને વિચાર આવે છે કે- 'બનવા પામ્યું છે એવું, કે નેથી જો મોકલ જોર કરી જાય, તો આરું લાગી આવે કારણ કે-જે સ્ત્રી સદા પતિના સન્માનમાં જીવવાને જ ટેવાઈ ગયેલી હોય, તેને બીજી રાણીઓને પતિ તરફથી સ્નાત્રજલ પહોંચે અને જાને પહોંચે નહિ, તો તેથી મનમાં જોણ આવી જાય-એ બનવાજોગ છે, અપમાન લાગે-એ બનવાજોગ છે અને પતિ તરફનું અપમાન થાય તે નહિ સહાવાથી અને મોકલું જોર વધી જવાથી, મરવાનું મન થઈ જાય તો થ તે બનવાજોગ છે ' આવો વિચાર જો ન આવ્યો હોય, તો શુભે આખ્યા વિના રહે ? કારણ કે-ચોતે તો સૌથી પહેલાં તેણીને માટે સ્નાત્રજળ રવાના કર્યું છે ક્યુકિએ આ-ની પહોંચાડુ.

મહારાજ હશરથ પટ્ટરાણીને કાઈ પણ કહે, તે પહેલાં તો એ જ વખતે પેલા કચુદી સ્નાત્રજળ લઈ ને ત્યાં આવી પહોંચે. કચુદી ત્યાં આવતે આવતે જ પટ્ટરાણીને ઉદેશીને બોલે કે- 'આપને માટે રાજાએ આ સ્નાત્રજલ મોકલાવ્યું છે ' અને તેણે અદર પહોંચીને, તે સ્નાત્રજલથી પટ્ટરાણીના મસ્તકને અભિગ્રિચિત પણ કરી દીધું.

અત્યારે પટ્ટરાણીને કપડો આપવાનો કેવો અવસર છે ? ચોતે મોકલાવ્યું છે-એવું સાબીત કરવાનું રહ્યું નહિ અને રાણીએ

તે કલ્પના કરી હતી તે વદન ખોટી હતી-એ આપોઆપ સાબીત થઈ ગયું, એટલે, આ કેવી તક કહેવાય ? પણ મહારાજા શ્રી હશરથ પટ્ટરાણીને કાર્ધ જ કહેતા નથી એમણે તો, અહીં પહોંચવામા બહુ જ મોડા પડેલા કચુકિને જ સીધું પૂછ્યું કે-‘તું આટલો બધો મોડો કેમ થઈ ગયો ?’

મહારાજાના એવા પ્રશ્નના જવાબમા, કચુકિએ પોતાની વયને એના કારણ તરીકે જણાવી એણે મહારાજાને કહ્યું કે-‘સ્વામિન્ ! મને અહીં પહોંચવામા વિલંબ થયો, તેમા અપરાધી મારી વૃદ્ધાવસ્થા છે આપ જાતે જ જુઓ કે-હું સર્વ કાર્યોને માટે કેવો અસમર્થ બની ગયો છું !’

નોકરો આવો જવાબ આપી શકે ? કચુકી, પોતાના સ્વામી તરફથી, વ્યાજબી વાતમા કેટલો બધો નિર્ભય હશે, ત્યારે તે પોતાના વૃદ્ધ શરીરની સામે એવાનું કહી શક્યો હશે ? નોકરો પણ, અનાસક્ત યોગી મહારાજાઓના કાળમા, કેટલા સુખી હોઈ શકે છે, તેનો આ નમુનો છે જ્યારે રાજ્યનું સચાલન અનાસક્ત યોગિઓના હાથમા હોય, ત્યારે તેના નોકરો અને આખી ય પ્રજા, સુખી અને નિર્ભય હોય, એમા જરા ય નવાઈ પામવા જેવું નથી નહિતર, જે વિષમ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થવા પામ્યો હતો, તે માત્ર કચુકિના મોડા થવાને કારણે જ ઉભો થવા પામ્યો હતો ને ?

કચુકિની વૃદ્ધ વય

કચુકિએ સૂચન્યું છે કે-‘મને કયા ય ઉલવાને કારણ નથી બન્યું, તેમ વ્યાજ્ઞેષ પામવાને પણ કોઈ કારણ નથી બન્યું, પણ હું મોડો થયો, તેમા મારી વય જ કારણ છે

અપરાધ હું નથી કરતો, પણ મને સઘળા ય હામોને માટે
અસમર્થ બનાવી દેનારી મારી વૃદ્ધ વય અપરાધ કરે છે '.

ખરેખર, એ કચુકિની વય જ એવી થઈ ગઈ હતી.

વૃદ્ધ વયની તો તમને ખબર છે ને ? જે લોકો આજે
યુવાનીના મહામા 'મસ્ત' બનીને ફરતા હોય, તે લોકો જરા
સાફ કરી દે કે-તેમની આ યુવાન વય, કયા સુધી રહેવાની
છે ? અહીં ખેડેલા જુવાનો તો સાવચેત હશે ને ? કારણ કે-
ખબર હશે કે-આ શરીરને બહુ સાચવીએ-સમાજીએ તો
પણ, જે લાભો ઠાળી જવાનું હશે, તો ખુદા થવાનું જ છે !
ખુદાપો આવે ત્યારે શરીર કેવું થઈ જાય ?

એ કચુકિના વૃદ્ધ શરીરનું વર્ણન કરના કહ્યું છે કે-
એના હાથ, પગ આદિ અંગો સ્થિર રહી શકતા નહોતા.
એનું આખું ય જાગ, સદા કપ્પા કરતું હતું એના હાત ધટાના
લોલકની માફક સતત હાલ્યા કરતા હતા એના આખા ય
શરીરની આમડી એવી કરચલીઓવાળી થઈ ગયેલી કે-એનું
શરીર વળીએના બાજન જેવું બાસે વાળ સાવ ધોળા થઈ
ગયા હતા અને બ્રહ્મીની લોમથી તેના નેત્રો પણ ઢકાઈ
ગયા હતા શરીરમા માસ કે લોહી બાકે હોય જ નહિ-
એવું હાડપીંજર જેવું એનું શરીર લાગતું હતું આ શાથી ?
વૃદ્ધ વયને કારણે આ દશા થયેલી.

કચુકિએ જ્યેષ્ઠ કે-અપરાધ તો થયો છે, પણ બચાવમા
એણે માત્ર પોતાના શરીરની અવસ્થા તન્દુજ એવાનું મહા
રાખીને કહ્યું કચુકિએ કહ્યું, એટલે મહારાજ દશરથની નજર
એના ઉપર સ્થિર બની મહારાજ અને મહારાણી, બન્ને ય
એના શરીર તન્દુજ જુએ છે એમાથી, મહારાજને શો વિચાર

આવે છે, તે આપણે જોવું છે

સમજવાળા બની ધીરજવાળા બનવું જોઈએ

તે પહેલા આ વાત વિચારી'લો કે-આ બધા બનાવની મહારાણી ઉપર કેવી અમર થઈ હશે ? મહારાણીને સમજાઈ ગયું હશે ને કે-મોહે મને મુઝવી ? જૂલ મહારાજની નથી, પણ માઝી જ છે ? હવે મહારાજ શું કહેશે, એમ પણ યાચ ને ? અને તેમ છતાંય, મહારાજને ત્યારે બનેલા બનાવ વિષે એક અક્ષરેય કહ્યો નહિ, ત્યારે મહારાણીના હૈયા ઉપર એની કેવી અમર થઈ હશે ? શ્રી હરશરથ જે ગીતિએ વત્સા અને શૂપ રહ્યા, તેથી વધારે મારી અસર યાચ જે કહી નાખે તો વધારે મારી અસર યાચ ? શ્રી હરશરથની જગ્યાએ તમારા જેવો દોઢ હોય, તો શું કહે ? છેવટ એટલું તો કહે ને કે-‘આખરે સ્ત્રીજાત ! સ્ત્રીની પુદ્ગિ પાનીએ !’ પણ શ્રી હરશરથ તો, એ વિષે કાંઈ જ જોડ્યા નથી, કેમ કે-એમને મોહની અસર શું હોય છ અને કેવી હોય છે, તેની ખબર છે એટલે જ, એ ધીરજ રાખી શક્યા નહિતર વિચાર કરો કે-આ શુંહો કાંઈ નાનો સૂનો છે ? જેના ઉપર આટલો બધો પ્રેમ, જેની સાથે ઘણો ઘણો સમાગમ અને જેને સાચવવામા કદી પણ કશી જ કમીના આવવા લીધી નથી, તે એક નહિ જેવી વાનમા, વગર પૂછ્યે ને વગર ખૂલાસો કર્યે, એકદમ કાસો ખાવાને તૈયાર થઈ જાય, તે ગુસ્સો આવે એવી સ્ત્રી જ નથી ? ગુસ્સો આવી જાય-એવો આ પ્રનગ તો છે જ, પણ શ્રી હરશરથ સમજે છે કે-આત્રજળ બીજી રાણીઓને વહેલું પહોંચ્યું અને આને પહોંચ્યું નહિ, એ વાત તો સાચી જ ને ? મેં મોકલાવેલું,

પણ મેં મોકલાવ્યું છે-તેની આને ખબર હતી જ નહિ, એટલે મનમા ઓછું આવે અને એથી દુઃખ થાય, એ બનવાભોગ છે, અને એમા જો એ દુઃખી હૈયાનો કબજો મોહ લઈ લે, તો માણસ વિચારમૂઢ બની જઈને આવું ચાહસ કરવાને પણ તૈયાર થઈ જાય, એ કોઈ અશક્ય વસ્તુ નથી મોહના ભેરના કાળમા ગણીર ભૂલ પણ થઈ જાય, પણ તે ભૂલને ગણીને ગઠિ બાધે અને ગાથા કરે, તે મૂખાં કહેવાય હવે તો મહારાણીને પણ પોતાની ભૂલ સમજાઈ ગઈ છે, પછી એ વિષે કાઈ કહેવાથી હાયદો શો ? સસારમા પણ આવી રીતિએ સમજવાળા બનીને ધીરજવાળા બનવું, એ જરૂરી છે ને ? આવી સમજ અને ધીરજ હોય, તો સસાર કેવો થાહે ? હવે તમે સમજી બનીને ધીરજવાળા બની જવાના ? આથા પુરુષાર્થને સાધી લેનાનો નિર્ણય

આ પ્રસંગ તો પૂરો થઈ ગયો, પણ કચુકી ત્યા ઉભો છે અને મહારાજ અને મહારાણી-બન્નેની નજર એના ઉપર છે કચુકીના વૃદ્ધ દેહને જોતા, મહારાજ શ્રી હશરથને થાય છે કે-‘આનું આવું શરીર ?’ આ કચુકી બ્યારે જીવાન હતો, તે વખતે પણ આને શ્રી હશરથે જોયો હતો એટલે, એમને વિચાર થાય છે કે-‘એ કાળે આનું શરીર કેવું હતું અને અત્યારે આ શરીર કેવું થઈ ગયું છે ? વૃદ્ધાવસ્થા આવતા, આપણું શરીર પણ આવું થઈ જવાનું !’ આ વિચાર આવતા, ત્યા ને ત્યા, શ્રી હશરથે માનસિક નિર્ણય કરી લીધો છે કે-‘આવી અવસ્થા આપણી ન આવે, ત્યા સુધીમા આપણે સાધવાનું સાધી લેવું જોઈએ’

તમને કોઈ પુદ્ગલને જોઈને શો વિચાર આવે ? અલમસ્ત માણસ, શું એમ સમજે છે કે-આપણે અલમસ્તના અલમસ્ત જ બન્યા રહીશું ? પુદાપો ન આવવો કે પુદાપો આવે તેની ચરીર ઉપર અસર ન થવી, એ તમારા હાથની વાત છે ? નહિ જ, છતાં આજે પુદ્ગલોને જોઈને ઘણાઓને શો વિચાર આવે ? ‘આપણે પુદાપો આવે, તે પહેલા જેટલું ખવાય તેટલું ખાઈ દો અને જેટલું ભોગવાય તેટલું ભોગવી દો’-એવો ને ?

ધ્યાયા પુરુષાર્થનુ મન યાય એટલે પાપ જવા માટે

મહારાજ શ્રી હશરથ તો, ચરીરની આવી સ્થિતિ ન થાય, ત્યાં સુધીમા ધ્યાયા પુરુષાર્થને સાધી લેવાને માટે, સજ્જ બની જવાનો નિર્ણય કરે છે એવો પુરુષાર્થ તો સમજે છે ને ? જગતમા પુરુષાર્થો કેટલા ગણાય છે ?

સૌ આર.

એ ચારમા તમારા કેટલા ? ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ-એ જે ચાર પુરુષાર્થો ગણાય છે, તેમાના કેટલા પુરુષાર્થોને તમે હાલમા સાધો છો ?

૨૦ અર્થ અને કામ, થોડોક ધર્મ

અર્થ અને કામમા લીન થયેલા જેટલા, તેમને ધર્મની ધર્મ તરીકે જરૂર પડતી નથી, અર્થ અને કામમા જ સુખની કલ્પના કરી જોડેલાઓ, ધર્મને લગભગ માનવા નથી-એમ કહીએ તો ચ સાચું, એનો ધર્મનો ખપ પણ અર્થ-કામ પૂરતો, પણ જેને એવો પુરુષાર્થ યાદ આવે, કે જેને આપણે આ જીવનના પરમાર્થ તરીકે ઓળખી આવ્યા છીએ-તે મોક્ષને

સાધવાનું મન થાય, તેને ધર્મનો ખરો ખપ લાગે ચોથાનું મન થાય, એટલે અર્થ અને કામથી મન વધુ ને વધુ ખસવા માટે પછી પાપની પ્રવૃત્તિઓ કંમે કરીને કે એકક્રમ પણ છૂટકા વિના રહે નહિ

અર્થ અને કામ-એ અધમ પુરુષાર્થો છે

આ સસારમા જે કાંઈ પણ પાપ-પ્રવૃત્તિઓ થાય છે, તે અર્થને અને કામને આભારી છે અર્થનો અને કામનો સગ ન હોય અને એની સ્પૃહા ન હોય, તો કાંઈ પણ પાપ-પ્રવૃત્તિને અવકાશ જ નથી અર્થ અને કામ-એ જે પુરુષાર્થોમા ગણાય છે, પણ એ જે નામના પુરુષાર્થો છે, અધમ કોટિના પુરુષાર્થો છે જે પુરુષાર્થો પાપ જ કરાવે અથવા તો પાપને ક્યાં વિના જે પુરુષાર્થોને સેવી શકાય નહિ, એવા પુરુષાર્થોને અધમ કહેવાય કે સારા કહેવાય? અર્થ અને કામ દ્વારા પણ, હાથો માણસ, પોતાનું અને બીજાઓનું ચ હિત સાધી શકે-એ બને, પણ તેમ ‘અર્થ અને કામ-એ તજવા યોગ્ય જ છે અને મેળવવા યોગ્ય એક મોક્ષ જ છે’-એવું રહ્યાપણ આવે ત્યારે! અર્થ અને કામના સગમા રહેવું યડ્યુ હોય, તો સદ્-પયોગ કરી લેવો એ વાત જુદી છે, બાકી તો મોક્ષને સાધ્ય બનાવીને, એકલા મોક્ષમાધક ધર્મની જ ઉપાસનામા રક્ત બનવું, એ જ હિતાવહ છે

એટલે, શ્રી દશરથનો વિરાગ, આ પ્રસંગથી જ સતેજ બની ગયો છે અને ત્યાથી, ચોથા પુરુષાર્થને સાધવાની લગ ભગ નિશ્ચયાત્મક વિચારણા કરતા કરતા જ, શ્રી દશરથ ઉભા થયા છે

સ્વાતન્ત્ર્યના નામે સ્વાચ્છન્દ્ય ઘણું વધ્યું છે

હવે, બન્ને ય પોતપોતાના સ્થાને ચાલ્યા બચ છે આ વિષે કોઈ કશો પણ ઘોઘાટ કરતું નથી આવા ભયકર દુસ્સા હસનો પ્રસંગ બની જવા છતાં પણ, કોઈ કશી જ હો-હો મચાવતું નથી બાંહે કોઈ જ બન્યું નથી આને આવું કાંઈ બને, તો છાપામાં આવે ને ? તેમાં ય આવા મોટા ઘરની વાતને તો કેવું રૂચ આપે ? તમે કહો કે- 'પણ કેના ઘરની વાત છે, તેનો જશ ખ્યાલ તો કરો અને આવી વાતને બહાર કરવાથી ફાયદો પણ થો, તે તો જુઓ !' તો કહે કે- 'આને વાણીનું સ્વાતન્ત્ર્ય છે ' આવું જો કાંઈ બાંધમાં આવે, અરે, જશ કલ્પનામાં પણ આવે, તો ય એને મનફાવતા વાધા પડે શાવીને બહાર કરે એથી, કળયો શરૂ થો હોય તો ય તે ફરી સુળગી ઉઠે, એવું પણ બને ને ? તે કાળમાં છાપા નહોતા અને હોત તો ય આવું ન કરત બની ગયું તે બની ગયું, પણ આ વાત ત્યાંની ત્યાં જ પડી રહી ફરી કોઈએ સભારી નહિ વર્તમાન યુગના જેટલા સાધનો છે, તેનો સદુપયોગ કરવા જેટલી વ્યવસ્થા બાળવવામાં ન આવે, તો આ કારણે પણ ઘણાને ઝેર પીવા પડે, એ બનવાભેગ છે આ પદ્ધતિએ ઘણાને નહોત ને નફરત બનાવી દીધા છે આ વાતને જો વિસ્તારીએ, તો આને અગે ઘણી વાતો કન્વી પડે તેમ છે, કે જે વર્તમાન યુગને ફાવતી, આવે તેમ નથી વર્તમાન યુગમાં સ્વાતન્ત્ર્યના નામે ભયકર કોટિનું સ્વાચ્છન્દ્ય પણ વધવા પામ્યું છે આજના યુગે, અત્યાર સુધીમાં એના ઘણા કડવા ફળો આપ્યા છે અને હજી કેટલા કડવા ફળો આપવા પડશે,

તે કહી શકાય તેમ નથી

સ્વીકારેલી જવાબદારીને અદા કરવાને તત્પર

અહીં વાત તો પતી ગઈ, પણ આ પ્રસંગે, મહારાજ અને મહારાણી-બન્ને ય ઉપર સુંદર અસર નિપજાવી મહારાણીને બરાબર સમજાઈ ગયું કે-‘ મેં ઘણી ઉતાવળ કરી નાખી મને એટલો પણ ખ્યાલ રહ્યો નહિ કે-મારા પતિ તો એવા છે કે-ગમે તેટલા વ્યવમાયમા પણ, જેની જવાબદારી એમણે લીધી હોય, તેના એ ખ્યાલ રાખ્યા વિના રહે નહિ ’

વાત પણ સાચી જ છે કે-સસારમા અનાસક્તપણે જ નાશઓ અને યોગની ત્રીજી ભૂમિએ પામેલાઓ તો, એટલા વિવેકી હોય છે કે-પોતે જેની જવાબદારીનો સ્વીકાર કર્યો હોય, તેના પ્રત્યેની જવાબદારીને અવસરે સારામા સારી રીતિએ અદા કરે અનાસક્ત યોગી એવા ગૃહસ્થો, સસારમા કેમ જીવ્યા છે, એ વાત અનેક પુસ્તકોમા લખાએલી છે પોતે જે સ્થાને હોય, તે સ્થાનના કર્તવ્યને ચૂકે નહિ અને મન સસારમા આસક્ત ન બને-એ માટે સાવધ બન્યા રહે એ તો માને કે-જવાબદારી લેવી નહિ, પણ જવાબદારી લીધી તો તેને ભૂલવી નહિ જવાબદારીને લઈને જે જવાબદારીને ભૂલે, તેવો નાતાચક બીજે કોણ ગણાય ?

એટલે, મહારાણીને થાય છે કે-‘ મારા પતિ ને મને બૂલે, એ માનવામા જ મેં બૂલ કરી મેં બૂલ કરી, પણ એમણે કેટલું ખમી ખાધું ? પોતે પતિ છે, મને જે કહેવું હોય તે કહેવાનો એમને હક્ક છે, પણ મને કાઈ કંઈ નહિ !’ તમે ય સમજી ગયા ને કે-જે પુરૂષ એમ હક્કને લોગવવામા રહ્યો

રહે છે, તે અનાસક્ત યોગી હોય જ નહિ ?

સચ્ચાલક પાકયે એક મોક્ષને જ સાવવો એવું છે ?

મહારાણી આવું સમજી ગયા અને મહારાજની મનો દશા તો જુદી જ છે. મહારાજને હવે એક માત્ર મોક્ષ પુરૂષાર્થની જ સાધના કરવાની ભાવના જાગી છે એ માટે, તેઓ હવે યોગની ત્રીણ ભૂમિકાઓથી ત્રીધા જ યોગની પહેલી ભૂમિકાએ પહોંચવાના વિચારમાં ગરકાવ બન્યા છે. હવે એ જે દિવસો પસાર કરે છે, તે વિશુદ્ધ વૈરાગ્યદશામાં જ પસાર કરે છે એવામાં જ, એમના સફળાગ્યે એમને સફળરૂપે સુયોગ થઈ જાય છે. સફળરૂપે સુયોગ થયો, એના પરિણામે કયું ક્ષિત્તે જોવાથી જે વૈરાગ્યે હેયામાં સ્થાન લીધું હતું, તે વૈરાગ્ય ખીલી ઉઠ્યો હેયામાં રહેલો વિરાગભાવ, પ્રવૃત્તિમાં ઉતરવાનું જોર કરવા લાગ્યો.

શ્રી હશરથે નિર્ણય કરી લીધો કે—‘જામને ગાદી સોંપીને હું આત્મકલ્યાણની સાધના માટે નીકળું!’

આવો નિર્ણય કરીને, તેઓ, સફળરૂપે પાસેથી પોતાના મહેલે પાછા આવ્યા અને પોતાના નિર્ણયનો અમલ કરવાની પેરવીમાં પડ્યા.

તમારા મનમાં એવું ય છે ખરૂં કે—‘ઘરમાં સચ્ચાલક પાકે, એટલે હું કેવળ ચોથા પુરૂષાર્થને જ સાધનારો બની જાઉં!’ ? શ્રી હશરથને જેવો વિચાર આવ્યો, તેવો વિચાર તમને આવે, એવું અન્ત કરજી તમારી પાસે છે ?

ગાંધીજીની મુખી લૌકિક કેળવણીનો પ્રભાવ વર્તે છે, ત્યાં મુખી આધ્યાત્મિક કેળવણીનું ચાલી શકતું નથી.

અહીં તો, હું એમ પૂછું છું કે-તમે એવા નિર્ણયવાળા
પણ ખગ કે નહિ, કે-જીવનમાં યોગ્ય પુરૂષાર્થને સાધવો છે
અને અહીં જે માટી બેઠો છું, તેનો સચાવક મળી જાય,
એટલે તો અવરય નીકળી જવું છે ? તમારું કુટુંબ, તમારા
આશિનો વગેરે સ્વપ્ની ન પડે-એ પૂરની ત્રસાવકની કશ્કાર
છે, જાકી ઘર-પેટી આદિ ઉપર ભાર નથી, આખું ખર્ચે આ
જીવનમાં તમે જે રીતિએ છીંચી ગયા છો, તેમાં જો જનુ
કુળ સંપોન મળી જાય, જોખમદારી ઉપાદનાર મળી જાય,
તો પેસા-ઘર-પેટી ઉપર તમને એટલો બધો ભાર તો નથી
ને કે-તમે સસારમાં પડ્યા રહો ?

ત્યાગના નિર્ણયની કુટુંબ પામ અંદેશ :

મહારાજ દશરથ તો, પોને જે સામ્રાજ્યને સાચવ્યું-
મલાવ્યું છે અને ખીવ્યું છે, તેને મૂકવાને માટે તૈયાર થઈ
ગયા છે, કુટુંબપરિવાર આદિ સંપત્તિ જ મૂકવાને તૈયાર થઈ
ગયા છે, એટલે બધાની પાસે પોતાનો મનોબાજ રમ્ય કહે
છે એ માટે, તેનાં પોતાના પુત્રોને, સુખ્ય મરિઓને તથા
મહારાજી આદિ નાણીઓને પણ પોતાની પાસે બોલાવેલ છે
કહ્યું રામ-લક્ષ્મણ આવવાના બાકી છે પણ અહીં વાત શરૂ
કરી કે જે બહુ જ મીઠાશથી વાત કરે છે, પણ શાની વાત
કરે છે ? સામ્રાજ્ય આદિ અધ્યાત્મને તણ દેવાની ! સમજા
યને તણને એક માત્ર યોગ્ય પુરૂષાર્થને આરાધવાના પોતાના
નિર્ણયની !

એ ઊઠવાની વાત કરે, ત્યારે મારે તમારી પાસે ઊઠા
વવાની વાત પણ કશી પડે ને ? ‘તમારે શું ઊઠવું છે ?’

—આનો જવાબ મળે તેવો નથી ને ? આવા ત્યાગના પ્રસંગોને સાક્ષીને, ‘હુ પણ ક્યારે ચોથા પુરુષાર્થને સાધવાને માટે ઉત્સાહિત બનું અને ચોથા પુરુષાર્થને સાધવાને માટે ઉત્સાહિત બનીને ક્યારે હું સાચો મસારત્યાગી બની શકું’—આનો વિચાર તો તમારા હૈયામાં રુકુરે ॥ ને ?

શ્રી દશરથ મહારાજએ તો, પોતે જે નિર્ણય કરી લીધો હતો, તે નિર્ણયની વાત, પોતાના કુટુંબ આદિની આગળ મૂકી, પણ જ્યારે આવી વાત મૂકાય ત્યારે, જેટલા મોહમાં બેઠેલા હોય, તેમને અસર તો થાય ને ? રાગનું જોર રડાવે, એવું તો બને ને ? પણ રાગને આધીન બનીને રઠનાગઓને નોંધને, વિરાગિએ પોતે પણ રાગને આધીન બનવું, એ કાંઈ વ્યાજબી ગણાય ? અને આ તો, શ્રી દશરથ મહારાજ છે ગેરસમજથી આવેશમાં આવી જઈને ક્ષાસો ખાવાને બેઠેલી મહારાણીની વાતને ગળી ગયા હતા ને ? જો એ વાતને ગળી ગયા હતા, તો અહીં આશુ સારતા જુએ, તે છતાં પણ એને ગળી ખાતા આવડે નહિ ? મત્રિઓએ એ વખતે મહારાજને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કયો છે, પણ શ્રી દશરથ મહારાજએ, પોતે ઠરેલો નિર્ણય કેટલો બધો, વ્યાજબી છે, એ વાત બહુ મીઠાશથી છતાં પૂરેપૂરી મક્કમતાથી સમજાવી છે પુત્રને વૈરાગ્ય

શ્રી દશરથ મહારાજ વાત કરતા બાય છે અને સૌની મુખાદૃતિ ઉપર કેવી અસર થાય છે તે જોતા નય છે શ્રી હરત ઉપર સૌથી જુદી જ અસર થયેલી જણાઈ આવે છે. શ્રી હરતનો વૈરાગ્ય તો, પિતાના વૈરાગ્ય કરતા પણ વધી ગયેલો

છે પિતા રાજ્યની વ્યવસ્થામાં થોડો પણ સમય ગુમાવે, એ
 ય એમને ગમતું નથી પિતા કરતા પુત્રને વૈરાગ્ય વધી જાય ?
 પિતાને વૈરાગ્ય ન આવે અને પુત્રને વૈરાગ્ય આવે, એવું પણ
 બને ને ? અહીં તો, પિતાને ય વૈરાગ્ય આવ્યો અને પુત્રને
 ય વૈરાગ્ય આવ્યો.

એ કુળમાં ઠેવા નરકારો હશે ? એ કુળ કાંઈ એવી
 જ ખાણ હશે, એમ લાગે છે

શ્રી ભરતની આ દશા છે, ત્યારે બીજા બધા તો મોહના
 થોળે શોકસાગરમાં ડૂબી ગયા છે મહારાજ શ્રી દશરથ તેમનો
 ત્યાગ કરી જાય, એ તેમનાથી મહાન વતું નથી, નેથી કોઈ
 આખનાથી આત્મ સાગી રહ્યું છે, તો કોઈ ઢપાળે હાથ દઈને
 બેસી નહુ છે

બીજાની ભૂલનો વિચાર કરો. ત્યારે ય તમારી વાત તરફ પા-
 લેના ગીબો

એ બધામાં, શોકની છાયા માત્ર શ્રી દશરથના મુખ
 ઉપર નથી અને શ્રી ભરતના મુખ ઉપર નથી એ બન્નેમના
 મુખ ઉપર વિરાગની છાયા છે અને તેમાં ય શ્રી ભરતના મુખ
 ઉપર તો વિરાગની ભેરદાર છાયા છે

શ્રી દશરથ જ્યાં આ વાત કહી રહ્યા છે, એ વખતે
 શ્રી ભરતની માતા કૈકેયીદેવી પણ ત્યાં હાજર છે સ્વાભાવિક
 રીતિએ જ, એની આજ ભરત ઉપર જાય છે કૈકેયી માતાએ
 શ્રી ભરતના ચહેરાને જોયો અને એ મમજી ગઈ એને લાગ્યું
 કે-ભગત પણ એના પિતાને અનુસરી રહ્યો છે અને એથી એને
 એકદમ આઘાત લાગ્યો એને થયું કે-‘માર તો પતિ અને

પુત્ર એ ય જવા બેઠા '

અહીંથી, ઠેકેથીનો પ્રસંગ શરૂ થાય છે જરૂર, એણે આ પ્રસંગે જે વિચારણા કરી છે, તેમાં મોહનું જોર છે મોહના જોરને વશ બનવાથી જ, તેણીથી ભૂલ થઈ જવા પામી છે અને તેની એ ભૂલને પણ ગણત્રીમાં લેવામાં આવી છે, પણ કેવા મયોગોમાં ભૂલ થઈ જવા પામી છે, એ ય જોઈને જોઈએ પાછળથી તો, એ ભૂલ ઠેકેથીદેવી પોતે જ કબૂલ કરવાના છે આવી બાબતોમાં પોતાની ભૂલને એ કબૂલ કરે-એ વાત જુદી છે અને વાત વાતમાં ભૂલ કરનારાઓ, એની તરફ આગળી કર કર કરે, તે વાત જુદી છે 'આપણે તો કોઈ ભૂલ કરતા જ નથી અને ગમે તેવા પ્રસંગે પણ ભૂલ કરવાનો આપણે માટે મહત્ત્વ નથી, એવી આપણી ભાવના છે'—એવું શું તમે તમારે માટે માની લીધું છે? એટલે જ, આપણે બીજાની સામાન્ય ભૂલને પણ ખમી ખાઈએ નહિ, એવા છીએ? કોઈની ભૂલનો જ્યારે વિચાર કરે, ત્યારે ય તમે તમારી ભાવના તરફ પણ જોતા રીજો વિચાર કરો કે—'એવા મયોગોમાં હું હોઉં, તો મારાથી પણ આવી ભૂલ થઈ જાય ખરી કે નહિ?' આપણે ભૂલ કરીએ તંવા ન હોઈએ, તો ય મોહના જોરનું જો આપણું ને જાન હોય, તો પણ આપણે ગમે તેને માટે ગમે તેવું વિચારી નાખીએ કે જોડી નાખીએ નહિ ને?

શ્રી ભરતના ચહેરાને જોતા કૈકેયીને વિચાર આવે છે કે—'સ્વામી તો જવાની તૈયારી કરે છે, ત્યાં તો મારો દીકરો પણ સાથે જવાની તૈયારી કરતો હોય એમ લાગે છે '

કૈકેયી હજી તો આ વિચારમાં છે, ત્યાં તો શ્રી ભરત પોતે જ મહારાજા શ્રી દશરથને નમસ્કાર કરીને કહે છે કે—

‘હું પણ આપની સાથે જ આવવાનો છું આપની જેમ હું પણ આ નસારને તદ્દને ચલમનો સ્વીકાર કરીશ’

લેનાની ઠગામા પાવરવા બનતું છે કે મૂકવાની ઠગામા પાવરવા બનતું છે ?

હવે તો, કેકેથી માતાને પૂરેપૂરી ખાત્રી થઈ બધ ને ? રાજ્યને માટે પડાપડી કરનારાઓએ, આ વાત પણ યાદ રાખવા જેવી છે. શ્રી હથરથ તો રાજ્યને ઊડવાને તૈયાર થયા છે, પણ શ્રી ભરત કેમ તૈયાર થઈ ગયા ? શ્રી ભરતે માર્ગ શ્રી હનુરથની જેમ ભોગવ્યું છે ખરું ? નહિ જ, છતાં જો ય ઊડવાને તૈયાર થઈ ગયા છે તમને શું લાગે છે ? જેણે ભોગવ્યું હોય તે ઊઠે કે જેણે ન ભોગવ્યું હોય તે પણ ઊઠે ? આ આમ દેશમાં જે જે ત્યાગિઓ થઈ ગયા, તે બધા કંવા કંતા ? બુદ્ધભોગી કે અબુદ્ધભોગી પણ ? જેણે ભોગવ્યું હોય તે જ ઊઠે, તો ભોગવનારા બધા ઊઠે છે ખરા ? ભોગવે એને જ ઊડવાની જાવના યામ, એવું નથી ત્યાગ માટે ખરેખર શું આવવું જોઈએ ? વિરાગ ! માથા ત્યાગ માટે સાચો વિરાગ તો અવશ્ય જોઈએ ભોગવ્યું હોય કે ન ભોગવ્યું હોય, પણ જેના દેશમાં સાચો વિગમભાવ જન્મે, તે જ સાચી રીતિએ મૂકી શકે વિરાગ જન્મે ને એથી જ મૂકે, તે સારા ભોગ સુખને મૂકવું તે નાઈ કે લેવું તે આઈ ? તમારામાં તો, જે મળી આવે તે લેવાની ટેવ છે ને ? એ ટેવ સારી છે કે ઢોઈ નામાં વિરાગ જન્મે ને મૂકવાની ટેવ આવે, તો તે સારી છે ? તમે કથી ઠગામા પાવરયા છો અને કથી ઠગામા પાવરયા બનવાને આહો ડો ? લેવાની કે મૂકવાની ? ખરેખર, તમે

વિચાર કરે તો તમને લાગે કે—આ કાળમાં તો ભોગસામગ્રીમાં
 ય લેવા જેવું શું બચ્યું છે ? આજની તો ભોગસામગ્રી પણ
 અતિ તુલ્ય છે જ્યાં હાથ મારો, ત્યાં હીરા કોતસા થાય
 —એવી પણ કર્મની વિચિત્રતા અનુભવાય છે ખરી ? તમને
 તમારી પાસે જે કાંઈ છે, તેમાંથી કોઈ પણ ચીજ મૂકવા જેવી
 લાગે છે કે નહિ ? ‘ભોગ તજવા જેવા છે, આની વાસનાથી
 જ હું ખરાબ થઈ રહ્યો છું’—એવું કદી થાય છે ખર ? આર્થ
 સસ્કૃતિમાં ત્યાગની જ ભાવના પ્રધાનતા ભોગવે છે એ સસ્કૃ
 તિને જીવનારાઓની અહીં વાત થાકે છે એટલે, અહીં જે
 વાત થાકે છે, તેને ઝીલવા જોયું તમારે તમારું હૈયું બનાવવું
 જોઈએ જો આ વાતોને ઝીલી શકે એવું હૈયું નહિ બનાવાય,
 તો આ વાતોને ઝીલીને તમે તમારું જીવન સુધારી શકો, એ
 શક્ય નહિ બને

આપેલા વચનની યાદ

શ્રી ભરત બોલ્યા ને કૈકેયીને થયું કે—‘સ્વામી ય જાય
 ને પુત્રે ય જાય ? મારે હવે કરવું શું ?’ એ વિચાર કરે છે
 કે—હું સ્વામિને રાખવાની વાત કરૂં તે તો બને તેમ નથી
 એ વાતને એ સ્વીકારે પણ નહિ અને અહીં તો મોટા રાણી
 પણ મૂંઝા બેઠા આસુ સારે છે

મહારાણી અત્યારે ચોકમાં છે, પણ અહીં બોલાય નહિ
 —એમ સમજે છે પેલી વાતમાં ગરમ થયા હતા, પણ અહીં
 મૂંઝા છે કેમ ? ગાંડપણ આગળ સૌ બોલે, પણ ડહાપણ
 આગળ સમજીથી કાંઈ બોલાય નહિ ને ? તમે ખરેખર ગાંડ
 પણ કોને કહેવાય અને ખરેખર ડહાપણ કોને કહેવાય, એ

સમજો છો ? ગાડપણ કોને ઠહેવાય અને ઠહાપણ કોને કહેવાય, તેને જાણવાનાર સાહિત્ય પણ તમારે લાગુ પડશે

કેંકયી નહીં કરી લે છે કે-‘મારે જોવો રતો લેવો જોઈએ, કે જેથી પુત્ર તો રહી જ જાય ’

આવો નિર્ણય કરી લઈને, તે મહારાજ શ્રી કથકને પૂછે છે કે-‘સ્વામિન્ ! માગ સ્વયવર્તના ઉત્સવ પ્રસંગે મારા મારથીપણાના કાર્યથી તુષ્ટ થઈને, આપે મને જે વચન આપ્યું હતું, તે આપને યાદ છે કે નહિ ? ’

મારા ઘરોમા પ્રાય કળ્યા હોય નહિ

તમને મમજાય છે કે-જો કાળમા સ્વામિએ આપેલા વચનોને માગવાની સીએને પ્રાય તક જ નહિ આવતી હોય ? સારા માણસની નિશામા રહેનારા સારા માણસને સારા માણસે આપેલા વચનને માગવાની તક પ્રાય આવે જ નહિ કેમ ? ખામી આવે કે ખામી લાગે, ત્યારે વચનને માગવાની તક આવે ને ? ખામી જ આવવા દે નહિ, પછી આપેલા પણ વચનને માગવાની તક ઉભી થાય કયાથી ? સારા માણસનું હૈયું કેવું હોય ? બહુ મોડું એવું મોડું કે-માગવું પડે નહિ અને સૌને જોઈતું સયોગ મુજબ મળી જાય પેલા ય એવા કે-અશક્યની કે અનિચ્છનીયની ઈચ્છા કરે નહિ સાગ ઘરોમા તો, આવું જ હોય ને ? સારા ઘરોમા આવું હોય, એટલે સારા ઘરોમા કળ્યા હોય કે નહિ ? પ્રાય નહિ, અને તમાગ ઘરોમા ? તમારા ઘરોમા કેઈ રૂએ ખર્ચ ? દોઢ રૂએ કે બધા રૂએ ? અને કેઈકિંદિ રૂએ કે રોજ રૂએ ? લગલગ રોજ કાઈકિંદિ અશાંતિ ચાલુ

ખરી ને ? આટલા મોટા મહારાજા, પણ કેાઈ રાણીનું ઠઠી પણ અપમાન કરે નહિ, એ સમજવા જેવું નથી ? તમારા ઘરની વાત થાય તેમ છે ? મહારાજા છતાંય, એ કેાઈ રાણીનું અપમાન તો કરે નહિ, પણ કેાઈને માગવાની જરૂર પડે એવી સ્થિતિ પણ ઉભી થવા દે નહિ

અનાસક્ત યોગી કેના હોય ?

જે સાચો વિવેકી હોય, તે અનાસક્ત યોગી હોય સાચો વિવેકી અયોગ્ય જવાબદારીને સ્વીકારે નહિ અને પહેલાની ભૂલને પણ એ વિવેકથી સુધારી લે અનાસક્ત યોગી, એવી રીતિએ 'પર્તે કે-એ પોતાની સ્વીકારેલી સઘળીય જોખમદારીને સભાળવાની વાતમા, એનું ચાલે ત્યાં સુધી, ખામી આવવા દે નહિ ઘર, કુટુંબ, રાજ્ય-એ વગેરે જે કાઈ રાખીને બેઠો હોય, તેને સભાળતા જેવું અનાસક્ત યોગિને આવડે, તેવું આસક્ત યોગિને ન આવડે લોગમા બેઠો હોય અને લોગ કરતો પણ હોય, તે છતાં પણ જેને લોગ ગમે નહિ અને મન તો જેવું ભોગના ત્યાગમા જ અને મોક્ષની સાધનામા જ રમતું હોય, તેને અનાસક્ત યોગી કહેવાય લોગ ન મળે ને એથી લોગને ભોગવતો ન હોય, તે છતાં પણ લોગ જ જેને જમ્યા કરે, એ આસક્ત યોગી કહેવાય તમને કેવા માનું ? તમને બધાયને અનાસક્ત યોગી તરીકે જ સંબોધવાની મારી ઈચ્છા છે, પણ તમારે કહેવું બેઈએ કે-તમે અનાસક્ત યોગી છો ! અનાસક્ત યોગી કેાને કહેવાય, એ તો તમને સમજાયું ને ? કેાઈ લોગને ભોગવતો હોય, એટલા માત્રથી જ 'તે અનાસક્ત યોગી નથી'-એવું કહેવાય

નહિ 'તમે ભોગમા બેઠા છો, માટે તમે અનામકત યોગી નથી'—એવું હું કહું નહિ હું તો તમને 'ભોગ ડેવા લાગે છે'—એમ પૂછું કર્મના ભેરથી ભોગોને ભોગવવા છતાં પણ, વિવેકના યોગે જેને ભોગો ગમે નહિ અને એથી જે ભોગથી છૂટવાની બાવનાવાળો હોય, તે અનામકત યોગી કહેવાય હવે જો તમે એવા હો, તો કહો કે—'અમે અનામકત યોગી છીએ !'

આધ્યાત્મિક કેળવણીને માટે શું કરવું જોઈએ ?

વાત ત્યાગની છે, પણ ત્યાગને લાવવાને માટે પહેલાં અનામકત યોગી બનવું પડે

સૌ અનામકત બોલી ચડાની તો યદનાં છબ્બ છે ખરી, પણ ભૌતિક જીવણી એવી જાણ છે કે—આ વાત અહીં ગમે છે, તે છતાં પણ પડે એની બહુ અસર રહેતી નથી ભૌતિક કેળવણીથી લેવા એવા લાગી ગયા છે —આ વાતની ઈમારત ટપી શકે તેમ નથી

એટલે કે—જમ્યા એટલી બધી ટીકી—પોથી થઈ ગઈ છે કે—આમ પાથી પૂરાય તેમ નથી, એમ ને ? વાત એ છે કે—અહીં પણ અસર થાય છે, એ એક સારી વાત છે હવે અસર ટકી રહે અને અમલ થવા માટે, એ માટે તમારે મહેનત કરવી જોઈએ

સૌ આધ્યાત્મિક કેળવણી જો ચોતીસે કપાક નજવા કરે, તો આપનું કહેતું હવે રહે બાળી અહીંથી ગયા બાદ અપાગે એવા લાગે છે કે—હવે રહે નહિ

આ લાઈ જે વાત કરે છે, તે સમજવા જેવી છે ગમે તેવા સંયોગોમા પણ અધ્યાત્મદષ્ટિ બની રહે—એવું કરવું

જોઈએ, એમ આ લાઈનું કહેવું છે આ વાત, જે આચાર્ય હિતૈવી નહિ હોય, જેઓ હિતાહિતના વિવેકને નહિ પામેલા હોય, તેમનાથી બનવાની નથી એવાઓ તો, કેળવણીના નામે પણ, જેના યોગે હિત સધાવાને બદલે હિત હણાવા પામે-એવું જ શિક્ષણ આપે, એટલે તો, પહેલા વાત થઈ ગઈ છે કે-આધ્યાત્મિક કેળવણી ખરેખરી તો બાળક પેટમાં હોય ત્યારે અને બાળક જન્મ્યા પછીથી પણ અમુક વય સુધી મા જ આપી શકે, પછીની અમુક વય સુધી મા, બાપ, વડિલ આદિ આપે, અને તે પછી શિક્ષકો પણ નિશાળમાં જે શિક્ષણ આપે, તેમાં આ કેળવણી પણ મળ્યા કરે આમ સામાન્ય રીતિએ આધ્યાત્મિક કેળવણી મળી હોય અને મમ જહાન બન્યો હોય, એમાં શુદ્ધનો યોગ થઈ જાય, એટલે એની આધ્યાત્મિકતાને પ્રવાહ મળે આ એવી ચીજ નથી, કે જે ગમે તેને, ગમે ત્યારે, ગમે તે આપી શકે આધ્યાત્મિક કેળવણીના બીજા રાખાએલા હોય, મસ્કારો પડતા ગયા હોય, તો શુદ્ધનો યોગ બટ ફળે

આટલો અમલ તો થયો ને ?

એટલે, જેઓને આ ચીજ ગમતી હોય, તેમણે હવે કેળવાવાની અને તક મળે તેને કેળવવાની મહેનત કરવા તરફ લક્ષ્ય આપનારા બનવું જોઈએ જીવને શરૂથી કેળવાવાનું સ્થાન મારું પેટ છે, પછી બાપનું ઘર છે, એ પછી શાળાઓ આદિ છે અને તે પછી શુદ્ધોનો યોગ છે એ વાત જ્યાંથી બગડી છે, ત્યાંથી જ સુધારો કંપાની શરૂઆત કરવી જોઈએ તમે અહીં સાબળીને અહીં સાબળેલી વાતો

ઘરે કરવાની શરૂઆત કરી છે કે નહિ ? તમે એવું કાંઈ કર્યું ન હોય અને આવી વાત કરતા હો, તો તે બગબગ છે ? અહીં જે અમર થઈ, તેને જીવત રાખવાનું અને તેને વિક્રમિત બનાવવાનું કામ તો તમારું છે આજની કેળવણી ગમે તેટલી ખરાબ હોવા છતાં પણ, અહીં ઠીક ઠીક બચેલાઓ પણ ઘણા છે બહેલાઓ અને બાણાવનારાઓ અહીં સાબળે છે અને કેટલાક તો કહી જાય છે કે- 'આવી વાતો બહુ ગમે છે' મારી પામે તો એવી પણ વાનો આવી છે કે- 'ઘણાઓએ પોતપોતાને ઘરે અને પેઢીએ ગહી કહેવાએલી વાતો કરવાની શરૂઆત કરી લીધી છે' આટલું પણ શાથી થાય છે ? ભૌતિક કેળવણીની અસર નીચે આવી ગયેલાઓએ પણ, આટલો અમલ કરવા માડ્યો ને ? ગાથી ? આધ્યાત્મિકતાની વાત તો, આ આર્ય દેશના બીજામાં રહેલી છે

હવે આ આ માન બગડી ગઈ નથી

આ દેશમાં જન્મેલા અને ખરાબમાં ખરાબ ગણાતા માણસને પણ જે મારો સમજાવનાર મળી જાય, તો અધ્યાત્મની વાત મોટે ભાગે ગમી ગયા વિના રહે નહિ એમાંય અપવાદ હોય, પણ ટકા થોડા આર્ય દેશમાં જન્મેલા ઉપર થતી આ સ્વાભાવિક અસર ધીરે ધીરે જૂઝાવા લાગી છે, છતાં જે અમર છે તેનું પરિણામ જોવા મળે છે આવા દેશમાં જે શરૂથી માતા-પિતા આદિ તરફથી આધ્યાત્મિક કેળવણીના સરકારો મળ્યા હોય, તો કેટલું સુંદર પરિણામ આવે ? આજે જે કાંઈ અસર થાય છે, તે આર્ય દેશના હજુ પણ જે થોડા-ઘણા મંકારો જીવંત છે, તેને આભારી છે, બાકી,

આજની ઠેળવણીથી ઘણી ખરાબ અસર નિપજવા પામી છે. એમા શંકા નથી આમ છતાંય, જો તમે આજની ઠેળવણીની ખરાબ અસરની વાત કરીને બેસી ગયો છો અને તમને આ ગમે છે છતાં આને વેગ આપવાનો પ્રયત્ન નહિ કરો તો નુકશાનથી તમે શી રીતિએ ઉગરી શકો છો અને બીજાઓને પણ શી રીતિએ ઉગારી શકો છો? મને તો લાગે છે કે-વર્તમાન ઠેળવણીએ ગમે તેટલી ખરાબ અસર કરે હોય, તે છતાં પણ હજી આ આર્થિક દેશ છે અને એથી સુધારો ઘણો અગે શક્ય છે હજી કાંઈ બાજુ સાવ બગડી ગઈ નથી જેને લાગે, તે પ્રયત્ન કરવા માટે

અમારું ખર્ચ ભાડું

તમારા બધા તરફથી, હું, આવી આશા તો રાખું ને આજે પહેરમે રવિવારે ‘અમે અનાસક્ત યોગી બનવાની ઇચ્છા વાળા તો બની જ ગયા છીએ અને એ માટેનો પ્રયત્ન પણ અમે શરૂ કરી દીધો છે’-આવું તમારી પાસેથી સાબળવાનું, મને મન તો થાય ને? તમે અમને જો બાડુ આપવાને ઇચ્છતા હો તો હું કહું છું કે-આ જ અમારું ખર્ચ ભાડું છે અહીં જ્યારે જ્યાં જ્યાં બ્યાખ્યાનો શરૂ થયા છે, ત્યારથી નિયમિત હાજરી આપનાર એક રવિવારને પણ ખાલી નહિ જવા દેનાર, ગમે તેટલું બીડને અને ગરમીને વેડીને આદિથી અન્ત સુધી સાબળનાર એ બધા તો એમ જ કહે કે-‘અમારી આસક્ત દશા છે એ વાત સાચી છે, પણ હવે અમારું મન અનાસક્તિ તરફ વળે છે, અમ્મા- ખરાબ પડી ગયા છે, વાતાવરણ સાફ નથી, તેથી ધાર્મિક સુજળ પરિણામ લાવી શકતા નથી, પણ અમે પ્રયત્ન

તો છીએ જ, એટલે અમને ખાતરી છે કે-અમે આ જીવનમાં પૂરા અનાસક્ત યોગી કદાચ નહિ પણ બની શકીએ, તો પણ અનાસક્ત યોગીની ઝાંખી કરાવે એવા તો જરૂર બની જાયું !' તમારી વતી આ હું જોત્યો, પણ તમે આમાં સમ્મત છો ને ? આપણે તો, મન આટલું પરિવર્તન પામે-એ પહેલું જરૂરી છે, માટે હવે તમારાથી કેળવણીની ખરાબ અસરના શિક્ષણ પડીને બેસી રહેવાય નહિ

એક મિનાય મારે આધીન સર્વ દેવા તૈયાર થુ !

કેકેયીના હૈયામાં એ વાત નિશ્ચિત થઈ ગયેલી છે કે- 'હવે મહારાજ દશરથને અટકાવનું કાંઈ કહેવાય તેમ નથી' નો પટ્ટરાણી બોલે, તો તો એ પણ કાંઈક બોલે, પણ પટ્ટરાણી ચૂપ છે પટ્ટરાણી સમજે ॥ કે-મહારાજને વૈરાગ્યનો પ્રસંગ તો મેં પૂરો પાડેલો છે એ પ્રસંગે મહારાજએ જ મને મરતા બચાવી અને હવે મહારાજ પોતાની બાતને સસારમાં અટકાવતા બચાવી લેવાને માટે ઉઘડત થયા છે, નો આમાં મારાથી પણ કેમ જ આઠી જીભ કરી શકાય ? એટલે, પટ્ટરાણીના હૈયામાં મહારાજ જાય છે તેનું દુઃખ ઘણું છે, તે છતાંય તે સમજીને બોલતા નથી પણ કેકેયીને તો ખતિ પણ જાય છે અને તેની સાથે પુત્ર પણ જાય છે ને ? ખતિને અટકાવી શકાય તેમ નથી, એટલે પુત્રને અટકાવવાનો એ ઉપાય શોધે છે એમાંથી, એને મહારાજ દશરથે આપેલું વચન યાદ આવે છે વચન આપ્યે તો વધી વીતી ગયેલા, પણ મળેલા એ વચનને આજ મુઘી યાદ કરવાની પણ જરૂર નથી પડી

ત્યારે મહારાજએ વચન આપ્યું, ત્યારે કેકેયીએ કહેલું

કે-‘વચન જરૂર પડ્યે માગીશ હમણા તો આપ આપના વચનને આપની પાસે મારી અનામત તરીકે રાખો.’

અત્યાર સુધી એ વચન પચ્યું રહ્યું, પણ હવે કૈકેયીને લાગ્યું કે-‘વચન માગી લેવું જ પડશે’ આથી, કૈકેયી મહારાજાને કહે છે કે-‘સ્વામિન્ ! આપે મને જે વરદાન આપ્યું હતું, તે આપને યાદ તો હશે જ એ મેં આજ સુધી આપની પાસે જ રહેવા હીધું છે અને જે વરદાનની મને જરૂર પડી છે, માટે હું માગવાને ઇચ્છું છું’

મહારાજા શ્રી દશરથ, તરત જ કહે છે કે-‘મેં તને જે વચન આપ્યું હતું, તે મને ધરાબર યાદ છે મારે આધીન જે કાંઈ છે, તેમાત્ર જે કાંઈ પણ તું માગે, તે તને આપી દેવાને હું તૈયાર છું, પણ તેમાથી એક વસ્તુની બાદબાકી કરવાનો મને અધિકાર છે હું જે મતને લેવાને ઇચ્છું છું, તે મતને લેવાનો નિષેધ કરવાની વાતને છોડીને, મારે આધીન જે કાંઈ પણ હોય, તે તું માગી લે અને તે તને આપવાને હું તૈયાર છું’

એકની બાદબાકી કેમ ?

મહારાજા શ્રી દશરથે એક વસ્તુની બાદબાકીની વાત શું કામ કરી ? એ માટે કે-જે વખતે વચન આપ્યું, તે વખતે આ નિર્ણય નહોતો કયો ? યોગની ત્રીણ ભૂમિકામાથી યોગની પહેલી ભૂમિકાએ જવાનો એક વાતની યાદ આપું નાનામા નાના, સામાન્ય દસ્તાવેજ ઉપર પણ સહી કરતા, તમારે નીચે લખવું પડે છે કે-આ લખાણ ઉપર મેં જે સહી કરી છે, તે સાવચેત અવસ્થામા, સમજાપૂર્વક, રાજપૂરીથી

અને વધારામાં બીનકેદ સહી કરી છે એટલે જો એવું સાબીત થાય કે-ગતી કરવી વળતે નહીં કરનારો ગાડો હતો અથવા તો સ્વાભાવિક પ્રકારના જાનમા નહિ હતો અથવા તો બીજા જગરોને આધીન બનેલો હતો, તો એ હસ્તાવેશ ઉપરની એની સહી નામજુર થાય ને ?

સુઠ એ જીને કોઈ માન્ય રાખે જ નહિ

આ વાત તો તમને બરાબર યાદ છે ને ? સમારમાં જેટલા ઘર માડના હશે, તે મોહની અસરથી માડતા હશે કે મોહની અમરથી પર હોવા છતાં પણ ઘર માડતા હશે ?

મઠ મોહનાં અસર તો ખરી જ

તો મોહની અસરના કરેલી થીજ, મોહની અસરથી સ્વીકારેલું બંધન, મોહ જાય તે પછી પણ બંધનકારક ગણે કે નહિ ? આ વાત વિચારજો

શ્રી હરિએ આટલી શોખવા લેન કરી ? પોતે જ્યાં વિરાગમાં ધપી નહા છે, ત્યાં સામે ગગન તોફાન જોઈ કરી નહુ છે, એમ એ સમજે છે ગગન તોફાનમાં જાન ભૂલી જઈને, વચનના નામે, મતનો નિષેધ થાય તો શું થાય ? એટલે, મહાપાત્ર શ્રી હરિએ દેહેથીને કહ્યું કે-‘એ તને જ વરદાન આપ્યું હતું અને જેને તે મારી પાસે અનામત રાખી મૂક્યું હતું, તે મને બનબગ ચાદ છે મ આપેલા એ વચનનું પાલન કરવાને માટે, આજે પણ હું એટલો જ તૈયાર છું તને આપેલા એ વચનને માગી લેવાની તને છૂટ છે અને મને આધીન એવું જે કાંઈ પણ તું માગે, તે તને આપી દેવાની મારી ના છે જ નહિ, પણ તારે મતના નિષેધ સિવાયની જ માગણી કરવી ’

તો તમે કોઈની પાસે નાણા લેવા બાંધ ને ? એ વખતે તમે શું કહો છો ? એમ કહો છો કે-‘ ત્રણ વર્ષ પૂરા થતા પહેલા તમારૂં દેવું પૂરૂં થયું તો સારૂં, નહિ તો ત્રણ વર્ષ વીત્યે નહિ આપું ? ’

સૌ તો તો એ આપે જ નહિ ને ?

એટલે, એ વખતે તો તમે એવું વચન આપો છો કે-‘ તમે જ્યારે માગો ત્યારે, તમારા નાણા પાછા આપું ’ ધરમાલ વેચીને પણ તમે એના નાણા પરત કર્યા વિના રહો જ નહિ, એવો વિશ્વાસ આપો છો ને ? આ રીતિએ તમે નાણા લાબ્યા અને તે પછી વખતે ત્રણ વર્ષ ગયા, એટલે એના નાણા ગયા ને ? ત્રણ વર્ષ બાંધ, એટલે એના નાણા તમને પચી બાંધ ? અને તમે આપેલું વચન, તમે આપેલો વિશ્વાસ, એ બધાનું શું થાય ? એ પણ બાંધ, એમ ને ? આજે તો મકાન બાંધે આપના પહેલા બાંધાયીઠી કરાવી લઈને, તેને તીજેરીમા મૂકીને સાચવી રાખનારને પણ, એવા ય ભાડુતો મળે છે, કે જેઓ કહી દે કે-‘ જા, જા, ભાડુ નથી આપતા ’ ભાડુ આપે નહિ, મકાન ખાલી કરી આપે નહિ અને પેલાને હેરાન કરે પછી ન છૂટકે ભાડુ આપે કે મકાન પાછું સોપે, એ વાત જુદી છે આવું તો, તમારી ઘણી જાખતોમા જને છે ને ? એટલે, આ કાળમા વચનની કિંમતની વાત કરવી નકામી ને ?

સૌ નકામો તો નહિ

પણ જનવી જહું મુરકેલ, એમ કહું ? બાકી, માણસને તો એમ થયું જોઈએ કે-વચન એટલે વચન
કે ક્યોની માગણી

મહારાજ શ્રી દશરથને વચનની કિંમત હતી, એટલે,

પોતે આપેલા વચનને, વર્ષો વ્યતીત થઈ જવા છતાં પણ, એ વિગતો નથી એથી જ, કૈકેયીને એ કહે છે કે-‘મને મેં આપેલું વચન યાદ પણ છે અને જ્યારે એ વચન તું માગે, ત્યારે તારૂં માગ્યું આપવાની મારી તૈયારી પણ છે, પણ જે વસ્તુ તે કાળે હૈયામાં નહોતી અને અત્યારે હૈયામાં છે, તેને છોડીને ! એટલે કે-ત્રત-નિષેધ વિના, મારે આધીન જે કાંઈ છે, તે સર્વસ્વ પણ જો તું માગે, તો તે તને આપી દેવાને હું તૈયાર છું’

આ રીતિએ, શ્રી હશરથ મહારાજએ તો, પોતાના વચનનું પાલન કરવાની તત્પરતા દર્શાવી, પણ આ ય જાતવાન છે ! કાણ ? કૈકેયી પતિએ આ રીતિએ કહ્યા પડીથી પણ, પોતે જે માગવાનો નિર્પુણ કયો છે, તે માગવાની એની હિંમત ચાલતી નથી એને ખ્યાલ છે કે-હું જે માગવા માગું છું, તે માગવું મારે માટે સારૂં નથી, પણ અહર બેઠેલો મોઢા ખુબ જોર કરી રહ્યો છે એ મોઢા કહે છે કે-‘તે જે માગવા ધાર્યું છે, તે હવે જીજ્ઞે કયો જ વિચાર કર્યા વિના માગી લે, નહિ તો, તારે તો પતિ ય જગે અને સાથે સાથે પુત્રેય જશે’

અહર મોઢા જોર ઠરી રહ્યો છે, જે માગવાનું ધાર્યું છે, તે માગવા વિના વાલે તેમ નથી-એમ પણ સમજે છે, પણ જાતવાન છે, એટલે એવી વાત એકદમ શી રીતિએ બોલી શકે ? આથી, પહેલાં તો, કૈકેયી દેવી મહારાજા શ્રી હશરથને ઉદેશીને કહે છે કે-‘સ્વામિન ! આપે તો સ્નેહના દૃઢ બન્ધનને પણ વૈરાગ્ય રૂપી અદ્ભુતી છેલ્લી નાખ્યું છે, પણ જે સયમને આપ સ્વીકારવાને ઇચ્છો છો, તે સયમનું પાલન કરવું એ ઘણું મુશ્કેલ છે આપનો દેહ તો જીવ્યો કે-આ, કેટલો બધો સુકોમળ છે ? આવા સુકોમળ દેહવાળા-આપ, શી

રીતિએ મયમના મહા કપોને સહી શક્યો ?'

આટલું જોડીને, તે જરા થોભે છે અને મહારાજના મુખ ઉપર પોતાની દૃષ્ટિને ઠેરવે છે મહીં એમ કે-‘જો આ વાતની અસર થઈ જાય અને મહારાજ રહી જાય, તો મારે મેં જે માગવા ધા છે તે માગવું પડે નહિ’ પણ મહારાજ તો તેવા ને તેવા જ નિશ્ચલ જણાયા તતનિવેધ સિવાયની માગણી કરવાનું કહ્યું છે, એટલે મહારાજ આ વાતનો એને જવાબે ય શું કામ આપે ?

આમ, ટીકેથીએ જ્યારે મહારાજને એકદમ મધ્ધમ જ જોયા, ત્યારે એને થયું કે-હવે મારે શરૂમભરી પણ માગણી રજૂ કરવી પડશે આથી, તેણીએ પોતાના મુખને નીચું ઢાળી દીધું અને પગથી જમીનને જોતરતે જોતરતે, તેણીએ કહ્યું કે-‘જો આપ દીક્ષા જ લેવાના હો, તો મારે બીજું તો કાંઈ જોઈતું નથી, પણ આપ આપની આ રાજગાદી મારા પુત્ર ભરતને આપો, એટલું જ મારે જોઈએ છે’

આપ-દીક્ષાનો સખંડ

આવી માગણી આવ્યા પછી, આવી માગણીને સ્વીકારવી કે નહિ-એવો વિચાર મહારાજ દશરથને કરવો પડે ખરો ? આવી માગણી વખતે, માલિકની કયી દશા થાય ? આને જો આવો વખત આવી લાગે, તો વકીલ શી સલાહ આપે ? મહારાજ દશરથની ગાદી, એ સ્વોપાર્જિત ગાદી નહોતી, પણ વડિલોપાર્જિત હતી પરપરાએ ચાલી આવેલી હતી વડિલો પાર્જિતમા તો સમજો છો ને ? વડિલોપાર્જિત ઉપર હક્ક કોનો ? વડિલોપાર્જિત ગાદી, એ કાઈ જેને આપવા ધારે તેને

આપી શકાય ? જેનો જેનો હક્ક હોય, તેનો વિચાર તો કરવો પડે ને ? એ વખતે, જે મહારાજ શ્રી હરચરના ધ્યાનમાં એવી વાત આવે એવી સ્થિતિ હોત કે-‘જે હું આની આ માગણીને સ્વીકારીશ, તો મારો રામ વડિલોપાર્જિતનો હક્ક કરતો જરૂર આવવાનો !’ તો શ્રી હરચરનું શું થાત ? એવા જ સંયોગો હોત, તો શ્રી હરચરની અત્યારે કેવી હાલત થાત ? કેવળ પરસ્પરના હક્કની જ વાત કરે-એવા બાપ-દીકરાના સબધમાં અમૃત સીંચાય તો સાફ કે અગ્નિ મૂકાય તો સાફ ? તમારો આ વિષયમાં શો મત છે ? નહિ બોલવાના ને ?

જેનું માગ્યું તેનું જ આપ્યું

તમારો મત જને તે હોય, પણ એ વખતે મહારાજ શ્રી હરચરે શું કર્યું-એ વાતને જણાવતા, મહાપુરૂષો ફરમાવે છે કે-કેકેથીએ જેવી બરતને માટે ગાદીની માગણી કરી, તેની સાથે જ, પડતા બોલને ગીલી લે તેમ, મહારાજ શ્રી હરચરે જવાબ દીધો કે-‘બરતને ગાદી દીધી આજે જ, હમણા જ, તું એનો સ્વીકાર કર !’

ત્યા, રામની માતા બેઠી છે, લક્ષ્મણની માતા પણ બેઠી છે, મત્રિઓ વગેરે પણ હાજર છે, છતાં કોઈ કાઈ જ બોલતું નથી કેકેથી માગી લે છે અને મહારાજ આપી દે છે, તેની બાજુ કોઈ ઉપર કાઈ અસર જ થયેલી જણાતી નથી બધા એમ માને છે કે-‘આમાં સામે આવવાનો અમને અધિકાર જ નથી’

આમાં આડે આવવાનો કોઈને ચ અધિકાર નહિ ? કેકેથી આવું માગે, એની સામે બીજી કોઈ ઉભી થાય

નહિ ? મારા છોકરાનું શુ, એમ પૂછે નહિ ? પણ કોઈ આ વાતમાં વચ્ચે એક અક્ષર પ્રપ્ત જોડતું નથી ટેકેથી ગરમથી પોતાના મોઢાને નીચું ઢાળી ઢઈને માગે છે અને મહા રાજા તો એના માગતા વેત આપી દે છે, છતાં કોઈ કાંઈ જ વચ્ચે આવીને જોડતું નથી

સસારમાં કેમ જીવાય, એ ય શીખવા જેવું

આ બધાનો સસાર ડેવો હતો, એ વાત આ રીતિએ તમારી આંખે મૂકાય છે તમારે સસારને ઝાડવો તો નથી ને ? ન છાડવો હોય, તો ઘસીને ના પાડો ને ? તમારે ખરેખર સસારને ચલાવવો છે ? ‘મમાજી છાડવા જેવો જ છે’-એમ લાગવા છતાં પણ, સસારને જીવવો પડે એ બંને જેને સસાર ખરાબ લાગે, તે બધા જ, તરત જ સસારને છોડી શકે-એવું કહી શકાય નહિ એટલે, સસારમાં રહેવું પડે તો ય કેમ રહેવું, એ બાબતું જોઈએ ને ? મનુષ્ય લોકમાં સ્વર્ગલોકની આખી થાય, એ રીતિએ તમારે મસા રને જીવવો છે કે નરકલોકની આખી થાય, એ રીતિએ તમારે સસારને જીવવો છે ? તમે તમારા સસારમાં શાન્તિમાં જીવો છો કે અશાન્તિમાં ? સસારને જીવવો પડે તો પણ ‘કેવી રીતિએ સસારમાં જીવાય, તો મસારમાં પણ શાન્તિ અનુભવાય’-એનો વિચાર કર્યો છે ? એ પણ, આ પ્રસંગોમાંથી શીખવા જેવું છે

કોઈનું રૂનાકુ ય કરેકતું નથી

મહારાજા શ્રી હથરથ, અત્યારે, યોગની પહેલી ભૂમિ કાએ પહોંચી જવાની ઉતાવળમાં છે સફળ રૂ પાસેથી, એ

એટલા જ માટે પાછા આવ્યા હતા કે-‘ધરે જઈને જટ રામને
જાદીએ બેસાડી દઉં અને હું નિવૃત્ત થઈને પહેલી ભૂમિકાએ
પહોંચી જાઉં’ આમ, શ્રી રામચન્દ્રજીને જાદીએ બેસાડવાને
માટે એ આન્યા, એમા આ વાત ઉમી થઈ ગઈ હવે
કેંકેથીએ જે વખતે શ્રી હરતને માટે જાદીની માગણી
કરી, તે વખતે એ આપુ કુટુંબ સામે ઉશું થઈ જાય, તો
મહારાજ શ્રી દશરથને કપાળે હાથ દઈને ‘હે ભગવાન’
જ નરવું પડે ને ? પત્ની એ જાય ત્રી રીતિએ અને વચન
પાળે શી રીતિએ ? કેને કેને સમજાવવા બેસે ?

પણ, આવી બધી ય ચિન્તા તો, જેને વચન પાળવું
હોય, તેને કરવી પડે ને ? આવું વચન, કેડ મ્મી, મોહવશ
માગી બે, ત્યારે તમારા સમાન હજારું શું થાય ? તમે
કેંકેથીને માટે શું કહો ? વળગણી શ્રી છે, મૂર્ખ જાત છે,
એવું તમને થાય ને ? મોહનો જેને જળગે વળગાડ હોય,
તેને એમ જ લાગે

ત્યા તો, કેંકેથીએ જાદી માગી અને મહારાજાએ જાદી
આપી, એ આખ શામેની વાત છતાં, એ માટે ઢોઈનું સ્વાર્ડ
ય ફરકતું નથી અત્યારે તો, સૌના હૈયામા માત્ર એ જ
એક વાતનું દુ ખ છે કે-મહારાજા જાય છે, કેમ કે-આ
બધા પ્રત્યેનો રાગ એમનો ગયો છે, પણ આમનો શ્રી
દશરથ પ્રત્યેનો રાગ ગયો નથી મનમા ગગના યોગે
આટલું દુ ખ થતું હોવા છતાં પણ, સૌ મનમા સંમતે છે
કે-આમા ખીન્ન કાંઈ બોલાય નેવું નથી મહારાજાની વાત
બ્યાજબી છે દીકરા યોગ્ય બની ગયા હોય ને એમને
સોપીને સ્વામી જાય, તે તો આપણા ઘરની ચરપરા છે

ઉચ્ચ કુટુંબોની પરંપરા

એ કુટુંબની પરંપરા એવી હતી તમારે તો ઘરમા દોષ ન ઈંગે તો ય ઘરમાથી નીકળવું નહિ, એવું છે ને ? તમે મરો ને તમને બાધીને કાઢે, એ સિવાય તમે નહિ નીકળો, એવું જ હેયુ છે ને ? પહેલાના કાળમા તો, ઉચ્ચ કુટુંબોમા એ પરંપરા હતી કે-જીવતે જીવતે બધું તજી દે અને એક માત્ર ધર્મની આરાધનામા લાગી જાય આ પરંપરા અને આ પરંપરાની ભાવના ત્યારથી તૂટી, ત્યારથી આર્ય સંસ્કૃતિ મરવા પડી પહેલા ઘણે ભાગે સાગ કુટુંબોમા એમ બનતું કે-વય આવે, ઘરડા થાય, તે પહેલા પહેલા જ, કુટુંબનો સચાલક પાક્યો એટલે નીકળી જાય એથી, આ આર્યભૂમિ ઉપર હજારો મહાપુરુષો ફરતા રહેતા હતા એમા, એવા એવા પણ મહાપુરુષો ફરતા હતા કે-એમનું મારા ભાવે નામ ચાહ કળ્યા માત્રથી પણ પાપ નાસે એટલે કે-એમનું નામ ચાહ આવે ને ત્યાગની પ્રેરણા મળે સારા સારા માણસો, કુળવાન માણસો, અચાલક પાદે એટલે વૃદ્ધાવસ્થા આવતા પહેલા, સસારને તજીને નીકળી જતા હોય, તો ત્યાગી સરથા કેટલી બધી સમૃદ્ધ હોય ?

રોજ સસારને તજીને નીકળનારા હોય તો કેવી મનોવૃત્તિનું મર્જન થના પામે ?

હિં ઉચ્ચે કોઈક ને કોઈક મહાભાગ એવો નીકળતો હોય, તો એની સમગ્ર જનતા ઉપર છાયા કેવી પડે ? આ અમનવાદમા વસતિ દેટલી ? એમા, રોજ મરે કેટલા ? રોજ જન્મે કેટલા ? ને રોજ અસારને છોડે કેટલાક ? સમાર

છોડવા લાયક ઉમર, અહીં જેઠાઓમાથી કેટલાકોની છે ? નાની ઉમરમા ત્યાગ તો કોઈક મહા લાગ્યશાલિને મળે, પણ વયે પહોંચેલાઓ સસારમા કેમ ચોટચા રહે ? અને, ઘરડાઓ પણ જો સસારમા જ ચોટચા રહે, તો એમા હાલ શો ? શેજ જો સસારને છોડીને નીકળ્યા કરનારા નજરે ચઢતા હોય, તો એની બીજાઓના ઉપર જેવી-તેવી અસર થાય નહિ કોઈનું લાવેલું, તેને પાછું નહિ આપવાનો કોઈને વિચાર થતો હોય, ત્યાં જો એવાને જુએ, તો એને થાય કે-‘ આ એની પાસે એનું પોતાનું જે હતું તે બધું મૂકીને જાય છે અને હું કોઈનું લાવેલું પાછું નહિ આપવાનો વિચાર કરું છું ? હું કેટલો અધમ છું ? આપી દઉં એને ’ એ જ રીતિએ, કોઈને કાઈ આશ્રુ હોય અને તે પાછું ન આપે તો હોય, એટલે એની પાસેથી આપેલું લેવાને માટે દાવો કરવાનો વિચાર કોઈ કરતો હોય, ત્યાં જો એવાને જુએ, તો એને થાય કે-‘ આ પોતાની પાસેનું બધું મૂકીને જાય છે અને હું લેવાને માટે દાવો માડું ? આખર છોડવાનું તો છે જ, તો બકે આજે ગયું છોડવા જેવી ચીજ ખાતર લકાઈ કરવી, એ સારું નહિ ’ આવી મનોવૃત્તિનું સર્જન થાય ને ? અને જો આવી મનોવૃત્તિ સર્જાતી રહે અને પોષાતી રહે, તો આજની કાંટો આજના જેટલી જીવે ? ત્યારે કાંટો ન જીવે, તો વકીલો કાવે ? ને વકીલો ન કાવે, તો પેદી દર પેદીના જે વેર બધાય છે, તે બધાય ખરા ?

આર્ય સસ્કૃતિના આચારો વિસરાયા છે તેનું પરિણામ :

અહીં, આપણે, સમાયણના લગભગ બધા અંગતના

છોકરાવાળા છે કે છોકરા વગરના છે ? હમણાં હમણાંમાં
તો, કેટલાક છોકરાઓ એવું જોલતા પણ થઈ ગયા છે કે-
'બાપાને ના પાડીએ છીએ, તો ચ પેટીએ આવીને ચોટે છે '
કહાય, એ બીચારાઓના મનમાં એમ હશે કે-છોકરો રજો ને
ભૂલ કરી જોસે નહિ ! આવો વિચાર કરનારાઓ, એમ સમજતા
હશે કે-અમે તો મરવાના જ નથી ? જો ના, તો પરલોકનો ચ
વિચાર કરવાનો ખતો કે નહિ ?

રાજ્ય લેવાની નહિ પણ દેવાની તકરાર

અહીં તો, કેકેયીએ જેવી શ્રી ભરતને માટે ગાદી માગી,
તેવી જ શ્રી હથરવે આપી હીધી કોઈ કાંઈ જોડ્યું નહિ
મહારાણી વગેરે ત્યાંથી ખસી ગયા, કેમ કે-એમને કાંઈક હેવા
-કરવાનું હતું નહિ, પણ શ્રી ભરત જોયા કરે છે અને વિચાર
કર્તા કરે છે કે- 'આ વળી નવું તૂટ જાયું '

‘મારી મા અને મારે માટે એ આવું માગે ? -એ
વિચારથી, શ્રી ભરતને ખૂબજ દુઃખ થયું છે

શ્રી હથરવના કુટુંબમાં રાજ્ય લેવાની તકરાર નહોતી,
પણ રાજ્ય દેવાની તકરાર હતી રાજ્ય દેવામાં કેટલીક મુશ્કેલી
નહે છે, તે આપણે હવે પછીથી જોવાનું છે, પણ હમણા
તમારે તો રાજ્ય લેવાની તકરાર ચાલી ગઈ છે ને ? હમણા,
તમે બધા કયા ઇચ્છામાં રમી રહ્યા છો ? તમે રાજ્ય લેવા
હોડયા હતા કે કોઈ તમને રાજ્ય આપવા આગ્યું હતું ?
આજે પણ ખુશીઓને મેળવવાની ધાધલ શરૂ થઈ ગઈ છે ને ?

શ્રી ભરતે રાજ્ય માગ્યું નથી, રાજ્ય મળે એમ ઇચ્છ્યું
પણ નથી, કેકેયી માતાએ જ માગ્યું છે અને પિતાએ તગ્ત જ

આપ્યું છે, છતાં પણ, શ્રી બન્ને એ વાત ગમતી નથી શ્રી હરત તો, મનમાં ને મનમાં નિર્ણય કરી લે છે કે-‘જ્યારે મને રાજ્યનો સ્વીકાર કરવાનું કહેવામાં આવે, ત્યારે મારે તો ના જ પાડી દેવી.’

શ્રી રામચન્દ્રજીને બોલાવીને શ્રી હરતે શું કહ્યું?

કેકેયોની માગણીનો સ્વીકાર કરી લીધા બાદ, મહારાત્ર શ્રી હરતે, તરત જ શ્રી રામચન્દ્રજીને અને શ્રી લક્ષ્મણજીને સાથે જ પોતાની પામે બોલાવ્યા એ બન્ને પણ તરત જ ત્યાં આવે છે શ્રી રામચન્દ્રજી આગળ છે અને શ્રી લક્ષ્મણજી પાછળ છે. બાઈ છે, મમાન હુકુદાર છે, છતાં વિનયને ચૂકતા નથી બન્નેએ સાબંધુ છે કે-પિતાજી વિરાગી બન્યા છે, સંસારને તજીને સયમની સાધનામાં લાગી જવાને તત્પર બન્યા છે, એ માટે જ બધાને ભોગા ક્યો છે અને અમને પણ એ માટે જ બોલાવે છે બન્ને બ, આવીને જેવા નમસ્કાર કરીને ઉભા રહે છે કે તરત જ, શ્રી હરતે, જે હૃદયની ગતિ મળે છે તે, તેમને કહે છે શ્રી હરતે એવી રીતિએ વાત કરે છે કે-જાણે શ્રી રામચન્દ્રજીને પૂછતા હોય !

અહીં તમે એ વિચાર કરો કે-આવા સમાચાર શ્રી રામચન્દ્રજીને અણધાર્યાં મળે, તો હાર્ટ ફેલ્ટ થઈ જવા જેવું જ થાય ને ? પિતાજીનું રાજ્ય પોતાને જ મળવાનું છે-એમ શું એ નહિ જાણતા હોય ? અને એમાં, રાજ્યની આશામાં જ ને એ બેઠા હોય, તો તો એવા સમાચારથી, તેમને બારે આઘાત જ થઈ જાય ને ?

૨૪૦ પણ એ તો મદારું ! હવે

તમે પણ મહાપુરુષોને જ સાલજવાને માટે આવ્યા છો ને ? તમારે ય, મહા જનવું છે કે અધમ જનવું છે ? તમારે દેવા જનવાની ઈચ્છા છે ? મહાને સાલજવાના એ માટે કે-આપણે મહા જનવાની પ્રેરણા મળે અને મહા જનવાનો ઉપાય જડે શ્રી હશરથે, તરત જ ઠંઠેથીની માગણીનો સ્વીકાર કરી લીધો, ત શ્રી રામચન્દ્રજી ઉપર પ્રેમ નહિ હતો, માટે ? શ્રી હશરથને શ્રી રામચન્દ્રજી ઉપર પ્રેમ હશે કે નહિ ? પ્રેમ ખરો, પણ વિશ્વાસે ય ઘણો અને એથી જ ગાદી ખીજતને આપી દીધી, એટલે શુ થશે-એની મનમા જરા ય ચિન્તા નહિ હતી

શ્રી રામચન્દ્રજીને ઉદ્દેશીને શ્રી હશરથ સીધું એમ જ કહે છે કે-‘આ તારી માતા કૈકેયીએ સ્વયંવરોત્સવના પ્રસંગે કરેલા સારથીપણાથી તુદ્ધ થઈ જઈને, મેં આ તારી માતાને વરદાન આપ્યું હતું એ વરદાનને, તારી માતા કૈકેયીએ, બર તને રાજગાદી આપવા રૂપે માગ્યું છે’

આણ, કહીને મહાગાજ શ્રી હશરથે, આવા વખતે શુ કરવું જોઈએ-એ કહેવાની ફરજ શ્રી રામચન્દ્રજીને માથે નાખી આ પણ, એક પ્રકારનું, સમજી વહિલોનું ઔચિત્ય છે મહા રાજા શ્રી હશરથે તો, જે કહેવાનું હતું, તે કહી દીધું, પણ હવે શ્રી રામચન્દ્રજી શો જવાબ દે ?

ગાત્ર સાઈ નહિ જાત રાગરાત્ર્ય માડ, કેમ કે-શ્રી રામ

મારા હતા

હવે, આપણે શ્રી રામચન્દ્રજીએ કહેલી વાતોને પણ સાલજવી અને વિચારવી પડશે ને ? તમે શ્રી રામચન્દ્રજીને દેવા કદમ્યા છે ? રામરાત્ર્ય કેમ વખણાય છે ? શ્રી રામ

સારા હતા માટે કે રાજ્ય મારું હતું માટે? શ્રી રામ સારા હતા માટે, પણ રાજ્ય સારું હતું માટે નહિ! તેમ, આ નમાર પણ સાચો ચાલે, જો તમે સારા હો તો! પણ એથી નસાર સારો નહિ સગાજ તો ખગળ જ મન્યારને છુવનારા માગ હોય, તો તેમનો સસાર નાગ ચાલે, પણ સત્તાર કોઈને થ સારા બનાવી શકે નહિ આને તમે ગમરાજ્ય માગો છો, ગમરાજ્ય સારું હતું-એમ કહો છો, તે શ્રી ગમ ચારા હતા માટે ગમરાજ્ય સારું હતું-એમ માનીને કહો છો કે રાજ્ય સારું માટે રામરાજ્ય સારું હતું-એમ માનીને કહો છો?

સુ૦ તે વખતના લોકો સુખી હતા

લોકો સુખી હતા, માટે ગમરાજ્ય મારું હતું? શ્રી રામ સારા હતા, માટે નહિ? શ્રી રામ ચારા ન હોત, તો રામ રાજ્ય વખણાત નહિ અને સુખી લોકો પણ દુખી દુખી થઈ ગયા હોત રાજ્યના રસ જેવી તો ખસખમા ખરાબ કોઈ ચીજ નથી એટલા જ માટે, એ કાળમા, મોટામા મોટા રાજ-મહારાજઓ પણ ગજાગાદી ઉપર મગ્વાનું પનક કરતા નહિ ઘણાઓ યોગ્ય તક મળતા, રાજ્યને મૂકી મૂકીને શ્વાહી નીકળ્યા છે, કેમ કે-એમને મન, રાજ્ય એ પણ તજવા જેવી જ ચીજ છે-એમ જેહું હતુ તમારે મન તો, ‘રાજ્ય સારું’-એવુ જેહું છે ને? તમે ગમે તેવા હો, પણ જ્યાં તમે રાજગાદી ઉપર બેસો, એટલે તમે સારા બની ગયા વિના રહો જ નહિ, એમ? એટલે, જેણે સુધરણ હોય, તેણે સત્તાની ખૂશીએ બેઠી જવુ, એમ? રાજગાદી અને સત્તાની ખૂશી, બનાવે તો સારાને થ ખરાબ બનાવે એવી કે ખરાબને પણ સારા બનાવે એવી? એને પામીને બગડ્યા વધારે કે સુધર્યા વધારે?

એટલે, પહેલા તમારે સમજવું પડશે કે-રાજ્ય તો ખરાબ જ, રાજ્ય સારું નહિ, છતાં પણ, ગમરાજ્ય હતું સારું, કેમ કે-રામ સારા હતા

તો રામાયણ કોઈ જુદી જ લખાત

શ્રી રામ કેમ સારા કહેવાયા, એમનામાં સારાપણ શું હતું, એ વાતની શરૂઆત અહીંથી થાય છે. દેવેયી શ્રી રામચન્દ્રજીની અપર માતા છે ને? અને પિતાએ દેવેયીને જે વચન આપેલું, તે શ્રી રામચન્દ્રજીની ગેરહાજરીમાં આપેલું ને? એ વચન આવા અવસરે આવા પ્રકારે માગે છે, એથી શ્રી રામચન્દ્રજીને કાંઈ લાગી આવે નહિ? પિતા ગમે તેમ વચન આપી દે અને અપર માતા ગમે તેમ વચન માગી લે, તેમાં શ્રી રામને શું લાગે-વળગે? એ તો, પોતાનો વિચાર કરે ને? શ્રી હશરથે જ્યારે વાત કરી, તે વખતે સામે જો કાંઈ આજનો રામ હોય, તો તે શું બોલે? શ્રી રામચન્દ્રજીની સ્થિતિ કેવીકે હતી? સૌનાં એ પ્રેમપાત્ર હતા પ્રબળ આખી એમના પ્રત્યે બહુ સારી દૃષ્ટિવાળી હતી મત્રિમહાજ આદિ પણ અનુકૂળ જ હતું ધારે તે કરવાની શક્તિવાળા એ હતા એ જો ધારત, તો કહી શકત કે- 'પિતાજી અન્યાય કરે અને અપરમાતા વૈર વાળે તેમાં સાથ આપે, તો એવી વસ્તુને મારાથી સાથ આપી શકાય નહિ ' શ્રી રામચન્દ્રજીએ જો આપુ કહ્યું હોત, તો આ રામાયણ કોઈ જુદી જ લખાત આ રામાયણ, કદાચ એવી લખાત કે-જેને વાચવાનું મારા જેવો તો પસંદ કરે જ નહિ શ્રી રામ જો પોતાના હક્કના વળગાડમાં પડેલા હોત, રાજ્યના લોભવાળા હોત, એમને રાજ્યમાં બહુ રસ હોત, તો અત્યારના એમના,

માતા-પિતાના વલણની સામે, એ એક મોટું ભાષણ કરી શકે તેવી સ્થિતિ હતી ‘આવી બાબતને ઠીક પણ ઠીક પણ સ્વમાન ગીલ માણસથી સ્વીકારી શકાય નહિ’-એણે એ સાબીત કરી શકે અને એની સામે શ્રી દશરથનો કે કેડેથીનો કોઈ બચાવ ચાલી શકે નહિ-એણે હતું તમે એ જગ્યાએ હો, તો શું કરો-એ તમે વિચારી જોજો

તો આજનો સસાર આટલો બધો દેવાળીયો હોત ?

ખરી વાત એ છે કે-તમારા જેવું હૃદયશાસ્ત્ર શ્રી રામને લાગુ પા મળેલું નહિ ને ? માતા-પિતાનું ટોઈ એ પણ એમને એવું બણાવેલું નહિ બધાએ એમને એવું જ બણાવેલું, કે જે બહુતરનો ઉપયોગ કરીને, શ્રી રામ જે કાઈ પણ બોલે, તેમા અનુચિતતાનો એક અંશ પણ પ્રાય હોય નહિ શ્રી રામની વાતને સાલણીને સંબંધન માત્રને પ્રમેદ જ થાય મહા રાજા શ્રી દશરથે જ્યારે વરદાનની માગણીની વાત ઠીક, એ વખતે શ્રી રામચન્દ્રજી જે કાઈ બોલ્યા છે, એ દરેક વાત ખૂબ વિચારણા માગી લે એવી છે પણ તમારે તો શ્રી રામનું આકર્ષણ રાજ્યને લઈને છે ને ? રાજ્યની વાતને બાદ કરીએ, તો તમારે ને શ્રી રામને સગપણ શું ? તમે શ્રી રામના કયા ગુણના પૂજારી છો ? કયે દિ’ ઘેર વાત કરેલી કે-શ્રી રામમા અમુક અમુક ગુણો હતા ? શ્રી રામને આદર્શ માનનારને, શ્રી રામમા ખર્ચ તત્ત્વ કયું હતું, તેની ગમ ન હોય ? એની વિચારણા ન હોય ? એને મેળવવાનો પ્રયત્ન ન હોય ? જો શ્રી રામચન્દ્રજીના જીવનમા રહેલા ગુણોનો ખ્યાલ હોત અને એની વાતો ઘરમા ચાલતી હોત, તો આજનો સસાર આટલો

બધો દેવાળીયો હોત ખરો ? આજે તો દિ' ઉગ્યે કલ્યાણોની વાતો સજળાય છે ને ? એના, કોઈ ગ્યાસતેલ છાટીને બળી મરે છે, કોઈ બીજી ઉચ્ચલપાચલ કરે છે છાપાઓમાં પણ એવી વાતો તમે વાંચતા જ હશે ને ? આટલી બધી ખરાબીને જોઈને કહી પણ તમને એમ થયું કે-‘ધિક્ સમાર !’ એવું એવું બહું જોઈને અને બહું વાંચીને, હૈયા ધીંધું જ થઈ ગયા છે કે હજી પણ હૈયામાં કાંઈક વિવેક પ્રગટે એવી કુણાશ રહી છે ?

આર્ય સરકૃતિને જીવનાર એ કુટુંબ

શ્રી રામ, ધારેતો, કૈંઠેયીની માગણી તદ્દન ખોટી છે- એવું અને પિતાજીથી એવું વર્ડ શકે જ નહિ-એવું પણ પ્રતિપાદન, સારામાં સારી રીતિએ કરી શકે-એવી સ્થિતિ છે, અને જો શ્રી રામ એમ કરે, તો મહારાજા શ્રી હથરથ મુંઝાઈ જાય અને કૈંઠેયીનું પણ ફીટ ફીટ થઈ જાય ઠેકેયીને તો કહાય કયા મં Cભા રહેવા જેવું સ્વાન પણ ન રહે પણ વાત એ છે કે-આ રામ છે શ્રી રામચન્દ્રજીએ જવાબમાં જેટલી વાતો કહી છે, તે દરેકમાં આર્ય સરકૃતિ ભરી પડી છે એ કુટુંબ આર્ય સરકૃતિને જીવનાર હતું આપણે જોઈ આવ્યા છીએ કે-શ્રી હથરથનું જીવન આર્ય સરકૃતિથી દેવું જોત-પ્રોત હતું એથી, એમનું કુટુંબ એ કેવું મારી રીતિએ જીવનાર હતું, તે પણ આપણે જોયું પડી, શ્રી ગમચન્દ્રજીમાં પણ એ જ હોય ને ?

આર્ય સરકૃતિની ધ્યાના ન હોત તો ?

જો એ કુટુંબમાં આર્ય સરકૃતિના આચાર-વિચાર પ્રધા

નતા લોભવતા ન હોત, તો કૈંકેયીની આ તાકાત હતી કે-એ
જેવું જોવી, તેવું એ જોવી શકે? મોટા મોટા દીકરાઓની
માતાઓ પણ ત્યાં જોડી હતી ને? કૌશલ્યા કોની મા? થી
રામની! એ તો પાડી પટ્ટરાણી હતી એ જોડી હોય ને આ
નાનદી, પડી આવેલી, આવું માગી શકે? કૈંકેયી કેવી? તમારે
મન જૂડી ખરી કે નહિ? પણ તમારા કહેવાથી કાંઈ
એ બધી-જૂડી થોડી જ થઈ જાય તેમ છે? જેઓ, વગર
સમજાયે ગમે તેને જવા-જૂડા કહી દે, તેમના વચનની કિંમત
શી? આપણે તો એ જોવા જેવું છે કે-કૈંકેયીએ માગણી કરી,
ત્યારે બીજી કોઈ રાણી કાંઈ જોત્તી છે? નહિ જ આ બધી
આય સરકુનિની જ હાથા છે, એમ તમને લાગે છે? એ તો
ચોકચો હતી ને? પણ કેવી લાગતી હતી? બાળે બેનો
જોડી હોય નાની, મોટીનો વિનય જાળવે, અને મોટી, નાનીનું
વાત્સલ્ય કરે તમારે ત્યાં કેમ આવે છે? અમે સસારના
ત્યાગી હોવા છતાં પણ, તમે નારી છવો-એ જોવાની અમને
બહુ ઈચ્છા સસારને તમે છોડી ન શકો, તો ય મસારમા
તમે એવી રીતિએ છવો કે-તમારી છવવાની રીતિને વખા
જુવાનું મહાપુરુષોને પણ મન થાય એ માંડ જ, આ બધી
વાતો તમારી પાસે મૂકાય છે તમે કયા છો, તેનો તમને
સાચો ખ્યાલ તો આવે છે ને?

મુખ તો મુન્દર નસ્કાંગમા નેવું છે

તમે જે રીતિએ આ સાબળો છો, તેથી તાનજીની
ઉપજો જોવું છે આવડું મોટું અમદાવાદ ફરવા-હરવાને માટે,
એને બહલે તમે અહીં કેટલી સીડમા બેસી રહો છો? અહીં

લણેલાઓ પણ ઘણા છે અને આટલું કડવું કહેવાય છે, છતાં બધા શાંતિથી સાબળે છે આ પણ આર્ય મસ્કૃતિની જ એક આછી પણ અસર છે આમા, જો તમે બરાબર તૈયાર થઈ જાવ અને આર્ય મસ્કૃતિને તમારા જીવનમા ને તમારા કુટુંબમા સજીવ બનાવવાને માટે મથો, તો ઘણું કામ થઈ જાય તમને થવું જોઈએ કે—‘પેસા, માનપાન, મોજમજા—એ વગેરેમા સુખ શું બળ્યું છે? સુખ તો સુંદર સસ્કારોમા રહેલું છે’ સુંદર સસ્કારો મળ્યા હોય, તો હુખજો રોટલો પણ જે સુખ આપી શકે છે, તે સુખ સુંદર સસ્કારો વિના માલપાણીથી પણ મળી શકતું નથી બાણામા માલપાણી પીરસાયા હોય, પણ ઘરમા કોઈ રોતું હોય, કોઈ ઝગડતું હોય, કોઈ ઠકાસ કરતું હોય, તો એ ગળે ઉતરે નહિ ને? એ વખતે નિરાતે કોણ ખાઈ શકે? એ તો તમને મુઠઠા ઉપર મીજખાની કરવા જેવું જ લાગે ને? પણ, હમણા હમણા તો, એ મીજખાની થ શરૂ થઈ ગઈ ને? બીજી ગમે તે રોતું હોય કે ઝુરતું હોય, પણ તેની તમારે શી પડી છે? નહિતર, ઘરમા એક રોતું હોય, ત્યારે ઘરના બીજાઓ આનંદ કરતા હોય, એ બને? જે કુટુંબમા આર્ય મસ્કૃતિ જીવંત હોય, એ પરિવાર તો પરસ્પરના સુખે સુખી થનારો હોય અને પરસ્પરના દુઃખે દુઃખી થનારો હોય આજે, કુટુંબમા એવું છે કે એથી જિલદુ છે? ગાળો દેતા ગીખ્યા છો, પણ જાત જોતા ગીખ્યા નથી

આજે જે પ્રશ્નો ઉઠ્યા છે અને કુટુંબની આંતર વ્યવસ્થામા પણ હરમ્યાનગીરી કરનારા કાયદાઓ જે ઘડાઈ ગયા છે, તે આજના લોકોના સસારનું પ્રતિબિમ્બ છે નહિ તો, ઠાંઈની

મા, બેન, દીકરી-એને કોઈને પરણાવવાની વાત બીજાએ કરી શકે ? આજે તો, તમારી સસદ્ર એવી સગવડ કરી આપવાની વાત કરે છે ને ? વિધવા એટલે શું ? વિધવા પણ કોઈની મા, તો કંઈની બેન ને કોઈની દીકરી ખરી ને ? એને પરણાવવાની વાત, ગમે તે કરે ? ગમે ત્યાં કરે ? પણ ધણા એવા પાક્યા કે-એમને ત્યાંની વિધવાની હાલત ન જોઈ જાય, ન સાબળી જાય કે ન વાચી જાય-એવી ચવા પામી, અને એથી જ, વિધવાઓના નામે ગમે તેની મા, બેન, દીકરીની ગમે તેવી વાતો કરનારાઓ, આટલા પણ કાળ્યા છે મોટે ભાગે, હોકો ગાળો ફેલા ગીખ્યા છે, પણ જાત જોતા શીખ્યા નથી.

તમારે મન, છોકરો વધારે કિંમતી કે છોકરાની વહુ વધારે કિંમતી ? કિંમતી એટલે સાચવવા લાયક ! મોટો વરઘોડો કાઢીને તમે જાવ છો ને ? કેમ વરઘોડો કાઢો છો ? લગ્નનો વરઘોડો, એ કોઈની દીકરીને વાજતે-ગાજતે ઘરે લાવવાનો વરઘોડો છે ને ? તો, છોકરો કિંમતી કે વહુ કિંમતી ?

મં ૦ એ દષ્ટિએ તો વહુ કિંમતી

સમજીને બોલો છો ? છોકરાના મા-આપના મનમા તો એવું જોઈએ કે-‘છોકરો હું ખી ચાચ તેની બહુ પરવા નહિ, પણ કોઈના ઘરની છોકરી તો, આપણા ઘરમા આવીને હું ખી નહિ જ થવી જોઈએ.’

તમે બધાએ જો આ મનોદશા બળવી હોત, તો સસદ્ર આજે લગ્ન અને લગ્નવિષેહ આદિની વાતો કરી શકત ? સ્ત્રીઓના શીલની ચેકડી કરવા જેવી વાતો કરી શકત ? છાપામા જે અહેવાલો આવે છે, તે વાચ્યા છે ? એ વાત વખતે સસદ્ર ખૂશમીજાજમા હતી, એમ લખે છે એ એમ વાતો કરે,

તે નાદેશી તમારી કે એની?

અહીં આપણે એવી બાબતોમા બહુ ઉઠા નથી જાણુ, કેમ કે-આજે દેશની ધણી વગરના જેવી સ્થિતિ છે કોઈ એક ધણી હોય, તો એને 'કહેવાય પણ ખર અને ચમત્ક્રમવાય પણ ખર' 'ક્યા દેશમા આ બધી વાતો તમે કરી રહ્યા છો?' -એમેય પૂછાય પણ, એ વખતેય, એ જો અમુક અમુક દાખલાઓ લાવીને કહે કે-આમ આમ વહુને મારી નાખે છે, તો? સમજી માણસો તો, દીકરો કદાચ મરે અને દીકરાની વહુ ઘરે હોય, તો એને કહે કે- 'તું જરાય જલસાતી નહિ તારો ધણી ગયો, પણ તારા મા-બાપ અમે એકા છીએ મારા દીકરાનો જે ભાગ હતો, તે હવે તારો છે તારે કંઈ પણ પ્રકારની ચિન્તા કરવી નહિ અમારા દીકરાની ગેરહાજરીમા, તું જ અમાગ દીકરા જેવી છો.' આવો વ્યવહાર તમારા ઘરમા છે? નથી, તો કેવોક વ્યવહાર છે? એ વ્યવહાર હું બોલુ? એ જ વિચારો કે-કેમ બગડી ગયો આ વ્યવહાર? અણધાર અને અતિ સ્વાર્થી લોકોના હાથમા આ સસાર આવી ગયો માટે આજે, મોટે ભાગે, સસાર એવી રીતિએ સેવાઈ રહ્યો છે કે-પરિણામે દુર્ગતિમા જવું પડે સસારની લીનતા વધી ગઈ છે અને સસારમા લીન બની ગયેલા માનવો, માનવ રહ્યા નથી આર્થ દેશમા આવુ તે હોય?

પ્રીતિને વંધારે ને વિસ્મયને પમાડે એની વાત

મહારાજા શ્રી દશગ્ધે, જે વાત શ્રી રામચન્દ્રજીને ઉદેશીને કહી, તે વાતને શ્રી રામચન્દ્રજીએ સાલગી લીધી શ્રી રામ ચન્દ્રજીએ, એ વાતને બહુ જ અસન્નતાપૂર્વક સાલગી છે અને

એ વાતને સાબળ્યા પછીથી તો, શ્રી રામચન્દ્રજીના મુખ ઉપર પ્રસન્નતાનો વિશેષ ભાવ આવી ગયો છે

પિતાની વાતને સાબળીને, હર્ષને પામેલા શ્રી રામચન્દ્રજીએ કહ્યું કે-‘મારી માતાએ આ તો બહુ સુંદર માગણી કરી એક તો ભરત એ મારો ભાઈ છે અને વાળી મહા પરાક્રમી છે, એટલે એને માટે મારી માતાએ રાજ્યની યાચના કરી, એ તો બહુ જ સારું કંઈ’

હજી તો, શ્રી રામચન્દ્રજીએ બીજી વાતો પણ જે ઠેકઠીક વાનો કહી છે, તે આગળ કહેવાવાની છે, પણ આ વાત કેવી છે? શ્રી રામચન્દ્રજી સૌથી પહેલી વાત આ જ બોલ્યા આ વાતને સાબળીને, શ્રી હશરથ મહારાજ ઉપર કેવીક અમર ધાય? પ્રીતિને વધારે અને વિસ્મયને પમાડે, એવી જ આ વાત છે ને?

શ્રી હશરથને ધાય છે કે-રામને માટે મને તો ખાત્રી જ હતી કે-એ, આ સિવાયનો કોઈ જવાબ, આપે જ નહિ કંઠેથીને પણ ગળા મુધી ખાત્રી તો હતી જ કે-માયું પતિ આખ્યા વિના રહે નહિ અને પતિ આપે તો કોઈ એની આઠે આવે નહિ, ઠેમ કે-એને આ કુટુંબમાં કેવો બ્યવહાર ચાલે છે-એની ખબર પણ અને એનો અનુભવ પણ છે

કેંકેથી પણ ગામાન્ય ભાઈ નથી

કેંકેથી પણ એ જ કુટુંબની છે, પણ એને અત્યારે મોહનું જોર નહયુ છે, ‘હું પતિ ય વિનાની થાઉં અને પુત્ર વિનાની પણ થાઉં?’-એ વિચારમાંથી મોહનું જોર વધી ગયું અને મોહના જોરે જ શ્રી ભરતને માટે રાજગાદીની માગણી

કરાવી દીધી બાકી, માગ્યા પછી જે બનાવો બન્યા છે, તેથી તો તેણીને હૈયે પણ લે-મેલ થઈ ગઈ છે એ ય કોઈ સામાન્ય બાઈ નથી દશરથની પત્ની છે સારા કુળમાં, જન્મેલી ને ઉછરેલી છે આર્થ સરકારોનું વાતાવરણ એને ય સ્પર્શેલું છે આ તો સયોગવશાત્ મોઢે ટક્કર મારી દીધી, માટે એ આવી દશામાં મૂકાઈ ગઈ શ્રી રામચન્દ્રજીના જવાબને સાબળીને તો, એ પણ ઠડી પડી ગઈ છે

માનવતાની ને કુલવટની ગણતરી કે

આ દશરથનું કુટુંબ છે કેવું છે ? રામરાજ્ય આવા વાતાવરણમાંથી સર્જાયું છે શ્રી રામચન્દ્રજીએ શું કહ્યું, તે સાબળયુ ને ? એ રામ એવા હતા, કે જે રામ રાજ્યને વખણાવે સારા માણસો, ખરાબ ચીજનો પણ સુંદર ઉપયોગ કરે અને એથી, એમના યોગે ખરાબ ચીજ પણ વખણાય. રામરાજ્યની વાતો કળનારાઓએ, શ્રી રામની આ હાલતને જાણવી પડશે અને જીવવી પડશે શ્રી દશરથને લાગ્યું કે- 'ધાર્યો ઉત્તર મને મારા રામ તરફથી મળ્યો.' શ્રી રામના આવા જવાબથી શ્રી રામની માતાને પણ શું થાય ? એને ય એમ જ થાય કે- 'મારો રામ કેવો સારો છે ?' બાકી, આમાં રામની માતાને રાજ થવા જેવું શું છે ? રામ પોતાના હક્કની ગાદી શુભાવે, તેમાં રામની માતા ખૂશી થાય ? ખરી ખૂબી જ અહીં છે એ બધા એવા હતા કે-એવા હક્કની બહુ ગણતરી કરે નહિ, પણ માનવતાની ને કુલવટની ગણતરી કરે કેમ ? એ સમજે કે-જન્મેલા બધા જ મરવાના ગમે તેટલું મળ્યું હોય કે ગમે તેટલું મેળવ્યું હોય પણ તે બધા

ય મૂકીને જ અહીંથી જવાનું જેને મૂકીને જ જવું પડે, તે જો છવતા જાય અને કર્તવ્ય સધાય, તો તો જો બહુ સારું થયું હશેવાય ને? આપણે તો ખરેખર સાચવવાનું જ જો છે-આ જધાના મોહમા પડી જવાના યોગે, ભૂલેચૂકે પણ આ છન્દગી બગડે નહિ, પરલોક બગડે નહિ અને મુક્તિ સધાય અથવા તો નિકટની જને

રામરાજ્ય માં માટે જોઈએ છે ?

તમારી શી હાલત છે? જે કાંઈ જાણ્યું, તે બધું આપણા બાપનું! જે કાંઈ મેળવ્યું, ખાધું-પીધું ને લોગવ્યું, તે આપણું! બાકી તો, જે કાંઈ ન મેળવ્યું, ન ખાધું-પીધું ને ન લોગવ્યું, તેમા તો આપણે રહી ગયા, એમ જ ને? કેવળ આ દોષના જ અને તેમ માન પોતાના જ લોગમુજની ચિન્તા! એટલે, પરલોક આખા માં નહિ અને મુક્તિ ધ્યાનમાં નહિ આવા સયોગોમા રામરાજ્ય આવે? તમારે રામરાજ્ય તો જોઈએ છે ને? શા માટે તમારે રામરાજ્ય જોઈએ છે? રામરાજ્ય આવે તો જાદુ ઉપકાર કરી શકાય, સૌનું બધું કરી શકાય, સૌના સાસમા ભાગીદાર બની શકાય, જો માટે રામરાજ્યની ઈચ્છા છે? ના, રામરાજ્યની ઈચ્છા પણ એટલા માટે છે કે-અમે સુખી થઈ જઈએ, મોળા મોટા મહેલોમા વસતા થઈ જઈએ, એવો જાવ હૈવામા બેઠો છે જ્યાં સુધી મુદ્ર સ્વાયંની વૃત્તિ છે અને બીજાના સુખમા સુખ માનવાની વૃત્તિ નથી, ત્યાં સુધી તો રામરાજ્યનો એક અંશેય નહિ આવે આ કાંઈ શ્રાવ નથી અમે કોઈનેય શ્રાવ દેવાની બૂલ કરીએ નહિ આ તો એક હકીકત છે જેના મનમાં એમ હોય કે-

જે રાજ્યમાં પરોપકાર કરવાને ઈચ્છીએ તો ય કરી શકીએ નહિ, દયા કરવાને ઈચ્છીએ તો ય કરી શકીએ નહિ, દાન કરવાને ઈચ્છીએ તો ય કરી શકીએ નહિ, એવું રાજ્ય કે જેમાં કોઈનું ય સાચું લાભ થાય નહિ અને અનેકોનું બૂઝ થાય—એવું રાજ્ય નહિ જોઈએ તેમ જ રાજ્ય તો એવું હોવું જોઈએ, કે જેમાં મૌનુ લાભ કરવા ધારીએ ને શક્તિ હોય તો કરી શકીએ આવી મનોવૃત્તિવાળાઓને ગમરાજ્ય માગવાનો અધિકાર કે આજની રામરાજ્યની માગણીમાં આવી વૃત્તિ છે ? તમને એમ થાય છે કે-કેવો કાળ આની લાગ્યો કે-આગણે આવેલાઓને પણ જમાડી શકાય નહિ ? અણીના વખતે હું ખી માણસોને રાટલામાં સહાયક બની શકાય નહિ ? જો ના, તો તમે કહો કે-તમને આ રાજ્યમાં એવું તે કયું હું ખ છે, કે જેથી તમે રામરાજ્યની માગણી કરો છો ?

પાતાની પથાત કુનારા નિગલ

રામનું રાજ્ય તો રામ જેવા બનેા તો થાય ને ? શ્રી રામ ઠેવા હતા, એ સમજવા જેવું છે શ્રી રામે શ્રી હથરથને આગળ પણ કહ્યું છે અને જે કહ્યું છે તે ઉપરથી રામ ઠેવા હતા—એની કલ્પના ઘણી સુંદર રીતિએ આવી શકે તેમ છે જેવા શ્રી રામ હતા, તેવા જ શ્રી બરત હતા શ્રી લક્ષ્મણ, શ્રીમતી સીતાદેવી અને એ બધાની માતાઓ, એ ઠેવા ઉત્તમ ભણવી હતા, એ સમજવા જેવું છે અન્તે જઈને, કેકેયી પણ એમાની જ છે કોઈક વાર મારા માણસથી પણ ભૂલ થઈ જાય ‘ જેનાથી કોઈક વાર ભૂલ થઈ જાય, તે સારા માણસ જ નહિ ’—એમ ન કહેવાય સારા માણસના હાથે

કોઈ વાર ભૂત થઈ જાય, તો તેથી તેને વગોવાય નહિ
 ફેંકેથીને જેઓએ વગોવી હોય, તેઓ પોતાની ભૂતને સુધારી
 લે તેઓએ એ વિચાર કરવો જોઈએ કે-‘શ્રી રામચન્દ્રજી
 વગેરે કોઈએ પણ ફેંકેથીને વગોવી નથી, તો પછી તેને વગોવ
 વાનો આપણને શો હક્ક છે ?’ પણ હોક મોટે ભાગે પારકા
 ઘરની પચાત કરનારો હોય છે પોતાની પચાત પોતે કરે, એવા
 તો વિરત જેવી પાગડી પચાત કરે છે, તેવી જ જો માણસ
 પોતાની પચાત કરે, તો એ કેટલો ખપો સુધરી જાય ? શ્રી
 રામચન્દ્રજીએ કહેલી અનેક વાનોમાથી, તમે હજી તો એક
 વાત સાંભળી હવે બાકીની વાતો, શાનિએ કીધું હોય તો,
 આવતા રવિવારે

સોળમું પ્રવચન

વિ સ ૨૦૦૭, આરો સુદી ૭, રવિવાર
તા ૭ ૧૦ ૫૧, સવારે ૮ા થી ૧૦ા
સ્થલ—પ્રેમાભાઈ હોલ ભદ્ર અમદાવાદ

[તા ૭ ૧૦ '૫૧, રવિવારે સવારે અમદાવાદ-પ્રેમાભાઈ
હોલમા, પૂ પ્રવચનકાર મહાત્માનું આ પ્રવચનશ્રેણી અગેતુ સોળમું
જાહેર પ્રવચન, ૮ા થી ૧૦ા વાગ્યા સુધી રાખવામા આવ્યું હતું
દૈનિક “સંદેશ” કાર્યાલય અને દૈનિક “ગુજરાત સમાચાર” કાર્યાલય
તરફથી, પોતપોતાના અખબારોને માટે આ પ્રવચનની નોવ લેવાને માટે,
જ્ઞાન્તનિવેદક ભાઈઓ, નિત્યક્રમ મુજબ આ પ્રવચન વખતે પશુ
હાજર રજા હતા એ જાને ય ભાઈઓએ, આ પ્રવચનનો પોતપોતાનો
તૈયાર કરેલો ભાવાર્થ, પોતપોતાના અખબારોના તા ૮ ૧૦ '૫૧,
સોમનારના અક્રમા પ્રગટ કર્યો હતો તેને પ્રગટ કરતા, મથાળાની
પોતાની નોધમા—

“સંદેશ” કાર્યાલયના જ્ઞાન્તનિવેદક ભાઈએ જણાવ્યું હતું કે—

“રામાયણમા સરકૃતિનો આદર્શ” એ વિષય ઉપર જૈનાચાર્ય
શ્રી નિજલગમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે સર કરેલી વ્યાખ્યાનમાળાનું
સોળમું વ્યાખ્યાન આજે સવારે ૮ા વાગે મહારાજશ્રીએ પ્રેમાભાઈ
હોલમા જાગી ગેલી વચ્ચે આપ્યું હતું ”

ત્યારે, “ગુજરાત સમાચાર” કાર્યાલયના જ્ઞાન્તનિવેદક ભાઈએ
જણાવ્યું હતું કે—

“xxxદિવસે દિવસે શ્રોતાઓનો રસ આ વ્યાખ્યાનોમા વધતો જ
જાય છે અને આતુ વ્યાખ્યાને પૂજતા પ્રજા કે ઉપરા ઉપરી આચાર્યશ્રી
ઉપર આવતી ચીટીઓથી તેની પ્રતીતિ થાય છે ક્યારેક તો આ સવાલ

ને જવાબે ભારે રસવાચક હોય ॥ પૂજતા પ્રત્યેના જવાબે આચાર્યશ્રી એટલા તો સ્પષ્ટ આપે છે અને એ જવાબે એટલા તો બુદ્ધિમુક્ત અને અસરકારક હોય છે કે-પૃથ્વકના દેવાને તત્કાળ ખુતારો સપૂર્ણત મળી રહે છે ”

આ સોળમા પ્રવચનનું આ નીચે આપરામા આવતું મહત્ત્વ અરો પૂર્ણ જેવું સારભૂત અવનરણુ, અમોએ તૈયાર કરેલું છે

—સ શ્રી જૈન પ્રવચન]

જીવવાને આખ સામે મળવા જેવા જીવનો

અનન્ત ઉપકારી મહાપુરૂષોએ, જેઓને માનવજન્મની ખરી કિંમત સમજાણી છે અને એથી આ માનવજન્મ દ્વારાએ પોતાના પરમ પદને મેળવવાના સાધ્યને સિદ્ધ કરવાને માટે જેઓ આતુર બનેલા છે, એવા જીવોએ કયી રીતિએ જીવવું જોઈએ-એનો એ જીવોને ખ્યાલ આવે, એવા જીવોને સિદ્ધિ સાધક સરૂતિ મળી રહે, એ હેતુથી જેમ અનેકવિધ વર્ણનો કર્યા છે તેમ અનેકવિધ જીવનવૃત્તાન્તો પણ વર્ણવ્યા છે આર્થાવર્ત, એ મહાપુરૂષોની ખાણ છે આર્થાવર્તમા એવા એવા મહાપુરૂષો ધર્મગયા છે, જે જે પુરૂષોના જીવનોને આખ સામે રાખીને, પોતાના જીવનને જીવવા માદનારા યોગ્ય આત્માઓ, પોતાના જીવનને મુધારી શકે છે અને જીવનને મુધારતે મુધાગ્તે, પોતાના પરમ પદ કેમ સાધ્યને સિદ્ધ કરી શકે છે એવા મહાપુરૂષોના દષ્ટાન્તો શાસ્ત્રોમા કામી કામીને ભરેલા છે શાસ્ત્રોમા વર્ણવાએલા એવા દષ્ટાન્તોમાથી જ, આપણે, ગમા-યજુના પાત્રોની વાત લીધી છે.

રામાયણના સર્જનનું મૂળ

રામાયણના પાત્રોને વર્ણવવાની શરૂઆત કરતા, આપણે

જેઈ આબ્યા કે-યોગની ત્રીણ ભૂમિકાએ રહેલા શ્રી દશરથ મહારાજ, એક મોટા સામ્રાજ્યના માલિક હતા તે છતાં પણ, એમા જ આનન્દમગ્ન થઈ જવા રૂપી એની ભાતે અસર નીચે આબ્યા વિના જ, તેઓ શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની ભક્તિથી, પોતે સુનિશ્ચિત કરેલા પરમ પદ રૂપ પરમાર્થની નજદિક ને નજદિક જઈ રહ્યા હતા તેમાથી, અણુધારી રીતિએ ઉપણ જવા પામેલા એક પ્રમગ્નના યોગે, તેઓને એક એવું નિમિત્ત મળી ગયું, કે જેને લઈને ‘મારે હવે વહેલામા વહેલી તકે યોગની પહેલી ભૂમિકા ઉપર આડઢ થઈને, પરમ પદે પહોંચી જવું’-એવા નિર્ણય ઉપર તેઓ આવી ગયા, અને એ નિર્ણયને અમલી બનાવવાને અંગેની તેમણે શરૂ કરેલી કાર્યવાહીમાથી, રામાયણનું સર્જન થવા પામ્યું.

રામાયણના પાત્રોને જોવાની દૃષ્ટિ

રામાયણના પાત્રોનું વર્ણન વિષ્ણુ વિષ્ણુ પ્રકારે કરાએલું છે તેમાથી, શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના શાસનમા થઈ ગયેલા મહાપુરુષોએ જે દૃષ્ટિએ એ પાત્રોને જોયા છે, તે દૃષ્ટિએ જ શ્રી રામ આદિ રામાયણના પાત્રોને તમારી સમક્ષ મૂકવાનો આ પ્રયાસ છે. રામાયણના પાત્રોના સર્ણધમા જે અનેક દૃષ્ટિઓ વિદ્યમાન છે, તેમાની એક શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના શાસનની દૃષ્ટિ છે. શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના શાસનમા થયેલા મહાપુરુષોએ, એ રામાયણના પાત્રોને કેવી દૃષ્ટિએ જોયેલા છે, એ વાત તમારા ધ્યાન ઉપર લાવવી છે. કારણ કે-આ દૃષ્ટિ જો ખ્યાલમા આવી જાય, તો વિવેકના અર્થિઓને, આ દાષ્ટ, વિવેક પામવામા બહુ જ સહાયક નિવડે એવી છે.

શ્રી ભન્ત ઉપર અમર

આપણે જોઈ આખ્યા કે-પરમ પદ રૂપ પરમાદ્યને સિદ્ધ કરવાને માટે યોગની પહેલી ભૂમિકાએ પહોંચવાના નિર્ણય ઉપર આવેલા અને એ નિર્ણયને તત્કાલ અમલમાં લાવવાની વ્યવસ્થામાં પડેલા શ્રી દશરથ મહારાજાએ રાણીઓને, પુત્રોને અને મંત્રિઓને પોતાની પાસે બોલાવીને, પોતાનો નિર્ણય તેઓને સમજાવ્યો. શ્રી દશરથ મહારાજાના નિર્ણયની અનુસર, શ્રી ભરત ઉપર ઘણા સારા પ્રમાણમાં અને ઘણા સુન્દર પ્રકારમાં થવા પામી છે શ્રી દશરથ મહારાજાએ, બધાઓ સમક્ષ જોવી પોતાના નિર્ણયની વાત મૂકી, કે તરત જ બીજા બધાઓ તો, મહારાજા શ્રી દશરથ પ્રત્યેના મોહને લીધે ચિન્તામાં પડી ગયા છે યોગની ત્રીજી ભૂમિકા ઉપર રહેવા આત્માઓ ઉપર યજ્ઞ મોહ અવસર જોગ કેવી રીતે સ્વાસ્થ્ય લાવ છે અને એવા વખતે મોહ કેવી જોરદાર સ્વારી કરે છે, એ વાત આપણે પટ્ટરાણીના દ્વાન્ટથી જોઈ આખ્યા છીએ તેમ અહીં પણ, શ્રી દશરથ મહારાજા તેઓને તથા જાય, એ હાજર રહેતાઓને ગમતું નથી માત્ર શ્રી ભરત, મૌલી નાખા પટે છે એમના હૃદયમાં પિતા પ્રત્યેના શુદ્ધ લક્ષિતાવ પણ જોરદાર છે અને સાથે સાથે વૈરાગ્ય પણ જોરદાર છે પોતાના હૃદયમાં રહેલા આ બન્ને ય પ્રકારના જોરદાર ભાવોને, શ્રી ભરતે તે જ વખતે વ્યક્ત કર્યા છે મહારાજા દશરથને નમસ્કાર કરીને, વિનંતિ કરતા, શ્રી ભરતે કહ્યું છે કે-

‘નાથ! હું પણ આપની માથે જ સર્વવિરતિનો સ્વીકાર કરીશ આપના વિના હું આ નસારમાં નહિ રહી શકું સ્વામિન! આ સસારમાં આપના વિના રહેવામાં, મારે અત્યંત

દુ મહ એવા જે પ્રકારના કણોને મહવા પડે તેમ છે તેમાનું એક તદ એ છે કે-આપ પૂજ્યનો વિરહ ખમાય નહિ અને બીજી કબ્જ એ છે કે અહીં રહીને મારે મમારનું તર્પણ કયાં કરવું પડે '

જેટલો ભોગ અમારો મારે તેટલો ય મિદ્ધાન્ત મારે નહિ

શ્રી ભરતની મનોદયાની માથે તમારી મનોદયાને સરખાવો શ્રી ભરત ન તો પિતૃચરણની મેવાથી વચિત રહેવા માગતા હતા, ન તો શ્રી ભરત સસારમા પોતાની જાતને હોમી દેવા માગતા હતા આજે પિતૃચરણની મેવાની ભાવના કેટલી છે, એ વિષે તો વાત થઈ ગઈ છે, પણ તમારી આખી હૃદયગી સસારના તર્પણમા વહી જાય છે, તેનો તમને ખ્યાલ જી ખરો? તમે જે માડી બેઠા છો, તેને નાચવવા-સલાજવામા, તેની ચિન્તા આદિમા, તમારે તમારી જાતનો કેટલો બધો ભોગ આપવો પડે છે? અહીં ભોગ શબ્દનો પ્રયોગ મારા અર્થમાં કરવામા આવ્યો નથી પતંગીયું કાઈ ભોગ આપે છે? અજ્ઞાન ને મોહી એ હોમાઈ લાય છે દીવાના પ્રકાશમા જાતનો એ ભોગ દઈ દે છે તમે જે ભોગ આપો છો, તે પણ જગ જગ એવા જ પ્રકારનો છે ને? સસારના માનવીઓ મમારને મારે જેટલો ભોગ આપે છે, તેટલો પણ ભોગ તેઓ મિદ્ધાન્તોને મારે આપે છે ખગ? પોતે જે સિદ્ધાન્તોની બહુ મોટી મોટી વાતો કરતા હોય, જે સિદ્ધાન્તોને મેવવામા કટપાણુ માનતા હોય, એવા સિદ્ધાન્તોને મારે ય તેઓ કેટલોક ભોગ આપે છે? જે સિદ્ધાન્તોને મારે ભોગ દેવાની તત્પરતા હોય, તો ય પણ કામ થઈ શકે કારણ કે-પણી તો, સિદ્ધાન્તોને

અગે જ વિવેક કરાવવાનો રહે જેને જેને સિદ્ધાન્ત તરીકે બોળાયા છે, તે બધા સારા જ છે, કલ્યાણકારી જ છે-એવું કહી શકાય તેમ નથી, એટલે, સિદ્ધાન્તોને અગે વિવેક તો કરવો પડે ! પણ જ્યાં સસારને માટે જેટલો ભોગ દેવાની તૈયારી હોય, તેટલો પણ ભોગ સિદ્ધાન્તોને માટે દેવાની તૈયારી ન હોય, ત્યાં વાત શી કરવી ? સિદ્ધાન્તોને માટે સસારનો ભોગ દેવાને તૈયાર રહેતા હોય, એવા કેટલા ? જિલ્લા, સમારને માટે સિદ્ધાન્તોનો ભોગ આપે-એવા ઘણા છે, કેમ કે-સસારનું તર્પણ ખટકતું નથી

મોહની અસંધી નવન માગ્યુ

અહીં તો, શ્રી દશરથ મહારાજના નિર્ણયની, શ્રી ભગત ઉપર ઘણી જ સુંદર અસર થવા પામી છે સસારનું તર્પણ કયો કરવું, એ એમને અત્યન્ત દુ સહ કદ રૂપ લાગે છે સસારનું તર્પણ જેમ જેમ દુ સહ કદ રૂપ લાગે, તેમ તેમ સસાર પ્રત્યેના વૈરાગ્યની માત્રા વધે એથી જ, તેમણે મોગની પ્રથમ ભૂમિકા, કે જે સર્વવિરતિ રૂપ છે, તેના ઉપર પિતાની સાથે માથે જ આરોહણ કરવાનો નિર્ણય કર્યો, અને પોતાના તે નિર્ણયને તેમણે અવસર ભોગ બાહરે પણ કરી દીધો

શ્રી ભરતનો એ નિર્ણય, રાણી કૈકેયી-કે જે શ્રી ભરતની માતા છે-તેના હૃદયમા મોટો ઉલ્કાપાત પેદા થવામા નિમિત્ત રૂપ બન્યો તેણીને વિચાર આવ્યો કે-‘મારે તો પતિ પણ નાથ ॥ અને પુત્ર પણ નાથ છે’ મોહે આવા વિચારને પેદા કર્યો અને એ વિચારથી રાણી કૈકેયી જ્યાં જરા મુગાણી, એટલે મોહે તેણીના હૃદયનો આઘાત કળંગે લઈ દીધો આવા

અવસરે કેમ વર્તવું, એનો ઉપાય પણ તેણીને, તેણીની મોહ-ગર્ભિત બનેલી બુદ્ધિએ સુઝાડ્યો ‘પતિને તો કોઈ ઉપાયે રોકી શકાય તેમ નથી’-એમ એ સમજી ગઈ છે, એટલે ‘કોઈ પણ ઉપાયે પુત્રને તો જવા દેવો નહિ જ’-એવો નિર્ણય રાણી કૈકેયીએ કરી લીધો.

એમાં, આપણે જોઈ આવ્યા કે-શ્રી હશરથ મહારાજાએ તેણીને તેણીના સ્વયંવરના ઉત્સવ સમયે આપેલું જે વચન, કે જે વચનને તેણીએ મહારાજા શ્રી હશરથની પાસે અનામત રાખી મૂક્યું હતું, તે તેણીને આ ટાણે યાદ આવી ગયું અને તક જોઈને તેણીએ એ વચન શ્રી હશરથ મહારાજાની પાસે માગી પણ લીધું. ઠારણ કે-શ્રી ભરતને પિતાની સાથે જતો રોકવાનો, એ જ એક ઉપાય છે, એમ તેણીને લાગ્યું હતું. શ્રી હશરથ ને શ્રીમતી કૈકેયીનો સંબંધ

ખીજા કેટલાકોએ, મહારાજા હશરથ અને શ્રીમતી કૈકેયી વચ્ચે જેવા પ્રકારનો સમ્બંધ કહ્યો છે, તેવા પ્રકારનો સમ્બંધ શ્રી હશરથ અને શ્રીમતી કૈકેયી વચ્ચે હતો, એવું શ્રી જૈન શાસ્ત્રમાં સ્વીકારાયું નથી. શ્રી હશરથને શ્રીમતી કૈકેયી ઉપર પણ મોહ નહોતો એમ નહિ, પરંતુ શ્રીમતી કૈકેયી ઉપરના મોહમાં શ્રી હશરથ યાગલ બનેલા હતા-એવું તો નહોતું જ. જેમની આજ સામે પરમાદર્શ જોઈ છે, પરમ પદ એ જેમને મન ધ્યેય તરીકે સુસ્વીકૃત બનેલું છે, એને લઈને જો એ ધ્યેયની સાધનાની લાવનાવાળા બનેલા છે અને એથી જો યોગની અમુક ભૂમિકાએ સ્થિર બનીને જીવનને જીવી રહ્યા છે-એવા પણ આત્માઓ, મોહની અસરથી, નહિ કરવા

જેવું પણ દરે-એ જનવચ્ચેન છે, પણ તે આત્માઓને તદન શુદ્ધ કોટિના વિચાર-આચારવાળા દરેવા પડે, જે આત્માઓ પરમ પદ રૂપ પરમાદર્શના ધ્યેયને પાનેલા ન હોય અને ચોગ્રમુખોમા જ સ્વસ્થને માનનારા હોય, એથી જે આત્માઓ ચોગ્રની ભૂમિઓથી તો શુ, પણ યે ગાંધી પૂર્વ ભૂમિઓથી પણ દૂર હોય, એવા આત્માઓ ઉપર મોહ જે પ્રકારની સ્વારી કરી શકે છે, તેવા પ્રમાણની સ્વારી, મોહ, ચોગ્રની ભૂમિઓને પાનીને પરમાદર્શને મિલક કરવાના મનો રથોને સેવના આત્માઓ ઉપર કરી શકે નથી.

તમે આવો વિવેક કરી શકો ?

એટલે, દેકવીએ ક્યા એમ કહ્યું કે- 'આપે મને જે વરદાન આપ્યું હતું, તે જો આપને થાક હોય, તો તે તું અત્યારે માથું ' ત્યાં અટકીને સી રથરથ મદારાશાએ કહ્યું કે- 'મને તે વરદાન બરાબર થાક છે અને જે કાંઈ માટે આપીત છે, તે તું ખૂબીથી માગી લે, પણ તે વખતે માગી પા'તે નરોત્તું, તે ત્રિપાથનું તારે માગવાનું ? ' એ વખતે સી રથરથ પાસે શું નહોતું ? ચોગ્રની પહેલી ભૂમિ, એ જ્યાં જેવો ઉત્સાહ ! એટલે જ, સી રથરથ કહે છે કે- 'જનનિરોધ ત્રિપાથનું મારે આપીત જે કાંઈ પણ છે, તે તું માગી લે ! '

તમે આવો વિવેક બરાબર કરના હોય ? તમારા અન્તઃકરણમાં તમે આ વાત વિવેક કરીને બરાબર નિશ્ચિત કરી લીધી છે કે-આ મનુષ્યજન્મ શા માટે છે ? વાનો તો તમે ધણી કરો છો, પણ અહીં સાબળીને ગયા પછીની ય, એ વાતનો તમે નિર્ણય કરી લીધો છે કે-આ જન્મનો પરમા

દર્શ કર્યો છે ? અહીં, એ બાબતમાં તો ઘણું કહેવાયું હતું હતું પૂછ્યું, તો તમે જ્યાં સદાચારોને બોલી જઈ શકો ખરા ? યોગની પૂર્વભૂમિકાના ચાર ગુણો પૈકીના, ‘સદાચાર’ નામના બીજા ગુણના વર્ણનમાં, જે સદાચારોને વર્ણવવામાં આવ્યા હતા, તે સદાચારોની વાત કરી હું એ સદાચારોને, જીવનમાં જીવવાના હતા, માટે એ તો તમને ખાસ યાદ હોવા જોઈએ ને ? તમે કહેશો કે—એ જ્યાં સદાચારોને, માત્ર ક્રમ વાર ગણાવી જવાનું પણ જો મારે પૂછવું હોય, તો મારે એ તમારામાના કોને પૂછવું ? કોઈ કહે છે કે—હું ગણાવી જાઉં છું ? અત્યારે આ મહામા દેટલી બધી શાન્તિ છે ? કેમ વાડ ? આ લોકની જ સાધના ધ્યેય રૂપ બની ગયેલ છે, માટેજ આવા આવા અવસરે સૂપ બન્યા રહેવું પડે, એવી તમારી સ્થિતિ છે ને ?

હિંસક સ્વાર્થમયતા વધી ગઈ છે

કેવળ આ લોકની જ સાધના ધ્યેય રૂપ બની જવાથી, કેવી હિંસક સ્વાર્થમયતા વધી જવા પામી છે ? આજના જે મહા ભયંકર અનિદ્રો ગણાય છે અને જે અનિદ્રોથી પ્રજા પણ ત્રામી ઉઠી છે અને રાજ્યના મચ્છાલકો પણ ત્રાસી ટક્યા છે, એ જ્યાં અનિદ્રોનું મૂળ તો તપાસો ! આજના મહા ભયંકર અનિદ્રોમાં, જેમ પ્રજાજનોમાના અમુકનો હિંસો છે, તેમ રાજ્યમચ્છાલકોમાના પણ અમુકનો હિંસો છે. હિંસક સ્વાર્થમયતાના એ લોગ બની ગયા છે અને એવી હિંસક સ્વાર્થમયતા, કેવળ આ લોકની જ સાધના ધ્યેય રૂપ બની ગઈ, એમાથી સર્જાવા પામી છે એવાઓને, એમની-

સ્વાધમિદ્ધિની માધનાથી અનેકો મરે, તો મ તેની ચિન્તા છે ? ' અનેકો મરે, તેમા અમારે શું ? '—એટલી બધી કઠોર મનોવૃત્તિ આવી જવા પામી છે ને ? ' કોઈ મરે, તેમા અમારે કાંઈ લાગે-વળગે નહિ '—એવું તમારા મનમા પણ ખરૂં દે નહિ ? બીજાઓની વાત હોય, ત્યારે કહે કે—' હોય ભાઈ ! જે શુન્દા કરે તે પકડાય અને તેને સજા થાય ' એવા માણુમો પોતે જે શુન્દાઓ કરે છે, તે શું માનીને કરે છે ? ' આપણે શુન્દા કરવા છતાં પણ પકડવાના નહિ ને એથી આપણને આપણા શુન્દાની મજા થવાની નહિ '—એમ માનીને કરે છે ને ? જનનમા જે બનાવો બની રહ્યા છે, તેની તમારા ઉપર કાંઈ અમર થાય છે ખરી ? કોઈને સજા થાય, તો તેની તમારા ઉપર કેવી અસર થાય છે ?

સૌ જે કરે તે બોમરે એમ થાય

એમા કેટલી કયાહીનતા રહેલી છે, એનો તમે કદી પણ વિચાર કર્યો છે ? તમારે તમારા શુન્દાઓની સજા લોગ વવાનો વખત આવે છે, ત્યારે તમે તે સજાને શાન્તિથી લોગવો છો ? એ વખતે, તમે બીજા કોઈને દોષ દેતા નથી કે બીજા કોઈની મદાયની અપેક્ષા રાખતા નથી, એમ કહી શકો તેમ છો ? એવા કોઈ કોઈ વખતે તો, ઘણાઓ બોલે કે—' જગતમાથી માનવના પરવારી ગઈ છે ' અને પોતે બીજાના દુઃખની પરવા નહિ કરવી, તેમા માનવતા છુવત રહેલી છે, એમ ને ?

દૃષ્ટિ બદલાય તો માથી માનવતા આવે

પહેલા તમારી દૃષ્ટિને બદલવાની જરૂર છે પોતાના

દર્શ કર્યો છે? અહીં, એ બાબતમા તો ઘણું કહેવ
હું પૂછ, તો તમે બધા સદાચારોને બોલી જઈ શકો
યોગની પૂર્વભૂમિકાના ચાર ગુણો પૈકીના, 'સદાચાર',
બીજા ગુણના વર્ણનમા, જે સદાચારોને વર્ણવવા
હતા, તે સદાચારોની વાત કરે છું એ સદાચારો
જીવવાના હતા, માટે એ તો તમને ખામ યાદ
ને? તમે કહેશો કે-એ બધા સદાચારોને, મ
ગણાવી જવાનું પણ એ મારે પૂછવું હોય,
તમારામાના કોને પૂછવું? કોઈ કહે છે કે-હું
છું? અત્યારે આ સભામા કેટલી બધી શા
વાડે? આ લોકની જ માધના ધ્યેય ક્રમ
માટેજ આવા આવા અવસરે ચૂપ બન્યા
તમાગી સ્થિતિ છે ને?

ત્રિમુક સ્વાર્થમયતા વધી ગઈ છે

કેવળ આ લોકની જ માધના ધ્યેય
કેવી હિંસક સ્વાર્થમયતા વધી જવા પામી
મહા લયકર અનિષ્ટો ગણાય છે અને તે
પણ ત્રાસી ઉઠી છે અને રાજ્યના સચાલકો
છે, એ બધા અનિષ્ટોનું મૂળ તો તપાસે
લયકર અનિષ્ટોમા, જેમ પ્રલાજનોમાના
તેમ રાજ્યવંચાલકોમાના પણ અગ
સ્વાર્થમયતાના એ લોગ બની ગયા
સ્વાર્થમયતા, કેવળ આ લોકની જ
ગર્હ, એમાથી સર્જવા પામી

લાગવાની ? મહારાજ શ્રી દશરથ જ્યાં સુધી સસારમાં રહ્યા, ત્યાં સુધી તેમણે મહા સામ્રાજ્ય મારામાં મારી રીતિએ ચલાવ્યું, પણ જ્યાં પરમાર્થને સિદ્ધ કરવાને માટે સસારને તજવાનો વિચાર કરવા માલ્યો, ત્યાં ‘આવડું મોડું તે સામ્રાજ્ય કેમ મૂકાય ?’—એવો વિચાર મરખો પણ, એમને આવ્યો નહિ ખરી રીતિએ તો, એવો વિચાર આવે—એવી એ બાબત જ નથી, પણ સસારસુખના લોલીયાઓને મન તો, મહા સામ્રાજ્યનો ત્યાગ, એ બહુ મોટી ચીજ છે ને ? માટે તમને આ વાત કહી શ્રી બસતે પણ શું કહ્યું ? ‘આપના વિરહને ખમવો અને સસારનું તપંજી કર્યા કરવું—એ જો મારે માટે અત્યંત દુઃસહ કષ્ટો છે’—એમ કહ્યું ને ? શ્રી બસતે સામ્રાજ્યના મુખેને ભોગવવાનું મન ન થાય ? પણ પરમાર્થની સાધનાની અભિલાષા ભેરદાર બની અને એથી શ્રી બસત પણ, શ્રી દશરથની સાથે જ, સસારને તજીને, સર્વ વિરતિને સ્વીકારવાની વૃત્તિવાળા બની ગયા એમાં કૈકેયીને પુત્રમોહે મુગ્ધી શ્રી દશરથે આપેલા વચનને તેણીએ યાદ કર્યું અને માગ્યું કૈકેયીએ વચનની યાદ આપતાની સાથે જ, શ્રી દશરથ મહારાજાએ કહ્યું કે—‘એક પ્રતનિષેધ સિવાય મારી પાનેનું તારે જે કાંઈ પણ ખપતું હોય તે બોલ !’

કૈકેયીએ પણ પ્રતનિષેધની માગણી કરવાનો વિચાર કરેલો જ નહિ કેમ ? એ ય સમજી હતી વળી, એના હૈયા માં એ વાતનો પણ વિશ્વાસ હતો કે—‘આ પતિ કાંઈ એમ રોક્યા રહે એવા નથી’ કૈકેયીના હૈયામાં જેમ એ વાતનો વિશ્વાસ હતો, તેમ એવો પણ વિશ્વાસ કૈકેયીના હૈયામાં હતો જ કે—‘આ સ્વામિએ મને વચન આપ્યું છે, માટે જ્યારે અને

કૈકેયીને મળેગોએ લાચાર બનાવી દીધી હતી

કૈકેયીને જે કાંઈ માગવું હોય તે માગી લેવાનું જેટલી ઝડપથી શ્રી હશરથ મહારાજએ કહ્યું હતું, તેટલી જ ઝડપથી કૈકેયીએ જે માગ્યું તે શ્રી હશરથે હર્ષ દીધું હતું એમાય, જરા સરખી પણ આનાકાની કરી નથી એટલે, એમ લાગે છે કે-કૈકેયીએ જ્યારે વચનની યાદ આપી, ત્યારે શ્રી હશરથને ક્ષોભ નહિ થયો હોય, જિલ્લુ, એમ થયું હશે કે-ખડું સાઈ થયું કે-આ અવસરે માગી લે છે અને મને ક્ષણમુક્ત બનાવી દે છે એ ન માગે, તો વચનનું ક્ષણ રહી જાય ને? અને ખરી તો એ સર્વસ્વને તણ દેવાના છે, એટલે ત્યાગ સિવાય કાંઈ હર્ષ શકવાના નથી શ્રી હશરથે, એથી જ આનન્ધિત પહેરે, કૈકેયીને જે જોઈએ તે માગી લેવાનું કહ્યું છે જો એમ ન હોત, તો પણ કદાચ કૈકેયી, તેણીએ જેવી માગણી કરી તેવી માગણી કરી શકત નહિ કૈકેયીએ માગણી કરતા કહ્યું છે કે-‘આપ જ્યારે આપના નિશ્ચયમા મક્કમ જ હો, તો આપ આપનું આપુય રાજ્ય મારા પુત્ર ભરતને આપો.’ આપણે એ વાત વિચારી આવ્યા છીએ કે-કૈકેયીએ આવી માગણી શા કારણે કરી? કૈકેયી મોહવશ બની ગઈ છે-એમાં ના નથી, મોહો એને મુઝવી છે-એ સાચું, પણ કૈકેયી કાંઈ સાવ અણસમજી બાઈ નથી આવી માગણીની અયોગ્યતાને એ નવી જ સમજતી, એવું માની લેવાની જરૂર નથી મોહવશ બનેલી કૈકેયીને, તેણીના મળેગોએ લાચાર બનાવી મૂકી હતી પતિ જતા હતા, એથી તો એ દુઃખી થઈ જ હતી, પણ સાથે પુત્રેય જાય, એ વાતને એ ખમી શકી નહિ તેણીના પુત્રને તે રોકવા માગતી હતી તેણી પોતાના પુત્ર શ્રી ભરતને

ઝોળખતી હતી એ બાણુની હતી કે-‘ મારો પુત્ર ભરત, મારા કહેવા માત્રથી, મારી આજીજી માત્રથી, પોતાના પિતાની સાથે જતો અટકે, એ શક્ય નથી ’ આથી જ, તેણીએ એવો ઉપાય શોધ્યો કે-જુદા શ્રી હશરથ મહારાજને જ શ્રી ભરતને રહી જવાનું કહેવું પડે હા તો શ્રી હશરથ જઈ શકે નહિ અને હા તો શ્રી ભરતને શ્રી હશરથે પોતે જ રહી જવાનું કહેવું પડે, એવા પ્રકારની કૈંકેથીએ માગણી કરી છે કૈંકેથીએ ઈર્ષ્યાવશ જ આવી માગણી કર્યાનું એ કહેવામા આવે છે, તે ખોટું છે કૈંકેથીએ પોતાના પુત્ર ભરતને માટે રાજગાદીની માગણી કરતાની સાથે જ, શ્રી હશરથે પણ એ જ કહ્યું કે- ‘હમણા જ લઈ લે !’ ક્યો જ વિચાર કરવાને, શ્રી હશરથ યોગ્યા નથી અથવા માત્રે ય આનાકાની, શ્રી હશરથે કરી નથી

શ્રી હશરથને રાજ્ય છોડવું હતું માટે આખું, એણે કહેતા નહિ એમને એ છોડવું ન હોત, તો કૈંકેથી માગત નહિ-એ વાત જુદી છે, પણ એમને છોડવું ન હોત અને કૈંકેથીએ ભ્રે માગ્યું હોત, તો એ આપત નહિ, એમ માને છે ? એવાઓમાના એ નહોતા પોતે આપેલા વચનને પ્રાણના બોગે પણ પાગનારાઓમાના એ હતા પાપાણુ ધસાડિયા વિના અગર તૂટ્યા વિના, પાપાણુમા કોતરેલી ઝેખા જેમ ભૂસાય-એ બને નહિ, તેમ ઉત્તમ જનો જીવે અને વચનને પાળે નહિ-એ બને નહિ ઉત્તમ જનો તો વચનભગ કરતા, મૃત્યુને જ બહેતર ગણનારા હોય છે

પિતાને પુત્રો પ્રત્યે આવો વિશ્વાસ લોધ્યો

હવે આપણે, એ પણ વિચારવા જેવું છે કે-વચનને અગે

પણ, શ્રી હશરથ આપુ મ રાજ્ય, એકદમ કેમ દઇ શકયા ? એ રાજ્યની ગાદીનો કાયદેસર હક્કદાર કોણ ગણાય ? રાજ્ય વડિલોપાર્જિત હતું, શ્રી હશરથને વારસામાં મળેલું હતું, માટે રાજગાદીનો હક્કદાર, પાટવી કુમાર ત્રિવાલનો કોઇ રાજપુત્ર પણ ગણાય નહિ ને ? મહારાજા શ્રી હશરથ એ વાતને સમજતા નહોતા એમ નહિ, પણ શ્રી હશરથને ખાત્રી હતી કે- 'આ રાજ્ય હું ગમે તેને આપી દઉં ને એમાં મારો રામ હક્ક કરતો આવે, એ સભવિત નથી ' એમને તો, શ્રી રામને માટે એટલો બધો વિશ્વાસ હતો કે- 'આ સાબળીને મારો રામ નારાજ તો નહિ જ થાય, બિલટો રામ રાજ થશે ' શાથી એમની આવી માન્યતા ઘડાવા પામી હશે ? એમણે પોતાનો સસાર ચલાવેલો ખરો ને ? ઘર ચલાવેલું ખરું ને ? એટલે એમને અનુભવ થયેલો સસારજીવનને પણ પોતે બહુ સુંદર પ્રકારે જીવેલા, તેની આ અસર હશે ને ? પોતે પોતાના કુટુંબમાં જે મસ્કૃતિનો પ્રવાહ વહેવડાવેલો, એના જ બળે, તેમના હૈયામાં શ્રી રામચન્દ્રજીને માટે આવો વિશ્વાસ જન્મવા પામ્યો હશે ને ?

આજે, કોઇ બાપ, પોતાના વચનનું પાલન કરવાને માટે, આવું પનલું ભરી શકે ? પોતાના પુત્રો તરફ આવો વિશ્વાસ રાખી શકે ? વાત-વાતમાં શ્રી રામના નામને યાદ કરનારાઓ, શ્રી રામને ઝોળજો છે ? એમના ગુણોને પોતાના જીવનમાં ઉતારવાને માટે પ્રયત્નશીલ છે ?

ખૂબી તો એ છે કે-જે વખતે કંડેથીએ રાજ્ય માગ્યું અને શ્રી હશરથે આપી દીધું, તે વખતે શ્રી રામે મ હાજર નથી અને શ્રી લક્ષ્મણે મ હાજર નથી શ્રી રામ હાજર નહિ હોવા

છના પણ, શ્રી હથશયને શ્રી રામને પૂજી લેવા જેટલી જરૂર પણ લાગતી નથી એ તો, શ્રી રામ પ્રત્યેના વિશ્વાસના બળે, કેકેયીની માગણીને, વગર વિદ્યુએ અને વગર આનાકાનીએ સ્વીકારી લે છે

પુત્ર પ્રત્યેનો પિતાનો આ વિશ્વાસ જેવો-તેવો નથી પોતાના પિતા પોતાના પ્રત્યે આવા વિશ્વાસવાળા બને, એવો પ્રયત્ન સુપુત્રોએ કરવો જ જોઈએ ને ? સુપુત્રોનો પિતા પ્રત્યેનો વર્તાવ કેવો હોવો જોઈએ, એ વાતનો પણ આમાથી ઘણો સુંદર ખ્યાલ મળી શકે છે

પિતા પાસે પુત્ર કેમ આવે ને કેમ બેમે ?

આ ગીતિએ, કેકેયીની માગણીથી શ્રી ભરતને માટે રાજ્યનું કાન દરી દીધા પછીથી, શ્રી હથશયે શ્રી રામચન્દ્રજીને અને શ્રી લક્ષ્મણજીને પોતા પાસે બોલાવ્યા

પિતાની આજ્ઞા પ્રાપ્ત થતાની સાથે જ, શ્રી રામ અને શ્રી લક્ષ્મણ, ત્યાં આવી પહોંચ્યા

બાપ બોલાવે, એટલે દીકરો તો ગમે તેવા કામને પણ છોડીને તરત આવ્યો આવે ને ? બાપનો બોલાવ્યો દીકરો તરત જ આવે, પણ તે કેવી રીતિએ આવે ? આ ચ કહેવું પડે ? હાથ હલાવનો હલાવતો આવે ? કે પિતાનું હૃદય થતાની સાથે જ હાથ જોડાઈ બંધ ને માથું નમી બંધ ? પિતા સમક્ષ જતા પુત્રનું આખું ચ શરીર, વિનયની એણવાળું જની જાય આજે એ મર્યાદા આહુ છે ? બાપ ગાદી ઉપર બેઠો હોય, તો છોકરો એમ ને એમ હાથ હલાવતો આવે અને બાપની પાસે ગાદી ઉપર બેસી બંધ ? આવીને સીધો જ ગાદી ઉપર બેસી બંધ ?

હીકરાએ બેસવું પડે તો પણ, બાપની સામે જ બેસવું બેઠાંએ બાપની સાથે બેસી જવાનો છેકરાનો અધિકાર નહિ, એ બણા છે ? કહો ને કે—એ તો બધી જુના જમાનાની વાતો છે !

શ્રી રામચન્દ્રજી અને શ્રી લક્ષ્મણજી તો હાથ બેડીને અને માથુ નમાવતે નમાવતે, શ્રી હશરથની પાસે આવે છે શ્રી હશરથની પાસે આવીને પણ એ બેમી જતા નથી, પણ શ્રી હશરથની સામે હાથ બેડીને ઉભા રહે છે ‘ પિતાજીએ બોલાવ્યા છે, એટલે આપણને કાંઈક આજ્ઞા કરમાવવાની હશે ’ —એમ એ માને છે પિતા જે કાંઈ કહે, તેને તેઓ પિતાની આજ્ઞા રૂપે જ સ્વીકારવાના સંસ્કારવાળા હતા આ પણ, આયે સંસ્કૃતિનો એક આદર્શ છે

શ્રી હશરથ શ્રી રામને કહે છે

શ્રી રામચન્દ્રજી અને શ્રી લક્ષ્મણજી પ્રજ્ઞામ કરતા આવ્યા અને આવીને હાથ બેડીને ઉભા રહ્યા, એટલે શ્રી હશરથે શ્રી રામને ઉદેશીને, બની ગયેલી હકીકતને જણાવતા કહ્યું કે—

‘ આ તારી માતા કૈકેયીએ, પૂર્વે મારે સારથીપણું કરેલું એના સારથીપણાથી તુષ્ટ બની ગયેલા મેં, તેણીને વરઠાન દીધું હતું કૈકેયીએ મારા તે વરઠાનને મારી પાસે અનામત મૂકી રાખેલું મેં બધા મર્વવિગતિના સ્વીકારનો મારો નિશ્ચય બહોર કયો, ત્યાં આ બસતે પણ મારી માથે જ આવવાનો પોતાનો નિર્ણય બહોર કયો આથી, મારા વિયોગની સાથે પુત્રના વિયોગને પણ સહવાને માટે અસમર્થ બની ગયેલી કૈકેયીએ, મને મારા આપેલા વચનની યાદ આપી અને એ વચનને માગતા કૈકેયીએ આ બસતને માટે રાજ્યની માગણી

કરી છે ' આવા ભાવાર્થનું કહીને, શ્રી દશરથ મહારાજ, શ્રી રામચન્દ્રજીના ઉત્તરની અપેક્ષા સાથે મૌન થયા.

આને ભણતર વધુ છે ?

આ સાબળ્યા પડીથી વમને લાગે છે કે-શાન્તિ રહે ?

મંઠ આ જમાનામાં તો ન રહે

એ જમાનામાં શાન્તિ રહે અને આ જમાનામાં શાન્તિ ન રહે, તેનું કારણ શું ? શું આ જમાનામાં શિક્ષિતો નથી ? આ જમાનામાં ઘણા બધા અભણ છે ? આ જમાનામાં એવું તે શું છે, કે જેથી શાન્તિ ન રહે ?

મંઠ આ જમાનામાં ભણતર વધુ છે ને ?

એ જમાનામાં ભણતર નહોતું ને આને ભણતર છે, એમ કહું ?

મંઠ અત્યારે ભણતર વધારે છે

આજના ભણેલાને હંસા કરીએ અને કોઈ તાત્ત્વિક વિષયની વાત પૂછીએ અથવા તો કોઈ બ્યવહારૂ વાત પૂછીએ, તો તેનો બ્યાજળીજવાળ હેતા ભાગ્યે જ આવડશે, છતાં આને ભણતર વધારે છે, એમ કહું ? ભણતરનો વધારો, શાન્તિને વધારે કે અશાન્તિને વધારે ? ભણતરનો વધારો, મૌજન્મને વધારે કે શુન્હાખોરીને વધારે ? ભણતરનો વધારો, વિનય-ઔચિત્યને વધારે કે ઉચ્છ્રાંખલતાને વધારે ? ભણતરનો વધારો, હિ સક સ્વાયશીલતાને વધારે કે સહનશીલ બનીને પણ પરમાર્થ સાધવાની વૃત્તિને વધારે ? ભણતરનો વધારો, માણસના હૈયાને મળાવાયે કે ઠારે ? ભણતર વધે ને જીવનમાં બદલો વધે, તો એ તો ભણતરને કલકિત કરવા સમાન છે એ કાળનું ભણતર એવું હતું કે-માનવી ભલે મહર્ષિ બની શકે નહિ, પણ માન

વતામાથી જાત નહિ ગાને મહર્ષિપણનો આદર ઠર્યા વિના પણ રહે નહિ આજે, માનવીઓમાથી માનવતા સગી ગઈ છે કે માનવીઓની માનવતા સડી ગઈ છે છતાં લઘુતર વધુ છે—એમ કહેવું છે ? માનવીની માનવતાને મારે—એવું લઘુતર વધુ છે, એમ જો તમે કહેતા હો, તો તે વાત જુદી છે બેરીસ્ટર આવીને મમવને મુઠાડે કે વધુ બગાડે ?

શ્રી રામચન્દ્રજીના મુખ ઉપર તો, શ્રી હશરથ મહારાજાએ કહેલી વાતને સાબળવાથી, પ્રસન્નતાની છાયા છવાઈ ગઈ છે શ્રી હશરથ મહારાજાએ જે હકીકત કહી, તેને સાબળતા, શ્રી રામના અન્ત કણે આનન્દ અનુભવે છે અને તેનો જ ભાવ તેમની મુખાકૃતિ ઉપર પ્રગટ્યો છે પછી, પોતાના હૈયામા પ્રગટેલા એ આનન્દને વાચા આપતા, શ્રી રામ શ્રી હશરથને કહે છે કે—‘મારી માતાએ બહુ માર માર્યું છે મારા પરાક્રમી બધુ ભરતને માટે, મારી માતાએ રાજ્ય માર્યું, તે ઘણું સાઈ કર્યું !’

પ્રીતિ અને વિરમય ઉપજાવે એવા આ શબ્દો છે ને ? કયા લઘુતરનો આ પડ્યો છે ? આજે આગળ વધી ગયેલા કહે વાતા જમાનામા જો આવો પ્રસંગ બને, તો કારમો કોલાહલ જ મચે ને ? શ્રી રામ ન જોલે, પણ બીજાઓ તો જોલે ને ? બીજાઓ તો ધાધલ મચાવે ને ? શ્રી રામની માતા વગેરે, કૈકેયીની માગણીને અને તેના સ્વીકારને જાણ્યા બાદ, ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા છે તે શું શું જોલવા માટે, તેની કલ્પના તો કરી જુઓ ! પણ કોઈ કાંઈ જોલતું નથી શ્રી લક્ષ્મણ પણ કશું જ જોલતા નથી આજે આવું કાંઈ બને, તો શું શું થાય, તેનું વર્ણન કરવું એ મારું છે ?

સૌ આને તો તરત જ મનાઈ દુઃખ આપે. લગાને માટે
મેળા બેસેટરો રોકે

મોટા બેરીસ્ટરને માથુ ફાડવાને ગાંઠે કે ઘરની-કુટુંબની
ધંજલનું લીલામ ક-વાને રોકે ? ઘરમા સમજવાની વાત,
તેમા બેરીસ્ટરને શું કરવો છે ? બેરીસ્ટર વચ્ચે આવે, એટલે
એ પિતા-પુત્ર વચ્ચેનો, માતા-પુત્ર વચ્ચેનો, બાઈ-ભાઈ
વચ્ચેનો મજબૂત બગડેલો જટકાવે અને પરસ્પરના બગડેલા
સમજ-ધોને સુધારી આપે, એમ માનો છો ? કે પછી,
છન્દમીના ફરી સારો સમજ-ધ નધાય નહિ-એવું એ ફરી
આપે, એવો તમારો અનુભવ છે ? પિતાને ખાતર, માતાને
ખાતર અને ભાઈને ખાતર, જે લશ્મીને તણ ન શકાય, તે
લશ્મી હી રૂપે બેરીસ્ટરને હોશથી અધાય અને કોર્ટોમા ઉડા
વાય, ત્યારે પિતા આદિ પ્રત્યે તમારો ભાવ કેવોક છે ?
તમારે માટે, હાલના તબક્કે, સસારનો ત્યાગ તો દુષ્કર છે,
પણ સસારમાય કેમ મુખે છવડું, એ આ પ્રસંગમાથી
બાણવાનું મળે છે

ખાધેલી ખીન્ની ઉંચડી થાય તોય ગળી લાગે

સૌ આપનું કહેવું બધું જ ખર કે એમ દેવામા પાગી જન છે,
પણ ધનધનના વામનું ઉપર પડેતું ડંડ પાણીનું બિન્દુ જેમ
ટપી શક નહિ, તેમ આપની વાત સારી લાગના છતાંય
દેવામા ટપી રહેતી નથી.

હેમાને લાગે છે-એટલી પણ જે વાત છે, તે ય આન
નદાથી લાગે છે ભલે હમણા એમ થતું હોય કે-વાત સારી
લાગવા છતાંય કુસસ્કારોના બેરથી તે ટકી શકતી ન હોય,

પણ આવી વાત ગમે છે, જોટલે પ્રયત્નથી કુસસ્કારોનું ભેર ઘટયા વિના રહેવાનું નથી ખાધેલી ખીરની ઉલટી થઈ જાય, તોય તે ગળી લાગે છે ઉલટી થવા છતાંય, સ્વાદ ચાદ રહી જાય છે તેમ, આ વાત એક વાર સારી લાગી જાય, તેની કાંઈક અસર તો રહે ને? માટે, તમે વગર મુઝાયે પ્રયત્ન કરતા રહો તો બસ છે

પાત્રોની સાચી ઓળખનો અભાવ

અહીં તો હવે શ્રી દશરથના કુટુંબના મસારની વાત ચાલે છે સસારી જીવોએ સસારમા સારી રીતિએ જીવવું હોય તો, શુ કરવું જોઈએ ને શુ બાંધવું જોઈએ, એ વગેરે આમાથી બાંધવાને મળે છે શ્રી રામ વગેરે સંસારી હોવા છતાં પણ, હૈયે કેવા હતા, એ જોવાનું છે સંસ્કૃતિનો વિચાર કરવો હોય, તો પાત્રે પાત્રે ઘણી વાતો કરવી પડે હજી તો આપણે શ્રી રાવણની પણ વાત ઠરવાની છે તમે ધારતા હો કે-એ તમારા કરતા ખરાબ હતા, તો એ તમારો જમ માત્ર છે સીતાદેવીનું હરણ કરવા છતાં પણ, રાવણ રાવણ હતા એમનામા શુષ્ક હતો, માટે જ સતી મીતા શીલને બળવવા છતાં પણ જીવી શક્યા એ જ રીતિએ, શ્રી દશરથને અને શ્રીમતી કૈકેયીને કોરા વિષયના ગુલામ કદપવા, એ પણ ખોટું છે રામાયણના પાત્રોની સાચી ઓળખના અભાવે, ઘણાઓ એ પાત્રો વિષે જેમ તેમ બોલે છે કોઈએ કાંઈ ભૂલ જ નથી કરી-એવું નથી, પણ ભૂલ કેવા સળે ગોમા થઈ જવા પામી છે અને એવી ભૂલોને બાદ કરતા એ પાત્રો કેવું જીવ્યા છે, એને ભૂલી જવાય નહિ

માત્ર એકે પાપ વર્તન એવું નહિ જોઈએ કે જેથી મા-બાપને
દુઃખ થાય-આવું નપુતના હોયે હોય

શ્રી દશરથને તો, તમે જોળખી લીધા અને હવે જે પ્રસંગ ચાલુ છે, તે શ્રી રામને જોળખી લેવાને માટેનો છે માત્ર શ્રી રામ જ આ પ્રસંગમાં જોળખાશે એવું નથી, પણ આ પ્રસંગમાં તો શ્રી દશરથનું આપ્ત મ કુટુંબ જોળખાઈ જાય એવું છે

એ બધાની જોળખમાં, તમે તમને પોતાને પણ જોળખી શકો એવું છે તમારે એ રીતિએ વિચાર કરવો જોઈએ કે- 'એ બધા એમના સયોગોમાં કેમ કેમ વર્તે છે અને જો એ પ્રકારના સયોગોમાં હું મૂકાયો હોઉં, તો હું કેવું વર્તન કરું એવું મારું માનસ છે ? '

શ્રી દશરથની રાજગાદી ઉપર શ્રી રામનો હક્ક છે, કારણ કે શ્રી દશરથના તે પાટવી કુમાર છે રામ પણ એ જાણે છે, છતાં મ જો કહે છે કે- 'મારી માતાએ જે માગ્યું છે, તે સારું માગ્યું છે' કારણ ? પોતાના હક્કને બલવા છતાં પણ, પોતાના જો હક્કને માટે એ ઈન્તેજાર નહોતા એથી જ, શ્રી દશરથે કહેલી હકીકતને સાબળતા, એમને આનન્દ થયો એને બદલે, 'રાજગાદી ઉપર મારો હક્ક છે ને મારા હક્ક મુજબ હું ક્યારે ગાદીએ આવું ? '-આવા ભાવમાં જો શ્રી રામ રમતા હોત, તો એમને શ્રી દશરથે કહેલી હકીકતને સાબળતા દુઃખ જ થાત

શ્રી રામનું માનસ એવું ઘડાએલું હતું કે-પિતાજી જીવતા હોય ત્યાં મુખી તો, રાજગાદી તરફ નજર જ ન જાય

પિતા જીવે ત્યાં સુધી, એમના ચરણોની સેવામા જ જીવવું અને એમા જ સુખ અનુભવવું, એવી એમની માન્યતા હતી. પિતાજીના ચરણોની સેવામા, એમને જે સુખ લાગતું હતું, તે સુખ ગજગાદી ઉપર આવવામા એમને લાગતું નહોતું.

પિતાની આજ્ઞા પાળવી-તેમા સપુતને સુખ લાગે ? કે તેનો વૈભવ ભોગવવો-તેમા સપુતને સુખ લાગે ? એ સપુત હતા, માટે રાજપુત્ર તરીકે પિતાની સેવા કરવી, એમા જ રાજસુખ માનતા હતા અહીં પણ, જધા સપુતો જ એકા છે ને ? તમે જધા સપુત તરીકે જીવેલા છો અને સપુત તરીકે જેટલે અંશે જીવાયુ ન હોય તેના હું ખને હેયે ધરનારા છો, એમ માની લઉં ને ? શ્રી રામના હેયામા એ જ ભાવ હતો કે-‘મારું એક પણ વર્તન એવું નહિ હોવું જોઈએ, કે જેમા પિતાને હું ખ થવાનું કોઈ કારણ મળી શકે તેવું હોય !’ પોતાના તરફથી પિતાને આનન્દનો જ અનુભવ થયા કરે, તેમા આનન્દ માનનારા એ હતા પિતાને કોઈ પણ સળે જોમા એમ નહિ થવું જોઈએ કે-હક્કદાર પાક્યો ! પિતાને એવી ખાત્રી રહેવી જોઈએ કે-‘હું જે કાંઈ પણ કરીશ, તેમા મારો પુત્ર આડે નહિ આવે, એટલે કે-દુન્યવી કોઈ પણ પ્રકારના સ્વાર્થને માટે, તે મારી સામે તો નહિ આવે, પણ મારી ઇચ્છા ખાતર મારો પુત્ર પોતાના ગમે તેવા દુન્યવી સ્વાર્થને પણ તુચ્છ માનશે.’ આવા પુત્રના પિતા પ્રાય સારા જ હોય, અને કદાચ જૂલ કરે, તો ય તે જૂલ એમને સાદ્યા વિના રહે, નહિ એવા હોય.

સમૃતિની વાતો યજ્ઞ વજ્રસવા માડી છે

હુનિયામા કહેતી છે કે-પખીને, મા-ખાખ, ઉડતા ન

આવડે ત્યાં સુધી ! પછીને મા-બાપ ઉડતા ન આવડે ત્યાં સુધી, તો જન્મવરોને મા-બાપ કયા સુધી ? સ્વનપાનાદિથી પાલન-પોષણની આવશ્યકતા હોય ત્યાં સુધી ! હવે, માટે તમને પૂછવાનું આવ્યું કે-તમારે મા-બાપ કયા સુધી ? તમે તમારા મા-બાપના કહ્યામા, એમના ગણપામા રાજી અને એમની નાગણમા નારાજ એવા કયા સુધી ? કહી વિચાર થયો છે કે-‘હું કઈ તો મારા મા-બાપને રાજી જ કઈ, પણ મારા મા-બાપને હું કહી પણ નારાજ તો કર જ નહિ ?’ તમે જે પ્રમાણે છે, તે તમારા મા-બાપનું ઘર છે કે તમારું ઘર છે ? મા-બાપ જીવે ત્યાં સુધી, ઘરના માલિક, તમે કે તમારા મા-બાપ ? આર્ય દેશની સંસ્કૃતિ શું છે ? મંસ્કૃતિની વાતો કરવી, એ જુદી વાત છે અને એને જીવનમા ઉતારવી, એ જુદી વાત છે આજે તો મંસ્કૃતિની વાતો પણ વળસવા માડી છે મંસ્કૃતિની વાચકો વાતો કરવી, એ તો મંસ્કૃતિની મંસ્કરી કાવા જેવું છે આજે તો, લખાડ અને લેખાશુઓ પણ મંસ્કૃતિની વાતો કરનારા બન્યા છે લખાડ અને લેખાશુઓના હાથમા મંસ્કૃતિની વાતો ગઈ, તેથી તો સંસ્કૃતિ હીન બની ગઈ એવાઓએ મંસ્કૃતિનું મત્યાનાશ વાળી નાખ્યું છે આજે સંસ્કૃતિની વાતો કરનારાઓમાં એવા પણ છે, કે જે કહે છે કે-‘હાલ તો જેના હોય તેના કહેવાય બાપના દોષ હોય, તો બાપના દોષ કહેવાય અને માના દોષ હોય, તો માના દોષ કહેવાય એને કોઈ કહે કે-ગમેતેમ હોય, પણ મા-બાપના દોષ તો ન જ કહેવાય, તો એ પૂછે કે-તેમા વાધો શો ? હોય તે દોષ કહેવા છે ને ? પછી, એમા વાધા જેવું શું છે ? એના મતે, બધાના દોષ કહેવાય, ન કહેવાય દોષ માત્ર એના

ને એની બાવડીના ! આજે ઘણું અગે આવું છે ને ? આમા હસવા જેવું કાંઈ નથી હોય તો રાવા જેવું છે આ વખતે, તમારી આખોમા પાછી આવવું જોઈએ ન્યા વાતો કાને અથડાય ને હેયે પહોચે, તો હેયું હાલી ઉઠવું જોઈએ હસીને આવી વાનોની અસરને નહિ ઉડાવી દેવી જોઈએ

પરસ્પરના વર્તાનમાં આર્થ સ્મૃતિનો ભાવ

શ્રી રામ તો એ વિચારના છે કે-‘ મારા કારણે મારા મા-બાપને દુઃખ થાય નહિ, તેવા પ્રકારે મારે જીવવું જોઈએ મારા હેતુથી જો મારા મા-બાપને દુઃખ થાય, તો મારા જન્મ ધૂળમાં ભાય ’

સાધુ નથી, સસારી છે, પણ લોગસુખની ઇચ્છા ઉપર ઠેકઠો કાળૂ છે ? માફ સુખ મારા માતા-પિતાને દુઃખનું કારણ નહિ જ બનવું જોઈએ, મારા મા-બાપને માટે દુઃખનું કારણ બને એવું લોગસુખ મારે ખપે નહિ, આ વાત શ્રી રામના હૈયામાં બેઠી છે એટલે જ, જેવી શ્રી હરચરે કૈકેયીની માગણીની વાત મૂકી, કે તરત જ શ્રી રામ આનન્દિત બનીને, આનન્દ વ્યક્ત કરતે કરતે, કહી શક્યા કે-‘ મારી માતાએ મારા મહા પરાક્રમી લાઇ . . . જે માગણી કરી છે, તે બહુ સારું છે !

શ્રી રામના આ કથનને સાં

સ્યા જે કોઈ ઉપસ્થિત

આશ્ચર્ય સાથે અ

કૈકેયીને પણ

તો ય માતા

તો પ્રથ

શ્રી રામજી

?

।

ઝોરમાન માતા છે, પણ ઝોરમાન એવી ય માતા છે ને ? આપણે એવા પુરુષોની વાત કરીએ છીએ, કે જેમને સગી માતામા અને ઝોરમાન માતામા બહુ લેદ નહોતો.

‘ઝોરમાન એટલે વૈરિણી’—એ વાત આ કાળની છે, એ કાળની નહિ કેટલીક વાતો તો હમણા બાણી ભોળને કહેવી નથી, કેમ કે—અનર્થ બહુ થવાનો સમય ■ અને એથી કેટલાકે કિતકારી પણ વાતથી વચિત રહી બાક તેમ છે, માટે કહેવા જેવી વાતને કહેવામા ય ઘણી કાળજી રાખવી પડે છે જે લોકો કેકેમીને ઝોરમાન માતા તરીકે ચીત રીને, કેવળ બૂઠી તરીકે જ ચીતરે છે, તેઓએ પ્રસંગ વિચારવા જેવો છે.

શ્રી દશરથને અનેક શ્રીઓ હતી, પણ એ બધી ય શ્રીઓ પ્રત્યે શ્રી દશરથનો વર્તોવ કેવો હતો, એ શ્રીઓનો પણ અપરનો વર્તોવ કેવો હતો, એમના મતાનોનો પરસ્પર વર્તોવ કેવો હતો અને એ શ્રીઓ પરસ્પરના સતાનો પ્રત્યે કેવા વર્તોવવાળી હતી, એ બધુ ય બાણુભુ ભોળએ એ બધામા પણ આર્ય સંસ્કૃતિનો ભાવ નહોતો છે.

નહિ તો, શ્રી દશરથે કહેલી હકીકતને સાબળતા, શ્રી રામની આખ કંકેયી પ્રત્યે કેવી થાય ? પણ શ્રી રામને એ માતા માતા જ લાગે ■ કંકેયી પણ બાણુ છે કે—શ્રી દશરથે પોતાના વચનનું પાલન કંવાને માટે લલે રાજ્ય આપ્યું—એમ કહ્યું, પણ એ આ રામ ન માને, તો મે રાજ્ય માગ્યું એ ય ખોટું ને શ્રી દશરથે રાજ્ય આપ્યું એ ય ખોટું ! કેકેયીને ખબર છે કે—આ એ આઠો આવે, તો કાઈ જ બની શકે નહિ, પણ એના હેયામા ય ખાતરી છે કે—‘યતિ આપે,

એમાં આ રામ આડો આવે નહિ' એટલે જ, શ્રી રામ બોલ્યા ને એના હૈયે ટાઢક વળી એણે બોધ લીધું કે- 'હવે તો ઉદ્ધાપાત મયવાની અથ માત્રે ચ સંભાવના નથી'

લોકોએ જાત બોધ નાખી, માટે ઘરમાં રાત્ર્ય ધુસ્યુ છે અને ધુસતુ જાય છે

હજી તો, શ્રી રામ વધુ વાત કરે છે શ્રી હશરથને શ્રી રામ કહે છે કે- 'પિતાજી! મારા ઉપર આપની ઘણી જ કૃપા છે, માટે આપે મને આ વિષયમાં પૂછ્યું છે, પણ આપે મને આ પૂછ્યું, એથી મને તો ઘણું જ દુઃખ થાય છે!'

શ્રી રામને શાથી દુઃખ થયું, તે ચ ખાસ બાજુવા જેવું છે શ્રી રામે પોતે જ એ વાત કહી છે શ્રી રામે કહ્યું છે કે- 'આપના આવા પૂછવાથી, લોકમાં, હું અવિનયનો કરનારો છું, એવું સૂચન થશે અને તે જ મારા દુઃખનું કારણ છે' લોક કહેશે કે- શ્રી હશરથને પોતાના વચનને અનુમાદે આવેલી માગણીનો સ્વીકાર કરતા, રામને પૂછવું પડ્યું! શ્રી હશરથ ભરતને રાજ્ય તો આપી શક્યા, પણ તે રામને પૂછીને પછી જ આપી શક્યા! આવી નોંધ થાય, તે છોકરાને માટે અવિનય કહેવાય! શ્રી રામને દુઃખ આ વાતનું થયું છે

તમે આ વિનય-અવિનયની વાતમાં સમજ્યા કાઈ? તમે તો બધા આર્ય દેશના માનવીઓ છો ને? બાપની હયાતિના કાળમાં, ઘરની બધી ચીજો કેની ગણાય? તમારા ઘરમાં હાલ જે કાયદો ચાલતો હોય, તે કહો

ગત જેવો રાજ્યનો કાયદો

તમારા ઘરમાં પણ તમારે ગજ્યને જ ઘાલવું છે ને?

ધરમા રાજ્ય ધુરુ છે અને ધુસતુ જાય છે, એમા તમે રાજ્ય છે ને ? તમે લોકોએ જાત ખોઈ નાખી, માટે રાજ્ય તમારા ધરમા પણ ધુરુ છે અને ધુસતુ જાય છે કોઈ કોઈ કુટુંબ આજે પણ વિદ્યમાન છે, કે જ્યાં આર્ય સંસ્કૃતિની છાયા દેખાય છે એ કુટુંબોમા જે-પાચ હજાર રૂપીઆનો માસિક પગારદાર પણ દીકરો, પગાર લાવીને મા-બાપની પાસે મૂકી દે છે પગાર આપો ય આપી દે અને પોતાને જે-પાચ રૂપીઆ જોઈતા હોય, તો ય ને મા-બાપની પાસે વિનયથી માગે હાથખર્ચા પણ પગારમાથી કાપી લે નહિ ! આપણી વાત તો એ છે કે-ધરમા માલિદી કોની ? આજે કોઈ ટીપમા ભરવા હોય, કેઈનું કામ કાઢવું હોય, એવા એવા વખતે ઘણા મા-બાપ કહે છે કે-‘જરા દીકરાને પૂછવું પડશે’ અરે, દીકરો ય ન કહે, બાઈને પૂછવું પડશે, એમ કહેવું પડે છે એ વાત છોકરો સાંભળે, તો ય તેને પ્રાય કોઈ અસર થાય નહિ એને કું ખ ન થાય કે-માબાપને તે વળી મને પૂછવાનું હોય ? મને કહાવ્ય કહે, તો ય એ વાત બીજા પાસે મા-બાપ જોલે, એમા મારી લાય કાત કયી ? માબાપને, મને, દીકરો કહેવાને ઠેકાણે બાઈ કહેવો પડે ? આજે ફીકરાઓ ઉપર પણ આવી અસર તો ભાગ્યે જ થાય છે ને ?

મો દીકરો ભારખોજ વધ્યો ને ?

દીકરાનો ભારખોજ વધ્યો, એટલે દીકરો બાપનો ય બાપ જની જાય ? સસારને પણ મારી રીતિએ જીવવાને માટે જે શુભો જોઈએ, તે આ બધામાથી મળી જાય તેમ છે ને ? આ શુભો એવા છે કે-આ શુભો જેનામા આવે, તે યોગને ન પામેલો હોય તો ય યોગને પમાડનારી સારી સામગ્રી મળના,

સશય હોત, તો શ્રી રામને ઝઘાની વચ્ચે નહિ, પણ એકાન્તમાં જોલાવત અને એકલા જોલાવત આ પૂછવામાં, આવી વાત કરવામાં, શ્રી રામને મન દુ ખ છે, પણ શ્રી હશરથને મન આનન્દ છે ! શ્રી હશરથે એમ નથી પૂછ્યું કે-‘ તું કહે તો આપું, નહિ તો ન આપું ’ બાપ-હીકરાનો સખધ સમજવા જેવો છે બાપને ખાત્રી જ છે કે-આ વાતને સાબળીને મારા રામને આનન્દ જ થશે એમ પૂછવાથી શ્રી રામને દુ ખ થયું, એથી પણ શ્રી હશરથને આનન્દ થયો. પુત્રના દુ ખથી આનન્દ નથી થયો, પણ પુત્રના શુભથી આનન્દ થયો છે શ્રી રામનું દુ ખ, એ તો શ્રી રામના શુભનું જ પ્રતીક છે ને ?

નિર્માણની ખબર કોને છે ?

સૌ આવું ધવાનું એવું તો પહેલેથી જ નિર્માણ થયેલું હશે ને ?

એટલે તમારું કહેવું એમ છે કે-એમને માટે એ પ્રકારનું વિનીતપણું નિર્માણ થયેલું હતું અને તમારે માટે એવું નિર્માણ થયેલું છે કે-તમે તમારા બાપની પણ સામે થાઓ ? એ એવા પાકવાના-એવું નિર્માણ થયેલું અને તમે આપા પાકવાના-એવું નિર્માણ થયેલું, એમ માનીને, જેમ ચાલે તેમ ચાલવા કેવું છે ? તમને નિર્માણની ખબર છે ? મને તો ખબર નથી, માટે પ્રયત્ન કર હું આટલો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ, તમે જો નહિ સુધરો, તો તમારે માટે એવું નિર્માણ થયું હશે, એમ માની લઈશ પણ મને તો લાગે છે કે-તમારે માટે કાઈક સાઈ જ નિર્માણ થયેલું છે એટલે, આવી, સુધરવાના પુરૂષાર્થને મારી નાખનારી વાતોને વચ્ચે લાવો નહિ અહીં જે જે વાતો થઈ, તે યધી વાતોને તમે જો ખરાબર

સામળીને ને સમજીને વિચારી હોત, તો આપુ ન પૂછત
જેવી અવિન્યતા હોય તેવું બને, પણ અવિન્યતાનો નિપુણ
કોણ કરે? અને વગર પ્રયત્નને પોતાની અવિન્યતાને ખરાબ
કોણ માની હો? ગમતી થીજમા તો વારવાર પાછા પડવા
છતાં ય, મારાની આશાએ પ્રયત્નનો ભરી રખાય છે ને? તમે
તમારા જ અન્ત કરણને તપાસી જુઓ ને! ત્રીજા પાપના ઉદયે,
સારા પણ મા-પાપની જૂઠ ઘઈ જાય, એવું પણ બને
જેમ કેકેપીથી પુત્રમોહને કારણે જૂઠ ઘઈ ગઈ. એમા
નિર્માણનો ય હિરસો ખરો પણ એ નિર્માણમા આ બધાની
ઉત્તમતા કેવી બગડી રહી છે, એ તરફ જુઓ!

આપ આહો તો બહિજનને ય રાત્ર્ય ર્ધ નકો છે

શ્રી રામ, શ્રી હશરથને ગત્યના કેવા સ્વતન્ત્ર માલિક
માનતા હતા, તેની વાત આત્મી રહી છે શ્રી રામે પોતાના
અવિનયના સૂચનને અંગેનું દુ ખ વ્યક્ત કર્યો આઠ જે કહ્યું
છે, તે સામળીને તો આર્થ અસ્કૃતિના પ્રેમિનું હૈયું નાચી ઉઠે
એવું છે શ્રી રામે એવો ભાવ વ્યક્ત કર્યો છે કે-‘ પિતાજી !
આ તો મારો ભાઈ ભરત છે, પણ આપ જે ઈન્દો તો આ
ગત્ય એક શોષકારને પણ આપી ચકો છો હું તો આપના
પાળા સમાન સેવક છું, એટલે મારે તો આપની આજ્ઞાને જ
આધીન થવાનું છે આપ તુલ્ય થઈને કોઈ એક બહિજનને પણ
આપનું આ ગત્ય આપી દો, તો તેમાં પણ ના પાડવાનો કે હા
પાડવાનો, તેમા નિષેધ કરવાનો કે અનુમતિ આપવાનો, મને
કોઈ અધિકાર જ નથી તરણ કે-આપ જ માલિક છો અને
હું તો આપના ચરણોની સેવા કરનારો છું ! આપ આપનું

કેવી હોવી જોઈએ, એની વાત કરી રહ્યા છીએ બાપ તો પ્રેમાળ છે, એટલે છોકરાને એ પોતાના ખોળામાં ૫ બેસાડે, પોતાની પાસે જાદી ઉપર ૫ બેઠવાનું કહે અને દનેકવશ કદાચ પુત્રને માથે ૫ ચઢાવે, પણ છોકરાનો ધર્મ શો ? ઠાકરાનો ધર્મ તો બાપના ચરણે બેઠવાનો ને ? બાપ ખૂશ થઈને ઠાકરાને બહે ને બધું જ આપી દે, પણ છોકરાનો બાપની પાસે હક્કથી માગવાનો અધિકાર તો નહિ ને ? ઠાકરો તો માને કે-‘ મારી માતાએ મને નવ મહિના પેટમાં રાખીને મારો બાર ઉપાલ્યો અને મારી માતાએ તથા મારા પિતાએ મને પાળી-પોષીને મોટો કર્યો, એ જ એમનો મારા ઉપર મોટામાં મોટો ઉપકાર એ મને બળવત નહિ, તો હું જીવત શાનો ? એટલે, મારા આવા ઉપકારી મા-બાપની પાસે હું જો કાંઈ પણ મારો હક્ક કરીને માગવા બહુ, તો એના જેવી મારી ખીજ એકેય નાલેશી હોઈ શકે નહિ ’ આ રીતિએ ઘર ચાલે, તો ઘરમાં કંજુશા-ટટા હોય ? એવા ઘરમાં સુલેકશાતિનું વાતાવરણ કેવું મળેયુ હોય ? તમાગ ઘરમાં આવી સ્થિતિ નથી, એટલે કેટલી મુશ્કેલી છે ? તમે તમારી મીઠકતની વ્યવસ્થા ક્યાં વિના મરો, તો તમારા છોકરાઓ સુલેકશાતિથી બધું મમળ લે ? ભાઈઓ સપીને ચાલે ? છાજવી રીતિએ ચાલે ? અને તમે વ્યવસ્થા કરવા માગો, તો ૫ તમે તમારી ધારી વ્યવસ્થા કરી શકો ? તમારા ચાર છોકરાઓમાં એક ગાડા જેવો હોય, કમાઈ શકે ને શુજરાન ચલાવી શકે તેવો ન હોય અને એથી તમને એમ થાય કે-‘ એ છોકરાને મારે બધું આપી દેવું છે, કારણ કે- બાદીના ત્રણ તો સારી રીતિએ કમાઈને સુખે જીવી શકે

એવા છે' તો તમે આ પ્રમાણેની વ્યવસ્થા કરી શકો, એવું છે? તમે કદાચ એવી વ્યવસ્થા લખી નીધી પણ હોય, તો ય તે નક્કી શકે એવું છે?

મઠ તે તે પ્રતિમા મોટી બઝાર્થ થાય

તમારા છવતા ય તમારી પાસેથી લેવાને માટે તમારા છેકરાઓ તમારી સાથે લહે? અને તમે જો મરી ગયા હો, તો તમારા લખાણને યગ નીચે છુદી નાખવા જેવું કરે? તમે આમા 'હા'નો બાવ બતાવો છો અને તેમ છતાં પણ તમને બાપ કહેવડાવવામા આનંદ આવે છે? એટલે, આજે બાપને ખબર પડે કે- 'કેને આપવા જેવું છે' તો પણ બાપ પોતાની ઈચ્છાનુસાર આપી શકે નહિ ને? દીકરાઓથી જ બાપને ડરવાનું ને?

પરીક્ષા કરીને કાર્ય બાપનાને અમે એક મંડળુ અને તેની ચાર પુત્રપુત્રીઓનું ઉદ્દાત્તન

આગળના કાળમા તો, મોટા કુટુંબોમા દીકરાઓની અને દીકરાઓની વહુઓની પણ પરીક્ષા થતી અને જે જે કામને લાયક જણાય, તેને તે કામ સોંપાતું એમા, કેઈ આડે આવડતું નહિ વહુઓની પરીક્ષાને લગતો શાસ્ત્રમા આવનો એક હાખલો કહું છું

એક શેઠ હતો, કે જે ઘણો મધત્તિશાલી પણ હતો અને આબરૂદાર પણ હતો એને ચાર દીકરાઓ હતા શેઠના ચારે ય દીકરાઓ માતા, પિતા આદિ મધળા ય ગુરૂજનોને વિનય કરવામા તત્પર હતા એ ચારે ય દીકરાઓએ શેઠને એટલો બધો મનોબ આપ્યો હતો કે-શેઠને પોતાની પાછળ

પોતાની પેઢી કેમ ચાલશે, એની તો બીલકુલ ચિન્તા નહોતી શેઠ ને શેઠાણી વૃદ્ધ ઉમ્મરના થયા, એટલે શેઠ વિચાર કર્યો કે-‘ ચાર છોકરાઓની ચાર વહુઓમાથી, કુટુંબના ભારને વહી શકે એવી વહુને, કુટુંબનો ભાર મોપવો જોઈએ કારણ કે-કુટુંબનો ભાર જો ડાહી વહુને મોખ્યો હોય, તો કુટુંબમાં મુખશાન્તિ જળવાય અને લોકમાં પણ કુટુંબની આબરૂ વધે ’

આ બાબતનો નિર્ણય કરવાને માટે, શેઠ ચારે ય પુત્ર વધુઓની પરીક્ષા કરવાનો નિર્ણય કર્યો

શેઠ એવો ડાહ્યો છે કે-પોતે જે કરે તે હઠાપણથી કરે, જેથી એ જે કરે, તેમાં સૌ સમ્મત રહે અને કોઈને અજીણપણથી પણ વિરોધ કરવાની તક મળે નહિ એથી, એણે ચારે ય પુત્રવધુઓની પરીક્ષા કરીને, તે ચારેયને જે જે કાર્ય યોગ્ય હોય તે સોંપવાનો વિધિ, સઘળા ય કુટુંબીજનો સમક્ષ કરવો-એવો પણ નિર્ણય કર્યો

આવે! નિર્ણય કરીને, શેઠ એક વાર લોજનસમારંભ યોજ્યો એ લોજનસમારંભમાં, શેઠ જેમ પોતાના કુટુંબના માણસોને આમંત્રિત કર્યા, તેમ એ ચાર પુત્રવધુઓના કુટુંબી જનોને પણ આમંત્રિત કર્યા

બધાને સારી રીતિએ જમાડ્યા બાદ, શેઠ, યોગ્ય સ્થલે એ સર્વેને બેસાડ્યા અને પોતાની ચારે ય પુત્રવધુઓને બોલાવી પુત્રવધુઓ આવી ગઈ, એટલે શેઠ દરેક વહુને ડાગરના પાચ પાચ દાણા આપ્યા અને કહ્યું કે-‘ આ દાણા જ્યારે હું પાછા માશુ, ત્યારે તમારે તરત જ મને પાછા આપવા ’

પછી, શેઠ સૌને વિદાય કર્યા શેઠ આ શું કર્યું, તેનો મર્મ કોઈને સમજ્યો નહિ

બવાના ચાલી ગયા પછીથી, મોટી વહુએ વિચાર કયો કે-‘મારા ઘરમા ડાગરના દાણાની ગી ખોટ છે? જ્યારે પિતાજી માગશે, ત્યારે કોઠારમાથી કાઢીને પિતાજીને પાચ દાણા આપી દેવાશે’ આવો વિચાર કરીને, તેણીએ, થોડે આપેલા ડાગરના પાચ દાણાઓને ફેંકી દીધા એને તો એમ જ થયું હશે ને કે-પિતાજી ગાઠા થઈ ગયા લાગે છે? સાઈકે બુદ્ધિ નાહી લાગે છે? નહિ તો, એ દાણાને એ ફેંકી દેત ખરી? એને, એટલો જ વિચાર નહિ આવ્યો કે-‘પિતાજી પણ જાણે છે કે-કોઠારમા ડાગરના દાણાઓની ખોટ નથી, જ્યારે નેટલાદાણા જોઈએ તેટલા મળી શકે તેમ છે, છતાં પણ પિતાજીએ પાચ દાણા આટલા બધાની વચ્ચે રાખી મૂકવાને માટે આપ્યા છે, તો જરૂર એની પાછળ પિતાજીનો કોઈ ખાસ આશય હશે’ પણ, એની બુદ્ધિ જડ નેવી હતી, એટલે જ, એને આવો કોઈ વિચાર આવ્યો નહિ.

બીજી વહુમા બુદ્ધિની જડતા એટલી બધી નહોતી, પણ તેણીની બુદ્ધિમા જ જડતા તો હતી જ બીજીએ પણ વિચાર તો એવો જ કયો કે-‘કોઠારમા કાંઈ દાણાઓની મળ્યા નથી પિતાજી જ્યારે માગશે, ત્યારે કાણુ વારમા દાણા કોઠારમાથી કાઢીને આપી શકાશે’ પણ તેણીને એમ થયું કે-‘પિતાજીએ આ દાણા આપ્યા છે, માટે ફેંકી નહિ દેવા એમા વડિલનું અપમાન ગણાય’ આવો વિચાર કરીને, બીજી વહુ, થોડે આપેલા દાણાને ખાઈ ગઈ.

ત્રીજી વહુ આ જો નેવી નહોતી ત્રીજી વહુએ વિચાર કયો કે-‘સસરાજી ડાહ્યા છે કાંઈ પણ કારણુ વિના, આમ ડાગરના પાચ દાણા સાચવી રાખવાને માટે એ આપે નહિ’

ઘરનો કચરો કાઢવાનું કાર્ય સુપ્રત કર્યું, કારણ કે-તે દેહી દેવામાં બહુ કુશળ હતી, બીજી વહુને રસોઈનું કાર્ય ભજાવ્યું, કારણ કે-તે દાણાને ખાઈ ગઈ હતી, ત્રીજી વહુ દરેક વસ્તુને સાચવી શકે તેવી હતી, માટે ત્રીજીને ઘરના દરદાગીના વગેરેના રક્ષણનું કાર્ય મોખ્યું, અને ચોથી વહુને શેઠે ઘરના નાયકપદે સ્થાપી એને પૂછીને, એ જેમ કહે તેમ સૌએ સર્વ કાર્યો કરવા, એમ શેઠે કહી દીધું ચોથી વહુ સૌથી નાની હતી, છતાં પણ શેઠે તેને સૌની નાયક બનાવી દીધી એ યુગને પાછો લાવવા ઘણા સયમી બનતું પડશે

આ તો એક વાત થઈ આપણી વાત તો એ છે કે-આજે કોઈ આવી વ્યવસ્થા કરવાનું ધારે, તો પણ તે આવી વ્યવસ્થા કરી શકે ખરો ? ઘરનો વડિલ, એટલે કેવો માનો છે તમે એને ? કહો ને કે-અમારે ત્યાં વડિલ-દડિલ જેવું ખાસ કાંઈ જ નહિ પહેલાના કેટલાય ઘરડા એવા હતા કે-દુનિયાની બહુ આસક્તિ નહિ ને નળેગવશાત્ ઘર માડી બેઠેલા તે ઘર કેમ ચલાવવું તે શીખેલા દુનિયાની અતિ આસક્તિ તો શાણપણને મારે છે આજે સારા વડિલોની પણ ઘણી ખોટ પડી ગઈ છે, પણ તમે સુધરવા માડશો તો સારા વડિલો પણ પાકવા માડશે તમે જ મોટા થયે વડિલ બનવાના ને ? તમે જો એવા તૈયાર થઈ જાવ કે-‘દુન્યવી કોઈ પણ સુખને માટે હું મારા માતા-પિતાઈ વડિલોની પાસે હક્ક કરતો જાઉં નહિ કે તેમની એ બાબતની કોઈ પણ વ્યવસ્થાની સામે થાઉં નહિ’ તો જ વીતી ગયેલા યુગનું, બૂસાઈ ગયેલા યુગનું, શાઓની વાતોમાં રહી ગયેલા યુગનું દર્શન

યઈ શકે ! એ યુગ એવો હતો કે-શ્રી રામ જેવા માત્ર હક્કદાર જ નહિ પણ સમર્થ જ ખરા, તે શ્રી દશરથને કહે છે કે-‘આપ તુલ્ય યઈને આ રાજ્ય કોઈ બદી-નને પણ આપી દો, તો ય તેમા ‘હા’ પાડવાનો કે ‘ના’ પાડવાનો મને અધિકાર નથી, કારણ કે-હું તો આપનો પામદળ છું, આપના હુકમનો તારોદાર છું !’ માતા-પિતા પી સેવામા જે મુખ-સાદ્યથી એ માનતા હતા, તે બીજા કશામા પણ એ માનતા નહોતા એ યુગને પાછો લાવવો છે ? એ યુગને પાછો લાવવાને માટે તો, તમારે ઘણા મંથની બનવું પડશે તમારે સસારમા રહેવું છે કે માધુ થવું છે ? મુજાવા નહિ હાલ તમે જેવા છો, તેવા ને તેવા તો તમને સાધુપણમા દેવાય તેમ નથી, પણ તમારું મન કેવું છે ? તમને જો સસારમા રહેવાનું મન છે, તો શું કારણ છે કે-તમને સસારમા રહેવાનું મન થાય છે ? કોઈ બોલે ? કેવળ વિષયાસક્તિથી જ, એટલે કે-ઇન્દ્રિયોના અનુકૂળ વિષયોના યોગમાં જ મુખ છે-એવું માનવાથી, તમને જો સસારમા રહેવાનું મન હોય, તો તમે સારો યુગ નહિ લાવી શકો

આપ સલાહ પૂછે-એ બાપની મોટાઈ :

સઠ બાપ દીકરા સલાહ પૂછે, તો તે ચોખ લાગી શકે !

બાપ દીકરાને સલાહ પૂછે, એ વાત જ બુદ્ધી છે બાપ દીકરાની સલાહ લીધા વિના કાંઈ કરી શકે જ નહિ, એવી વિષમ રિયતિમા બાપને દીકરાથી મૂકાય નહિ, એની આ વાત છે બાપને પૂછવાનું મન ન હોય અને કશા આદિથી ઠરીને પૂછવું પડે, એ નહિ જોઈએ દીકરા તરફથી બાપને

એવી ખાત્રી જોઈએ કે-હું જે કરીશ, તે મારા દીકરાને કદાચ અનુકૂળ નહિ લાગે, તો પણ તે 'મેં આ કર્યું છે'—એટલા ખાતર પણ સ્વીકારી લેશે અને પ્રતિકૂળ નહિ બોલે આવા દીકરાને તો, ડાહ્યો બાપ વાત-વાતમાં પૂછે અને દીકરો શક્ય હોય ત્યાં સુધી પિતાના અભિપ્રાયને જ પ્રધાન બનાવીને જવાબ દે બાપ સલાહ પૂછે—એ બાપની મોટાઈ છે, પણ દીકરાથી એમ ન કહેવાય કે—મને પૂછવું જ જોઈએ અથવા તો મને પૂછ્યા વિના તમે અમુક કર્યું, તે મને મનુર નથી બાપ જ્યારે દીકરાને સલાહ પૂછે, ત્યારે દીકરો પોતાને જે જેમ લાગતું હોય તે તેમ કહે, તો પણ પાછો કહે કે—'આ તો આપે પૂછ્યું એટલે મને જે મુજબ તે મેં આપને કહ્યું, છતાં પણ આપને જે ઠીક લાગે તે ખર્ચ' પોતે કહ્યું હોય, તેનાથી બિલકુલ પણ બાપ ઠરે, તોય દીકરો સામે થાય નહિ.

આપની આજ્ઞાથી એની પડીકરી ઘણી પીડ, પણ આપની

આજ્ઞા ખાતરેય અનીતિ કરું નહિ

બાકી, પહેલા તમને આત્માના હિતાહિતની વાતની વખતે કેમ વર્તવું પડે, તે વિષે કહી ગયો છું માતા-પિતા જ્યારે એવું જ અનુચિત વર્તન કરાવવાના આગ્રહમાં પડે, કે જે વર્તનથી આત્માના હિતને હાનિ પહોંચે તેમ હોય, તો સારામાં સારો વિનયશીલ પણ પુત્ર, માતા-પિતાના એ આગ્રહને તાળે થાય નહિ માતા પિતાના ઉપકારને એ ભૂલે નહિ, એમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન થ કરે અને તેમ છતાં પણ જો તે ન જ માને, તો વિનયપૂર્વક પણ તેમની એવી આજ્ઞાનો અસ્વીકાર કરે આજ્ઞાને તેમ જાણવું જોઈએ કે આજ્ઞાની રીતે

સુખસામગ્રીની અપેક્ષાએ વાત ચાલી રહી છે એને માટે, પુત્રથી માતા-પિતાની સામે થવાય નહિ આમ તો, માતા-પિતા માથુ માગે તો માથુ થ અપાય, પણ એક ચીજ એવી છે, કે જે ન અપાય એ ચીજને માત્ર આ લવની સાથે જ સંબંધ નથી એને। ભાવિ ભવોની સાથે મોટો સંબંધ છે શું ન અપાય અને શું ન લેવાય ? આત્માને હિત કરનારી જ ચીજ, તે ન અપાય અને આત્માને અહિત કરનારી જે ચીજ, તે ન લેવાય તમે તમારા આત્માના હિતને મનજો છો ? આત્માનું હિત શાથી અને આત્માનું અહિત શાથી ?-એ સમજો છો ? ખૂબ બાપ પણ જો કાલે તમને એમ કહે કે-‘પેઢી ઉપર આટલી અનીતિ તો કરવી જ પડશે, તું અનીતિ નહિ કરે, તે આવશે નહિ’ -તો એવા અવમરે તમે બાપને થ નમ્રનાપૂર્વક પણ મક્કમ તાથી કહી શકો છો કે-‘આપ ઝેરની પડીકી આપો અને તેને ઘોળીને પીઈ જવાનું કહો, તો તે મને મળુર છે, પણ આપની આજ્ઞા ખાતરે થ અનીતિ તો મારાયા થઈ શકશે નહિ’ બાપ જો એમ કહે કે-‘તારા ભાગના પાથ લાખ રૂપીઆ હું ખીજાને આપી દઉ છું’-તો તમે એ વખતે એમ કહો કે-‘એ આપની મરજીની વાત છે આપ માલિક છો, માટે આપ આહો તે કરી શકો છો આપ બધી મીલકત ગમે તેને આપી દેશો અને મને કાંઈ પણ નહિ આપો, તો થ તેની અર્થો સ્વરૂપી પણ હું નહિ કર મારે તો આપની આજ્ઞા પ્રમાણુ છે આપની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ મારો ધર્મ છે, નહિ કે-આપની પાસે મીલકતનો હક્ક કરવો એ મારો ધર્મ છે’ એ વખતે આવું કહેવાય અને એના એ જ બાપ જો અનીતિ કરવાની આજ્ઞા કરે, તો ‘ઝેરની પડીકી આપવી હોય તો આપો અને

ખાત્રી કરી લો કે—આપની આજ્ઞા હું માથે ચઢાવું છું કે નહિ, પણ અનીતિ કરવાની આજ્ઞાને હું માથે ચઢાવી શકું તેમ નથી’ —આવું કહેવાય આ બન્ને ચ વાતો કબૂલ છે? હા કે ના? અનીતિ કરવાની આજ્ઞા કેમ માથે ચઢાવે છે?

આજના કાળની મનોદશા લગભગ બિલ્લટી છે હજી મા-બાપના કહેવા ખાતર અનીતિ કરવાને તૈયાર થાય, પણ મા-બાપની આજ્ઞાને માથે ચઢાવીને, દુન્યવી મુખસામગ્રી મળે તેમ હોય તો તેની જતી કરવાને તૈયાર થાય નહિ ત્યારે અનીતિ કરવાની આજ્ઞાને માન્ય કર્યાનું કહે છે, તે શાથી? પોતાને જ અનીતિ કરવી ગમે છે અને અનીતિ કર્યાને અથ યશ મા-બાપને માથે ઢોળી શકાય છે, માટે ને? પોતાના વિષયમુખનો સવાલ હોય, ત્યાં મા-બાપની આજ્ઞાને અવગણતા નહિ અથકાનારો, જો અનીતિ કરવાની મા-બાપની આજ્ઞાને માથે ચઢાવ્યાનું કહેતો હોય, તો એને માટે બીજું મનાય પણ શું? તમે સમજી તો ગયા ને?

મા-બાપને આજ્ઞામાં ગમે ને અવગણે?

આજે વિષયમુખનો લોભ કેટલો બધો વધી જવા પામ્યો છે? વિષયમુખની તીવ્ર આસક્તિના કારણે, ઉપકારી એવા માતા-પિતાની કેવી ભારે અવગણના થાય છે? કેટલેક સ્થલે, આજે તો, ન કમાઈ શકે તેવાં અશક્ત ચર્મ ગયેલા મા-બાપોને, છોકરાઓની આજ્ઞામાં ઇવડું પડે છે માત્ર છોકરાની જ આજ્ઞામાં નહિ, પણ છોકરાની વહુની આજ્ઞામાં પણ! એવા મા-બાપોને એમનો દીકરો અને એમના દીકરાની વહુ શું શું સમજાવે છે, તે કહેવા જેવું છે? તમે સાવ અજાણ્યા

તો નહિ હો મા-બાપને આજ્ઞાના રાખવા છતાં ય, દીકરો-
 -વહુ એમનો કેવો અને કેટલો તિરસ્કાર કરે છે ? જેનું દૂધ
 પીઈને મોટા થયા, જેમનું ખાઈ-પીઈને મોટા થયા, તેમની
 તમે આ દશા કરો ? પહેલાં એ માલિક હતા, કેમ કે-એ
 લાવતા હતા, હવે એમ માલિક છીએ, કેમ કે-એમ
 લાવીએ છીએ, આખું માની બેઠા છે ? હવે એ માલિક
 નહિ, બીયારા છે, એમ જ ને ? કોઈને મોઢે વાત કરે ને
 એમને બીયારા તરીકે ઓળખાવે, ત્યારે શું થાય ? આખું
 પણ આજે આવે છે ને ? 'અમારા ઉપર એ છવે છે'—એમ
 દીકરાથી કે દીકરાની વહુથી કહી શકાય ? તમે તો આમાના
 નહિ હો, એમ માની લઉં ? મા-બાપની આજ્ઞાને પણ નકારી
 શકાય, અવસરે એમની ઈચ્છાની સામે ય થઈ શકાય, પણ
 તે ક્યારે ? દુન્યવી કોઈ સ્ત્રીજને માટે તો નહિ જ પરલોકના
 હિતનો અગત્યનો સવાલ હોય ત્યારે ! પણ, જેની નજર પર
 લોકના હિત તરફ હોય, તે આ લોકના વિષયસુખને માટે
 આવો બૂટો બને ખરો ? આજે તમારો સસાર કેટલો બધો
 બગડી ગયો છે, એનો રીતાર એ તમારી આખ સામે ખડો
 કરવામા આવે, તો તમે એને છુરવી શકો તેમ છે ખરા ?
 મા-બાપનો મોટો ગુનંડા

મઠ વડિયા તરફથી અમને જે આપ કરો છે તેણ સરકારો
 અપાયા હોત, તો અમારી આટલી હીન દશા ન રોત, પણ
 અમો એવા સરકારો મળ્યા નથી અને ખરાબ સરકારો દે
 થઈ ગયા છે

આ વાત પણ સાચી તો ■ જ, પણ જે સ્થિતિ સમજે,

તે ત્યારથી સુધરવા માટે, તો જ અનિષ્ટ વધતું અટકે ને ?
 ‘અમારા બાપ એમના બાપ બેડે એમ વર્તેલા નહિ, એટલે
 અમને એ સસ્કારો મળ્યા નહિ’—એ હકીકત સાચી હોવા
 છતાં પણ, તમારે વિનયશીલ બનવું છે, માટે તમારે એ હકી
 કતને ગળી જવી જોઈએ છેકરો શુન્હો કરે અને મા-બાપે
 જો તેને શુન્હો નહિ કરવાનું સમજાવવાની કાળજી રાખી ન
 હોય તથા એ શુન્હો કરે—એવા રસ્તે દોયો હોય, તો મા-
 બાપ પણ શુન્હોગાર જ છે, પણ હવે તમારે મા-બાપ તરીકે
 એવા શુન્હોગાર ન બનાવ, તેની જ ચિન્તા કરવી પડશે ને ?
 તમારા હીકરા-હીકરી જો તમને તમારા મા-બાપની અવગણના
 કરતા જુએ, દુન્યવી સુખ માટે તેમની સાથે તમને લડતા
 જુએ, તો એની તમારા હીકરા-હીકરી ઉપર શી અસર પડે ?
 એટલે, મા-બાપનો મોટો શુન્હો છે, એ વાતને સમજીને
 પણ, તમારે જ એવા શુન્હાથી ઉગરવાની પેરવી કરવી પડે
 ને ? તમે તમારા છોકરાઓને કહી પણ એવું કહ્યું છે ખર કે—
 આપણે જન્મ્યા છીએ માટે મરવાનું નક્કી જ છે ? મરવાનું
 નક્કી છે, માટે એવું જીવો કે—મરતા પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે
 નહિ આ બધી સુખસામગ્રી અહીંની અહીં રહી જવાની છે
 અને જવાનું આપણે છે, માટે આ બધાને માટે પાપ કરવું
 એ એવકૂફી છે આપ કાંઈ તમે તમારા છોકરાઓને કહ્યું છે ?
 ‘તને શા માટે લણાવુ છું ? કોઈ તને હમે નહિ અને તું
 કાંઈને હમે નહિ, એ માટે તને લણાવુ છું !’—એટલું પણ
 તમે તમારા છોકરાઓને કહ્યું છે ? ‘આ પેદી જેમ આપણી
 છે, તેમ સૌની છે આમ સુડી આપણી કહેવાય, પણ ગવ
 સરે સૌની કહતાં મન ખચકાવું નહિ જોઈએ’—આપ કાંઈ

તમે તમારા છોકરાઓને સમજાવ્યું છે ?

મો દુદ્દીમા પહેલી વાર આવું સામજીયને મળ્યું હ

આપે દેશમાં, આ શરમાવા જેવી વાત છે, એમ તમને નથી લાગતું ?

શ્રી ભગતમા ને મારામા બેઠ નથી

હવે, છેલ્લે છેલ્લે, શ્રી રામ શ્રી હરચરને કહે છે કે-
' ભરત અને હું એક જ છીએ, આપને મન પણ અમે બન્ને
જ સરખા જ છીએ, એટલે, આપ પૂરેપૂરા આનન્દ સાથે ભર
તનો રાજ્યાભિષેક કરો '

શ્રી રામ ને શ્રી ભરત એક છે ? જુદા હોવા છતાં પણ એ
એક જેવા જ હતા શ્રી રીતિએ એ જ જેવા હતા ? મારું તે એનું
અને એનું તે માઈ-એવો ભાવ, જેમ શ્રી રામના દેખામાં હતા,
તેમ શ્રી ભગતના દેખામાં પણ હનો શ્રી રામનું કહેવું એ જ છે
કે-અમે કદી પણ ' માઈ તે માઈ અને એનું તે એનું ' એવું કશું
જ નથી શ્રી મમ, શ્રી હરચરને એવું વિનયી સૂચન પણ કરી
દે છે કે-શ્રી ભરતનો રાજ્યાભિષેક કરવામાં, આપે પણ સદૈવ
રાખવાને કોઈ કારણ નથી, કારણ કે-જેવો હું આપનો પુત્ર
હું તેવો આ ભગત પણ આપનો જ પુત્ર છે, એટલે આપને
મન પણ અમે બન્નેમાં કોઈ ભેદભાવ નથી શ્રી રામે પિતાનું
આવું ભેદભાવવહિતપણું જીવનમાં અનુભવ્યું હશે ને ? ' અમારા
પિતાએ અમારા બે વચ્ચે કદી પણ એવો ભેદભાવ નથી પાડ્યો,
કે જેથી અમારામાંથી કોઈને પણ એમ લાગે કે-પિતાનો આ
વધુ પ્રીતિપાત્ર છે અને પિતાનો આ ઝોછો પ્રીતિપાત્ર છે, કે
જેને લઈને અમારામાં પણ ભેદભાવ જન્મે '—આવું શ્રી રામ

કહે છે ને ? તમને આવો અનુભવ છે કે આથી જિલટો અનુભવ છે ? આમ સરખાપણાની, પોતાના મનની અને પોતાના પિતાના મનની પણ વાતને કહીને, સાગર રૂપે શ્રી રામે શું કહ્યું ? સરખો ભાગ આપવાનું ચ નહિ, પરંતુ શ્રી ભરતનો રાજ્યાભિષેક કરવાનું કહ્યું અને તે ચ જરા પણ સંકોચ રાખ્યા વિના પૂરેપૂરા આનન્દથી કરવાનું કહ્યું

શ્રી હશરથને ય આશ્ચર્ય ઉપજ્યું

શ્રી રામના કથનને માણજીને, શ્રી હશરથનું હૈયું ઓટણું તો કહ્યું છે કે-જેને વાણીમાં મૂઠી ચકાય નહિ શ્રી રામના વિષે અત્યંત વિશ્વાસવાળા એવા પણ એ પિતાએ, આશ્ચર્ય સાથે આનન્દ અનુભવ્યો છે

સૌ આશ્ચર્ય ?

હા, આશ્ચર્ય દીકરો સામે નહિ થાય, જે કરીશ તે મજૂર જ રાખશે-એ વિશ્વાસ એ જુદી ચીજ છે અને રાજગાદીની બાબતમાં આવો આશ્ચર્યભાવ ને ઉદારભાવ પ્રગટ કરે, એ જુદી ચીજ છે શ્રી રામનો જવાબ આપવાની પદ્ધતિ એવી છે કે-આશ્ચર્ય ઉપજ્યા વિના રહે નહિ શ્રી હશરથને થઈ જાય છે કે-આવા દીકરા મળવા, એ ચ દુર્લભ છે !

તમારે માટે, આ નાનો-સૂનો શિક્ષાપાઠ છે ? શ્રી રામાચરણનો આ શિક્ષાપાઠ, તમારે મન નાનો છે કે મોટો છે ? આ પ્રસંગને આજ સામે રાખીને, તમે તમારા ઘરસંસારને જુઓ તમારે ત્યાં બાપ-દીકરા વચ્ચે વ્યવહાર કેવો છે અને એ બાપ-દીકરા વચ્ચે વ્યવહાર કેવો હતો-એ બેને લક્ષ્યમાં રાખીને, તમે તમારા સંસારમાં શું સુધારવા જેવું છે, તે નક્કી કરો

ઘણી સ્ત્રીઓવાળા ખરાબ ને એકવાળા સારા ?

હવે શોકચોની વાત તો વ્હી પડી છે ને ? બાઈઓ એક ઘરમા જન્મેલા, પણ શોકચો તો બહારની આવેલી ને ? શ્રી હશરથની સ્ત્રીઓ, એ પરસ્પર તો શોકચો ગણાય ને ? શોકચ એટલે ? આજે તો શોકચ એટલે શોક અને શેઠ, એવું છે ને ? આવા જમાનામા એકથી બે નથી એ સાર જ છે, એમ કહેવાય ને ? આજે ઘણી વાતો સમજ્યા વગરની ચાલી રહી છે જે એકથી અધિક ઠરે, તે ખરાબ જ-એમ માની લેવા જેવું નથી એકવાળો સારો જ, જેને એક પણ નહિ તે એથી ય સારો જ અને જેને અધિક તે ખરાબ જ-આવું તમારાથી આજે પણ કહેવાય એવું નથી અધિકવાળા કરતા એકવાળો વધારે ખરાબ હોય-એમ પણ બને અને એકવાળા કરતા પણ જેને એકેય નથી તે ય વધારે ખરાબ હોય-એમ પણ બને ‘મારે એકથી બે નથી’-એમ કહેનારને, છાતી ઉપર હાથ મૂકાવીને પૂછજો અધિક નથી કે અધિકનું મન જ નથી ? એક સિવાય, કદી પણ કોઈની ઈચ્છા પણ થઈ નથી ? આ વાતને મારે લાખી છેડવી નથી આ વાન એવી છે કે-આને વિસ્તારતા ધર્મોપદેશકને ય શરમ આવે આ તો ધર્મકથા ચાલે છે, એટલી બધી વાતો બહુ સયમથી કહેવી પડે છે કોઈ પણ વાત બીજાત્મક રૂપમા ચાલી ન જાય, તેની ધર્મોપદેશકે કાગળ રાખવી જ જોઈએ આ રીતિએ પણ મેં તો તમને જે સૂચવવું હતું, તે સૂચવી દીધું તમે બધા એકવાળા જ છો ને ? આમા ‘હા’ કહેવામા શો વાધો આવે છે ? તમે આમા ન જોલો, એટલે તમારે વિરે હું કંઈ

તથા કટપનામાં ચઢુ, તો તેમાં મારી ભૂલ તો ન થાય ને ?
 મોઠ ને એકનાળા જ હોય, તે પણ આટલા બચ્ચાની વચ્ચે ઉભા
 થઈને એ વાન ધી રીતિએ નહીં શકે ?

એમ તો, ઘણું હું સુખાકૃતિ ઉપરવી પણ બાણી લઉં
 ને ? બધા જ એવા છે, એમ કહેવાય નહિ માત્ર એકમાં
 જ સતોષ માનનારા અને એકથી પણ ક્યારે અળગા બનાય
 —એવી ભાવનાવાળાઓ પણ છે જ, પરંતુ આજે મોટે ભાગે
 ને સ્થિતિ છે, તેને લક્ષ્યમાં ગણીને, તેવાઓને યોગ્ય સૂચન
 મળી બાય—એ પૂરતી જ આ વાત છે

ઘણી સ્ત્રીઓ છતાં પાત્ર એ કાળમાં સસાર જેવો સારો ચાલતો
 હતો, તેવો આજે એક છતાં નથી ચાલતો

આગળના કાળમાં ઘણી સ્ત્રીઓવાળા રાજા-મહારાજા
 અને કેટલાક શેઠ-શાહુકારો પણ હતા ઘણી સ્ત્રીઓ હોવા
 છતાં પણ, એમનો સમાર જેવો ચાલતો, એ જો તમે જુઓ,
 તો ચકિત થઈ જાય એ કાળમાં, ઘણી સ્ત્રીઓવાળાનો પણ
 સમાર જેવો ચાલતો હતો, તેવો પસાર આજે, એકવાળાનો
 પણ નથી ચાલતો તમે લોકોભોગપુણ્યમાં કાંઈ મમળો છો ?
 ભોગપુણ્ય, એ એવી ચીજ છે કે—એના યોગે અનેકાનેક પણ
 હોય, એમે ચ અને અનેકોનો ભોગી હોવા છતાં પણ, એ જો
 માણસ હોય, તો વાધો આવે નહિ માણસ જો માણસ હોય,
 તો એ અનેકોનો સ્વામી હોવા છતાં પણ, એ બહારનીકણે
 ત્યારે એની સામે ડોહને આગળી ચીંધવાની તક મળે નહિ
 —એવો હોય તમે બધા એકના પક્ષપાતી હો ને ? જ્યાં અનેક
 ના વિરોધી ને એકના જ પક્ષપાતી હોય, ત્યાં બહારમાં કે

કયા ય બીજો, કોઈની આખમા વિકાર દેખાય ખરો ? શી દશરથના ઘરે, જે મહાતાણી અને રાણીઓ હતી, તે બધાનો સંસાર કેવો ચાલતો હતો ?

મુઠ સાગે

ધણી છતાં તારો શાને લઈને ? ધણી હોય માટે સંસાર ખરાબ થાય કે માણસાઈ ન હોય, માટે સંસાર ખરાબ થાય ? સંસારના બીમારનું મૂળ શું છે ? શ્રીરામની માતા પદ્મ જુદી છે, શ્રી લક્ષ્મણની માતા પદ્મ જુદી છે, શ્રી ભરતની માતા પદ્મ જુદી છે અને શત્રુઘ્નની માતા પદ્મ જુદી છે, છતાં પદ્મ એ કુટુંબનો બ્યવહાર કેવો ચાલે છે ? શ્રી રામ વગેરે શ્રી દશરથના ચારે ય પુત્રો, ચારે ય માતાઓ પ્રત્યે કેવી રીતિએ વર્તે છે અને ચારે ય માતાઓ પદ્મ એ ચારે ય દીકરાઓ પ્રત્યે કેવી રીતિએ વર્તે છે ? પરસ્પર વર્તાવ જ એવો છે કે-લોક જગ્યાય નહિ રાજ્યાભિષેક જેવી ગદુ મહત્વની વાતમાં, કોઈ આવીને ઝગડતી નથી શ્રી ભરતની માતા જો શ્રી ભરતને માટે ગજબની માગણી કરે, તો શ્રી લક્ષ્મણની માતા શ્રી લક્ષ્મણને માટે ગજબની માગણી ન કરે ? શત્રુઘ્નની માતા આવીને પલ્લ, માગણી કરે નહિ ? અને શ્રી રામની માતા હાન પીસે નહિ ? આમા, કેટલાના ત્યાગને વખાણવો ? શ્રી રામની માતાનો ત્યાગ નહિ ? ત્યારે, શ્રી લક્ષ્મણની માતાનો ત્યાગ નહિ ? શત્રુઘ્નની માતાને ય બોલવાનો અવસર તો ખરો ને ? છતાં, કેમ કોઈ કાઈ બોલતી કે ઝગડતી નથી ? શ્રી દશરથ શું એકલો ઠેકેયોના જ ધણી છે ? કૌશલ્યા આદિના ધણી નથી ? જો શ્રી દશરથ બધાના ધણી છે, તો બાકીની બધી ઠેકેયોને બોલતી અટકાવે નહિ ? શ્રી રામની માતાનો

માટેની તૈયારીઓ કરવાનો આદેશ મંત્રિઓને આપવાને જતા હતા, ત્યાં જ શ્રી ભરત વચ્ચે આવે છે શ્રી ગમ જેમ ક્રિયા છે, તેમ શ્રી ભરત પણ કાંઈ કમ નથી એક-એકને એક-એકઠી ખમેડી શકાય, તેવા આ બાઈઓ નથી આ બાઈઓ તો, માનવતામાં-અસારી તરીકેની પણ માનવોચિત ઉત્તમતામાં, પરસ્પર હરિકાઈ કરે એવા છે તમારામાં ય, બાઈ-બાઈ વચ્ચે હરિકાઈ ચાલે છે ને ? આવી ? હરિકાઈ ચાલે છે કે ઈર્ષ્યા ચાલે છે ? બાઈ કરતા પણ સારા ધવાનું તમને મન થાય છે કે બાઈ કરતા પણ મોટા ધવાનું તમને મન થાય છે ? મોટા એટલે સમજ્યા ? મોટા એટલે ઉત્તમ નહિ, પણ મોટા એટલે અધિક ધનાદિ સામગ્રીવાળા કહું છું શ્રી ભરત શું કહે છે ?

શ્રી ભરતે પોતાની માતાએ કરેલી માગણીને સાબળી છે એના જવાબમાં, શ્રી હથરથે શું કહ્યું, તે ય સાબળુ છે ત્યાં સુધી તો એમ હતું કે-માતા બહેને માગે, હું લઈશ તો ને ? એટલે, ધીરજ રાખીને ઉભા રહ્યા, પણ શ્રી રામે જે જવાબ દીધો અને એથી શ્રી હથરથે જે સતોષ અનુભવ્યો, એને જોઈને શ્રી ભરત ધીરજ રાખી શક્યા નહિ એમને યયુ કે-આમા માગે મહેચ્છા તો મીટીમા જ મળી જાય છે જે રાજ્યને મારે તજવું છે, તે મારે માથે આવી પડે છે અને યોગની જે પહેલી જૂમિકાએ પહોંચવાની મારી તીવ્ર ઇચ્છા છે, તે તો વા ખાતી જ રહી જાય છે -

આથી જ, ધીરજને યુમાવીને, શ્રી ભરત મહામપદે શ્રી હથરથને કહે છે કે-‘સ્વામિન્ ! આપની સાથે સર્વવિરતિના

મનને ચંદણ કરવાની યાચના તા, હું પહેલા જ ઠરી ચૂક્યો છું, એવે, દોષના પાદ વચનની ખાતર મારી યાચનાને અન્યથા કરવી એ, તાત્ત ! આપને માટે યોગ્ય નથી '

કેવા મયોગો વચ્ચે શ્રી ભરત આ વાત કહે છે, એ વિચારી જોજો જે વખતે મહા સામ્રાજ્ય લામે પગલે પાસે આવી ગયું છે, તે વખતે શ્રી ભરત આ વાત કરે છે !

કેકેયીની મુઝવણ

શ્રી ભરતની આ વાતે બધાને વિભાસજીમા મૂંઝી દીધા કેકેયી પણ મુઝાણી, શ્રી હયરથ પણ મુઝાણા અને મીરામ પણ મુઝાણા કેકેયીનું હૈયું ઘવાય, તે તો સ્વાભાવિક છે, કેમ કે-એને થાય કે-બધી બાજુ મુશ્કેલી ગયેલી છે, તેને પાછો આ બગાડવા બેઠો છે, એમ ? ખરી વાત એ નથી ખરી વાત તો એ છે કે-આમા રાજ્યમોહ અસર નયો કરી રહ્યો, પણ પુત્રમોહ અસર કરી રહ્યો છે કેકેયી તો એ વિચારે મુઝાય કે-'આવી ખરાબ મામતી મેં કરી, એ માગણી સ્વીકારાઈ પણ મદદ અને શ્રી રામે પણ સમતિ દર્શાવી દીધી, છતાં મારો ભરત તો જવાની જ વાત કરે છે એ એ જાન્ય, તો તો મારું બધું ય કર્યું-કેવળ્યુ પૂજામા જ મળે ને ? મેં કાઈ રાજમાતા બનવાને માટે રાજ્ય નહોતું માગ્યું મેં તો પુત્રને જતો અટકાવવાના હિંચાય તરીકે રાજ્ય માગ્યું હતું' માતા કેકેયી હજુ પણ પુત્રમોહમા જ છે, એટલે એ મુઝાય છે પણ એનો પુત્ર શ્રી ભરત કેવો છે, એ જોયું ને ?

શ્રી હયરથની મુઝવણ અને શ્રી બન્તને આજ્ઞા

કેકેયી ગમે તેટલું મુઝાય, તો ય એનાથી બોલાય તેમ

નથી, અથવા તો, એને ખાત્રી છે કે-પતિ વચનબદ્ધ છે અને વચનપાલક છે, માટે એ જ કાઈક કરશે, માટે તે બોલતી નથી. શ્રી હરતની વાતથી શ્રી હશરથને ધાર્યું કરવામા મુશ્કેલી ઉભી થતી લાગે છે, માટે એ મુઝાય છે એમને લાગે છે કે-‘જો આ માને નહિ, તો મારા પ્રત્યક્ષમા વિલખ થયા વિના રહે નહિ’ એ વિચારે છે કે-કેંકેથીએ વચન માગીને તો મને જલ્દી મુક્ત થવાનો રસ્તો કરી આપ્યો. હું તેના વચનને સ્વીકારીને જલ્દીમુક્ત થયો અને રામે તો મને માત્ર નિશ્ચિન્ત જ બનાવ્યો-એમ નહિ, પણ પુલકિત હોવાવાળો બનાવ્યો, આટલી બધી સરલતા થઈ ગયા પછીથી પણ, આ હરત રાજ્યને ન હો, તો મારું શું થાય ? હવે શ્રી રામને રાજગાદીએ બેસવાનું કહેવામા, વરદાનનું શું થાય ? અને કેંકેથી કહાય મને વચનમુક્ત પણ કરી દે, તો ય આ રામ કાઈ હવે રાજ્યને ગ્રહણ કરે જ નહિ આવી વિમાસણ ઉભી થવાથી, શ્રી હશરથ, શ્રી હરતને રાજ્યને ગ્રહણ કરવાની આજ્ઞા કરે છે રાજ્યને ગ્રહણ કરવાની આજ્ઞા પણ બહુ સમજાવટપૂર્વક કરે છે પિતા-પુત્રની વાત કરવાની પદ્ધતિ, આજ્ઞા કરવાની ને વિનતિ કરવાની પદ્ધતિ પણ, લક્ષ્યમા રાખી લેવા જેવી છે.

શ્રી હરતને જવાબ આપતા, શ્રી હશરથ કહે છે કે- ‘વત્સ ! તું મારી પ્રતિજ્ઞાને વ્યથે કર નહિ ! મેં તારી માતાને એક વરદાન આપ્યું હતું અને તારી માતાએ એ વરદાનને ચિરકાલથી મારી પાસે અનામત રાખી મૂક્યું હતું આજે, તને મારે રાજ્ય આપવું-એ પ્રકારે, તારી માતાએ એ વરદાનને માગી લીધું છે, આથી, નિષ્પાપ એવા તારે, મારી આજ્ઞાને તેમ જ તારી માતાની આજ્ઞાને પણ અન્યથા કરવી,

એ યોગ્ય નથી'

શ્રી ગામની સુઝાન અને સમજાવ

શ્રી દશરથે આમ કહ્યું, એટલે શ્રી ભરતને ચૂપડીદી પકડવી પડી, પણ શ્રી ભરતે હા પાડી નહિ. શ્રી રામની મુંઝવણ એથી વધી વધી પિતાજીના વચનનું શું થાય?—એ જ એમની ચિન્તા હતી. શ્રી દશરથે આજ્ઞા કરવા છતાં પણ, શ્રી ભરત આખોને નીચી ઢાળીને, પકાડની જેન અચર હતા. આથી, શ્રી રામ શ્રી ભરતને સમજાવવાનો અને મનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. શ્રી રામનો પિતા પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ કેવો છે?

શ્રી રામ શ્રી ભરતને કહે છે કે—'બાઈ! મને ખબર છે કે—તારામા રાજ્યપ્રાપ્તિનો ગર્વ નથી, પણ અત્યારે આપણી સમક્ષ પિતાજીના વચનને મત્ત કરાવવાનો પ્રશ્ન છે અને જો તું રાજ્યને શ્રદ્ધા કરે તો જ આ પ્રશ્નનો નિકાલ આવે તેમ છે, માટે તું પણ તને કહું છું કે—તું રાજ્યને શ્રદ્ધા કર!' એ બધાને મન, પિતાજીના વચનનું કેટલું બધું મહત્ત્વ છે, જો સમજાય છે?

આવી સ્થિતિમા ય રાજ્ય લેવું પસંદ નથી

સ્થિતિ કેવી છે, એ જુઓ! રાજ્યને શ્રદ્ધા કરવાની માતાની પણ આજ્ઞા છે, પિતાની પણ આજ્ઞા છે અને મોટા બાઈની પણ આજ્ઞા છે. આવી સ્થિતિ મુઠ્ઠી તમે તો તમારા મામલાને પહોંચવા જ દો નહિ, પણ ધારો કે—તમે આટલી હદે મામલાને પહોંચવા પણ દીધો હોય, તો પણ આવી સ્થિતિ ઉપસ્થિત થયે તમે શું કરો? આવી તક મળે, છતાં રાજગાદી લેવાને માટે તમે નારાજ જ બન્યા રહો, એ શક્ય છે? શ્રી ભરતને ય હવે

રાણ થઈને રાજગાદી લેવામાં શો વાધો હતો ? પણ શાએ લખ્યું છે કે-શ્રી રામે જે કહ્યું, તેને સાલજીને તો થી બર તની આપો. એકદમ આસુથી ઉભરાઈ ગઈ શ્રી રામના પગમાં શ્રી ભરતે માથું મૂક્યું પછી, પોતાના બન્ને ય હાથોને જોડીને, શ્રી ભરતે જે કહ્યું છે, તે ભલભલાના હૈયાને હવ મચાવી મૂકે એવું છે તમારે એ સાલજીવું છે ને ? શ્રી ભરતને સારી રીતિએ ઓળખી લેવાનો આ પ્રસંગ છે શ્રી ભરતના હૈયાનું માપ કાઢવા જેવું છે મા પોતાને માટે માગે છે, પિતાણ જરા ય નારાજ થયા વિના આપે છે, પિતાણ આપે છે-એમ જ નહિ, પણ લેવાની આગ્રહપૂર્વકની આજ્ઞા કરે છે, અને રાજગાદીના જે ખરેખરા હક્કદાર છે, તે પણ કહે છે કે-તું જ રાજ્ય લે ! રાજ્યને લેવામાં પ્રત્યવાય કોઈ પ્રકારનો નથી અને જો શ્રી ભરત રાજ્યને ઝડપ કરવાનું કબૂલ કરી લે, તો તેથી તેમની માતાને, તેમના પિતાને અને તેમના મોટા ભાઈને પણ આનંદ થાય એવું છે, છતાં પણ શ્રી ભરતને એ પસંદ નથી શું પસંદ નથી ?

સૌ રાજ્ય લેનાર !

આ વાત તમને ધરાધર યાદ રહેશે ? તમને ચેતવણી આપ્યા કરે, એવી રીતિએ યાદ રહેશે ?

શ્રી ભરતે આપેલો જવાબ

શ્રી રામચન્દ્રજીના પગમાં પડીને અને હાથને જોડીને, આખમાંથી આસુઓ વહેવડાવતે વહેવડાવતે ગઈ ગઈ સ્વરે શ્રી ભરત શ્રી રામચન્દ્રજીને કહે છે કે-‘ પૂજ્ય પિતાશ્રી અને આપ પૂજ્ય, બન્ને ય મોટા આશયવાળા છે, એટલે આપ

બન્ને મ રાજ્યને આપો, એ તો આપ બન્નેને માટે શોભીતું જ છે પરંતુ, એ રાજ્યને મારે શ્રદ્ધ કરવું, એ મારે માટે ઉચિત-શોભીતું નથી શું હું આ પિતાશ્રીનો પુત્ર નથી ? અથવા તો, શું હું આપ પૂજ્યનો ભાઈ નથી ? આપ મને રાજ્યને શ્રદ્ધ કરવાનું કહો છો, તેમા જો હું ગવ કરું, તો તો ખરેખર જ હું મારુમુખ કહેવાઉં !’

શ્રી ભરતે કેવું મજેનું કહી દીધું છે ? પિતાજી અને આપ રાજ્યને હાઈ દો છો એ ઉચિત છે, પણ મારી પાસે રાજ્યને શ્રદ્ધ કરાવીને આપને શું એમ કરાવવું છે કે- મારામા આ પિતાનું પુત્રપણું પણ નથી અને આપના જેવા ભાઈનું ભાઈપણું પણ નથી ? આ પિતાનો પુત્ર હું રાજ્યને હાઈ લઉં, એમ ? આપના જેવા મોટા ભાઈનો ભાઈથવાની પણ મારામા લાયકાત નથી, કે જેથી આપ દેનાર બનો ને હું લેનાર બનું ? ‘શું હું મારુમુખ છું ?’-આવો ભાવ વ્યક્ત કરીને, શ્રી ભરતે બેંગાલેંગો માનો વિરોધ પણ કરી દીધો. કહેવાનો આશય એ છે કે-મા મોહમા પડી છે, એથી એણે ઘેલાપણું આચર્યું, પણ એ ઘેલાપણાને હું તાબે ધાઉં, એ ન બને

આ વાત તમને જાણે છે ? સમજાય છે ? શ્રી ભરતની આ વાત બરાબર છે ? માતા, પિતા ને વહિવટ બધુની આશા, પછી શી હરકત હતી લેવામા ? આ તો શ્રી ભરતને સયમી થવું હતું, પણ શ્રી ભરતને તે વખતે કદાચ સયમી થવું ન હોત, તો પણ શ્રી ભરત રાજ્યને શ્રદ્ધ કરવાને તૈયાર થાત નહિ, એમ તેમના જ્ઞાણ ઉપરથી જણાઈ આવે છે ને ? ‘સયમી થવું હોય કે ન થવું હોય, પણ આ રાજ્ય તો

મારાથી લેવાય જ નહિ'—આવું શ્રી હરતના મનમાં હતું, માટે જ શ્રી હરત એવું જણાવી શક્યા છે કે—પિતાણ આપે એ બને, આપ આપો એ બને અને મોહમાં પડેલી માતા માગે એ ય બને, પણ હું રાજ્ય લઉં—એ બને નહિ મારે શ્રી હરથના પુત્ર અને શ્રી રામના ભાઈ બની રહેવું છે એ પુત્રપણાને અને એ ભાઈપણાને શુભાવીને મારે માતૃ-મુખ બનવું નથી જેવી ઘેલછા મારી માતાએ કરી છે, તેવી ઘેલછા મારે કરવી નથી ત્યારે શ્રી હરતના મનને રાજ્ય આકર્ષક નહિ જ હોય ને ?

વનવાસે જવાનો નિર્ણય

શ્રી હરતના કથન ઉપરથી શ્રી રામ સમજી ગયા કે— 'હરત મારી હાજરીમાં રાજ્ય લે એ બને નહિ અને હરત રાજ્ય લે નહિ તો પિતાણની ભાવના સદૃશ થાય એ બને નહિ ' શ્રી હરત તો હજી શ્રી ગમના ચરણે બેઠા છે શ્રી રામ હવે એમને કાંઈ જ કહેતા નથી પોતે જ આવી વિકટ સ્થિતિના નિરાકરણનો ઉપાય શોધી કાઢે છે શ્રી રામ, પોતે જ ખમી જવાનો નિર્ણય કરી લે છે શ્રી હરથને શ્રી રામ કહે છે કે—'પિતાણ ! જ્યાં મુખી હું અહીં છું ત્યાં મુખી આ ભગ્ત રાજ્યને ગ્રહણ કરે એ મહાવિત નથી, માટે હું વનવાસે જાઉં છું '

શ્રી રામ એ ખરેખર ગમ હતા

હવે ફરીથી વિચારો કે—પહેલાં શ્રી રામ જે બોલેલા, તે હેયાનું બોલેલા કે ઉપ-ઉપરનું જ—ખાલી બોલવા ખાતર બોલેલા ? શ્રી રામ જેવું પહેલાં બોલ્યા હતા, તેવી સ્થિતિ

જો તેમની અંદરની ન હોત, તો શ્રી ગમ આ વખતે તો આપા જઈને જ દયા રહેત ને ? કહેત કે-હવે તો પિતાશ્રી બાણે ને બરત બાણે ! કારણ કે-એ સમજતા હતા કે-ભગત ગાંધ્યનો અર્થ નથી, અત્યારે તો એ મહા વિરાગી છે, પણ આવો ત્યાગી બનવાને તૈયાર ન હોય તો ય ભગ્ન રાજ્ય લે એવો નથી અને એથી સરવાળે તો મને જ રાજ્ય મળી જવાનું છે ! વિનથી કહેવાણો ને ગાદી રહી ગઈ ! આપુ થાય ને ? પણ શ્રી રામ એ ખરેખર રામ હતા એમણે જે પહેલા કહ્યું, તેવા જ હેયાના એ હતા એ શ્રી ગમ એવા હેયાના ન હોત, તો જરૂર એ શ્રી દશરથની માથે લડત અને સયોગે એવા હતા કે-પાછી એમની એ લડત બ્યાજળી ગણ્યાન શ્રી રામ પોતે પોતાની લડતને બ્યાજળી પૂરવાર કરી શકત શ્રી રામ શ્રી દશરથને કહી શકત કે-વચન આપે આપ્યું છે, મેં ઠાઈ વચન આપ્યું નથી વચન આપ્યું છે માટે આપના હક્કની ચીજ આપ માતા કેકેયીની માગણીના બદલામા આપી શકે છે, પરંતુ મારા હક્કની ચીજ આપ આપના વચનના પાલનમા કેમ જ આપી દો ?' આ બાબતને લઈને તો, શ્રી રામ મોઢુ લેકચર કરી શકત ને ? અને જો શ્રી રામ એવું લેકચર કર્યું હોત અને એવું લેકચર અન્યોમા અકિત થઈ ગયું હોત, તો બ્યાજળા યુગમા કોણ એને ભૂંડ કહેત ? કોનો કેટલો હક્ક, એ નક્કી કરવાને કાયદાની જ છવાવટ કરવી પડત ને ? શ્રી દશરથ જે કર્યું, તે એમના મજોગોમા બ્યાજળી તરીકે લક્ષ્યમા નહિ આવવાથી જ, શ્રી દશરથ જેવાને પણ કેકેયીને આધીન બની ગયેલા તરીકે ચીતરવા પડ્યા છે ને ? એવું કરનારાઓ, શ્રી

રામે જો શ્રી દશરથનો વિરોધ કર્યો હોત, તો ચ શ્રી રામની જ તરફેણમાં જોણત ને ? એ વળતે, શ્રી રામને તો સામનો કરવાની ઘણી અનુકૂળતા હતી બળ વગેરે તો હતું, પણ શ્રી લક્ષ્મણ જેવા સમર્થ એમને સમર્પિત જેવા હતા અને પ્રજાનો પણ શ્રી રામ ઉપર ઘણો આદર હતો. શ્રી રામ જો મધ્યમ પછે સામે ઉભા રહેત, તો પ્રજા કેના પક્ષે જાત ?

પણ શ્રી રામ જો ખરેખર રામ હતા અને માટે જ તેમણે નિર્ણય કરી લીધો કે-‘ પિતાભાગ વચનનું જો બરાબર પાલન થાય એમ કરવું હોય, તો મારે જ આ નગરીમાંથી ખસી જવું જોઈએ અને વનવાસે ચાલ્યા જવું જોઈએ ’ એ નિષ્ક્રય એમણે તરત જ પ્રગટ પણ કર્યો

શ્રી રામની વાત હૈયાની હતી માટે પાતે કેવો ન્સ્તો
લેવો-તેનો નિર્ણય પાતે જ કરી લીધો

રામાયણની જાણતમાં બિન્ન બિન્ન મતો ઘણા છે અમારે ત્યાં રામાયણનું વિસ્તારથી ચિત્રણ કરાવેલું છે કેટલીક વાર ચન્દ્રિમા અમુક અમુક પ્રસંગો અગે હકીકતમાં ફેરફારી પણ જણાય છે તેવું આમાંય છે અહીં તો સુખ્યત્વે પરમ ઉપકારી, કલિકાલસર્વજ્ઞ, આચાર્યભગવાન શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રસૂરી શ્વરભૂ મહારાજએ આલેખેલ રામાયણમાના પ્રસંગોને લક્ષ્યમાં રાખીને વાત થાય છે જે જે પ્રસંગોની વાત કરવાની ભાવના છે, તે સુખ્યત્વે એને જ લક્ષ્યમાં રાખીને કરવાની ભાવના છે કેકેયીએ જ્યારે માગણી કરી, ત્યારે શ્રી ભરત ત્યાં હાજર નહોતા અને મોસાળમાં હતા, તેમ જ કેકેયીએ પોતાના પુત્ર શ્રી ભરતને માટે રાજ્યની માગણી કરવાની સાથે જ શ્રી

રામના ચૌદ વર્ષના વનવાસની માગણી પણ કરી હતી, એવી ચ હકીકતો કેટલેક ઠેકાણે આવે છે, પણ આપણે એવી હકીકતો કોની ફેરફારી અંગેની વિગતમાં નહિ ઉતરતા, મુખ્યત્વે પ્રાસંગિક વિચારણાઓ જ કર્યે જેવી છે, કે જેથી રામાયણમાં અસ્તૃતિનો જે આદર રહેલો છે, તેનો તમને ખ્યાલ આવે.

શ્રી રામે જાતે જ વનવાસને સ્વીકારી લેવાનો નિર્ણય શા માટે કર્યો, એ તો તમારા ધ્યાનમાં આવી ગયું ને ? પોતે જોઈ લીધું કે-‘સ્થિતિ એવી ઉભી થઈ જવા પામી છે કે-પિતાજીને મુશ્કેલી માર્ગે જવામાં વિલગ થઈ જશે અને પિતાજી પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરી શકશે નહિ, કારણ કે-મરત ગાદીએ બેસશે નહિ હું અહીં હોઉ ત્યાં સુધી તો વિદ્યુત્તુ ને ઉલ્લુ જ રહેવાનું, માટે આનો યોગ્ય તોડ મારે જ ઠાઠવો જોઈએ.’

તે વખતે, શ્રી રામ શ્રી હશરથને નથી પૂછતા કે-‘મારે શું કરવું ?’ શ્રી રામ કદાચ શ્રી હશરથને પૂછત, તો પણ શ્રી હશરથ કહેત શું ? શ્રી રામે પોતે જ એક મોટા મનવાળા માણસને છાજે એવો રસ્તો લેવાનું નક્કી કર્યું-એ બ્યાજળી છે, પણ શ્રી હશરથથી શ્રી રામને એવું કહેવાય ખરું ?

આજના કેટલાકો વિનીતપણું બતાવવાને માટે આવા પ્રકારની મુરકેલીના વખતે પૂઠે છે કે-‘આપ કહો ને કે અમારે કરવું શું ? આપ કહો તો આપ જેમ કહો તેમ અમે કરીએ.’ પણ એવી કેટલીક બાબતો હોય છે, કે જેમાં વડિલથી ‘તું આમ કર’ અગર ‘તું આમ ન કર’ એમ કહેવાય નહિ શાણા માણસે જાતે જ પોતાના શાણપણનો ઉપયોગ કરીને યોગ્ય રસ્તે જવું જોઈએ. શ્રી રામે જેવો રસ્તો લીધો, તેવો રસ્તો લેવાય,

તો નિશ્ચય મનના હતા, કારણ કે-એમણે જોયું હતું કે-
 ‘હું આમ કરું તો જ પિતાજી પ્રતિજ્ઞાપાલક કંઈ અને વિના
 વિલંબે પોતાની યોથા પુરુષાર્થને માધવાની ઈચ્છાને પૂર્ણ કરી શકે’
શ્રી રામે કૌશલ્યાને જણાવેલો પોતાનો નિર્ણય અને કૌશલ્યા

ઉપર તેની થયેલી અસર

શ્રી રામ, શ્રી હશ્તધની પાસેથી રવાના થઈને, મીઠા
 કથા જાય છે? માતાની પાસે માતાની પાસે જઈને, શ્રી
 રામ, માતાને નમસ્કાર કરે છે અને તે પછી વાતની શરૂ
 આત કરતા કહે છે કે-‘માતા! જેવો હું તારો પુત્ર છું,
 તેવો જ ભરત પણ તારો પુત્ર છે’

શ્રી રામ, સૌથી પહેલી જ વાત, આ કહે છે કેમ ?
 જે વાત આગળ કહેવી છે, તેની આ ભૂમિકા છે શ્રી રામ
 સમજે છે કે-મારો નિર્ણય સાબળતા, માતાને કેવી અસર થશે
 એ વખતે મોઢું ભેર કરવાનો તો ખરો જ, પણ મોઢુંના
 ભેરમાં માતા ભરતને માટે કાઈક જુદો જ વિચાર કરી જોશે
 નહિ, એની શ્રી રામને ચિન્તા છે વળી ‘હું જાઉં છું, પણ
 શ્રી ભરત તારી પાને જ છે’-એવા પ્રકારનું આધારન પણ
 શ્રી રામને આપ્યું છે

‘જેવો હું તારો પુત્ર છું, ભરત પણ તેવો જ તારો
 પુત્ર છે’-આવું શ્રી રામ કહે, તેથી તો કૌશલ્યાને આનન્દ
 જ થાય ને? કારણ કે-શ્રી રામની માતા, શ્રી ભરતને, પણ
 પોતાના જ પુત્ર જેવો માનવી હતી

પછી, શ્રી રામ કહે છે કે-‘મારા પિતાજીએ પોતાની
 પ્રતિજ્ઞાને સત્ય કરવાને માટે ભરતને સંન્ય આપ્યું છે’

અા વાતમા ય, કૌશલ્યાને કાઈ જ લાગવાને કારણ નથી શ્રી રામની માને એથી કેમ કાઈ ન લાગ્યું ? એ બધા યોગની ત્રીજી ભૂમિકાએ બેઠેલા છે સમજ્યું પણ છે ને સરકારી પણ છે 'કેકેથી માતાએ ભરતને માટે રાજ્ય માગ્યું અને મારા પિતાજીએ ભરતને રાજ્ય આપ્યું'—એવું શ્રી રામે કહ્યું, એથી શ્રી રામની માતાને કશીજ અસર થઈ નથી એમા તો, એ માને કે—'આવા સયોગેમા મારા પતિને એમ જ કરવું શોભે' એટલે, એ, એ વાતથી દુઃખી ન થાય, પણ ગૌરવ જ અનુભવે પતિના ગૌરવ પાસે, પુત્રને રાજ્ય ન મળે—તેની તો કોઈ ગણતરી જ નહિ ।

પણ, એ પછી શ્રી રામ કહે છે કે—'હું અહીં છું, તેથી ભરત રાજ્યને ગ્રહણ કરતો નથી, માટે મારે વનમા ચાલ્યા જવું જોઈએ '

આ વાત કૌશલ્યાથી સહી શકાતી નથી, પણ શ્રી રામ ઝટ વાતને સમજવાને મારે છે, એટલે કહે છે કે—'જે કારણે હું વનમા જાઉં છું, તે કારણને લક્ષ્યમા રાખીને તું ભરતને વધારે કૃપાવાળી દૃષ્ટિથી જોતી રહેજે અને કોઈ પણ વખતે તું મારા વિયોગથી કાયદે બનીશ નહિ '

શ્રી રામે આમ કહ્યું, એટલે કૌશલ્યા સમજી ગઈ કે—'આ તો ચાલ્યો' મોહના જોરમા, એ પણ આવી ગઈ શ્રી રામની વાતને સાબળીને, કૌશલ્યા પણ ચક્રર ખાઈને જમીન ઉપર પડી

પ્રતિજ્ઞાપાત્રનની કિંમત

શ્રી રામ, માતા-પિતાના કેવા ભક્ત છે ? પંજી એમના જ

નિર્ણયથી પિતા ત્યા મૂંઝી ઉપર મૂંઝી ખાઈ રહ્યા છે અને માતા અહીં મૂંઝિત થઈ બચ છે આમા, શ્રી રામને માતા-પિતાના ભક્ત કહેવાય કે નહિ ? 'મારા કોઈ પણ નિમિત્તે મારા માતા-પિતાને દુઃખ નહિ જ થવું જોઈએ'—આવું માનનારા અને જીવનભર એવા જ પ્રકારે જીવેલા શ્રી રામ, આવા પ્રસંગે અડગ જ ઉભા રહે છે કેમ ? અત્યારે અડગ રહેવામા જ, એ પિતાની અને માતાની ભક્તિ જીએ છે એમની નજર પિતાની પ્રતિજ્ઞાના પાલન ઉપર જ કેન્દ્રિત થયેલી છે એ માટે, જે કાંઈ સહવું પડે તે સહવાને, શ્રી રામ તૈયાર છે ત્યારે પ્રતિજ્ઞાપાલન વધી જાય ને ? શાના કરતા ? કહો કે—માતા પિતાના દુઃખ કરતા પણ ! પ્રતિજ્ઞાપાલન, એ એમને મન કંટલી કિંમતી વસ્તુ હતી, એની કલ્પના પણ આજના ડેલ્લાકો, કે જે વાત વાતમા ફેંચી તોલનારાઓ છે, તેમને નહિ આવી શકે સારા માણસના સારા પણ વર્તનને સારા તરીકે સમજવાને માટેય, સાફ હૈયું જોઈએ છે હૈયાના બૂડા કે ઓછી આકલવાળા તો, મારાના સારા વર્તનમાય દોષ જોવાની બૂલ કરે

કૌશલ્યાનો વિલાપ

હામીઓએ તરત જ ચન્દનજલથી સિંચન કર્યું અને એથી મૂંઝી વળતા કૌશલ્યા જોઈ થઈ અત્યારે તો, મોઢે કબજે લઈ લીધા છે ને ? એટલે, કૌશલ્યા તરત જ વિલાપ કરવાને મડી પડે છે વિલાપ કરતે કરતે કૌશલ્યા જોલે છે કે—'અરે રે, મને પાછી જીવાડી કોણે ? મારે તો સુખે મરવાને માટે મૂંઝીજ સારી હતી જીવતી રહીને હું, રામના વિરહના દુઃખને

કેમ કરીને સહન કરી શકીશ ? અરે કૌશલ્યા ! તારો પુત્ર વનમાં જશે અને તારા પતિ પ્રવ્રજિત થશે, એવું સાબળીને તું કેમ ક્ષાતી પડી નહિ ? ખરેખર, તું વજ્ર જેવી કઠોર છે, માટે જ તું ક્ષાતી પડી નહિ ’

શ્રી રામે, પહેલા તો કૌશલ્યાને આમ વિલાપ કરવા દીધો, પણ પછી ન્યા કૌશલ્યાએ જરા શાન્તિ પકડી, એટલે શ્રી રામે કૌશલ્યાને એવું કહ્યું કે—એના આમુ સુકાર્થ ગયા કૌશલ્યા મોહની એ કારમી અસરથી તરત જ મુક્ત બની ગઈ રામ જે કરે ॥ તે બ્યાજળી જ છે, એમ કૌશલ્યાને પણ લાગી ગયું

શ્રી રામચન્દ્રજીએ કૌશલ્યાને કેવા પ્રકારના વચનો કહીને બોધ પમાડ્યો ?

કૌશલ્યાએ વિલાપ પછી જરા શાન્તિ પકડી, એટલે શ્રી રામે પહેલું તો એમ જ કહ્યું કે—‘ માતા ! મારા પિતાની પત્ની થઈને, એક કાયર સ્ત્રીજનને ઉચિત એવું આ તે શું કરવા માડ્યું છે ? ’

શ્રી રામ શું કહેવા માગે છે ? વીરની પત્ની પણ વીર જોઈએ એકદમ આમુને સુકવી દે, એવી આ વાત છે ને ? શ્રી રામ જેવાએ, માતાને ‘ તું મારા પિતાની પત્ની છો, માટે કાયર સ્ત્રીને ઘટે એવું તારાથી થાય નહિ ’—આવું ક્યારે કહ્યું હશે ? ન્યારે બીજે કોઈ ઉપાય નહિ જોયો હોય, ત્યારે ને ? વિલાપમાંથી એકદમ વિવેકમાં લાવવી હોય, તો વાત હેવા મોસરી ઉતરે—એવી કહેવી જોઈએ ને ?

‘ તું મા છે, તને લાગી તો આવે, તને ન લાગે તો

કાને લાગે ? મારા પિતા ય ઘરને તજે ને હું ય વનમાં જાઉં, તે તારાથી ન સહાય, એ સ્વાભાવિક છે, જેનો દીકરો રાજગાદીએ બેસવાનો હોય, તેનો તે જ દીકરો વનવાસે જવા તૈયાર થાય, તો માતાને લાગે તો ખરૂં જ, પણ શાંતિ રાખ !'

—આવું આવું કાંઈ જ, શ્રી રામે, પોતાની માતા કૌશલ્યાને કહ્યું નથી એવું નહિ કહેવામાં પણ, શ્રી રામની પિતા પ્રત્યેની અને માતા પ્રત્યેની ભક્તિ જણાઈ આવે છે

શ્રી રામે બાણે કે—એવું કહી દીધું કે—મારા પિતાની વીરતાને તું આવી કાયરતા કાળવીને લજવ નહિ ! કૌશલ્યા જેવીને સ્વસ્થ બનાવવાને માટે, આ વાત પૂરતી હતી આવી વાત કાને પડે ને મોહની અસર ભાગવા ન માટે, એમની કૌશલ્યા નહોતી

આમ, પિતાના નામે વાત કહી પછીથી, શ્રી રામ પોતાને લગતી વાતને આગળ ધરે છે શ્રી રામ કહે છે કે—'કેસ રિણી સિંહધુનો દીકરો, વનોમાં અટન કરવાને માટે, એકલો જ જાય છે, તો પણ તે સિંહધુ જરા પણ ગભરાતી નથી અને સ્વસ્થ જ બની રહે છે !'

તમને તો આવું બોલતા ય નહિ આવડે કૌશલ્યાની કાયરતાને ખજેરાવી નાખીને, શ્રી રામ તેને કેસરી સિંહની માતા જેવી છે—એમ કહે છે અને મમબાવે છે કે—કેસરી સિંહ જગલમાં એકલો હોય, તો ય કોઈથી ગાબચો બાંધ નહિ, એની માને જેમ એની ખાત્રી હોય છે અને એથી જેમ એની માને નિરાત હોય છે, તેમ તારે પણ મારે માટે એવી જ ખાત્રી રાખીને એવી જ નિરાત રાખવી ઘટે અર્થાત્—શ્રી રામ પોતાની માતાને પહેલા વીંધતીપણું યાદ આપે

છે અને પછી વીરમાતૃપણું યાદ આપે છે આથી, કૌશલ્યા કેટલી બધી સ્વચ્છ બની ગઈ હશે ?

એટલું કયો બાદ, શ્રી રામ કહે છે કે-‘ માતા ! પિતા છું ત્રણ મોઢું છે, કારણ કે-તેમણે વરદાન નીધેલું છે, હવે જો હું અહીં ગુહુ, તો મારા પિતા ત્રણમુક્ત થાય શી રીતિએ ? ’

શાસ્ત્ર કહે છે કે-આવા અનેક યુક્તિયુક્ત વચનો દ્વારા, શ્રી રામે, કૌશલ્યાને-પોતાની માતાને બોધ પમાડ્યો શ્રી રામના વચનોથી, કૌશલ્યા સમજી ગઈ અને સમત થઈ ગઈ આમા કેને વખાણીએ ? શ્રી રામને કે કૌશલ્યાને ? કોઈને ય વખાણ્યા વિના ચાલે એવું છે ? ત્યારે કોઈના ય વતનને, ત્યાગને, અધિક-ઓછા માપે માપી શકાય તેમ છે ?

તમારે કોના જેના થવું છે ?

હવે, શ્રી રામ પોતાની માતાને નમસ્કાર કરીને નીકળ્યા ત્યાથી નીકળીને, બીજી બધી માતાઓને પણ નમસ્કાર કર્યો બસ, પછી એ તો ચાલ્યા, પણ હજી વાત તો મોટી Cબી ગ્હે છે ને ? ઢોની ? મીતા છે ને ? શ્રી રામ મીતાને પૂછવા તો ગયા નથી, પણ કહેવાને ય ગયા નથી, છતા, સીતા કાંઈ અનુભવી રહી નથી આવી વાત તો વાયુવેગે પ્રસરી જાય ને ? સીતાએ તો પોતાના કતબ્યનો નિર્ણય પણ કરી લીધો છે મીતાએ શો વિચાર કર્યો અને કેમ કર્યું-એ વાત પછી, પણ શ્રી રામ સીતાને કહેવા કે પૂછવા ન ગયા, તેનું શું ? શ્રી રામનું એ વર્તન તમને નવાઈ ઉપજાવે, ખટકે કે બ્યાજબી લાગે ? તમે બોલો તો, સારી વાતને પચાવવા જોગી પણ તમારામા કેટલી શક્તિ છે, તેની ખબર થડે અત્યાર સુધીમા તમે કોને મહાન તરીકે તોલ્યા છે ? હમણા

તમે કૈકેયીની વાતને બાબુએ રાખે એની હાલતની વાત પણ આગળ આવવાની જ છે એ ચ શ્રી હશરથની પત્ની છે, આર્ય મહારાજની પત્ની છે અને આર્ય સસ્કારોથી ઘડાયેલી છે તમે ધારતા હો કે—એ કોઈ મામુલી સ્ત્રી છે, તો એવું નથી એ તો એને સયોગવશાત્ મોઢે અત્યારે મુઝવી દીધી છે અને એમાથી મોટો અનર્થ ઉત્પન્ન થઈ જવા પામ્યો છે, એટલે કહાય તમારા જેવા સારા માણ્સોને લાગી આવ્યું હોય કે—‘આવું તે થાય ?’ તો આપણે હમણાં એની વાતને રાખી મૂકો, પણ બીજા બધાને માટે તમારો શો અભિપ્રાય છે ? તમારે શ્રી હશરથ જેવા થવું છે, શ્રી ભરત જેવા થવું છે કે શ્રી રામ જેવા થવું છે ? એક પછી એક પાત્રો આવતા જાય છે અને તેમાં જે જે વાતો થાય છે, તે બધાની ચર્ચા ઘરે જઈને કરો છો કે બધું અહીંનું અહીં જ રહે છે ? રામાયણના આ બધા પાત્રો કેવી ઉમદા કોટિના છે, એમ થાય છે ? અને એવા કેમ બની શકાય, એવો વિચાર પણ કરાય છે ?

શ્રી રામ સીતાને પૂજ્યા ગયા નહિ છતાં સીતાએ
સો વિચાર કર્યો ?

શ્રી રામ વનવાસે નીકળ્યા નીકળતા પહેલાં શ્રી રામ માતાઓની પાસે ગયાનો ઉલ્લેખ શાસ્ત્રે કર્યો છે, પણ સીતા દેવીની પાસે ન ગયાનો ઉલ્લેખ શાસ્ત્રે કર્યો નથી શ્રી રામે સીતાદેવીની પાસે નહિ જવામાં ભૂલ કરી, એવી નોંધ પણ શાસ્ત્રે કરી નથી તમને એ વ્યાજબી ન લાગતું હોય, તો પણ એમને તો એ વ્યાજબી જ લાગેલું આ બાબત જ એવી છે, કે જેમાં સીતાદેવીને પૂજાય નહિ ખૂદ માતા-પિતાને ॥

નહિ પૂછનાર પણ પોતે જ નિર્ણય કરીને માતા-પિતાને એની બાજુ કરનાર શ્રી રામ, મીતાડેવીને પૂછવા જાય ? એ ક'પના જ દેદવી વિચિત્ર છે ? એમ પૂછવા જાય કે- 'પિતાના વચનની ખાતર હું વનવાસે જાઉં કે નહિ ?' માતા-પિતા પહેલાં કે ધર્મપત્ની પહેલી ? જ્યાં માતા-પિતાનું વચન પાળવાનો વખત આવે, ત્યાં પત્નીને પૂછાય ? શ્રી રામ સીતાડેવીને પૂછવા ન ગયા, એમા પણ આય મસ્કૃતિ જ રહેલી છે માત્ર સૂવના આપવા પણ ન ગયા, એમા ય દહાપણ રહેલું છે મીતાને ય એમ લાગ્યું નથી કે- 'મારા પતિ મને પૂછવાને કે કહેવાને કેમ આવ્યા નહિ ?' કેમ કે-એ પણ આર્ય સસ્કારોથી જ ભરેલી છે સીતાને તો જીવટો આનન્દ થાય કે- 'હું ધર્મવીરની પત્ની છું ' 'પિતાના વચન ખાતર જગલમા જાય-એવા પતિની હું પત્ની છું ' -એ વિચારે એનું હૈયું કુદ્યું સમાય નહિ, એવી એ છે રામ-સીતા જે પકાય છે, તે આમ પકાય છે તમને રાજ આ પ્રકારે રામ-મીતા યાદ આવે છે ? બાઈઓને રામ યાદ અને બાઈઓને મીતા યાદ, એમ કહું ? શ્રી રામ નીકળ્યાના સમાચાર જેવા સીતાને મળ્યા, કે તરત જ મીતા જાતે નીકળે છે ' મને કેમ કહેવા ન આવ્યા ? ' -એવો વિચાર સીતાને આવતો નથી, પણ સીતાને તો એવો વિચાર આવે છે કે- 'શ્રી રામ બાપા જાય, તે પહેલાં જ હું તેમની પાસે પહોંચી જાઉં અને સાથે થઈ જાઉં !'

સુધરવા મોડો એ ભાનના

આમા તમારા વર્તમાનના સસ્કારો શું કહે છે ? આર્ય સસ્કારોની વાત આ છે અને તમારા સસ્કારોની વાત ક'થી છે ?

સઠ અમારી તો બધી ય વાતો ઉધા જેવી છે અમારી વાત
જ બધી નકામી છે

માટે તો, વારે વારે એને થાક કરવી પડે છે તમને
ચાનક લાગે ને તમે સુધરવા માંડો, એ જ મારી ભાવના છે
વિચારો સુધર્યા વિના, આચારો જેવી રીતિએ સુધરવા બેઠાએ
તેવી રીતિએ સુધરી શકે નહિ

આગળ આનંદના પ્રસંગો

અત્યાજ સુધીમા આપણે શ્રી હશરથને, શ્રી રામને અને શ્રી
ભરતને બેઠા આબ્યા કૌશલ્યાને પણ કેટલેક અંશે બેઠા, પણ
હજી ય તેને બેવાની છે કંઈકેની વાતને તો ઉભી જ રાખી
છે હવે આપણે સીતાજીને બેવાના છે તે પછી શ્રી લક્ષ્મણ
જીને અને શ્રી લક્ષ્મણજીની માતાને પણ બેવાના છે શ્રી લક્ષ્મ
ણજીના પ્રસંગમા કૌશલ્યાની વાત પણ આવવાની છે તે પછી
શ્રી ભરતજીની વાત આવે છે ને આખી અયોધ્યા નગરીની
જનતાની વાત આવે છે તમે બધા પ્રજાજનો છો ને ? રાજાની
વાતે ય આવે ને પ્રજાની વાતે ય આવે સીતાજીને અગે ઘણી
મહત્વની વાતો વિચારવા જેવી છે આર્ય પત્નીઓનો ધર્મ
શો હોઈ શકે, એનો આદર્શ સીતાજીની વાતમાથી મળી શકે
એવો છે સીતાજીની વાતમા, સાસુ તરીકેની કૌશલ્યાની વાત
પણ આવે છે કૌશલ્યા શ્રી રામની માતા હતી, પણ કાઈ
સીતાદેવીની માતા થોડી જ હતી ? છતાં, એ સાસુ મા કન્યા ય
વિશેષ વાતસલ્યવાળી છે, એવી એમની વાત છે. એમા, તમારા
મમારની પણ ઘણી વાતો આવી જવા પામે ને ? અત્યાજ
તો આપણે કેવી સ્થિતિમા વાતને છોડીએ છીએ ? શ્રી હશરથ
સ્નેહપથ મૂઝાં ઉપર મૂઝાં ખાઈ રહ્યા છે, શ્રી ભરત રોઈ

રહ્યા છે, શ્રી રામ જગલમા જવાને નીકળ્યા છે અને એથી
 મીતાણ પછુ પાછળ પહોચી જવાને ઉભા થયા છે મીતાણ
 પહેલા શ્રી રામના પિતા પાસે અને પછી શ્રી રામની માતા પાસે
 તો જયે ને ? પતિના માતા-પિતા, એ પત્નીના પણ માતા-પિતા
 જ ને ? એમા, સીતા અને કૌશલ્યા વચ્ચે જે વાત-વીત થાય છે, તે
 સામુ-વહુના સમ્બન્ધનો એક સુંદર નમૂનો પૂરો પાડે છે ઘર
 માહવું નહિ-એ આઈ છે, પણ ઘર માહવું તો એ જ ઘર વખા
 લુવાને યોગ્ય હરે, કે જે ઘરમા શ્રી રામ અને શ્રી ભરત જેવા
 પુત્રો હોય, શ્રી હરશય જેવા પિતા હોય, કૌશલ્યા જેવી સામુ
 હોય અને સીતા જેવી પુત્રવધૂ હોય ગૃહસસાર વખાલુવા
 જેવો નથી, ઘરમા રહેવું એ વખાલુવા જેવું નથી, પણ સસા
 રને માહનારા જે એવી રીતિએ વર્તના હોય, તો એમની એ
 રીતિ વખાલુવા જેવી ઠહેવાય એવી રીતિએ જીવવાનું ત્યારે
 જ બને, કે જ્યારે પરમ પદ ૩૫ પરમાર્થનો નિર્ણય હોય
 અને પરમ પદે પહોંચવાના ઉપાયનો પણ સાચો ખ્યાલ હોય
 એવાઓ, સસારમા અતિ આસક્ત બને નહિ અને એથી
 સસાર એમને બાધી મારી વડે નહિ એવાઓ પોતાના
 સસારને પણ સ્વર્ગ જેવો બનાવીને જીવે અને વખત આવ્યે
 સસારથી જોતજોતામા છૂટી બાંધ એવાઓથી મોક્ષ બહુ દૂર
 રહી શકે નહિ માનવોની માનવતા જો વિકસે, તો નસાર
 પણ એમને મોક્ષને સાધવાની પ્રેરણા આપનારો નિવડે માન
 વોની એવી માનવતાને જગાડવાનો આ પ્રયત્ન છે તમે
 ભોગા મહેનત કરશો, તો જરૂર તમે તમારી માનવતાને જગવી
 શકશો, મહુર્પિષણને પામવાની દિશાએ વૃક્ષો અને મોક્ષને
 નિકટનો બનાવી શકશો

સત્તરમું પ્રવચન

વિ સ ૧૦૦૭, આસો સુદી ૧૫, રવિવાર
તા ૧૪ ૧૦ '૫૧, સવાર ૮:૩૦ થી ૧૦:૩૦
સ્થાન-પ્રેમાભાર્થ હોલ મદ્રા અમદાવાદ

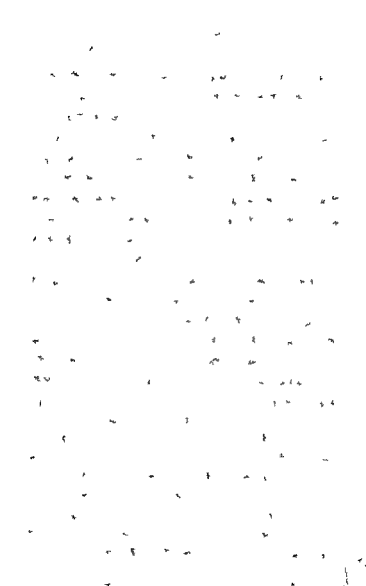
[તા ૧૪ ૧૦ '૫૧, રવિવારે સવારે અમદાવાદ-પ્રેમાભાર્થ
હોલમાં, ૫ પ્રવચનકાર મહાત્માનું આ પ્રવચનપ્રેક્ષિને અગેતુ સત્તરમું
જાહેર પ્રવચન, તા થી ૧૦:૩૦ વાગ્યા સુધી ગમવામાં આવ્યું હતું.
અમદાવાદના દૈનિકો “સદેશ” કાર્યાલય તરફથી અને “ગુજરાત
સમાચાર” કાર્યાલય તરફથી, પોતપોતાના અખબારોને માટે નોંધ
લેવાને માટે, વૃત્તાન્તનિવેદક લાક્ષ્મી નિત્યકમ મુજબ, આ પ્રવચન
વખતે પશ્ચ હાજર રજા હતા એ બંને મ લાઈઓએ, આ પ્રવચનને
પોતપોતાનો તૈયાર કરેલો જાનાર્ય, પોતપોતાના અખબારોના
તા ૧૫ ૧૦ '૫૧, સોમવારના અંકોમાં પ્રગટ કર્યો હતો તેઓએ
પોતાની મથાળાના નોંધમાં “જૈન-જૈનેશ્વર જાઈ-એનોની જ ગી મેદની”
નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

આ સત્તરમા જાહેર પ્રવચનનું, આ નીચે આપવામાં આવતું
મદદ આશે પૂર્ણ જેવું સારભૂત અનુસરણ, અમોએ તૈયાર કરેલું છે.

—સ શ્રી જૈન પ્રવચન]

શ્રી વીતરાગ પરમાત્માના શાસનની દૃષ્ટિને લક્ષ્યમાં
લાવવાનો ઉદ્દેશ

અનન્ત ઉપકારી મહાપુરુષોના વચનને અનુસરીને,
અગર તો એ વચનના સાબળવા અને વિચારવા આદિના
યોગે, જેઓના હૈયામાં એ વસ્તુ સુનિશ્ચિત થતી જવા પામી
છે કે-આ સસારમાં, આર્ય દેશાદિ સામગ્રીએ સહિત મનુષ્ય

ધર્મ ગયેલા મહાપુરુષોએ, તેમ જ ખાત્ર કરીને કલિમલ
 સવન તરીકે સુવિખ્યાત શ્રીમદ્ દેવમન્દુસૂરીશ્વરજી નામના
 પરમ ઉપકારી આચાર્યજીના પાને શ્રી હથગા, શ્રી હથરથની
 પદ્મરાણી આદિ રાણીઓ અને શ્રી હથરથના શ્રી રામ આદિ
 પુત્રોના જીવનપ્રસંગોને બહુ જ સુંદર રીતિએ વર્ણવેલા છે,
 અને એ વર્ણનને આખા સામે રાખીને જ, અહીં રામાયણનાં
 પાત્રોનું તથા તેમના જીવનપ્રસંગોનું વર્ણન કરવા દ્વારા, તમારી
 સમક્ષ આર્ય પ્રકૃતિના આદર્શને ખઠો કરવાનો પ્રયત્ન બાકી
 રહ્યો છે આથી, રામાયણના આ પાત્રોને જોઈને જો બીજા બીજા
 પણ વર્તેના આવે છે, તે વર્તેનાને લક્ષ્યમાં રાખીને કરાએલા
 પ્રશ્નોના મળધમાં, અહીં ચર્ચા કરવાનું રાખ્યું જ નથી એવી
 વ્યથામાં ઉતરતા, સમય નિરર્થક પસાર થઈ જાય અને કહે
 વાની વાતો રહી જાય શ્રી વીનરાગ પરમાત્માના શાસનની
 દૃષ્ટિ તમારી આખા સામે આવે, એ જ એક આ પ્રયાસનું
 મુખ્ય લક્ષ્ય છે અને એ રીતિએ જીવવાની કળા સુંદર રીતિએ
 આ પાત્રોના વર્ણનમાંથી તમને મળી શકે તેમ છે-એમ
 લાગવાથી, શ્રી વીનરાગ પરમાત્માના શાસનમાં ધર્મ ગયેલા
 મહાપુરુષોએ કરેલા પ્રસંગવર્ણનના આસન્મનને પ્રહ્લક કરીને,
 આપણે વિચારવા કરી રહ્યા છીએ જેટલા અર્થે તમે તમારી
 દૃષ્ટિને, તમારી સમક્ષ રજૂ થતી દૃષ્ટિની સાથે એક રૂપ બના
 વવાનો પ્રયત્ન કરશો, તેટલે અર્થે તમને આ અવધુ અને
 આનું ચિન્તન તથા મનન આદિ લાભદાયક નિવડશે
આર્ય દેશના મહાપુરુષોએ જે જીવનકથાઓ લખી છે, તે જ
દયાથી પ્રેરણાને લખી છે

રામાયણના પ્રસંગોનું વર્ણન કરવાની શરૂઆત, આપણે,

મહારાજ શ્રી હશરથને વર્ણવવાથી કરી છે એમા આપણે
 જોઈ આવ્યા કે-મહારાજ હશરથ યોગની ત્રીજી જૂમિકા ઉપર
 મુસ્તિત થયેલા હતા એને લઈને, મહારાજ હશરથ એક
 મોટા સામ્રાજ્યના માલિક હોવા છતાં પણ, એ મહા સામ્રા
 જ્ય એમના આત્માની પકડ કરી શક્ય નથી નામ્રાજ્ય
 જેઓના આત્માની પકડ કરી શક અને જેઓ એમા જ
 મન્તાન બની જાય, તેઓને તો હાથે નન્કના અધિકારી કહ્યા
 છે તમે અત્યારે જે રીતિએ મમારમા બેઠા છો, તે રીતિને
 જોતા લાગે છે કે-તમારે ગૃહસ્થપણે જીવનને જીવ્યા સિવાય
 છૂટકો નથી જેઓ અસારને તણને એકાન્તે સયમમય જીવ
 નને જીવનારા બની શકતા નથી, તેઓએ પણ તેમના મનને
 અને જીવનને કેવા પ્રકારનું બનાવવું જોઈએ, કે જેથી તેઓ
 ઘણા નુકશાનથી બચી જાય અને ઘણા શ્રેયને સાધી શકે,
 એને દર્શાવવાને માટે, ઉપકારી મહાપુરૂષોએ બિન્ન બિન્ન
 પ્રકારે સસ્કૃતિને દર્શાવી છે એ સસ્કૃતિના સ્વરૂપને મમજી
 લઈને, આ જીવનમા જો એ સસ્કૃતિને જીવવાનો પ્રયત્ન નહિ
 કરવાના આવે અને જો કેવળ અનાય જેવા જીવનને જ
 જીવતે જીવને આ જન્મના આયુષ્યને વેડફી નાખવામા
 આવશે, તો બીજા જન્મમા તમને જે નુકશાન થયું હતું,
 તેનાથી કદાચ અધિક નુકશાન, આ જન્મમા થશે માનવો
 જેવા માનવો, એવા પ્રકારના જીવનને જીવે, કે જેથી
 તેઓ બીજા દુઃખ જીવોના કરતા વધુ નુકશાનને પામી જાય,
 તો તેની કયા આર્ય દેશના મહાપુરૂષોને નહિ આવે, તો
 કેને આવે? એ દયાથી પ્રેરાઈને જ, આ આર્ય દેશના મહા
 પુરૂષોએ, આવી સસ્કૃતિને વિવિધ પ્રકારે આલેખીને, તેનું

જગતના જીવોને જેટલું દર્શન કરાવી શકાય તેટલું દર્શન કરાવ્યું છે મહાપુરૂષોએ જે જીવનકથાઓ લખી છે, તેમાં પણ માનવોએ જીવવા યોગ્ય જે જીવન, તે જીવનને જીવવાની કળા રૂપ જે સસ્કૃતિ, તેનું દર્શન કરાવ્યું છે શ્રોતાઓને અગર તો વાચકોને, કથારમમાં બહેલાવવાને માટે મહાપુરૂષોએ કથાઓ લખી નથી, પરંતુ હયાથી પ્રેરાઈને અને શુદ્ધી જનોના શુદ્ધોત્કર્ષનનો લાભ મળે—એ હેતુથી જ, મહાપુરૂષોએ કથાઓ લખી છે રામાયણનું આલેખન પણ એ જ પ્રકારનું છે સારા આચારવાળા માણસોને ય કોઈ કોઈ વાર વિષયકપાયની લાગણીઓ વિષમ સ્થિતિમાં મુકી દે છે

શ્રી દશરથની વાતમાં આપણે પટ્ટરાણીનો પ્રસંગ જોયો એમાં, વૃદ્ધ કચુકીના ઢેહને જોતા, મહારાજા શ્રી દશરથને એવો વિચાર આવ્યો કે—‘મારો આ ઢેહ આવી અવસ્થાને પામે તે પહેલાં જ, મારે પરમ પદની સાધનાને માટે, પુરૂષાર્થ કરી લેવો જોઈએ’ એથી, એમનો સંસાર પ્રત્યેનો વંરાગ્ય વિકસિત બન્યો અને સફળરૂપે સુયોગને પામતાની સાથે જ, મહારાજા દશરથ, યોગની પહેલી ભૂમિકાએ પહોંચી જવાને માટે તત્પર બની ગયા એ જ હેતુથી, રાજ્ય આદિથી નિર્વૃત્તિ લેવાને માટે, મહારાજા શ્રી દશરથે, શ્રી રામનો રાજ્યાભિષેક કરવાની વ્યવસ્થા આદરી એમાંથી કેવો વિચિત્ર પ્રસંગ ઉપસ્થિત થવા પામ્યો, એ તો તમે જોયું ને ? એ ઉપરથી, એ પણ સમજવા જેવું છે કે—આત્મા ગમે તે ભૂમિકાએ રહેલો હોય, યોગની ત્રીજી, બીજી કે પહેલી ભૂમિકાએ પણ રહેલો હોય, પરંતુ તે જે મયોગવશ જરા ગાફલ બની જાય છે, તો મોહ આવીને એને સતાવી

જાય છે જીવનમાં અનેકવિધ સારા આચારોને જીવનારને અને સારા આચારોથી જીવવાનો પ્રયત્ન કર્યો કરનારને પણ, કોઈ કોઈ વેળા વિષયની લાગણીઓ અને કથાઓની લાગણીઓ કેવી કેવી વિષમ સ્થિતિમાં મૂકી દે છે, તેનો તમને અનુભવ નથી? બધાને આ વાતનો અનુભવ ન હોય તે ત્વાભાવિક છે, કારણ કે—આવા પ્રકારનો અનુભવ તો તેને હોય, કે જેને સારા વિચારોમાં સ્થિર રહેવાની અને સદાચારોને મેવવાની કાળજી હોય સારા વિચારોમાં સ્થિર રહેવાની અને સદાચારોને મેવવાની કાળજી ઠેનામાં હોય? જેને એ વાતનો સતત ખ્યાલ રહેનો હોય કે—‘અહીંથી મારે અન્યત્ર જવાનું છે, અન્યત્ર જવાનું છે—એટલું જ નહિ, પણ અહીં મેં ગમે તેટલું મનદાવતું સર્જન કર્યું હોય, તો ય તે બધાને મૂકીને મારે જવાનું છે, ઉપરાન્ત, મારી કાર્ય વાહીથી જ મારા બાપીનું સર્જન થઈ રહ્યું છે અને થવાનું છે મારા સારા બાપીનો સર્જક જેમ હું છું, તેમ મારા નરમાં બાપીનો સર્જક પણ હું જ છું!’ આ વાત જેના ખ્યાલમાં હોય, તેને સારા વિચારોમાં સ્થિર રહેવાની ગમે સદાચારોને મેવવાની ધૃષ્ટિ પણ થાય અને જો માટેની કાળજી પણ રહે જેના હૈયામાં આવા પ્રકારની કાળજી પ્રગટી હોય છે, તેને જો વાતનો અવસરે અવસરે અનુભવ થાય છે કે—સંયોગવશાત્ જરાકે જાફલગીરી આવી જતાની માથે જ, વિષયની અને કથાઓની લાગણીઓ કેવું જોર કરી લાય છે અને એવા વખતમાં મોહ કેવી રીતિએ સારી વૃત્તિવાળા અને સારા વિચારવાળા આદર્મીના પણ હૈયાનો કબજો લઈ લે છે તમને જો આ વાતનો અનુભવ હશે અને તમે જો આ વાતને ધરાવે સમજી શકતા હોશો, તો

થીપણથી તુટ થઈને, તારી માતાને મેં વરદાન આપેલું અને તારી માતાએ તે મારી પાસે અનામત થાપણની જેમ રાખી મૂકેલું અત્યારે તારી માતા એ વરદાન તરીકે ભરતને રાજ ગાદી આપવાની માગણી કરે છે ' આથી વિશેષ કાંઈ જ શ્રી હશરથે કહ્યું નથી ને ? પણ, એના જવાબ રૂપે, શ્રી રામચન્દ્રજીએ જે ચાર વાતો કહી, તે તો કોઈ પણ સારા માણસથી ભૂલી પણ ભૂલાય તેવી નથી એ ચાર વાતો વિષે પણ આપણે વાત કરી આવ્યા છીએ તમને એ ચાર વાતો, તો ખરાબર યાદ રહી ગઈ છે ને ? એમા પણ, કાંઈ જેવો-તેવો શિક્ષાપાઠ ભરેલો નથી

શ્રી રામચન્દ્રજીએ ખૂબ જ પ્રસન્નભાવને બતાવીને જે ચાર વાતો કહી, તેમા મૌથી પહેલી વાત એ કહી કે- ' મારી માતાએ જે માગ્યું છે, તે બહુ જ માફ માગ્યું છે આપની પામેથી વરદાનને માગી લેતા, મારી માતાએ મહા પરાક્રમી એવા મારા ભાઈ ભરતને માટે રાજ્ય માગી લીધું, એ બહુ માફ કર્યું ! '

શ્રી રામચન્દ્રજીએ જે વાત કહી છે, તે હૈયાની કહી છે એમના હૈયામા જે ભાવ હતો, તે જ ભાવને તેમણે વ્યક્ત કર્યો છે એ હૈયું કેટલું બધું ઉમદા કોટિનું હશે ? ખરેખર, શ્રી રામચન્દ્રજીના હૈયાની જે એવી સ્થિતિ ન હોત, તો આજે પણ જે રીતિએ શ્રી રામને યાદ કરાય છે, તે રીતિએ શ્રી રામને યાદ કરત જ કેણુ ?

શ્રી રામચન્દ્રજીએ બીજી વાત એ કહી કે- ' આપ જે મને આ બાબતમા પૂછો છો, તે આપની મારા ઉપરની કૃપાને લીધે જ આપ મને પૂછો છો, પણ આપ મને આ પ્રમાણે

પૂછો છો, તેનું મારા હૈયામા તો હુ જ જ છે, કારણ કે-
આપના આ પ્રમાણેના પૂછવાથી, લોકહૃદય ઉપર એવી અસર
થયે કે-મારી માતા કેકેથીની માગણીથી મારા બાઈ ભરતને
રાજ્ય આપના, આપે મને પૂછવું પડ્યું અને એથી લોકમા તે
મારા અવિનયનું જ મૂચન કરનાઈ ગણાયે '

બી, એટલે સમારમા બેઠેલા પણ કેવા વિરાગી હોય
અને અવસરે કેવો મોટો પણ ત્યાગ કરવાની તૈયારીવાળા
હોય, એવો કોઈ વિચાર, તમને આ પ્રસંગને સાબળતા-આ
પ્રસંગને યાદ કરતા આવેલો ખરો ? એવો વિચાર આવ્યો કે-
શ્રી રામ, ગૃહસ્થ હોવા છતાં પણ, કેવા અને કેટલા વિનીત
હતા ? શ્રી રામ ત્યાગી હતા કે ધરણારી હતા ? શ્રી રામ
ત્યાગી નહોતા ને ? વળી, ગાદીના હક્કદાર હતા કે નહિ ? ગાદીના
હક્કદાર હોવા ઉપરાન્ત, ધારે તો પિતાની અને સૌની ઉપરવટ
થઈને રાજગાદીને મેળવી શકે અને કોઈ તેમા આડે આવી
શકે નહિ અથવા તો જે કોઈ આડે આવે તેનું કશું પણ
ઉપજે નહિ, એવા સમર્થ અને લોકપ્રિય પણ હતા કે નહિ ?
ત્યાગી નહિ, હક્કદાર અને આવી સામગ્રીવાળા, છતાં પણ
આવા વિરાગી ? એમ લાગે છે ને કે-રાજ્યનો લોભ, એમને
એટલો અડતો નહિ હોય ? તમને ય, કોઈ ચીજનો લોભ,
એવો તો અડતો નથી ને, કે જે તમારી પાસે અનુચિત
કરાવે ? આમા પણ, આર્ય સંસ્કૃતિના આદર્શનું દર્શન રહેલું
છે જીવનને આર્ય સંસ્કૃતિથી સમૃદ્ધ બનાવવાને માટે, હૈયાને
આવું બનાવવું પડે

શ્રી રામચન્દ્રજીએ ત્રીજી વાત એ કહી છે કે- 'આપ
સતુદ્ધ થઈને આ રાજ્ય મારા બાઈ ભરતને તો શું, પણ

અન્ય કાંઈ ગમે તેને ય આપી દે, તો પણ તેનો નિષેધ કરવાનો જેમ મને હક્ક નથી, તેમ તેમા સમ્મતિ આપવાનો પણ મને હક્ક નથી, કારણ કે-હું તો આપના એક અઠના સેવક જેવો છું

પિતાની પાસે પોતાની જાતને એ કેવી માનતા હશે, કેટલી બધી લઘુ માનતા હશે અને પિતા પ્રત્યે એમના હૈયામા કેવો તેમ જ કેટલો બધો બહુમાનભાવ હશે, તેનો ખ્યાલ કરવાને માટે, આનાથી વિશેષ પૂરાવો કયો જોઈએ ?

અને ઘોઘી વાતને કહેતા પણ, શ્રી રામચન્દ્રજીએ એ જ જણાવ્યું છે કે-‘ભરત ને હું, એ તો એક જ છીએ ભરત છે તે હું જ છું ભરતને ગાદી મળે, એ મને જ ગાદી મળી કહેવાય મારે મન જેમ અમે જન્મે એક જ છીએ, તેમ આપને મન પણ અમે જન્મે એક છીએ આથી, આપ જરા પણ સહૈય્ય રાખ્યા વિના, પૂરેપૂરા આનન્દથી મારા કાંઈ ભરતનો રાજ્યાભિષેક કરો ’

હૈયાના ભાવમા છે કાંઈ કમીના ? હૃદયની કેવી વિશાળતા છે ? આટલી વિશાળતા, વિરાગ વિના સભવે ખરી ?

માતા-પિતાની રાજ્યને લેવાની આજ્ઞા હોવા છતાં ય શ્રી

ભરતનું મહત્તમ વક્તવ્ય

માત્ર શ્રી રામચન્દ્રજી જ આવા છે, એવું માની લેવા જેવું નથી શ્રી ભરત પણ બધાને ટપી જાય એવા છે એમણે તો પહેલેથી જ, રાજ્યાદિકના લોગોને તણને શ્રી ઇશ્વરચની સાથે જ યોગની પહેલી ભૂમિકા ઉપર આરોહણ કરવાની ભાવના, વ્યક્ત કરી હતી શ્રી ભરત સસારમા રહેવાને જ

છિન્તા નહોતા, એની શી ભરતે શી દશરથને કહ્યું હતું કે-
'આપનો વિરહ મારાથી ખત્રી સમાય તેમ નથી અને સસારને
તપવું કરવામા મને ઘેન નથી '

તમે સસારના તપવુંને સમજો છો ? સમારને તપવું
કરવામા માણસને શું શુ કરવું પડે છે અને શું શુ ખોવું પડે
છે, તે વિશે તમે કદી પણ શાન્ત ચિત્તે વિવેકથી વિચાર
કર્યો ? ખરો ? સસારમા જે જે પ્રસન્ન આવી લાગે, તેને
તેને આધીન થઈને, જે જે કાર્જ કરવું પડે, તે સાઈ જ કરવું
પડે ને ? ખરાબ કાર્જ જ કરવું પડે નહિ ને ?

નં ૦ મોટે જાગે ખગલ જ કરવું પડે

તો, એ ખરાબનું ખરાબ ફલ લોગવવાનું કેને ?-એ
સબધી કયો વિચાર આવે છે ખરો ? બરે, જન્મેલાને મરવાનો
વિચાર જ કયા આવે છે ? 'મારે મરવાનું છે અને અહીં
હું જે કાર્જ પણ સાઈ કે નગ્નું કરું, તેનું ફલ મારે લોગવવાનું
છે'-એવો ખ્યાલ જ કયા છે ? એ વિના, સસારનું તપવું એ
કેવી દુ ખદાયક વસ્તુ છે, એની પ્રતીતિ થવી મુશ્કેલ

શ્રી ભરતને સસારના તપવુંની ભયકરતાનું જ્ઞાન પ્રગટ્યું
હતું, તેથી જ્યાં શ્રી દશરથ શ્રી ભગવતના શાન્ત્યાભિષેકને
માટેની તૈયારી કરવાની મંત્રિઓને આજ્ઞા આપવા લાગ્યા, ત્યાં
જ શ્રી ભરત જોડી ઊઠ્યા કે-'સ્વામિન્ ! મારે તો આપની
સાથે જ આવવું છે મારે આપની સાથે જ મતનો સ્વીકાર
કરવો છે, એ વાત તો મેં આપને પહેલેથી જ વિનંતિ પૂર્વક
જણાવી છે અને કોઈના વચનથી આપ મારી પ્રાર્થનાને
અન્યથા કરો, એ યોગ્ય નથી વચન મારી મા માગે, એટલા
માત્રથી આપ દૃષ્ટા કરીને મારી પ્રાર્થનાને અન્યથા કરી નહિ'

સામેથી આવી પડતા પણ રાજ્યને માટે, શ્રી ભરત
કેટલા બધા નાગજ છે ? શ્રી ભરત એ રીતિએ આવી મળતા
રાજ્યને લેવાને માટે પણ એટલા, બધા નારાજ છે કે-શ્રી
દશરથને અને પાછળથી શ્રી ગમને પણ, એમને સમજાવવાની
મહેનત કરવી પડે, છે.

શ્રી દશરથ શ્રી ભરતને કહે છે કે-‘આ પ્રમાણે કહીને
તું, મારી પ્રતિજ્ઞાને વ્યર્થ ક’ નહિ તું તારી ઈચ્છા તરફ
જો નહિ, પણ મારી પ્રતિજ્ઞા તરફ જો મેં તારી માતાને
ચિરકાળ પૂર્વે વરદાન લીધું હતું અને અને આજે તારી માતાએ
તે વરદાન તને રાજ્યદાન કરવા રૂપે માગી લીધું છે, માટે,
તારે રાજ્યને શ્રદ્ધા કરવું-એવી તને મારી પણ આજ્ઞા છે
અને તારી માતાની પણ તને એ જ આજ્ઞા છે, તો, અમે
બંનેની આજ્ઞાને વ્યર્થ કરવી, એ તારે માટે ઉચિત નથી’

શ્રી દશરથે આ પ્રમાણે સમજાવવા અને કહેવા છતાં
પણ, ‘શ્રી ભરત તો જગ ‘ય ચલાયમાન થયા નહિ શ્રી ભરત
પહેલાં જેવા નિર્વિકાર હતા, તેવા જ નિર્વિકાર રહ્યા શ્રી ભરત
જે રીતિએ નિર્વિકારી બનીને ઉભા રહ્યા છે, તેને જોઈને શ્રી
રામ કળી જાય છે કે-‘હવે પણ ભરત રાજ્ય લેવાને તૈયાર
નથી’ આથી, શ્રી રામ પોતે વચ્ચે આવી જાય છે

હવે, શ્રી રામ પણ, શ્રી ભરતને કહે છે કે-‘ભાઈ !
રાજ્યની પ્રાપ્તિનો તને જરા પણ ગર્વ નથી એ વાત હું જાણું
છું, પણ પિતાજીના વચનને સત્ય કરવાને માટે ‘ય તારે રાજ્યને
શ્રદ્ધા કરવાનું છે’ એટલે કે-‘મારી પણ આજ્ઞા છે કે-તારે
રાજ્યને શ્રદ્ધા કરવું’

શ્રી ભરતને મન, બાંહે આ એક મોટું ધર્મસકટ આવી.

પડયુ 'હોય, એવુ લાગે છે વિચાર તો કરો કે-આમા ધર્મસકટ જેવુ શું છે ? માતાએ માગી લીધુ છે એટલે માતાની ઈચ્છા તો છે જ, પિતાજી પણ પ્રેમથી આપી રહ્યા છે અને મોટા ભાઈ, કે જે ખરેખરા રાજ્યગાદીના હક્કદાર છે, તે પણ 'તારે રાજ્યને શ્રદ્ધા કરવું જ' -એવી આજ્ઞા કરે છે, પછી, એમા શ્રી ભક્તને ધર્મસકટ લાગે, એવું શું છે ? પોને ઈચ્છ્યુ નથી, પોતે માગ્યુ નથી, પોતે માગવાનું કહ્યું નથી અને પિતા વગેરે આપે છે, પછી એને લેવામા વાધો શો ? પણ એ બધા માનતા કે-આપનાર આપે તે આપનારની ઉદારતા છે, પણ લેનાર અટ-લઈ લે, એમા લેનારની સજ્જનતા નહિ વિષય-કથામના ભૂખ્યાએને આ વાતની ખબર પડે નહિ વિષયને અને કથામને આધીન બનીને, બીજારીવેદા કરવાની કુટેવમા પડી ગયેલા એમા, આવો વિવેક આવે નહિ શ્રી ભરત તો માનતા કે- 'આ આપે, એ આમને શોભે, પણ હું લઉં, એ મને શોભે નહિ' -

એટલે જ, શ્રી ભરત શ્રી રામના વચનોને સામગતાની સાથે જ, અશ્રુભીના નેત્રોવાળા બની જાય છે, અશ્રુઓથી ભરેલી આંખોની સાથે, શ્રી રામના પગમા પડી જાય છે અને તે પછી પોતાના બન્ને ધ હાથોને જોડીને, શ્રી ભરત, શ્રી ગમને કહે છે કે- 'પિતાથી અને તમારા જેવા મહાત્મા મને ગજ્ય આપવાને માટે તૈયાર થાય, એમા આપની વડાઈ જરૂર છે, પણ હું જો આપે આપેલા રાજ્યને લઉં, તો તેમા મારી લધુતા જ છે' -

આટલુ કહ્યા બાદ તો, શ્રી ભરત બહુ કંઈક બનીને વાત કરે છે 'તમે મને રાજ્યને શ્રદ્ધા કરવાનું કહીને, તમે મારી હીલ્પપત કરી રહ્યા છો' -એવો ભાવ શ્રી ભરત અંકુશ

કરે છે શ્રી ગમચન્દ્રણને શ્રી ભરત પૂછે છે કે-‘શું આપ આ પિતાના પુત્ર છો અને હું આ પિતાનો પુત્ર નથી ? અગર તો, શું હું તમારા જેવા વહિલ બન્ધુનો નાનો ભાઈ નથી ?, કે જેથી હું રાજ્યપ્રાપ્તિના ગર્વને અનુભવુ અને ખરેખરે માતૃમુખો ગણાઉં ?’

પિતાછના વચનનું પાલન થાય-એ માટે પોતાના મુખનું
બલિદાન દેવાનો નિર્ણય

શ્રી ભરતના કથનને આલળીને, શ્રી રામને પાકો નિશ્ચય થઈ ગયો કે-ભરત સમજાવ્યો સમજે અને રાજ્યને ગ્રહણ કરે, એ ણને એવું જ નથી એથી, શ્રી રામને તરત જ વિચાર આવ્યો કે-‘ભરત ગાદીએ બેસે એમ નથી, તો પછી પિતાછના વચનનું શું થાય ? પિતાછનું વચન તો પળાવુ જ જોઈએ ’ પિતાછના વચનના પાલનની આટલી બધી દરકાર, પુત્રને હોય ? એમ ન થાય તે-‘પિતાએ કોને પૂછીને વચન આપ્યું હતું ? અને વચન આપ્યું હતું, તો પણ એ વચનના બદલામાં રાજ્યને હઈ દેવાનો એમને શો અધિકાર હતો ? ’ આવો વિચાર જો શ્રી રામને આવે, તો પરિણામ તેવું ભયંકર આવે ? અને રામાયણ કેવા રૌદ્ર સ્વરૂપવાળી બની જવા પામે ? પણ, શ્રી રામને એવો કોઈ વિચાર આવ્યો જ નથી શ્રી રામ જેવાને એવો કોઈ વિચાર આવે, એ બને જ નહિ શ્રી રામને તો, તદ્દન જુદો જ વિચાર આવ્યો છે

શ્રી રામને તો કિલે ? એવો જ વિચાર આવ્યો કે-
‘જ્યાં મુખી હું અહીં છું, ત્યાં મુખી તો ભરત રાજ્યને ગ્રહણ

કરશે જ નહિ, એથી, પિતાજીની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન થઈ શકશે નહિ, અને એ વિના, પિતાજી જે મતને અહણ કરવાને ઈચ્છે છે, તે મતને તેઓ અહણ કરી શકશે નહિ માટે હવે મારે જ આમાથી મારું કાઢવો જોઈએ !

આ વિચારમાથી, શ્રી રામના હૈયામા, પોતાના બલિ દાનની કારે ભાવના જન્મે છે પિતાજીના વચનનું પાલન થાય, એ ખાતર શ્રી રામ પોતાના મુખનું તપ્પણ કરી દેવાનો નિર્ણય કરી લે છે શ્રી રામ નિર્ણય કરે છે કે-‘હૈથી સાઈ એ જ છે કે-હું જ વનવાસે ચાલ્યો જાઉં !’

શ્રી રામે, આ નિર્ણય બદલ જ અડપથી કરી લીધો છે કોઈની પણ સલાહ લેવાને માટે કે કોઈની પણ સાથે અપાય-ઉપાયની વિચારણા કરવાને માટે, તેઓ યોગ્યા નથી શ્રી રામે જેટલી અડપથી નિર્ણય કર્યો છે, તેટલી જ અડપથી એ નિર્ણયને અમલમા પણ મૂક્યો છે શ્રી રામે, પોતાના નિર્ણયની વાત, પોતાના પિતા શ્રી દશરથ મહારાજને જણાવી અને એ પ્રમાણે પિતાની આજ્ઞાને લઈને અને પિતાને બક્ષિથી નમન કરીને, તરત જ શ્રી રામ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા પાછળ શું થાય છે અને શું બોલાય છે, તે જોવાને કે સામળવાને પણ શ્રી રામ યોગ્યા નહિ

લુકની ચીજ બીજાને દેવાની તૈયારી ખરી, પણ બીનાલુકની ચીજ કોઈ આપે તો ય લેનાની આતુરતા નહિ

શ્રી રામ તો ચાલ્યા, પણ શ્રી રામે લીધેલા નિર્ણયની વાત અને તેના અમલની વાત, શ્રીદશરથથી ને બરતથી સહાતી નથી એ વખતે, મોહો, એ જન્મેયના હૈયાઓ ઉપર કારે અસર

નીપજાવી દીધી છે શ્રી દશરથ તો, અત્યન્ત સ્નેહકાતર બનીને, મૂઝાં ઉપર મૂઝાં પામવા લાગ્યા છે શ્રી દશરથ, મોહની એટલી બધી અસરમાં આવી જવા છતાં પણ વિવેકી છે, અને વિવેકી હોવાને લઈને, શ્રી દશરથે પોતાના મોહને કહી દીધું કે- 'તું મને મૂઝાં ખવડાવે તે બંને, પણ દશરથ હુંવે બીજી બોલે તે બંને નહિ ' શ્રી દશરથ પણ, પોતાના નિર્ણયમાં મક્કમ જ હતા અને એથી તેમણે શ્રી રામને શ્રી રામની ઈચ્છા મુજબ વનવાસે પણ જવા દીધા.

શ્રી રામને જતા જોઈને, શ્રી ભરતે મુક્તકંઠે રૂદન કરવા માડ્યું છે પોતે મહા પરાક્રમી હોવા છતાં પણ, આ પ્રમદે શ્રી ભરત, પોતાની ખીરજને શુભાંશી બેઠા છે અને મોટા મ્વરે રહવા નહીં પડ્યા છે પ્રસંગ પણ એવો જ વિચિત્ર છે ને ? આટલું આટલું છતાં પણ, જોવાની ખૂબી તો એ છે કે-શ્રી ભરત રાજ્યને ગ્રહણ કરવાને માટે તો, કોઈ પણ ગીતિએ તૈયાર થતા નથી રાજ્ય જેવું રાજ્ય પણ આપનાર આપવાને તૈયાર છે અને તે છતાં પણ, લેનાર લેવાને તૈયાર નથી આણું જો તમારા અસારમાં આવડતું હોય, તો તમારો સ્વરાગ કેવો આવે ? તમારી પાસે આ વાત મૂકી છે, તો તમે આવા બની બાબો તો માર, એમ તો હું ઈચ્છું ને ? આ પ્રસંગનો આ પણ એક બોધપાઠ છે ને ? આ પ્રસંગમાં, આર્ય નરકૃતિની જે છાયા રહેલી છે, તે તમારા ખ્યાલમાં તો આવે છે ને ? આવી ઉમદા નરકૃતિ, જનસમાજમાં જ્યાં ઘણા પ્રમાણમાં વિકસિત હોય, ત્યારે જનસમાજ ડેટલો મુખી અને દેવો શાન્તિ લોગવનારો હોય ? સૌ દેવાને તૈયાર હોય, પણ હજી વિનાયુ લેવાને તો કોઈ કદી

તૈયાર હોય નહિ, તો વાતાવરણ કેટલું સુખ-શાન્તિમય હોય ?, એની કલ્પના તો કરી જુઓ આવી જો કલ્પના કરો ને, તો ય તમને થાય કે-સલે અત્યારે આપણામા આ પ્રકારની વૃત્તિ નથી અને આથી લિલટા પ્રકારની વૃત્તિ છે, પરંતુ કેળવવા જેવી વૃત્તિ તો આ જ છે પછી તો, પોતાના હક્કની ચીજને તજતા પણ વાર નહિ લાગે શ્રી શમચન્દ્રજીએ પોતાનો હક્ક તો જતો ક્યો, પણ ઉપરથી આપમેળે વનવાસને સ્વીકારી લીધો. એ વસ્તુ તમારી સમક્ષ આર્ય સમૃતિના દેવા આહવાને ખડો કરે છે ? એ જ રીતિએ, મૌ દેવાને તૈયાર છે અને સૌ દેવાનો આગ્રહ કરે છે, તે છતાં પણ શ્રી ભરતના એક દેવાહવાને ય ગાન્ધીદોષ સ્પર્શતો નથી, રાજ્યદોષની વાત તો દૂર રહી, પણ શ્રી ભન્ત માતા, પિતા અને વડિલ બાઈની આજ્ઞાને ખાતરે ય રાજ્યને અહણ કરવાને તત્પર બનતા નથી, એમા પણ, આર્ય સમૃતિના આદર્શનું જેવું તેવું પ્રતિબિમ્બ છે ? તમે તમારા હક્કની ચીજ, જો એની બીજાને જરૂર પડે, તો તે તેને આપવાને તૈયાર ખરા ? આ ભૌતિક ચીજની વાત છે, કે જે ચીજને કા તો તમારે છોડવી પડવાની છે, કા તો એ તમારી પાસેથી છૂટી જવાની છે તેવી તમારી પાસેની ચીજ, જો એ ચીજથી બીજાનું બલુ થતું હોય, તો તમે એ ચીજ બીજાને દેવાને તૈયાર ખરા ને ? અને ટોધ તમારા બીનહક્કની ચીજ, એમ ને એમ તમને આપવાને તૈયાર થઈ જાય, તમને દેવાનો આગ્રહ કરે, તો ય તમારી એ ચીજને દેવાની આતુરતા તો નહિ 'જ' ને ? આવી વાત આવે, ત્યારે તમે દેવા મૌન થઈ જાય છો ? મને ખબર છે કે-આમા મને તમારા તરફથી જવાબ મળવાનો નથી.

શ્રી રામચન્દ્રજીએ પોતાની માતાને કે-રી કેવી વાતો કહીને
શાન્ત કરી અને સમજાવી ?

શ્રી રામ, શ્રી હરશચની પામેથી રવાના થઈને, પોતાની માતા અપરાજિતા દેવીની પાસે આવ્યા છે. પોતાની માતાની પાસે આવીને પણ, શ્રી રામે પોતાની માતાને શુ શુ કહુ-તેની તો તમને ખબર છે ને ? શ્રી રામે પોતાની માતાની પાસે આવીને, પોતાની માતાને નમસ્કાર કરીને શુ કહ્યું-એ વાત તો થઈ ગઈ છે એમા, શ્રી રામે, સૌથી પહેલી વાત કથી કહી ?

શ્રી રામે, સૌથી પહેલી વાત એ જ કહી છે કે-‘ મા ! તારે મન હું ને ભરત સરખા છીએ તારી દષ્ટિએ અમારા એમા કોઈ અધિક કે ઓછો છે નહિ જેવો હું તારો પુત્ર છું, તેવો જ ભરત પણ તારો પુત્ર છે ’

આ વાત, તમારે તો ખાસ કરીને વિચારવા જેવી છે કેમ ? તમે ખબર માઢીને બેઠા છો માટે અમારે આવો કોઈ પ્રસંગ આવે તેમ નથી, કારણ કે-અમે તો છોડીને બેઠા છીએ જે છોડે છે, તેનાથી કુળ કેટલું દૂર રહે છે અને સુખ તેનાથી નજદીકમા કેટલું રહે છે, તે સમજાય છે ને ?

‘ તારી દષ્ટિએ હું ને ભરત સરખા છીએ ’-એ પ્રમાણે કહ્યા બાદ, શ્રી રામ, પોતાની માતાને પોતાનો નિર્ણય જણાવતા કહે છે કે-‘ પિતાજીએ મારી માતા કૈકેયીને વચન આપ્યું હતું અને એ વચનનું પાલન કરવાને માટે પિતાજીએ માર્ગ ભરતને ગત્ય આપ્યું, પરન્તુ, ભરત રાજ્યને ગ્રહણ કરતો નથી અને હું જ્યાં સુધી અહીં છું ત્યાં સુધી ભરત રાજ્યને ગ્રહણ કરે, એ જની શકવાનું પણ નથી આથી,

મારે વનમા ચાલ્યા જશું, એ જ માટે માટે થોડા છે'

આટલું કહીને, શ્રી રામચન્દ્રજી, પોતાની માતાને મલાલ આપતા કહે છે કે- 'તું મારા વિયોગને ભૂલી જશે અને હવેથી તું વિશેષ પ્રેમવાળી દૃષ્ટિથી ભગવાને ભેળે'

બરાબર છે આ વાત? આવા અવસરે જે આવું કહી શકે, તેનું હૈયું કેવું હોઈ પડે, એનો કાર્ષ્ક પણ ખ્યાલ તમને આવે છે ખરો?

પણ, શ્રી નામની માતા, એ વાતને મહન કરી શકતી નથી એને ય મોહ મુઝવે છે કથી વાતને એ સહન કરી શકતી નથી? શ્રી રામની માને મન ગમ નેવો દીકરો વનવાને ચાલ્યો જાય, એ જ અસહ્ય હતું પોતાનો દીકરો રાજ્ય વગરને-અર્થ જાય-તેમા, શ્રી રામની માતાને વાધો નહોતો, પોતાનો દીકરો, ખરેખરો સક્ષ્મ અને પૂરેપૂરો લાયક હોવા છતાં પણ, રાજ્ય એને નહિ મળતા, રાજ્ય શ્રી ભરતને મળે -એમા ય, શ્રી રામની માતાને વાધો નહોતો, પણ શ્રી રામ નેવો દીકરો જગલમા ચાલ્યો જાય એનો જ શ્રી રામની માતાને વાધો હતો શ્રી રામના વિયોગની કદવનાને છરવી શકવાને માટે પણ, તે અશક્ત હતી આથી જ, શ્રી રામે જ્યાં વનવામે જવાના પોતાના નિર્ણયને જણાવ્યો, તેની માથે જ, શ્રીમતી અપરાજિતા દેવી મૂર્ચિત બની જઈને પૃથ્વી ઉપર પછડાઈ પડ્યા

શ્રી રામ ભોઈ રહ્યા છે એમને ખબર ને કે-મોહ આમ મુઝવે તે સ્વાભાવિક છે, કારણ કે-આ માતા છે શ્રી રામ માને છે કે-હમલા કેકાણું પડી જશે માતાની સાથે, પોતે પણ મોહની અસર નીચે આવી જાય, એવા શ્રી રામ નહોતા

દામીઓએ ગીતલ જલનું સોંચન કરતા, અપરાજિતા દેવી લાનમાં આવ્યા જ્ઞાનમાં આવીને, મોહની મુઝવણને પોતાની વાણી દ્વારા વ્યક્ત કરવા લાગ્યા કહે છે કે- ‘મને વળી સ્વસ્થ કરીને શુવાડી ફાળે ? મારે તો મૃત્યુ જ સારી હતી, કેમ કે-રામના વિયોગને હું મહન કરી શકું તેમ નથી ! અરે, કૌશલ્યા ! તારા પતિ પ્રનજિત થશે અને તારો પુત્ર વનમાં આવ્યો જશે, એ વાત તારે કાને પડવા છતાં પણ, તું દેવી કઠોર હેયાની છો કે-તારી છાતી કાઠી પડતી નથી ?’

શ્રી રામે આવું બધું સાંભળી તો લીધું, પણ તે પછી એવું કહ્યું કે-કૌશલ્યાના આમુ મુઠાઈ ગયા અને મોહની જે ચેરી અસર વ્યાપી જવા પામી હતી, તે એકેકમ મન્દ પડી ગઈ

શ્રી રામે પોતાની માતાને કહ્યું કે- ‘તું આ કરે છે તું ? તું કેાની પત્ની છો અને કેાની માતા છો ? માગ પિતા જેવા વીરની પત્ની થઈને, તું ઈતર પામર સ્ત્રીઓના જેવું કરે તે, તને શોભે ખરું ? અને જેવી તું વીરની પત્ની છો, તેવી જ તું તો સિંહની માતા છો સિંહપુત્ર જ્યારે જગલમાં જાય છે, ત્યારેય સિંહણ તો નિરાતે ઉઘની હોય છે મિંહણને પોતાના પુત્રનું શું થશે, તેની ચિન્તા કરવાની હોય જ નહિ માતા ! જો હું વનમાં ન જાઉં, તો મારા પિતાનું દેવાદારપણું ટળે શી રીતિએ ? મારા પિતાએ વરદાનની જે પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે, તે એક દેવા સમાન છે અને પિતાનું એ દેવું માગ જગલમાં આવ્યા જવાથી જ ટળે તેમ છે, કારણ કે-મારા ગયા વિના ભરત રાજ્યને મહણ કરે તેમ નથી, માટે તું સ્વસ્થ થા અને મને વનમાં જવાની અનુમતિ આપ !, કે જેથી હું

મારા પિતાને પ્રચ્છરહિત અને ચિન્તામુક્ત કરી શકું '

મહાપુરુષોના વર્તનની વાતોની અગત્ય ક્યારે થાય ?

શ્રી રામના આવા વચનોને સાંભળીને, શ્રીમતી અપરાજિતા દેવી પોતાના સ્વભાવમા પાછા આવી જાય છે અને સુસ્થિર બની જાય છે શ્રી રામ, ત્યાંથી જ્વાનો ઘડીને, પોતાની બીજા માતાએને પણ નમસ્કાર કરવાને જાય છે આ સંયોગ એવો છે કે-કોઈ કાઈ બોલી શકતું નથી શ્રી રામ આ પ્રમાણે વનવાને આપ્યા જાય, એમા ઢોંધતું ય હેયુ રાજી નથી કંઈનાય હેયામા અત્યારે સ્થિરતા નથી સૌના હેયા વહોવાઈ રહ્યા છે, પણ ઢોંધનાથી ય કાઈ પણ બોલી શકાય એવું ય નથી. ગયા રવિવારે અહીં સુધી આપણે આવી ગયા હતા આ બધી વાતો તમારા હેયામા જગજગ સ્થિરતાને પામી જાય, એ જરૂરી છે અને એ માટે જ આજે એ વાતોને પુનઃ યાદ કરાવવામા આવી છે તમે પણ વચલા દિવસોમાં આ બધી બાબતોને અંગે ખૂબ ખૂબ વિચાર કર્યો હશે ને ? લગભગ રામ જેવા જનવાની તૈયારીમા તમે આવી ગયા હો, એવું કાઈ વિચાર્યું તો હશે ને ? આ વિષે, તમે, તમારા કુટુંબમા અને મિત્રમંડળમા વારંવાર ચર્ચાઓ કરી હશે ને ? અને એથી, તમને, 'કયા રામ ને કયા આપણે ?' -એમ પણ ચર્ચા હશે ને ? શ્રી રામ અને તમારી વચ્ચે હેયુ અંતર છે, એનો તમે કાઈ કયાસ કાઢ્યો છે કે નહિ ? શ્રી રામના જીવનની આગળ, તમને, તમારું જીવન ખૂબ સુસ્થ, અતિશય કુદ્ર લાગેલું કે નહિ ? તમે જો આ પ્રમાણે કાઈ જ વિચારતા નહિ હો, તો તો પછી મહાપુરુષોના વર્તનની ગમે તેટલી

અને ગમે તેવી વાતો તમારી સમક્ષ મૂકવામાં આવશે, તો પણ તેની જેવી થવી જોઈએ, તેવી અસર તમારા હૈયા ઉપર અને તમારા જીવન ઉપર નહિ થાય

પત્નીને નહિ પૂછવામાં ય આર્ય દેશની કુલવટ

શ્રી રામચન્દ્રજી, પોતાની બીજી પણ માતાઓને નમસ્કાર કરીને, બહાર નીકળ્યા, પણ શ્રીમતી સીતાજીને મળવા ગયા નથી, ત્યાં સુધી આવીને આપણે ગયા રવિવારે અટક્યા હતા ને? એ અવસરે, શ્રી રામચન્દ્રજી શ્રીમતી સીતાદેવીની પામે ગયા નથી, કારણ કે—એમાં ય આર્ય દેશની સમ્પ્રતિ રહેલી છે ત્યાં પિતાના વચનને પાળવાનો પ્રમગ આવી લાગે, ત્યાં માતાના વચનનું પાલન કરવાનું આવે, ત્યાં પત્નીને પૂછવાને ન જવાય, એ આર્ય દેશની કુલવટ મનાતી હતી એમાં, પત્નીની પણ હીણપત મનાતી નહોતી, પણ પત્નીનું ય ગૌરવ મનાતું હતું એવા વખતે, પત્નીને પૂછવા જાય અને પત્ની ના પાડે, તો ઉભા રહેવાય? ત્યારે, ત્યાં માતા-પિતાની આજ્ઞાના પાલનનો પ્રશ્ન હોય, ત્યાં પત્ની ના પાડીને ઉભી રહે, તો એ પત્નીને આર્ય પત્ની પણ કહી શકાય ખરી? શ્રી રામચન્દ્રજી વનવાસે જાય છે, એવા સમાચાર સીતાજીને પણ મળી જ ગયા છે એવા સમાચારથી પણ, સીતાજીએ દોલ અનુભવ્યો નથી. આવા કોઈ સમાચાર, આજની પત્નીઓને મળે તો શું થાય?

સૌ દુઃખ

કેમ?

સૌ પતિનો વિરહ થાય ને ?

માતા, પિતા આદિને વિગ્ઢ યાય તેની ગણના નહિ અને પત્નીને વિગ્ઢ યાય તેની ગણના ખરી, એમ ? પત્ની એને જો એવા વખતમાં વચ્ચે જોલવાની છૂટ હોય, તો મૂળ વાત મરી બાય કે ખીજી કાઈ યાય ? એથી, કહ્યો શમે કે શમતો કહ્યો એકદમ સળગી ઉઠે ? પત્નીને જો ખરેખર દુ ખ ચતું હોય અને પત્નીને સાચે જ આર્ય પત્ની હોય, તો તો એ એવો જ માર્ગ લે, કે જેવો માર્ગ સીતા છએ લીધો. શ્રી રામ પૂછવા ગયા નહિ, કહેવા ગયા નહિ, છતાં સીતા છએ કેવો માર્ગ લીધો, એ તો તમે જાણો છો ને ? શ્રી રામની પૂઠે જવાની સીતા છની તત્પરતા

શ્રી રામચન્દ્ર છએ કરેલા નિર્ણયની અને એ નિર્ણયને તત્કાલ અમલમાં મુકવાની શ્રી રામચન્દ્ર છએ દાખવેલી તત્પરતાની વાતને સાબળીને, સીતા છએ મહા આનન્દનો અનુભવ કયો છે, એમ લાગે છે સીતા છના હૃદયમાં તો એવી ખૂમારી પેદા થવા પામી છે કે-હું કેાની ધર્મપત્ની ? હું આવા વીરની ધર્મપત્ની છુ, એ વિચારે તેણીને આનન્દમાં અને દત્સાહમાં ગરકાવ કરી દીધી હશે અને એથી જ, શ્રી રામચન્દ્ર છ વનવાસે જવાને માટે બહાર નીકળ્યાના જેવા સમાચાર તેણીને મળ્યા, તેવી જ તે, શ્રી રામની પૂઠે પૂઠે જવાને માટે, ઉશી ધઈ ગઈ છે તેણીએ પણ નિર્ણય કરી લીધો છે કે-‘હવે મારાથી અહીં રહેવાય નહિ અને અહીં રહીને આ બધા લોગમુજોને મારાથી લોગવાય નહિ ’ જેટલી ખૂમારીથી શ્રી રામચન્દ્ર છ રાજ્યાધિકનો ત્યાગ કરીને વનવાસે જવાને માટે બહાર નીકળ્યા હતા, તેટલી જ ખૂમારીથી

સીતા પણ શ્રી રામચન્દ્રજીની સાથે જવાને માટે બહાર નીકળે, આર્ય ધર્મપત્નીઓ દેવી હોય, એનો જરા ખ્યાલ નહીં, જો ઘરે ઘરે આવી પત્નીઓ હોય તો સસાર કેવો ચાલે, એની કલ્પના કરી-લેજો

ભૂર્મની સોખત કરેલી નહિ

આમ તો, 'સસારને નહિ માંડવો, એ જ સાચું છે,' સસારને જો માંડવો જ પડે તેમ હોય, સસારને માંડવા વિના જો ચાલે તેમ ન હોય, તો પણ ભૂર્મનો સસાર તો કરવો નહિ, એટલું જ કરવું છે ! એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે- 'મૂર્ધ્નજાસર્ગ કર્ત્ત્વ્યો દેવમયનેષ્વરિ ।' ભૂર્મની સોખત સ્વર્ગને પણ નરક બનાવે તમારે કેવો સસાર જોઈએ ? તમારે સસારને છોડવો છે કે સંસારનો સસાર કરવો છે ? સંસારમાં રહીને સસાર કરવો હોય, તો થ તે કેવો કરવો છે ? જેટલું અતિ સ્વાર્થી, તે બધા ભૂખા અને એવાની સોખત તો દેવદેવે મળતો હોય તો થ નહિ જોઈએ, આ વાત તો તમને ગમતી ને ? તમારો સસાર કેવો છે, એ તો તમે જાણો. જો તમારો સસાર મારો હોય, તો તમે ખૂશીથી કહો કે-અમારો સસાર મારો છે તમને સોખત, સારાની મળી હોય, તો તમે તે કહી શકો છો. તમે તમારા મોઢા ઉપર જગત્ ભાવ લાવો ત્યાં હું મમજી જઈશ પણ આજે મોટે ભાગે સોખત સારી નહિ અને અવસરે અવસરે તમને લોકોને તેનો કડવો અનુભવ થયા વિના પણ રહેતો નથી પણ તમે આજે એવી ધારાથી ગયા છો કે-તમને સારા વિચારો આવે, એવી સ્થિતિ પણ ઘણું ગમે રહી નથી આવી બધી, તમારા સસાર

વાતો, તમને કેમ કહેવી પડે છે ? જો તમે હાથક દો અથવા તો તમે જાને આજગતા સાજગતા પણ તાથક બને તોવા હો, તો સમાયજ્યુમા રહેલા સરકૃતિના આદર્શની વાત, તમારા હૈયામા થાકી દેવાનો ઈચ્છા છે

સભા વજાને ખીંચેય ખરી અને કરમાવેય ખરી

આવી વાતને જ્યારે તમારા હૈયામા ધાલવી હોય, ત્યારે તત્કાલ તમને નહિ ગમતી એવી પણ હિતકર વાતો કહેવી પડે હું તમને જેમ જેમ નજદીકના બનતા જોઉં, તેમ તેમ મને પણ તમને આગળ શું કહેવું, તેની સૂઝ પડે સભા, એ એક એવી ચીજ છે કે—એ વજાને ખીંચવેય ખરી અને કરમાવેય ખરી જે ઓતાજનો વજાની વાતને પ્રેમની ઝીલ્લી થકે, તે ઓતાજનો વજાને ખીંચવે અને જે ઓતાજનો ગમે તેવી સારી વાતને પણ પોતાના હૈયાને અડવા દે નહિ, તે ઓતાજનો વજાને કરમાવી દે ધર્મોપદેશક વજાએ, સભાને જોઈને જોલવાનું હોય કે એમ ને એમ જોલ્યે જવાનું હોય ? ધર્મદાનનો ઉપકાર કરવો હોય, તો મજાને જોયા વિના ચાલે નહિ તમને જોઈ જોઈને મારે જોલવાનું, પણ તમારું શું જોઈને જોલવાનું ? મારે તમારા માથા જ જોયા કરવાના ? ના, મોઢા જ જોયા કરવાના મોઢા જોવાથી, તમને જે વાત કહેવાય છે, તેની તમારા ઉપર દેવી અસર થાય છે, તે તમારા મોઢા ઉપર આવતા પરિવર્તનથી સમજાય તમને દેવો છે હિતોપદેશ જ, પણ તે તમને અસર કરે એવી રીતિએ દેવો છે, માટે આ વાત ■ એટલે જ, તમને તમારા સસારની વાતો કહીને પણ, તમારા મોઢા

ઉપર હુ મારી નજરને ફેરવી લઉં છું

તમારે બંધાને દીકરા તો ગમ જેવા જ લોઈએ છે, પણ ગમ

જેવા દીકરા સર્જાય એવું વાતાવરણ ક્યા છે ?

આપણી વાત તો એ છે કે-સીતાજીને એવો વિચાર સરખો થ આવ્યો નથી કે-‘આવું મોટું સાહમ કરતા પહેલા, આવો મોટો ત્યાગ કરતા પહેલા, શ્રી રામ મને પૂછવાને માટે કેમ ન આવે ?’ એવો વિચાર તો કુદ્ર સીતોને આવે, પણ સતી અને સમજી સીતોને એવો વિચાર આવે નહિ એવા સમયે જો પત્નીને પૂછવાનું હોય, તો કહ્યના તો કરો કે-શ્રી રામ શ્રી હથરથને શું કહે ? પિતાજીને એમ કહે કે-‘ઉભા રહો, હુ એકલો નથી’ એમ ? અને જો શ્રી રામ એવું કાઈ કહે, તો પિતાને પોતાના જાણે જ હાથ દેવો પડે ને ? શ્રી રામે જો એમ કહ્યું હોત કે-મારે પૂછવું તો પડે, તો શ્રી હથરથ કહાય એમ થ પૂછત ને કે-‘કોને પૂછવા બહુ છે ?’ એ વખતે, શ્રી રામ એમ કહેત કે-મીતાને પૂછવા જવું છે ? ત્યાં આવું કાઈ બન્યું થ નથી અને આવું કાઈ બને એવું થ નહોતું, પરંતુ જો એવું બન્યું હોત, તો પિતાને શું થાત ? દીકરો બલે કહેવાતો હોય મારો પણ હવે દીકરો મારો નહિ, એમ થાત ને ? શ્રી હથરથની જગ્યાએ તમે હો, તો તમને પણ એવું જ થાય ને ? એટલે, બધાને ગમે છે તો એવું જ, કે જેવું શ્રી રામ-હથરથના પ્રમગમા બન્યું અર્થાત્-તમારે બધાને દીકરા તો શ્રી રામ જેવા જ લોઈએ છે, પણ શ્રી રામ જેવા દીકરાઓ સર્જાય-એવું વાતાવરણ તમારા ઘરમા છે ? એવા વાતાવરણને સર્જવાની તમારી કૌશલ્ય છે ?

તમને તો, જ્યાં જ્યાં સ્વાર્થની વાત આવે, એટલે જાનભૂતા
 બની જતા વાર લાગતી નથી નતતિમા સુન્દર સંસ્કારોનું
 સર્જન થવા પામે, એ માટે પહેલા તો તમારે જાતે જ તમારા
 જીવનમાં ઘણો સુધારો આણવો પડશે આર્યો ધરમાં બેઠેલા
 હોય, તો પણ તેમ જીવે, એ આમાથી શીખવા જેવું છે ને ?
 પતિ-પત્ની, ભાઈ-ભાઈ, પિતા-પુત્ર, સાસુ-વહુ, એ વગેરે
 બધાએ દેવી મસ્કૃતિને જીવનમાં જીવવી જોઈએ, તેનો આ
 પાત્રોના જીવનમાંથી ઘણો મોટો બોધપાઠ મળે તેમ છે
 સીતાનું વર્તન વહુઓને માટે આદર્શ રૂપ છે પતિ જેવો પતિ,
 રાજ્ય જેવા રાજ્યને છોડી જાય અને તેમાં પોતાને પૂછવાને
 કે કહેવાને પણ આવે નહિ, તેમ છતાં પણ, સીતાજીને એમાં
 પોતાનું પણ ગૌરવ લાગે, એ કાંઈ નાનીસુની વાત છે ?
 સંસારને જીતવો હોય તો ય એવું જીવો કે દુર્નતિ ધાય નહિ

શ્રી રામે કાંઈ પૂછ્યું ય નથી અને કાંઈ કહ્યું ય નથી, તે
 છતાં પણ, શ્રીતાજી શ્રી રામને અનુસરવાને માટે તરત જ
 નીકળ્યા પહેલાં તો, શ્રીતા, શ્રી હશરથ મહાનજ્જની પાસે
 જાય છે અને દૂરથી તેમને નમસ્કાર કરે છે શ્રી હશરથને
 નમસ્કાર કરીને, શ્રીતા, કૌશલ્યાની પાસે આવે છે કેમ ?
 પતિની માતા છે ને ? પતિની માતા તો સાસુ કહેવાય ને ?
 જલે સાસુ કહેવાય, પણ સાસુ મા જેવી હોય, માથી અધિક
 હોય તે પત્ની માને-જીનેતાને યાદ કરી કરીને વહુ નડ્યા કરે,
 એવી હોય ? સાસુને મન દીકરો કિંમતી હોય કે વહુ કિંમતી
 હોય ? આવી તાજી પરબેલી વહુ પગે પડતી આવે અને
 તે ય આવા પ્રસંગે આવી લાગે, પછી તો આજની સાસુઓને

પોતાના રોપને ઠાલવવાને માટે, જાણે મોટું સામ્રાજ્ય જ મળી જાય ને ? તમારા ઘરમાં ઢોધ કોઈની સામુએ પછુ હશે ને ? લગભગ ઘરે ઘરે સામુએ છે, તો એથી તમારો સસાર કેવોક ચાલે છે ? અને અહીં જોજો કે-સાસુ ને વહુ વચ્ચે કેવો સબ્ધ છે ? સસારને અમારે ચલાવવો નથી, તમે સસારને માઠો, એ અમને ગમતી વાત છે-એમ પણ નથી, પણ તમે જો સસારને માડી જ બેઠા છો અથવા તો તમે જો સસારને માડયા વિના રહેવાના જ નથી, તો અમારી તમને સલાહ છે કે-સસારને છોડવો જ હોય, તો પણ તમે એવું છો, કે જેથી ઠમથી ઠમ તમારી પણ દુર્ગતિ થવા પામે નહિ અને તમારા કુટુંબિયઓમાના પણ કોઈની દુર્ગતિ થવા પામે નહિ શાઓએ, માત્ર અમને-સાધુઓને જ કેમ છોડવું તે શીખવ્યું છે-એમ નથી, પણ, સાધુપણને નહિ સ્વીકારી શકનારા ગૃહસ્થેય કેમ છોડવું જોઈએ, કે જેથી ગૃહસ્થપણે છોડવા છતાં પણ તેની દુર્ગતિ થાય નહિ અને તેની સફળિતિ નિયમા થાય, એવું શાઓએ શીખવ્યું જ છે

વહુ પગે પડતી આવે કે પગ પગડતી આવે ?

સીતા, કૌશલ્યાની પાસે આવે છે કૌશલ્યાની પાસે આવતાની સાથે જ, સીતા, કૌશલ્યાના પગમાં જ પડે ને ? વહુ જ્યારે જ્યારે કોઈ ખાસ વાતને માટે સાસુની પાસે જાય, ત્યારે ત્યારે તે સાસુના પગમાં જ પડે ને ? તમને પૂછું કે-વહુ સાસુની પાસે જાય ત્યારે કેવી ગીતિએ જાય ? અને આવા પ્રસંગે સીતાને આવવી જોઈને કૌશલ્યાને શું શું થાય ? પણ કૌશલ્યાના હેયામાં તો સીતાને માટે ખાત્રી છે કે-‘મારા

પતિને તમે કેમ વનવાસે જવા દીધા ?'-એવું આ નહિ જ પૂછે
 સ્ત્રીતા કૌશલ્યાની પામે આવી હતી, તે કૌશલ્યાની સાથે
 લડવાને માટે નહોતી આવી તમારે ઘરે આવેા કેાઈ પ્રસંગ
 બની ગયોા હોય, તો એવા વખતે પણ વહુ, સાસુને પગે
 પડતી જ આવે ને ? કે પછી પગ પછાડતી પછાડતી આવે ?
 સાસુને ઊઠતી બીક લાગે કે-હમણા આ શું તું શું ૫ બોલી
 નાખશે, એમ ધાય ને ? અને સાસુ પણ વહુને શું શું કહે
 વાને માટે સજ્જ બની ગઈ હોય ને ? આ બધાનું વિવેચન
 યાચ એવું છે ? મને તો એમ ધાય છે કે-તમને હોઠોને
 આવા ઘરમા રહેવાનું કેમ ફાવે છે ?

સૌ પક્ષાં વર્ગે યથા જોતા સમ્પ્રાયે પડી ગયા છે

એ સમ્પ્રાયે જૂઠા છે એમ જો લાગતું હોય, તો એવા
 જૂઠા સમ્પ્રાયોને જૂઠી નાખવાનો પ્રયત્ન પણ તમારે જ કરવો
 પડશે ને ?

આજે ગસાર ઝિવો બની ગયો છે કે-કોઈ પણ શાખાને આવા
 સમાન્ને લગતાનું મન ધાય નહિ

મારે તો તમને એ સમજાવવું છે કે-આજના જમાના
 મા જે બધી વાતો હુકાદિની ચાલે છે, તેમા માલ જેવું કાઈ
 છે જ નહિ આજે તો, મોટે ભાગે ખાલી વાતો જ ચાલે છે
 અને જ્યાં સ્વાર્થને આચ આવે છે, ત્યાં સામાના હક્કને બૂલી
 જતા પ્રાય દેશી જ વાર લાગતી નથી, જ્યારે આ આર્થ
 દેશમા તો, પૂર્વકાળમા, સૌના ૫ હક્ક પ્રાય સુવાગ રહેતા
 હોઈની પણ ઉપર, પોતાના હક્કને ઠોકી બેસાડવામા, કોઈ
 ગૌરવનો અનુભવ કરતું નહિ. પૂર્વકાળમા, આ આર્થ દેશમા

શ્રી આદિત્ય જે કુટુંબાદિકમા ગૌરવ હતું, તે તો આજે પ્રાય
 મરી જ પડવાઈ છે આજે તો ઘણાઓ શ્રી આદિત્ય ગૌરવ
 શામા ગણાય અને શામા ગણાય નહિ, એ વાતને પણ સમ
 જતા નથી ખરેખર, આજના તમારા મસારમા તો પ્રાય
 એવું કાઈ છે જ નહિ, કે જે મમજી માણસને મસારમા
 રહેવાને માટે આકર્ષી શકે તેવું હોય તમે એમ નહિ
 માનતા કે-સસારને એમ માન્યો નથી, તેથી નમાર કેમ
 ચાલે છે, એની અમને ગમ નથી મસાર કેમ ચાલે છે,
 તેની અમને જેટલી ગમ છે, તેટલી ગમ તો કદાચ તમને
 પણ નહિ હોય એક તો, શાઓમા સમારિઓ કેવા હોય
 -એ વિષે ઘણી વાતો લખેલી છે, તેથી અમે જાણીએ, અને
 આજે તો ઘણાઓ અમારી પાસે આવીને ય પોતાની ઉપાધિ
 ઓની વાતો કરવા મડી પડે છે, એથી પણ અમે જાણીએ
 અમારી પાસે આવનારાઓ જે રીતિએ પોતાના હુ અને રૂએ
 છે અને પોતાની જે પ્રકારની રીયામણની વાત કરે છે, એને
 માનવતા પણ અમને કમકમાટી આવવા જેવું થાય છે અને
 એવી દયા આવે છે કે-‘આ બધા લોકો, મું જોઈને, આવા
 મસારમા ફસી પડેલા છતાં પણ, ખૂમારીનો અનુભવ કરતા
 હશે ?’ ખરેખર, અમને તમારા લોકોના અજ્ઞાનની તો બહુ
 બાજે દયા આવે છે તમારાથી ત્યાગી ન થવાય તો નહિ
 સહી, પણ તમને એટલું ય જ્ઞાન કેમ નથી આવતું કે-‘અમારા
 સમાજમા સારય જેવું તો પ્રાય કાઈ પણ છે જ નહિ !’
 જેને ખરેખર આજો ય મસાર બૂઠો લાગે, સમાજમા જીવવું
 એ જ બૂઝું છે-એમ જેને લાગે અને એથી જે સસારને
 તજીને સાધુજીવને જીવનારા અને, તેમની તો બલિહારી છે,

પણ આજે તમે જેવા સસારને છૂટી રહ્યા છો, તેવા નસારમા
 છૂવવાનું તો કોઈ પણ શાણાને મન થાય એવું નથી મને તો એ
 જ વિચાર આવે છે કે-‘તમને એવો વિચાર કેમ આવતો નથી
 કે-આ સસારમા એવું કંઈ જ શું?, કે જેથી આપણે આ
 સસારની આળપપાળમા નાહકના મરીએ છીએ અને ત્યાગના
 લાભને છોડીએ છીએ?’ આજે લોગ તમને પૂછતા થ નથી
 અને તમે જ લોગની પૂઠે લાગ્યા રહો છો. આજે માણસને
 પોતાના પુરુષનું રંગેલું પલ્લુ ખાવા-પીવાની એાછી મુરકેલી
 છે? ત્યારે રજવાની મુરકેલી પણ જે યી-તેવી છે? એમા પાછા
 ધરના ઝપટા તો છુટા. તમે બહારથી કોઈ સારી યીજ ધરમા
 લાવો, તો તેથી ધરના બધાને આનન્દ જ થાય કે કોઈનું
 મોકુ પલ્લુ ચડે? તમે બજારમાથી ધરે જાવ, તે વખતે તો
 તમારા ધર્મપત્ની સામે જ આવીને ઉભા રહેતા હશે ને હાથ
 જોડીને ધરમા લઈ જતા હશે ને? તમે ધરમા પેસો, એટલે
 તમારી સેવા-શુશ્રુષા કરીને તમારી ધર્મપત્ની તમારા થાકને
 ઉતારી દેતી હશે અને તમારી ચિન્તાને દાખી દેતી હશે એમ
 માની લઉં? હમણા હમણામા તો, શેઠાળીઓ શેઠીયાઓને
 જમાડતી પણ નથી શેઠીયાઓને રસોઈયા જ પ્રાય જમાડે
 કિ આમા હસો છો શું? આ વાત હસવા જેવી છે કે આમાથી
 ચેતવણી લેવા જેવી છે? પણ, આજે તો લોકો થ બોલતા થઈ
 ગયા છે કે-ભાઈ! મુખી માણસ છે મુખી માણસને માણસોને
 તોટો હોય નહિ, એટલે એનું બધું જ કામ માણસો જ કરે.
 આજે આવું તો ઘણું ચાલી રહ્યું છે, પણ આ બધી ચાર્ય
 દેશની પ્રજાલિકા નથી ચાર્ય દેશની પ્રજાલિકાઓ ગઈ, એથી
 ભૂતકાળના માણસોની ઘણી સારી વાતો પણ, આજે ઘણાઓને

શ્રી દશરથની પાસેથી નીકળીને, કૌશલ્યાની આગળ આવે છે સીતાજીએ શ્રી દશરથને દુરથી પ્રણામ કરીને જેમ આજવા માડ્યું, તેમ અહીં નથી કર્યું અહીં તો તે નજીક આવ્યા છે અને તેમને માતા કૌશલ્યાની અનુમતિ માગી છે સીતાજીવી શ્રી દશરથની આગળ ન જોલાય, પણ કૌશલ્યાની આગળ તો જોલાય ને ? કેમ કે-આ તો પોતાના પતિની માતા છે પોતાના પતિની માતા છે, એટલે આ પોતાની સગી માતાથી પણ અધિક છે કૌશલ્યા, સીતાને દીકરીથી અધિક માને છે અને સીતાજી, કૌશલ્યાને માતાથી અધિક માને છે એટલે, મા આગળ તો દીકરી પોતાને જે કાર્ક કહેવું હોય, તે બધું જ કહી શકે ને ?

સીતા આવીને જ્યાં શ્રી રામની સાથે વનમા જવાની અનુમતિ માગે છે, ત્યાં તો કૌશલ્યા તેણીને ઉચ્ચ બે છે અને તેણીને ઉચ્છ્રી લઈ ને પોતાના જોળામા બેસાડી દે છે

આ વાત તમને કાવતી આવે એવી છે ? તમને આવી વાત કાવતી ન આવે, કેમ કે-તમે તો જે હલકા વજનનું હોય ને ગમતું હોય, તેને જ જોળામા લેનારા છો ને ? એ માણુ-વહુ વચ્ચે જેવો પ્રેમ હતો, તેવો પ્રેમ આજે જોવાને થ મળે તેમ છે ?

કૌશલ્યા તો નાના બાળકને જેમ ઉઠાવીને જોળામા લઈ લે, તેમ સીતાને ઉઠાવીને જોળામા લઈ લે છે એટલું જ નહિ, પણ સીતાની વાતને સાંભળીને, કૌશલ્યાના હૃદયમા હેતનો એટલો મોટો ઉભરો આવી જાય છે કે-એની આખ માથી હડ હડ ઉના આમુ નીકળી પડે છે અને એ આમુથી સીતાદેવીને એ નવડાવી નાખે છે

લાગે, એમ કહું છું થોડાક વર્ષો પૂર્વે, એવા માતા-પિતા, એવા સાસુ-સસરા એવાને મળતા હીકરો મરી જતાની સાથે જ, મા-બાપ સમજી બચ કે-હવે વહુને 'હું નિરાધાર છું' એમ નહિ લાગવું જોઈએ માતા-પિતા તો કહે કે-હીકરો ગયો તેનું અમને ધણું દુઃખ છે, પણ હવે અમે તને જોઈને સંતોષ માનોશું કેટલાક મા-બાપોએ તો ત્યાં મુઠી કહ્યું છે કે- 'આજથી ધરની માલિક છું છો તારે મનમાં કોઈ વાતનું દુઃખ ધરવાની જરૂર નથી તું જે આપશે, તે અમે ખાશું તારો ધણી ગયા પછી, તને દુઃખ થાય-એવું જો અમે કરીએ, તો અમારા જીવનમાં ધૂળ જ પડે ને ?' નસારમાં જીવવું હશે, તો પણ સમજીને જીવવું પડશે મસાગ્ને માડવો જ પડે તો સમજીને માડવો, એટલું તો કરો ! મસાગ્ને કા તો માડવો નહિ અને સસારને માડવો જ પડે, તો સસારમાં પણ કેમ જીવવું જોઈએ-એને જાણ્યા વિના માડવો નહિ જીવતા ન આવડે તો સમારને તણ દેવો, એટલું થ કરવું છે ? સસારમાં થ, ખીજાઓને હાથ જોડવા પડે-એવું જવાય

આપણે તો એ જોવું છે કે-શ્રી રામ કરતા પણ મીતાને, કૌશલ્યા, કેવી પ્રેમભરી દૃષ્ટિથી જુએ છે ! એ વાત તમારી સમક્ષ લાવું, તે પહેલાં તમે તમારા અત્યારના મસારને જરાખર જોઈ લો અને સમજી લો, એવી મારી ઇચ્છા છે એથી તમને, કૌશલ્યામાં જે સુંદર મનોવૃત્તિ રહેલી છે, તેનો ઝટ ખ્યાલ આવશે તમારે થ કદાચ એવા પ્રસંગો આવ્યા હશે કે-વહું આવ્યા પછીથી થોડા વખતમાં તમને અનિદ્રા એવું કાઈ બની શકું હોય એવા વખતે તમે કેમ વર્ત્યો છો, તેની તમને

તો ખબર હશે, એટલે એને જરા તપાસી જોને દેવાધિદેવ તરીકે શ્રી વીતનગ પન્માત્માને જે માનનારો હોય અને પરમ પદ તરફ જેનું લક્ષ્ય હોય, તેને સચારમા રહેવું પડે તોય તે સચારમા એવી ઉત્તમ રીતિએ રહે કે-ખીજાઓને એના વર્તનને જોઈને, હાથ જોડવા પડે એ ઘર, પેદી કે રાજ્ય આદિ જે કાંઈ ચલાવવું પડતું હોય, તે એવી રીતિએ ચલાવે કે-લોકોએ એમા આગળા ઘાલી જાય અને કહે કે-ઘર, પેદી કે રાજ્યાદિને આ ડેવી ઉમદા રીતિએ ચલાવે છે ? આવા માણસોના હાથમા ઘર, પેદી, રાજ્ય વગેરે હોય તો સાફ, એમ ખીજાઓને વાચ ખરાબ માણસોના હાથમા ઘર, પેદી કે રાજ્યાદિ આવે, તેના કરતા ઘર, પેદી કે રાજ્યાદિ સારા માણસોના હાથમા આવે તો સાડ-એમ તો થાય ને ? એવા માણસોના હાથ નીચેમાય રહતું કોઈ ન હોય અને કંટોળા મો કરતા હોય, એટલે સારી જ છાપ પડે ને ?

મઠ અત્યાર તો આનું કાંઈ જોડાને ને સાજજાડાને મળે તેમ લાગતું નથી

અત્યાજે લગભગ ઘણું અંશે આડું નથી, તેની તો મને ખબર છે અને એ માટે તો મારે તમારી સમક્ષ આવી વાતો પણ કહવી પડે કે આ હું કહું છું, પણ તમે વિચારણા નહિ કરો, તો તે તમને કામ નહિ લાગે

આર્ય દેશના મસ્કારો તો, દીકરી કન્યા પણ વહુને અધિક

અનાવે :

મીતાણ પરણીને ઘેર આવ્યા છે અને તે પછીથી નજદીકના મમયમાજ આવો જનાવ જની જવા પામ્યો છે

રાજગાદીએ આવનારો દીકરો રાજ્ય વગરનો બની જાય છે અને એને વનમા ચાલ્યા જ્યાં જોગી પરિસ્થિતિ સર્જાઈ જાય છે વિચાર તો કરે' ટ-એવા વખતે, સામુના મનમા અને મગાઓના મનમા, વહુને માટે શા શા ભાવો આવે? તમે બધા શુ એમ માનો છો કે-પોતાના પાપના ઉદય વિના જ, કોઈના પાપે, કોઈને દુ ખ લોગવવુ પડે? કોઈને પશુ દુ ખ આવે, તો તે તેના પોતાના પાપના ઉદયથી આવે? કે તેના પોતાના પાપના ઉદય વિના જ આવે?

સૌ પોતાના પાપ વિના દુ ખ આવે, તો તો ન બને

તો પછી, જ્યારે દુ ખ આવે ત્યારે, કોઈના ય ઉપર આશેષ શુ કામ કરવો જોઈએ? કૌશલ્યા આ વાતને સમજે છે અને એથી, આટલુ બધુ અનિદ્ર બની જવા છતાં પણ, તેણીના હૈયામા મીતાણ મર્યે કે અન્ય કોઈના ય મર્યે, દુર્ભાવ પેદા થવા પામ્યો નથી એટલે જ, એ, સીતાને પકડીને એકદમ પોતાના જોળામા બેસાડી દઈ શકે છે પુત્રીની જેમ સીતાને જોળામા બેસાડી દઈને પણ, કૌશલ્યા, મીતાને 'વત્ને' -એમ કહીને સખોધે છે વહુને દીકરી કહીને પખોધે છે, એ સમજાય છે? પોતાની દીકરી કરતાં પણ આ વધુ છે, એમ એ માને છે, કારણ કે-એ સમજે છે કે-ગમે તેમ તો ય પોતાની દીકરીને તો પારકે ઘરે મોકલવાની છે, જ્યારે આને તો અહીં જ, આ ઘરમા જ રાખવાની છે

દીકરી રાત્રકરમા દીકરાથી ય ઉચી જોઈએ

સસારમા માતાને મન દીકરી વધારે હોવી જોઈએ કે વહુ વધારે હોવી જોઈએ? સમજુ તો સમજે કે-દીકરીને તૈયાર કરીને પશુ, પારકે ઘરે મોકલવાની છે-મા-ખાપને, દીકરીને

તૈયાર તો કરવી પડે છે, પણ તે એ દિલ્લે કે-આને પારકે
 ઘરે મોકલવાની છે સમજુ મા-બાપ તો, અવસરે અવસરે,
 પોતાની દીકરીને મારા ત્રસ્કારોવાળી બતાવવાને માટે કહે
 છે કે- 'સમજ, અમે તો તારા ચોરા કાળના મા-બાપ
 છીએ તારે મોટી ઘડીને નવા મા-બાપ બતાવવાના છે અને
 એ નવા મા-બાપની મેવામા તારે તારા જીવનને શુભરવાનું
 છે તારામાં એવી જીવનકળા હોવી જોઈએ, કે જેથી તારા
 એ નવા મા-બાપ, તારા ખર્ચેમા મા-બાપ બની જાય '
 દીકરી એટલે તો, આપણે ત્યાં, સમ્કારમા દીકરાથી પણ
 ઠેઈ શુભી ઉંચી હોવી જોઈએ, એવી માન્યતા એક દાળે
 પ્રવર્તતી હતી કેમ એમ ? જમ્મે તેમ તો જ દીકરાને પોતાના
 મા-બાપની પાસે જીવવાનું છે, બ્યારે દીકરીને તો પાંકડા
 મા-બાપની પાસે જીવવાનું હોય છે આવું શિક્ષણ
 મા-બાપ પાસેથી મળે કે શાળાઓમાંથી મળે ? આજે તમે
 દીકરીઓને કોલેજમા મોકલતા થઈ ગયા છે, તે ત્યાં તમારી
 દીકરીઓને કોણ આવું શિક્ષણ આપશે ? તમે પશ્ચિમનું
 અનુકરણ મોટે ભાગે ગાડીયાઓની માફક કરવા માંડ્યું છે
 દીકરીને કેવું શિક્ષણ આપ્યું હોય, તો તે પોતાના સસારને
 સારી રીતિએ ચલાવી શકે, કુળની આબરૂને વધારી શકે,
 મુખે જીવી શકે અને બીજાઓને મુખે જીવાડી શકે-એ
 વાતને તો બધે તમે લગભગ ભૂલી જ ગયા છે. દીકરાને
 શિક્ષણ જીદા પ્રકારનું આપવાનું હોય અને દીકરીને શિક્ષણ
 જીદા પ્રકારનું આપવાનું હોય

બાયડીને શું ના આવડે તો ના ચાલે ?

આજની બહેલીઓને, ઉચ્ચ કોટિના કહેવાતા શિક્ષણને

પામેલીઓને કહે છે કે-વાતો કરતા આવડે છે, પણ રસો કરના નથી આવડતું એવા ય કીસ્સાઓ બને છે કે-ખાસ ધણીને કહે છે કે-‘ચહા ઉકાળી લો.’ પેલો કહે છે કે-‘કમાઈ પણ હું લાવું ને ચહા પણ હું ઉકાળું? નોકરી મ કર, શેઠના ટપ્પા ય હુ ખાઉ, રણવાને માટે ગાળ ખા પડે તો ગાળે ય હુ ખાઉ અને પાઠો ચહા પણ હું બનાવું એ વખતે બાયડી કહે છે કે-‘પણ હું કર શું? મને ચ બનાવતા આવડતી નથી તમારે ચહા ન બનાવવી હોય, રસોઈયો લાવો.’ આ કહે છે કે-‘તું રસોઈયો લાવવાનું તો છે, પણ હું રસોઈયો લાવુ શા ઉપર?’ આવી આવી વિમાસો આજે સર્વોર્થ રહી છે ને? બાયડીની બાતને રમોઈ કરતા આવડે, વાસણ માજતા ન આવડે, ઘર સુધડ રાખતા ન આવડે, સગાઓને સાચવતા ન આવડે, વડિલોની સેવા કરતા ન આવડે અને સતાનોને ઉછેરતા પણ ન આવડે, એ ચાલે ખરૂં? એ સસાગ્રમા દિ’ ઉમે નવી નવી ધમાલો ઉભી થતી રહે બીજી ગઈ થાય? તમે જ કહો કે-ઠોકરાને ધન રળતા આવડે, તો તે તમારા સસાગ્રમા ચાલી શકે ખરૂં? ઠોકરા નોકરી, વેપાર વગેરે કરતા ન આવડે, તો તે ચાલે?

મઠ નહિ

તો પછી, બાયડીને શુ કરતા ન આવડે, તો ન ચાલે? એક્ટી ચોપડીની કેળવણી, તે કેળવણી નથી સસાર સારી રીતિએ જીવતા જેમને આવડે છે, તેઓ ધર્મને પ્રાપ્ત સહેલાઈથી પામી શકે છે તમે સંસારને જો બરાબર ન જાણો, તો ધર્મ પ્રાપ્ત તમારા સુધી પહોંચશે નહિ અને કદાચ ધર્મને સમજાવનાર મળી જશે તો પણ તે પ્રાપ્ત તમા

હૈયામા આવશે નહિ આગળના કાળમા તો, રાજાની મહારાણીઓને પણ રસોઈ કરવા આવડતી રાણીઓ જેવી રાણીઓ પણ, પોતાના પતિને જાતે નહવડાવતી ને પતિના કેથોને પણ જાને ઓળવી પતિ જમવા જેસે ત્યારે જાતે હાથમા પખો લઈને પામે જેસે અને પતિના બાણામા જાતે જ પીરસે આ આર્થ દેશની સ્ત્રીઓ તો, ખાવાના સુખા ગટલામા ય અમી ચઢાવી દેતી એની જગ્યાએ રસોઈ થો પીરસનારો દોય, તો રસોઈયામા શુ આવે ? સીના હૈયામા જે બાવ હોય, તે રસોઈયાના હૈયામા હોય ખરો ?

ચાકરી ય કરે, દવા ય પાય ને સમાધિ ય આપે

આજે તો, સ્થિતિ એટલી બધી ઠયળી જવા માડી છે કે-માદગીના સમયમા પણ જાતે ચાકરી કરવાની ગઈ અને એના રથાને નર્મો આવવા લાગી આગળના કાળમા પતિ ને માદો પડ્યો હોય, તો પત્ની પતિના માથાને ઓળાના લઈને જેસે એની ચાકરી ય જાતે કરે, દવા ય જાતે પાય અને વાત વાતમા સમાધિ પણ એ આપે. પતિ પણ જો પત્ની માદી પડી હોય, તો જરૂર પડ્યે એના માથાને ઓળામા લઈને પણ એને સમાધિ આપે એનું ચાલે ત્યા લગી કોઈ વાતની ઉલ્લુપ એને જણાવા દે નહિ આમ, પૂર્વકાળમા પતિ પત્ની મયોદા બહુ જાળવતા, પણ અવસર આવી લાગે ત્યારે મયોદાને નામે તેઓ એક-બીજાને સુખ અને સમાધિ આપવાનો પ્રયત્ન કરે નહિ, એવું પ્રાય જનતું નહિ તમને કહાય થતું હશે કે-બીજી વાતો બહુ થાય છે અને સમાયણીની વાતો રહી જાય છે, પણ સમાયણીની વાતમા દોહી જવાને

માટે હું અહીં આવતો નથી હું તો ધર્મોપદેશ દેવાને માટે જ અહીં આવું છું

મહનરેખાએ પોતાના પતિને કરાવેલી અતિ નુનદર પ્રકારની

અન્યાકાલીન આગધના

અમારે ત્યાં મહનરેખા નામની એક મહા સતીનો પ્રસંગ આવે છે સુરેશનગર નામના નગરમાં, તે સમયે, મહિરથ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો એ રાજાને યુગખાહું નામનો નાનો ભાઈ હતો અને રાજાએ પોતાના તે નાના ભાઈને યુવરાજપદે સ્થાપિત કર્યો હતો.

યુવરાજ યુગખાહુંને મહનરેખા નામની ધર્મપત્ની હતી મહનરેખા જૂષ જ સુરૂપવતી હતી જેવી તે સુરૂપવતી હતી, તેવી જ તે શીલવતી પણ હતી અને જેવી તે શીલવતી હતી, તેવી જ તે સાચા અર્થમાં ધર્મપત્ની પણ હતી.

કોઈ એક સમયે, આ મહનરેખા, રાજા મહિરથના જોવામાં આવી ગઈ મહનરેખાના સૌન્દર્યને જોતાની સાથે જ, રાજા મહિરથ એકદમ કામવિવશ બની ગયો એને ધર્મ ગમ્યું કે-‘કોઈ પણ સોજો આ સૌન્દર્યવતીને તો મારે લોગવવી જ જોઈએ’

પણ, મહનરેખાનું મન ધીગળ્યા વિના તો, એ બને જ શી રીતિએ? એટલે મહનરેખાના મનને ધીગળાવવાને માટે અને તેણીને પોતાના ઉપર સગવડી બનાવવાને માટે, રાજા મહિરથે વારંવાર વિવિધ પ્રકારની ભેટો, મહનરેખાને મોકલવા માંડી મહનરેખાના હંયામાં પાપનો ભાવ નથી મહિરથના હંયામાં પાપવાચના હતી, પણ મહનરેખાને તો એવી કોઈ

‘કંપના પણ નહિ હતી એથી, મહનરેખા તો રાજ્ય મજિરથ તરફથી જે કોઈ બેટણા આવે, તેને મહર્ષ સ્વીકારી લેતી હતી અને આ રીતિએ વહિવટ તરફથી બેટણા આવે, તેને એ વહિવટની પેતા ઉપરની મોટી કૃપા તરીકે લેખતી હતી

મહનરેખા, આ રીતિએ, રાજ્ય મજિરથે મોકલાવેલા ભેટણાને સ્વીકારતી ગઈ, એથી પાપવાસનાથી પીડાઈ રહેલા રાજ્યને એમ જ લાગવા માંડ્યું કે-મહનરેખા પણ મને ઈ-છે છે કામ દેખતાને પણ અન્ધ બનાવે છે અને બુદ્ધિમાનને પણ ભેવકૂદ બનાવે છે, તે આવી રીતિએ

હવે એક વાર એકાન્તને પ્રાપ્ત કરીને, જુદ રાજ્ય મજિરથે, મહનરેખાને પ્રાથના કરી લાજ-મર્યાદાને મૂકીને તેણે નક્કટાઈથી મહનરેખાને કહ્યું કે-‘ તારા રૂપને જોઈને હું તારામા આસક્ત બની નયો છું, તો મારા રનેહને તું સ્વીકાર અને મારા રનેહને સ્વીકારીને તું આ મધળી ય રાજસપત્તિની માત્રિકણ બન ’

મહનરેખા તો, વહિવટના મુખેથી આવી વાતને સાંભળીને આખી જ બની ગઈ તે આખી બની ગઈ, પણ સાથે નાથે મુસ્વરથે ય બની ગઈ તેણીએ ખૂબ જ અસ્વચ્છતાથી અને ખૂબ જ દહતાથી રાજ્યને કહ્યું કે-‘ આ તમે જોડ્યા શું ? આ તો, આ લોકથી પણ વિરૂદ્ધ કામ છે અને પરલાકથી પણ વિરૂદ્ધ કાર્ય છે મારા માણસો પારકા એકા લોજનની જેમ કોઈપણ પરત્રીની ઈ-છા કરે નહિ, જ્યારે હું તો આપના લઘુ ભ્રાતાની પત્ની હોઈને આપને માટે પુત્રી તુલ્ય છું ’

મહનરેખાએ આવી કટવીક વાતો કહી, એ/હ રાજ્ય મજિરથ શુપચૂપ તેણીની પાસેથી આલ્થો ગયો.

મહનરેખાને લાગ્યું કે-‘વડિલ સમજી ગયા, પાપથી ઉગરી ગયા અને હું પણ સકટમાંથી બચી ગઈ’ આવા વિચારથી તેણીને આનન્દ થયો અને કુટુમ્બકલેશ પેઢા થવા પામે નહિ-એ માટે, તેણીએ એ બનાવ સબધી કરી પણ હકીકત, પોતાના પતિ યુગળાહુને કહી નહિ

શુણ્ણના ભાવમા રમતા માણસોને જેમ સારા વિચારો જ સ્વાભાવિક રીતિએ આવે છે, તેમ દોષોમા રમતા બની ગયેલા માણસોને દુષ્ટ વિચારો પણ સ્વાભાવિક રીતિએ આવે છે રાજા મણિરથ મહનરેખાની પાસેથી ચાલ્યો ગયો હતો, તે પોતાની જૂલ જૂલ રૂપે સમજાવાથી ચાલ્યો ગયો નહોતો, પણ વધારે અનુકૂળ-ધાર્મિક પૂજા ન મળે પણ બરાબર સફલ બને એની તકને મેળવવાની ઇચ્છાએ ચાલ્યો ગયો હતો. આથી, તેના હંધામા એ જ વિચારે ઘર કરી લીધું કે-‘ન્યા સુધી મારો નાનો ભાઈ યુગળાહુ જીવે છે, ત્યાં સુધી આ મહનરેખા મારી બને, એ શક્ય નથી.’

આવા વિચારના ચોગે, તેને પોતાનો નાનો ભાઈ પણ શત્રુ જેવો ભાસવા લાગ્યો અને એથી તેણે ગમે તેમ કરીને પણ અવસર મેળવીને કપટથી પોતાના નાના ભાઈને મારી નાખવાનો નિર્ણય કર્યો

રૂપનું આકર્ષણ, કામની આધીનતા, એ ઠેકલી બધી લયકર વસ્તુ છે, એનો તમને કાઈ ખ્યાલ આવે છે ? સમારનો અતિ રાગી બનેલો, સગા ભાઈનો પણ સહાર કરી નાખવાને માટે તત્પર બની જાય, એ વસ્તુ શું નવાઈ ઉપજાવે એવી છે ? જેમા રાગ જેમ જેમ વધે, તેમ તેમ હૈયું પાપના ભાવોથી લેપાવા માટે, તેવા સસારને મારો કોણ કહે ? સાચા

શાલ્વા જ તે જણાવ ને, કે જે આવા નસારથી છુટવાને મથે ?

એક વાર યુગળાહુ પોતાની પત્ની મદનરેખાની સાથે ઉદ્યાનમાં ફીડા કરવાને માટે ગયો અને સતના સમયે નિશ્ચિન્તપણે તે ત્યા જ રહ્યો રાજ મહિરથને એ વાતની ખબર પડી અને એ વાતની ખબર પડતાની સાથે જ તેને લાગ્યું કે-‘આજે માન મનોગ્ધને પૂર્ણ કરવાની મુન્દર તક આવી મળી છે’ વિચાર કરે કે-જેજી એ કેટલા બધા પાપમય વિચારોમાં મગ્ન થઈ પડ્યો કરતો હશે ?

રાજ મહિરથ પોતાના હાથમાં ઉઘાડી તલવારને લઈને એ ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યો. ‘આવી અધારી રાત્રિના સમયે મારા ભાઈને દોઈ ઉપદ્રવ નહિ યાચો’-એમ ટોંગથી બોલતો બોલતો તે રાજ ત્યા પહોંચી ગયો, કે જ્યાં યુગળાહુ ગયો હતો.

પોતાના વડિલ જાતાને પોતાની પાસે આવી પહોંચેલા જાણીને, વિનયી યુગળાહુ સમ્બ્રમ મહિત ઉભો થઈ ગયો અને પોતાના વડિલ જાતાની પાસે આવીને તેના પગમાં પડ્યો એ વખતે ‘આવી ભયંકર ઢાળી રાત્રિએ તે આવા સ્થાનમાં રહેવાતું હશે ? માટે ચાલ નગરમાં !’-એવા દાબિત વચનોને બોલતા રાજ મહિરથની આજ્ઞાને માથે બંધાવીને, યુગળાહુ જેવો નગરમાં જવાને માટે ચાલ્યો, કે તરત જ રાજ મહિરથે તેના ગળા ઉપર પોતાની તલવારને ફેરવી ફીધી.

મહિરથે કરેલા તલવારના પ્રહારથી યુગળાહુ એકદમ જમીન ઉપર પડ્યો પડ્યો અને એથી મદનરેખાએ હર્ષમય ચીમ પાડી મદનરેખાની ચીસને સાંભળીને, ઉદ્યાનના દ્વારે રહેલા મુલતો આવી પહોંચ્યા.

મુલતોને આવેલા બેઠને, રાજાએ કહ્યું કે-‘કરો નહિ

મારા પ્રમાદથી મારા હાથમાંથી તલવાર પડી ગઈ '

રાજાએ આમ કહ્યું, પણ સુભટો તો ગતના દુશ્વરિત્વને પામી ગયા તેથી તેમણે રાજાને ત્યાંથી બવાત્કારે રવાના કરી દીધો અને યુગળાહુને બચાવી લેવાના ઉપાયો યોજવા માંડ્યા.

મહનરેખાને, પહેલા તો આવો બનાવ બની જવાથી ઘણો આઘાત લાગી ગયો, પણ ન્યા તેણીએ જોયું કે- પતિ દાણે દાણે નિશ્ચેષ્ટ થઈ જાય છે, ધડીએ ધડીએ પતિની જીભ પોચાઈ જાય છે અને આખો બધ પડી જાય છે, એટલે એ સમજી ગઈ કે- 'હવે પતિનું મૃત્યુ નિજિકમાં લાગે છે' આવો ખમાલ આવતાની સાથે જ, મહનરેખા પુનઃ સુખરથ બની ગઈ અને તેણીએ ધૈર્યને ધારણ કરી લીધું. મહનરેખા અવસરને પારખી ગઈ અને તેથી તેણીએ પોતાની આખમા આસુના એક બિન્દુને પણ આવવા દીધું નહિ એટલું જ નહિ, પણ તેણીએ પોતાના પતિને અન્તકાલીન આરાધના કરાવવા માંડી.

મહનરેખાની જગ્યાએ કોઈ બીજી અણસમજી સ્ત્રી હોત તો ? આજે તો પતિને મરવા પડેલા જોઈને બાઈ રાવા જ માટે ને ? 'હવે માઈ શું થશે ?' -એના જ રોહણા શરૂ કરે ને ? એથી, મન્નારની ગતિ સુધરે કે પછી મરનારની ગતિ સુધરતી હોય, તે ચ બગડવા પામે ? પત્ની જો સમજી હોય અને સાચી હિતસ્વિની હોય, તો એવા વખતે તો તેણીએ પતિની બાદ તેમ જ આત્મિક એવી તો ભક્તિ કરવી જોઈએ, કે, જેથી તેણીનો પતિ અમમાધિથી મુક્ત બને, સમાધિને પામે અને મૃત્યુ પામે તો સમાધિમય અવસ્થામાં, મૃત્યુને પામીને તે સદ્ગતિને પામનારો બને.

મહાસતી મદનરેખા વિવેકિની હતી અને એથી પોતાના પતિ યુગબાહુની તે ધરમ હિતરિવની પણ હતી એટલે તેણી સ્વસ્થ અને ધીર બનીને, પોતાના પતિની પાને બેઠી બધું અત્યારે મદનરેખાને લક્ષ્ય એ જ એક હતું કે-પતિના મરણને બચાવવા હેતુ નહિ! આથી, પોતાના સ્વરને રોજ કરતા પણ અધિક મૃદુ બનાવીને, તેણીએ પોતાના પતિના કાનમાં એવી એવી વાતો મળાવવા માંડી, કે જેથી યુગબાહુનો સઘળો મ રોષ ઉતરી ગયો. તેણે ઉપશાન્ત બનીને અન્તકાલીન આરાધના સુંદર પ્રકારે કરી

મદનરેખા સમજી ગઈ હતી કે-અત્યારે આમના હૈયામાં પોતાના મોટા ભાઈ પ્રત્યેના રોષનો અગ્નિ ધીબી રહ્યો છે. આથી, તેણીએ, સૌથી પહેલી જ વાત એ કહી કે-‘તમે તો ધીર છો, તો ધીરતાને ધારણ કરીને તમે તમારા ચિત્તને સુસ્વસ્થ બનાવી દો. તમે સદ્યુદ્ધિના સાગર છો, માટે તમે કોઈના મ ઉપર રોષને ધારણ કરો નહિ અને હમણાં તમને જે વેદનાનો અનુભવ થઈ રહ્યો છે, તેને તમે ધીરતાથી મહી દો, કારણ કે-આ વેદના આપણા પોતાના જ કર્મથી આવેલી છે. હવે માત્રનો અપરાધ કરનાર જે કોઈ હોય, તો તે તેનું પોતાનું કર્મ જ છે બીજો કોઈ હવેનો અપરાધ કરી શકતો જ નથી બીજાઓ તો માત્ર નિમિત્ત રૂપ જ બને છે’ આણું કહીને, મદનરેખા એ જ સમજાવે કે કે-‘અરી રીતિએ તમને તમારા વડિલ ભાઈએ માર્યા નથી, પણ તમારા કર્મે જ તમને માર્યા છે વળી, તમારા ભાઈ તો પોતાના આવા પાપકર્મથી જ મરેલા છે. આવા પોતાના પાપથી મરી રહેલાને મારવાનો વિચાર કરવો, એ આપના જેવા શાણાને છાજે નહિ.’

આવી વાત કોણ કહે છે ? ધર્મપત્ની ! કેવા સયોગોમા કહે છે ? જે વખતે પોતાના માથે જાગેમા ભારે ભય તોલાઈ રહ્યો છે, તેવા વખતે ! એ સમજી ગઈ છે કે-મારા રૂપને લોગવવાની લાલસાના પાપે જ, મારા જેઠની પાસે આવું અતિશય નીચ કર્મ કરાવ્યું છે અને જેણે આવું અતિશય નીચ કર્મ કરતા પછી આચકો અનુભવ્યો નથી, તે હવે પોતાને માથે કેવી ગુજારવાને મથશે, તેની કલ્પના પણ મદનરેખાને આવી ગઈ છે આમ છતાં મ, અત્યારે તેણીની આખ સામે પોતાની ચિન્તા નથી, પણ માત્ર પોતાના પતિના જ ભતાની ચિન્તા છે, એ પ્રતાપ કેનો ? આર્ય સંસ્કારો અને આર્ય શિક્ષણ એ શુ ચીજ છે ?-એનો કેવો સુંદર ખ્યાલ આ પ્રસંગમાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે ? તમારે ત્યાં આવા કોઈ સમ્બંધ ને શિક્ષણની વ્યવસ્થા તો શુ, પણ વિચારણા ચ છે ખરી ?

મદનરેખાએ પોતાના પતિના બળતા જીગરને ઠારી ઠીધું પછી, તેણીએ પોતાના પતિની પાને શ્રી વીતરાગ પરમાત્મા આદિના શરણને સ્વીકારાવ્યું અને તેમની પાસે જીવહિંસાદિ અઢારે ચ પાપસ્થાનકેનો ત્યાગ કરાવ્યો. જીવનમા જે કાંઈ પાપો થઈ જવા પામ્યા હોય, તેની નિન્દા કરાવી, જે કોઈએ પણ અપરાધ કયો હોય, તે સર્વેને ક્ષમા અપાવી અને પોતાથી જે કોઈનો પણ અપરાધ થઈ જવા પામ્યો હોય, તે સર્વેને માફ કરાવીને તેમની ક્ષમાની ચાચના કરાવી પછી ધનાદિકના મમત્વનો ત્યાગ કરાવ્યો અને તેમા પોતાના પ્રત્યેના મમત્વનો પણ ખામ કરીને ત્યાગ કરાવ્યો. પછી આચરેલાં સુદૃતોને માફ કરાવી કરાવીને તેની અતુભોદના કરાવી અને દેહના મમત્વને પણ તબવીને, યુગબાહુના આત્માને એક માત્ર

સંપૂર્ણતા શરણે જ સ્થાપિત કરી દીધો

આમ, આરાધના કરાવતે કરાવતે જ્યાં યુગખાદુનો દેહ નિષ્પ્રાણ બની ગયો, એટલે એકે દાણુનો પણ વિલંબ દયા વિના, મહા સતી મહનરેખા સતેસત ત્યાંથી ભાગી, કારણ કે—તેણી સગબો હતી, એટલે તેણીએ પોતાના શીલના રક્ષણની સાથે, પોતાના પેટમા રહેલા છવનુ પણ રક્ષણ કરવાનું હતું. આવા શિક્ષણ ને આવા સત્કાર કયાથી મળે ?

જા વાત કરવાનો આપણો સુદો તો એ છે કે—મહનરેખા દેવી અને કેટલી કળા શીખેલી હશે, કે નેથી જેકળા ગમે તેવા પ્રલોભનોથી પણ લલચાર નહિ, જેઠને પણ અવસરે સુન્દર પ્રકારની દ્વિતશિક્ષા નબળારી શકી અને ઘણા કારમા પ્રસંગે પણ જરા ય અધીર જન્યા વિના પોતાના પતિને મળેથી આરાધના કરાવી શકી ? તેમજ, જ્યાં પતિનું શરીર જડ ખોખું થઈ ગયું, એટલે પોતાના શીલના અને પોતાના પેટમા રહેલા છવના રક્ષણ તરફ લક્ષ્ય આપીને, તે સુડહાને ત્યાં ને ત્યાં છોડીને ભાગી છૂટી, તેમા પણ કેવા શિક્ષણ ને કેવા સત્કારનો પ્રતાપ હશે ? શ્રી માત્ર આવા શિક્ષણ અને આવા સત્કારવાળી હોય, તો કેવું સાફ ?—એમ શું તમને નથી થતું ? ત્યારે, આવું શિક્ષણ અને આવા સત્કાર શું આજની તમારી શાળાઓમાથી અને કોલેજોમાથી મળી શકવાના છે ? તમારા ઘરમાથી પણ જ્યાં આવા શિક્ષણ અને આવા સત્કાર મળે તેમ નથી, ત્યાં વળી શાળાઓમાથી અને કોલેજોમાથી આવું શિક્ષણ અને આવા સત્કાર મળશે એવી અપ્રાપ્ત રાખવી, એ મૂખર્ક જ છે ને ? મહનરેખાને

જો હવા કરવા જોગી અને બાહ્ય સેવા કરવા જોગી તક મળી હોત, તો એ એમ પણ કરત જ, પરંતુ હવા અને સેવા કળ્તાં પણ એ આત્મિક આરાધનાનું દુર્લભ્ય તો કરત જ નહિ, એમ તમને લાગે છે ને ?

માદગી વખતે હિતસ્વીઓ શુ કહે અને શુ કરે ?

આજે તમારા ઘરમાં જો કોઈ માફ પડી જાય, તો એકલા ડૉક્ટરની જ દોડધામ ચાલે ? કે એનો પરલોક બગડે નહિ અને એની ગતિ સુધરે—એ માટેનો પ્રયાસ પણ સાથોસાથ શરૂ થાય ? તમે ડૉક્ટરને બોલાવવાની દોડધામમાં પડ્યા હો, પણ ડૉક્ટર આવે એ પહેલા જ હર્ષી મરી જાય, તો શું થાય ? ડૉક્ટર આવે તે પહેલા ય હર્ષી મરી જાય, એમ પણ બને ને ? અને ડૉક્ટર આવવા છતાં પણ ને હવા આપવા છતાં પણ હર્ષી મરી જાય, એવું પણ બને છે કે નહિ ? એવા વખતે તમે જેના હિતસ્વી હો, તેને તમે એમ ન કહો કે—પાપના ઉદયના પ્રતાપે રોગ આવ્યો છે, ડૉક્ટરને બોલાવ્યો છે, આપણી સ્થિતિ મુજબ મોટા ડૉક્ટરને પણ બોલાવ્યો છે, પણ ડૉક્ટર ઉપર બહુ ભરોસો મૂકવા જેવો નથી રોગ મટી જાય ને સાબલ થઈ જવાય તો સારી વાત છે, પણ રોગ મટે નહિ તો ય જરા પણ મુજારું નહિ માર્-માર્ કળ્તા ન મરાય, તેની કાળજી રાખવી માર્, માર્ કરતા ય જે કોઈ મર્યા, તે ય આમાનું કાઈ જ સાથે લઈ જઈ શક્યા નથી અને મમત્વને લીધે રીખાતે રીખાતે મર્યા છે ડૉક્ટરો ય મર્યા છે અને ડૉક્ટરો જેની નાડને પકડીને ચોવીસે ય કલાક બેસી રહ્યા હોય, એવા પણ મર્યા છે માટે અત્યારે તો ખાસ

ઠરીને મમતાને તણને આત્માનુ બગડે નહિ અને આત્માનુ
સુધરે-એવા બાવમા નહેવાનો પ્રયત્ન ઠરો ! તમે, શરીરને
માટેની દવાને પાતે પોતે પણ, આત્માને માટેની દવાને
પાતા નહિ તો શો વાધો આવે ? તમારો સ્નેહી-ચુમધી મસ્તા
મસ્તા ય સારા વિચારોને લઈને બાલ તો સાઈ કે ખગબ
વિચારોને લઈને બાલ તો સાઈ ?

કેમીસી ડાકરની જેમ કોઈ કેમીસી ધર્મગત્તને પણ તમે
માધી ગખ્યા છે ખગ ?

આલુ બધું ચિસલુ તમારે મેળવીને તમારે ડેવું પડે
કેને ? દીકરા કરતા પણ દીકરીને વધારે કેમ ? પારકા
પરની માલિકલુ એ બનવાની હં, એને માથે મોટી મોટી
જવાબદારીઓ આવવાની છે અનેકોની માદગી વેળા સેવા-
ચાહરી એને કરવાની છે માટે !

સૌ અત્યારે આવા સિખલુની કિમત જ રહેવા પામી નથી
કેમ ? ત્યારે તમે શુ શું સમજીને, કેવું કેવું ચિસલુ
આપવા માલ્યું છે, એ કહો અને એ ચિસલુથી તમને,
તમારી દીકરીઓને અને તમારા દીકરાઓને શો શો લાભ
થયો છે, એ બતાવો દીકરી ગૃહકાર્યમા પણ દક્ષ અને પોતાના
સ્વજનોને તારવામા પણ દક્ષ ન બને, તો દીકરી કેરી બનવી
જોઈએ, એ કહેશો ? અત્યારે પરવેશીઓને ખાવા-પીવાને
નહિ જોઈતું હોય ? હવે તમારે પણ ઘરે હાંટેલોમાંથી જ
બાણા મગાવવાનો વિચાર છે ? એ આનાના બાણાના બાર
આના માગે તો બાર આના આપ્યો ને પત્રી બાર આના
આપવાના મળે નહિ તો બ્યાથી હાથ લાગે તેમ હોય ત્યા
લૂટવાને નીકળશો, આવો વિચાર છે ? જો જો ખરેખર એક

કાંઈ સસ્કારો કુટુંબમાથી મળ્યા હોય તે ય ભૂસાઈ જવું પામે, તો એવા ગમે તેટલા ભણતરને પણ કરવાનું શું આજનો કેળવણીનું એ પણ એક દ્વપણ છે કે-નોકર તે ભેઈએ જ તમને લાગે છે કે-બધા ઘર નોકર મળે એ જ બની જશે ? જે શિક્ષણ માનવીને પરાયણે જીવવાનું કુટેવ પાડી દે, એ શિક્ષણ વખાણવા યોગ્ય છે ? તમારે જે સુખ અને શાન્તિનો ખર્ચ હોય, તો તમારે આજના શિક્ષણની આખી પ્રથાને જ ફેરવી નાખવી પડશે ભૂતકાળની આ દેશની સ્ત્રીઓ ભલે આજની જેમ બહુ ભણેલી નહોતી, પણ એ એવી ગણેલી હતી કે-એમને કન્યાપણને જીવતા પછી આવડે, સધવાપણને જીવતા પણ આવડે અને વિધવાપણને જીવતા પણ આવડે એમને જીવનને જીવવાની કળા જ એમને મળેલી હોય કે-કોઈની પણ ખોટી ગુલામીમાં એ આવડતી નહિ આજની ભણેલીઓમાં આ છે ?

અતઃપ્રતાને સમાનતાની વાતો

આજે એવી વાતો પણ ચાલી રહી છે કે-‘ ભૂતકાળમાં આ આર્યદેશમાં, સ્ત્રીઓને ગુલામડી બનાવી દેવાના આવડતી સ્ત્રીઓની નિન્દા કરીને, તેમને હલકી પાડી દેવામાં ગાવી હતી ’ પણ અમને તો લાગે છે કે-વર્તમાનકાળમાં જ સ્ત્રીઓ દિન-પ્રતિદિન વિશેષ ગુલામ બનતી જાય છે અને આજના કૌટુંબિક જીવનમાં પણ સ્ત્રીઓની જેટલી કિંમત ઘટી ગઈ છે, તેટલી કિંમત આર્ય સંસ્કૃતિના કાળમાં કદી પણ ધરી જવા પામી નહોતી ભૂતકાળમાં સ્ત્રીઓ ગૃહલક્ષ્મી મનાતી અને એનો આજરૂથો ઘરની આજરૂ મનાતી આજની સ્વતંત્ર

નત્તાની વાતો પાછળ તો, મોટે ભાગે ભોગની ભૂખ કામ કરી રહી છે. આજે સ્ત્રી-પુરુષોની સમાનતાની વાતોએ પુરુષોને અને સ્ત્રીઓને કર્તવ્યબ્રાહ્મ કરવા માડયા છે તમે લોકો સમાનતાની વાતો કરો છો, પણ સ્ત્રી-પુરુષના શરીરની રચનામાં કેટલો ભેદ છે તથા એ બન્નેની લાગણીઓની વચ્ચે કેટલો ભેદ રહેલો છે, એ તમને સુઝે છે કે નહિ? એ ભેદ આપણે સર્જેલો છે કે કુદરતી છે? જ્ઞાનિઓને કોઈ ને ય નાના-મોટા કહેવાનો શોખ નહોતો, પણ જ્ઞાનિઓએ તો જ્યાં જેટલી પ્રધાનતા કે અપ્રધાનતા હતી, ત્યાં તેટલી પ્રધાનતા કે અપ્રધાનતા ખતાવી છે. સ્ત્રી જમે તેવી હોય તો પણ રક્ષા જ રહેવાની એને એના બલોને મારે રક્ષણની જરૂર પડવાની જ એની લાગણીઓમાં પણ પુરુષની લાગણીઓના કરતા ભેદ રહેવાનો આ બધી વાતોને સમજવી ભેદને આવી વાતોને મમજ્યા વિના જ, શાગે સ્ત્રીઓને અધમ કહી દીધી છે-એમ તમે કહો તો તે ખોટું છે. અનન્તજ્ઞાનિઓએ સ્ત્રીઓને રક્ષા આપી કહી છે, તે નાહક કહી નથી એ જ જ્ઞાનિઓએ મહા સતીઓના સત્વાદિના વખાણ પણ કર્યા છે તમે જો આ બધી બાબતોને નહિ સમજો અને આજના યુગપ્રવાહમાં તણાઈ જશો, તો પરિણામ સારું નહિ આવે, એમ મને લાગે છે, અને આજે તમે આજની સ્વતંત્રતાને સમાનતાની હવાના કેટલાક કડવા ફળો તો ભોગવી પણ રહ્યા છો.

શ્રી રામની પૂઠે જવાની અનુમતિ માગવાને આરેવા સીતાજીને

કોમલ્યાએ શુ કહ્યું ?

કોમલ્યાને મન નીતી દીકરાથી મ અધિક છે.

સીતાને પોતાના જોળામા બેસાડીને આખમાથી આસુ સારતે સારતે કૌશલ્યા કહે છે કે-‘વત્સે! મારો દીકરો રામ બહુ વિનયી છે વિનયી એવો તે પોતાના પિતાની આજ્ઞાથી વનમા બંધ, એ સ્વાભાવિક છે એ જગલમા બંધ, એમા ચિન્તા કરવા જેવું નથી, કાળજી કે-એ તો પુરુષસિંહ છે એ જગલમા બંધ, એથી મને ધણું લાગી આવે છે, પણ મને એક વાતની ખાત્રી છે કે-વનવાસ પણ એને માટે દુઃખ રૂપ નથી નિવડવાનો’

કૌશલ્યા માતા છે માતા હોવાથી મોઢે એને કેવી સતાવી હતી, એ પણ આપણે જોઈ આવ્યા છીએ, છતાં પણ, એના હૈયામા એ વાતની તો ખાત્રી જ છે કે-‘મારો રામ એવો પુરુષસિંહ છે કે-એને માટે વનવાસ પણ દુઃખર નથી’

કૌશલ્યાએ પોતાના દીકરાના વખાણ કરવાને માટે આ વાત કહી નથી, પણ કૌશલ્યા મીતાને જે વાત કહેવાને ઇચ્છતી હતી, તે વાતને કહેવાને માટે પહેલી આ વાત કહેવી જરૂરી હતી શ્રી રામને માટે વનવાસ પણ દુઃખર નથી-એમ કહ્યા બાદ, કૌશલ્યા સીતાને કહે છે કે-‘પણ તારે માટે વનવાસ દુઃખર છે કારણ કે-તું તો જન્મથી જ માંડીને ઉત્તમ વાહનોમા લાલિત થયેલી છે તું જન્મી ત્યારથી તે ઉત્તમ વાહનોમા જ ફરવાના સુખને ભોગવેલું છે એટલે તારાથી આ પગે ચાલવાની પીડાને કેમ કરીને વેડી શકાયે?’

તમે જુઓ કે-કૌશલ્યાને મન વહુ કેટલી કિંમતી છે? દીકરાને કાંઈ કંઈ નહોતું અને વહુને તે કેવું કેવું ઠહે છે? વહુને દીકરી કરતા અધિક ન માની હોય, તો આવા વખતે આવી વાણી નીકળે ખરી? સીતા પણ પ્રસન્ન હૈયે સાસુ જે કાંઈ કહી રહી છે, તેને સાંભળે છે એને અનુભવ છે કે-

મારા પતિની મા, એ મારી પણ મા જ છે આથી એ મમને
 કે-મારી સાસુને મારી ચિન્તા થાય, તે સ્વાભાવિક છે
 આવી રીતિએ વહુની ચિન્તા કરવી હોય, એવી સાસુ
 જોને તમે બાળી છે ?

શ્રી ૩૫૪ હશે

હુનિયામા આવી પત્ર સાસુઓ કેઈ ઠોઠ ઠેકાણે હશે
 તો ખરી જ, પણ આવી સાસુ તમારે ત્યાં થઈ કે નહિ,
 એ વાત છે જેનના ઘરમા આવી સાસુ ને આવી વહુ ન
 હોય, તેમને ઘર છોડવાનો વિચાર છે ?

કૌશલ્યા કહે છે કે- 'તું કેમ પગે બાલવાના અને
 વનમા વાસ કરવાના કદને વેઠી ચકે ? મારા સમને આણું કદ
 વેઠવું એ કઠિન નથી, પણ તારે માટે તો આણું કદ વેઠવું
 એ કઠિન છે !' આટલું કહ્યા પછીથી, કૌશલ્યા કહે છે કે-
 'જામ છતાં પણ, તું પોતે જ ત્યારે અનુભતિ માગવાને માટે
 આવી છો અને તું પોતે જ ત્યારે પતિની પૂઠે જવાનું કહે
 છે, ત્યારે તેમાં તને નિષેધ કરવાનું મન પણ મને યત્ન નથી
 કારણ કે-તું તારા પતિને અનુસરે એમાં તારો ધર્મરહેલો છે,
 એટલે તું તારા ધર્મનું પાલન કરે, એમા હું આડે આણું નહિ !'

તમે કાઈના થ ધર્મપાલનની આડે આવો નહિ ને ?
 કાઈ પોતાના ધર્મનું પાલન કરતો હોય, તો તમે તેમા સહા
 થક બનો કે એમા પણ તમે જોની આડે આવો ?

આ રીતિએ કૌશલ્યાએ જેમ 'નિષેધ કરવાનું મન યત્ન
 નથી' એમ કહ્યું, તેમ એ વાત પણ લેગી જ કહી કે- 'તને
 જે કદ પડવાની સલાવના છે અને તારી જે સુખેમજના છે,
 જોને જોતા તને અનુભતિ આપવાનું મન પણ યત્ન નથી

તાર શરીર કમળના મધ્ય ભાગ જેવું સુકોમળ છે. સુકોમળ
જેવું તાર શરીર, વનના તાપાદિકના કષ્ટથી અને પગે ચાલવાની
પીડાથી કરભાર્થ જવાનું જોઈ, તને કષ્ટ થવાનું અને તાર કષ્ટ એ
રામનું કષ્ટ બનવાનું '

આ રીતિએ કૌશલ્યા કહે છે કે- 'મને નથી તો તને
નિષેધ જવાનો ઉત્સાહ થતો કે નથી તો મને તને અનુમતિ
આપવાનો ઉત્સાહ થતો તું તારા પતિની પૂઠે જવાને
માટે નીકળી છા, એટલે હું તને ના પણ પાડી શકતી નથી
અને જગલમા જવાથી તારે અનિદ્ર કષ્ટને સહવા પડે તેમ
છે, એ જોતા હું તને હા પણ કહી શકતી નથી '

કેવી રામજીને લાગ્યો ને નીકળી ડાક્યો-એમ થાય

આટલું કહીને, કૌશલ્યા ચૂપ થઈ ભાય છે મીતાના
મુખ ઉપર પોતાની નજરને તે ઠેરવે છે મીતાના મુખ ઉપર
શોકની રહેજા માત્ર પણ છાયા દેખાતી નથી જીલકું, તેનું
મુખ પ્રાત કાલના કમલની માફક પ્રકુલ્લ બનેલું જુએ છે
જોને જોઈને કૌશલ્યાનું અન્ત કરણ કેટલું ઠંડું હશે ? પણ પહેલા
એ વિચારે કે-આવા સમયે મીતાના મુખ ઉપર શોકની જરા
મંદ્રાળી પણ છાયા દેખાતી નથી અને મુખ ઉપર ઠોરી
પ્રસન્નતા જ દેખાય છે, જોનું કારણ શું ? જન્મથી માડીને
એ કેવી રીતિએ ઉછરેલી છે ? બહાર જવાને માટે જેને જમીન
ઉપર પગ પણ મૂક્યો નથી, એવી રીતિએ ! પિતાને ત્યાં ચ
સાદાખીમા કમીના નહિ હતી અને પતિને ત્યાં ચ સાદાખીમા
કમીના નહિ હતી પીયરમા કે સાસરે, ઉત્તમ દોટિના વાહ
નોમા આરૂઢ થયા વિના, એ બહાર ગઈ નથી આવી રીતિએ

તે ડછરેલી છે, છતાં પણ ‘એકદમ પગે ચાલવાનું આ ક્યાથી આવ્યું ?’-એમ એને થતું નથી સાસુને એ વિચાર આવે છે કે-‘જન્મથી જ વાહનોમા ફરેલી આ મીતાથી પગે ચાલવાની પીડાને કેમ કરીને સહી શકાયે ?’ પણ સીતાને એવો કોઈ વિચાર આવતો નથી કે-‘ઘણીને ઘરે આવતાની સાથે જ મારે માથે આ કેવી આફત આવી પડી ?’ સીતાને જો એવા પ્રકારના વિચારો આવ્યા હોત, તો એ વિચારો એને માટે અધમ કોર્મિના ગણાત પતિને ઘરે આવેલી સુખી ઘરની છાંદગી પણ, પતિને ઘરે તો પતિની સ્થિતિને અતુરપ જ રહે પતિ સામાન્ય સ્થિતિનો હોય અને પત્ની તે પોતાના બાપને ઘરે રહી હોય એવી રીતિએ રહેવાને ઈચ્છે, ‘હું મારા બાપને ઘરે આવી રીતિએ ડછરી છું, માટે તમે પણ મને એવી જ રીતિએ પાળો.’-એમ કહે, તો એ પતિના લોહીને સુખી બનારી ડાકણ જ નિવડે ને ? એવી સીઓના ઘણીને પણ થઈ જાય છે-દેવી સમજીને લાવ્યો, પણ નીકળી ડાકણ !

સીતાજીને પોતાના સુખનો નિચાર આવ્યો હોત તો ?

સીતાજીને એવો કોઈ વિચાર જ આવતો નથી કે-મારા ધર્મને પાળવાને માટે હું નીકળીશ, તો સુખમા હવેથી હું કેવી દુ ખમય દશાને પામીશ ? કેમ એમને એવો વિચાર નહિ આવેલો ? સીતાજીને ખબર નથી કે-હું કહી પણ પગે ચાલી નથી ? અને જગતમા મારે પતિની સાથે પગે જ ચાલવાનું છે ? સીતાજીને ખબર છે કે-હું સુખમા ડછરેલી છું, પણ એમને એમ થતું જ નથી કે-‘મારાથી હું જ નહિ વેઠાય મારૂં થયે શું ?’ જો તેણીને પોતાના

હોત અને હું ખનો હર લાગ્યો હોત, તો એને શ્રી રામને માટે એવા જ વિચારો આવત, કે જેવા વિચારો આજનીઓને મુશ્કેલીના વખતમાં પતિને માટે આવવા એ અશકિત છે પણ સીતાને તો એ જ વિચાર આવે એવું છે કે-મારું અહોભાગ્ય છે કે-આવા વિનીત, વીર ને ઉદાર પતિની હું પત્ની છું આવા પતિને અનુસરતા, જે કાંઈ પણ કહ્યો આવે, તે કહ્યોને મારે પ્રસન્નતાપૂર્વક વેઠી જ લેવા ભેઈએ એટલે, એના મુખ ઉપર ચોકની છાયા આવતી નથી, તેમ જ પતિની મોટપને અને સામુની મમનાને લેતા, તેણીના મુખ ઉપર પ્રસન્નતા જગહળી ઉઠે છે આપણી વાત એ છે કે-કૌશલ્યાને સીતાના કષ્ટાદિ સળધી વિચારો આવે, એ સાફ ઠહેવાય અને સીતાને પોતાના ધર્મપાલન સિવાયના કોઈ વિચાર ન આવે, એ સાફ ઠહેવાય

સીતાજી કહે છે કે-આપના પ્રત્યેની ભક્તિ અને જગતમાં પણ મુખશાંતિ દેનારી થશે

સીતાજીના પ્રકુલિત મુખને ભેઈને, કૌશલ્યાનું મુખ પણ પ્રકુલિત બને છે એમને એમ તો થાય ને કે-મારો દીકરો મિંહ જેવો છે, તો મારી વહુ સિંહણ જેવી છે? કૌશલ્યાને સીતા સિંહણ જેવી લાગે છે, પણ સીતા પોતે એમ નથી ઠહેલી કે-‘હું સિંહણ છું અને જગલનું કદ પણ શું કરી શકવાનું છે?’ કૌશલ્યાએ જે કાંઈ કહ્યું, તેના જવાબમાં સીતાજી કૌશલ્યાને ફરી વાર નમસ્કાર કરીને, માત્ર એટલું જ કહે છે કે-‘આપના પ્રત્યેની મારી ભક્તિ, જગલમાં પણ મારે રક્ષણ કરશે’ સીતાજી શું બોલ્યા?—એ કાંઈ સમગ્રાય

છે? મીતાણ ત્યા કાઈ પણ ડહાપણ નથી ડોળના, એમા પણ એમના ગુણનું દર્શન થાય છે, એનો ખ્યાલ આવે છે? 'હું પણ રાજપુત્રી છું, સિંહણ જેવી છું, ધાર્યું કરતા પાછી પડુ લેમ નહીં'~આવું આવું બાવણુ જો એમને કરવું હોત, તો એ ના કરી શકત? પણ મી છતાંય એ ગમીર હતા આજે હોકોને વાત વાતમા 'હું આવો છું ને હું તેવો છું'~એવું બોલવાની ટેવ પડી ગઈ છે વિનયની જગ્યાએ 'હું આવો છું ને હું તેવો છું'~એમ બોલવું એ ગુણ નથી, પણ લાછન છે મીતાણ તો કૌશલ્યાની બધી વાતના જવાબમા એ જ વાતને ઉચ્ચારે છે કે-'આપના પ્રત્યેની મારી બક્ષિત અહોની જેમ હું જ્યાં જઈશ ત્યાં પણ છવતી રહેવાની અને એથી મને સુખદાન્તિ મળી રહેવાની માટે હું મેઘની પાછળ જેમ વિદ્યુત જાય, તેમ શ્રી ગમની પાછળ જાઉં છું' હવે કૌશલ્યા શું કહે? મીતાણ પણ આટલું કહીને કૌશલ્યાને પગે પડે છે અને શ્રી રામનો પૂઠે જવાને માટે આત્મી નીકળે છે કૌશલ્યા મૌનપણે એને જવા દે છે આ બધાં કેવા હેમા હશે? આમા કોઈએ પણ કેકેયીને માટે વસાતું કહ્યું છે? સાસુ-વહુએ એ વાત સરખી પણ દાઢી છે? આટલું બધું બની જવા પામ્યું છે અને બની રહ્યું છે, તે છતાં પણ કેકેયીને અગે ડોડને કથો પણ દુર્વિચાર નથી આવતો, એ જેવી તેવી બીના છે?

નગરમ્ત્રીઓ પર થયેલી અસર

મીતાણ આ રીતિએ શ્રી રામની પૂઠે વનવાસે જવાને માટે નીકળે, તે નગરની બાઈઓ તો એને જુએ ને?

નગરની સ્ત્રીઓને, આ રીતિએ સતી સીતાને જતી જોવી, એ પણ એક મહા કષ્ટ જેવું લાગે છે જે જે બાઈઓ જુએ છે, તે તે બાઈઓની આખોમા આસુ આવી જાય છે એમનો સ્વપ્ન પણ ગદ્ગદિત બની જાય છે બધી બાઈઓ શોકને અનુભવતી ગદ્ગદ વાણીથી કહે છે કે—‘આ પતિભક્તિપરાયણ સીતાએ તો, પતિભક્તિમા માનનારી સ્ત્રીભાવને માટે એક સુંદર ઉદાહરણ જ પૂર પાડ્યું છે’ આવી, પિતાના અને પતિના કુળને ઉજાળનારી ધર્મપત્ની મળવી એ મુશ્કેલ છે—એવું એ સ્ત્રીઓને લાગે છે સ્ત્રી સંસારને માટે નહિ અને માધ્વી થઈ જાય તો વાધો નહિ, પણ સ્ત્રી જો સંસારને માટે તો સંસારને માડયા પછી તેણીએ કેવી રીતિએ વર્તવું જોઈએ ? —એનો ખાસ પણ આ પ્રસંગમાથી આવી શકે છે વળી, નગરસ્ત્રીઓએ એમ પણ કહ્યું છે કે—‘આ તો ગજબની સતી સ્ત્રી છે, કે જે આવી સુકોમળ હોવા છતાં પણ અને કદી જમીન ઉપર પગ માટેકો નહિ હોવા છતાં પણ, જગલમા ચાલીને જવાની વાતથી જરા સરખી પણ ડરતી નથી ! ખરેખર, આણે તો ઉત્તમ શીલ ને ઉત્તમ આચારનું એક સર્વોત્તમ દૃષ્ટાંત પૂર પાડ્યું છે !’ આવી સૌના હેયા ઉપર છાપ પડે છે, પણ સીતાજી તો, એવી કોઈ પણ વાત ઉપર લક્ષ્ય આપ્યા વિના, શ્રી રામચન્દ્રજીની નજીકમા પહોંચી જવાને માટે ચાલ્યા જ જાય છે

કુટુમ્બમા નાનાઓ મોટાઓના ભક્ત જ હોય ને ?

હવે શ્રી લક્ષ્મણજીની વાત ચાલે છે શ્રી લક્ષ્મણજી આમ વિવેકી છે, પણ જરા ઉંચ સ્વભાવના છે ‘રામે ય

વનવાને જવાને માટે નીકળી ગયા અને સીતા ય એમની પૂઠે વનવાસે જવાને માટે નીકળી પડ્યા’-એવા સમાચાર શ્રી લક્ષ્મણના કાને પડેાચતાની સાથે જ, શ્રી લક્ષ્મણના હૈયામા ક્રોધાગ્નિ પ્રવલિત થયો. શ્રી લક્ષ્મણ પિતાના ય ભગ્ન છે, માતાના ય ભગ્ન છે, વરિલ બધુના ય ભગ્ન છે અને વરિલ બધુની પત્નીના ય ભગ્ન છે આ ચારેય વાતો યાદ રહેયે ? પિતાના ય ભગ્ન છે, માતાના ય ભગ્ન છે, બાકીની માતાઓના ય ભગ્ન છે, વરિલ બાઈના ય ભગ્ન છે અને વરિલ બાઈની પત્નીના પણ ભગ્ન છે આ વાત તમને જાણે છે ? ત્રસારમા તો આમ જ હોય ને ? ધરમા બધા મોટા ઉપર બધા નાનાઓની તો ભક્તિ જ હોય ને ?

મઠ આ કાળમા એવું નથી અત્યારે તો ભાઈ એટલે ભાગીદાર બાઈ એટલે ભાગીદાર જ અને ભગ્ન નહિ, એમ ને ? મોટા પામે નાનો ભાગ માગે પણ મોટા મત્યે નાનો ભક્તિ રાખે નહિ, એમ ને ?

શ્રી લક્ષ્મણની વિચારના

હવે શ્રી લક્ષ્મણના હૈયામા ક્રોધાગ્નિ પ્રવલિત થાય છે, એથી એમને શરૂઆતમા તો એવો જ વિચાર આવે છે કે-‘મારા પિતાના સ્વભાવથી જ સરદ છે અને સ્ત્રીજાત સ્વાભાવિક રીતિએ જ વાકી હોય છે, નહિતર, દેકેથી માતા આટલા દહાડા સુધી વરદાનને સાચવી રાખીને, એ વરદાનને આવી તકે અને આવી રીતિએ દેમ જ માગી લે ?’

આવો વિચાર તો આવ્યો, પણ પાછા શ્રી લક્ષ્મણ પોતે જ પોતાના મનનું સમાધાન કરે છે, અને વિચારે છે

કે-‘ એક રીતિએ તો જે થયું તે કીક જ થયું, કાન્ધ કે-
પિતાજીએ ભરતને રાજ્ય આપીને પોતાના ઉપર જે કાંઈ
હતું તે કાંઈને ઉતારી લીધું, જેથી પિતૃકણ ઉજી રહેવાનો
જે ભય હતો તે ટળી ગયો.’

આ પ્રમાણે વિચારીને, તેમણે પોતાના મનને સમાધાન
તો પમાડ્યું, પણ શ્રી ભરત ઉપરનો એમનો ગુસ્સો ટડ્યો
નહિ એમને એમ થઈ ગયું કે-‘ આ કુળમાં ભરત જ અધમ
પાક્યો, કે જેણે આ રીતિએ રાજ્ય લીધું, પણ કાંઈ વાધો નહિ
પિતાજી કાંઈમુજા બની ગયા છે, એટલે હવે હું પણ નિર્ભય
થઈ ગયો છું ભરતની પાસેથી હું જ રાજ્યને લઈ લઉં અને આ
રાજ્ય પાછું શ્રી રામચન્દ્રજીને મોપી દઉં !’

ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં, શ્રી લક્ષ્મણજીને આવા વિચારો તો
આવતા શું આવી ગયા, પણ ગમે તેવા તો ય એ શ્રી રામ
ચન્દ્રજી જેવાના બાઈ છે, શ્રી હથરથ જેવાના પુત્ર છે અને
મહારાણી સુમિત્રાની કુળે જન્મેલા છે ! એટલે, ક્રોધમાં જે
વિચારો આવ્યા, તે ટકી શક્યા નહિ

તરત જ એમને વિચાર આવ્યો કે-‘ પણ શ્રી રામ
એટલે કોણ ? પિતાના વચનની ખાતર જેમણે રાજ્યને એક
તરફની માફક તણ લીધું તે ! એ કાંઈ હવે હું ગમે તેટલું
કર તો ય ઠઠાપિ રાજ્યને ચંદણ કરે નહિ ! વળી, પિતાજી
પણ જ્યારે એમ જાણે કે-એમણે ભરતને આપેલું રાજ્ય લક્ષ્મણે
ભરતની પાસેથી છીનવી લીધું, ત્યારે એમને હું જ યથા વિના
રહે નહિ, અને મારાથી કોઈ પણ કાર્ય એવું તો થાય જ
નહિ, કે જેથી પિતાજીને હું જ થાય ’

આવો વિચાર આવતાની સાથે જ, શ્રી લક્ષ્મણજી, એક-

હમ શાન્ત બની ગયા અને તેમણે નિર્ણય કરી લીધો કે-
'જરૂર બંધે રાખ્યા થાય હું તો એક સેવકજનની જેમ શ્રી
રામની પછવાડે વનમા જ જઈશ'

શ્રી લક્ષ્મણજી તો, આ બધાઓની વચ્ચે નાના ડે ને ?
નાના હોવા છતાં પણ, એમનામા પણ કેટલો બધો વિવેકશુભ્ર
ખીટલો છે ?

વચન ખાતર જે સહુ પડે તે સહવાને તૈયાર

શ્રી લક્ષ્મણજી તરત જ પિતાજીની પાને ગયા પિતાજીને
નમસ્કાર કરીને, તેમણે કહ્યું કે- 'હું પણ રામની પૂઠે જઈ
જુ રામ જાય ને જુ રહી શકુ-એ બને એવું નથી' શ્રી
દશરથ મહારાજની એ વખતે કેવી હાલત થઈ ગઈ હશે ?
એ વખતે, એમને ઓછું લાગી આવ્યું હશે ? કેટલીને આખના
ઈશ્વારાથી કાંઈ ન કહે ? શ્રી દશરથની જગ્યાએ તમારામાનો
કોઈ હોય, તો કહેવાનું મન થઈ જાય કે નહિ ? પણ, એ તો
પ્રાણના સાથે પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરનારા હતા વચનના પાલ
નની ખાતર જે કાંઈ સહુ પડે, તે સહવાને તૈયાર હતા.
તમે તમારા વચનને ખાતર કેટલુંક સહવાને તૈયાર થાવ એવા
છા, એ પણ આની સાથેસાથ તમે વિચારી લેજો એ વખતે
શ્રી દશરથ હરી બેસે, તો એમને કોઈ કાંઈ કહે એવું હતું ?
પણ શ્રી દશરથને માટે એવી સંભાવના કરવી એ જ ખોટું છે

જુ પણ પાછળ જઈ જ

પિતાની પાસેથી નીકળીને, શ્રી લક્ષ્મણ પોતાની માતાની
પાસે આવે છે શ્રી લક્ષ્મણની માતા, એ શ્રી રામની તો
ઓરમાન માતા છે ને ? પણ એ પોતાના પુત્રને શું કહે છે,

એ ત્યારે તમે સાબળશો, ત્યારે તમે આશ્ચર્યમુગ્ધ બની જશો.
 શ્રી લક્ષ્મણ પોતાની માતાના પગમા પડીને કહે છે કે-
 ‘મા ! રામ ગયા ને હું જાઉં છું રામ જગલમા જવાને નીકળ્યા
 અને તારો લક્ષ્મણ એમની પાછળ જાય છે કેમ કે-આ
 લક્ષ્મણ, મર્યાદાના સાગર એવા રામને છોડીને, એક ક્ષણને
 માટે પણ રહી શકે તેમ નથી.’

સુમિત્રાને આઘાત ને આનન્દ

પોતાનો પુત્ર આવીને આવી વાત કરે, ત્યારે સુમિત્રાને
 કાઈ થાય નહિ ? એ ચ માતા છે, પુત્ર પ્રત્યે અનુરાગવતી
 છે, પણ વિવેકિની છે એથી એને જેમ ભારેમા ભારે આઘાત
 થયો છે, તેમ અદરથી આનન્દનો ઉમળકો પણ પ્રગળ્યો છે
 શાથી ? મોહના યોગે, પુત્રના વિયોગને જાણીને હૈયામા
 આઘાત થયો છે, મન ઉદ્વેગવાળું બની ગયું છે, પણ સાથે
 જ પોતાના પુત્રની સુંદર મનોવૃત્તિને જાણીને, અદર હર્ષ
 પણ પેદા થવા પામ્યો છે તેણીને આઘાત તો એવો લાગ્યો
 હતો કે-શાંતે લખ્યું છે કે-માઠ માઠ તેણીએ પોતાના
 હૈયાને ધીર બનાવ્યું, પણ તે પછી એ જે બોલી છે, તેમા
 તો તેણીએ પોતાના હૈયામા જે આનન્દનો ભાવ પ્રગટેલો,
 એ જ વ્યક્ત કર્યો.

સુમિત્રા કહે છે કે-‘વત્સ ! તને શાબાશ છે ખરેખર,
 તું જ મારો દીકરો છે.’

લક્ષ્મણ દીકરો તો છે જ ને ? દીકરો છે, એની કાઈ
 ના પાડી શકાય તેમ છે ? પણ સુમિત્રાનું કહેવું જુદું છે
 સુમિત્રા તો એમ કહે છે કે-‘તું તારા વડિલ બધુની

પૂઠે જવાને માટે તૈયાર થયો છું, એમી મને લાગે છે કે-
તું જ મારો ખરેખરો દીકરો છે ।’

આની મીતિએ સ્વાર્થને દાખતા આવડે તો ?

સુમિત્રા પોતાના મોઢની, પોતાના સ્વાધની વાતને
દાખી દે છે અને કેરી વાતને આગળ ધરે છે ? આમ સ્વાધને
દાખતા આપના પુરુષોને પણ આવડે છે ? લક્ષમણ પોતાની
મેવા કરે, તે સુમિત્રાને સાઈ લાગે કે લક્ષમણ તેના વહિવ
બાઈની સેવા કરે, તે સુમિત્રાને સાઈ લાગે ? બાઈ જાતને
સ્વાધને આધો કરવાનું જેવું આવડે છે, તેવું સ્વાર્થને આધો
કરવાનું તમે શીખ્યા છો ? શ્રી રામની સેવામા શ્રી લક્ષમણ
જાય, તેમા માને ‘ તું જ મારો ખરેખરો દીકરો છે ।’-એમ
કહેવાનું મું મન ઘઈ ગયું હશે ? મનમા કેવોક બાવ પ્રગટ્યો
હશે ? યોદ્ધાના દીકરાની સેવામા દીકરો જઈ રહ્યો છે અને
અત્યારે પોતાની સેવાને તો તણ રહ્યો છે, છતાં પણ સુમિત્રા
કેવી વાત કરે છે ? આ મીતિએ માણસોને જો પોતાના
સ્વાર્થને દાખતા આવડે, તો એથી પણ એક મોઢો આદર્શ
જ પૂરો પડે ને ? તમારો દીકરો તમારી સેવા કરે, તો તે
તમને માઈ લાગે કે અવસર લેગ તમારી સેવાને તણને પણ
તમારો દીકરો તેના મોઢા બાઈની મેવા કરે, તો તે તમને
સાઈ લાગે ? જેમા વધારે સાઈ કયું કર્યું લાગે ? પણ પહેરી
વાત તો એ કરો ને કે-આ- સેવા જ કયા છે ? આજ-
કાલ તમે લોકો સેવાની વાનો તો ખટું કરો છો, તો તમાગ
પોતાના ઘરમા સેવાનો કેટલોક બાવ છે, એ તો કહો । તમારા
ઘરમા જો મેવા ચાલવી હોય, તો તે શી રીતિની સેવા

ચાહે છે હમણા તમારા ઘરમા ? ચૂપ જ રહેશે ? કાઈ જ નહિ બોલે ?

સુમિત્રા શ્રી લક્ષ્મણને ઝટ જવાનું કહે છે

સુમિત્રા તો બાણે સ્વાર્થત્યાગની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચી જતી લાગે છે શ્રી લક્ષ્મણને એ શ્રી ગમની પૂઠે જવામા હવે તું જરા પણ વિલગ્ન કર નહિ, એમ કહે છે શ્રી રામની પૂઠે જવામા શ્રી લક્ષ્મણ જરા પણ મોઢા પડે, એ ય સુમિત્રાથી ખમાતું નથી એટલે, સુમિત્રા શ્રી લક્ષ્મણને કહે છે કે- ‘વત્સ ! રામભદ્ર તો મને નમસ્કાર કરીને ક્યારના ય ગયા છે, એટલે તું હવે વિલગ્ન જ નહિ, ઝટ જા, નહિ તો રામભદ્રને ને તારે છેદુ પડી જશે’

આ કઠોરતા છે કે હેમાની ગજબની વિશાલતા છે ? દીકરાનો વિરહ થવાનો હોય, ત્યારે છેવટ બે-ચાર વાતો ય કરી દેવાનું માને મન થાય નહિ ? વાતો કરવાનું મન તો નથી થતું, પણ દીકરાની ખાસે ઉતાવળ કરાવવાનું મન થાય છે ! રામાયણના પાત્રોને સાબળો છો, તો આમાથી જે સમજવા જેવું હોય ને સમજો અને જે શીખવા જેવું હોય તે શીખો ! તો જ આ સાલજી પ્રમાણ ગણાય ને ?

માનેલાની જ દુનિયા -

આ વિષયમા અન્ય રામાયણોમા એવી વાત પણ આવે છે કે-શ્રી ગમની પૂઠે જતા લક્ષ્મણને સુમિત્રાએ બહુ મજેની ગીખામણ દીધી છે કહ્યું છે કે- ‘બેટા ! રામભદ્રને તારા પિતા જેવા માનજે, સીતાને મારા જેવી માનજે અને જંગલને અગોધ્યા માનજે’

શું કહ્યું ? શ્રી રામને શ્રી દશરથના સ્થાને માનવાનું અને મીતાને પોતાના સ્થાને માનવાનું તેમ જ જગલને અયોધ્યા માનવાનું ! આ તે કાઈ બને એવી વાત છે ? તમને શું લાગે છે ? શું આ બધું એવું છે કે-માન્ય મનાઈ જાય ? અરે, મનની માન્યતા, એ તો બહુ મોટી સ્ત્રીજ છે તમે જુઓ તો ખરા કે-આ બધી માનેલાની જ દુનિયા છે ને ? માની લીધેલું ઘણું ખોટું હોય છે-એવું જરૂર છે, પણ જે માન્ય તેની ખાછગ માણ્ય કેવો લાગી જાય છે ? શાસ્ત્ર કહે છે કે-જો સુખી થવું હોય, તો દુ ખમા ય સુખ માનવાની અને દુન્યવી સુખમા ય દુ ખ માનવાની સ્થિતિને પેદા કરે. બાકી, મારા-તારાની માન્યતા ખોટી છતાં, એ ખોટી માન્યતામા તો તમે રાચી જ રહેલા છો.

મારી ખરેખરી મા છો જ છો !

અહીં તો વિચાર એ કરવાનો છે કે-સુમિત્રા, એ કેવી માતા છે ? આવી માતા કેને મળે ? કોઈક સાગ્યશાલીને જ ને ? શ્રી લક્ષ્મણજી પણ, પોતાની માતાના કથનને સાંભળીને, અતિશય હર્ષના આવેશમા આવી ગયા છે તેમજો પણ સુમિત્રાને એ જ કહ્યું છે કે-‘માતા ! તને ધન્ય છે તું જ મારી ખરેખરી મા છો !’

આમ કહીને અને પોતાની માતાને નમસ્કાર કરીને, શ્રી લક્ષ્મણે ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું.

આ બધી વાતો તમને જરાજરા થાક તો રહેશે ને ? આ બધામા તમને કોણ અડીચાતું લાગે છે અને કોણ ઉતરતું લાગે છે ? લગભગ બધા જ પોતપોતાના સ્થાને અડીચાતા-

છે ને ? એક ઠેકચીની વાતને હાલ જાણુએ રાખો એ પણ જ્યારે મોહના આવેશમાથી મુક્ત જને, ત્યારે શુ કરે છે, એ જોજો ! પણ અત્યાચે એ એક સિવાયના ણીજા બધા તો ઠીક લાગે છે ને ? હા, તો હવે તમારે શુ જનવું છે ? કૌશલ્યાને આનંદ નથી થતો પણ દુઃખ થાય છે

મુમિત્રાની પામેથી નીકળીને શ્રી લક્ષ્મણજી કૌશલ્યાની પામે જાય છે શ્રી લક્ષ્મણને જોઈને કૌશલ્યાની આખો કરે છે આખોમાથી અમી ઝરે છે લક્ષ્મણ અહીં છે, તે મારા રામ જ અહીં છે—એવા બાવને કૌશલ્યા અનુભવે છે પણ શ્રી લક્ષ્મણજી તો દેવી કૌશલ્યાના પગમાં પડીને કહે છે કે—'માતા ! મારા વડિલ બધું એકાકી વનમાં ગયા છે, માટે હું તેમની પછવાડે જવાને ઉત્સુક બન્યો છું અને એ મારે જ હું તમારી રજા લેવાને અહીં આવ્યો છું '

આ વાતને સાંભળતાની સાથે જ, કૌશલ્યાનું હૃદય ભગઈ જાય છે અને આખોમાથી અશ્રુઓની ધાર વહેવા મડે છે લક્ષ્મણ તો શોકચનો દીકરો છે એ જવાની વાત કરે, તેમાં કૌશલ્યાને શુ કામ આટલું બધું દુઃખ થાય ? ઊલટું, શ્રી લક્ષ્મણ શ્રી રામની પૂઠે જાય, એ કૌશલ્યાને ગમી જાય નહિ ? પોતાના દીકરા રામની મેવામાં લક્ષ્મણ જાય, એથી તો શ્રી રામની માતાને આનંદ થાય ને ? પણ એ એવી નહોતી ! કૌશલ્યાની ના અને શ્રી લક્ષ્મણની મમત્ત્વ

અહીં તો, જે કૌશલ્યાએ ગીતા જેવી મુકોમજને પણ નિષેધ નહોતો કર્યો, તે કૌશલ્યા શ્રી લક્ષ્મણજીને નિષેધ કરે છે અને શ્રી લક્ષ્મણજીને કૌશલ્યાને સમજાવીને તેની અનુમતિ

મેળવવી પટે છે કૌશલ્યા કહે છે કે-‘વત્સ ! માઈ ભાગ્ય શુ એટલું બધું કુટી ગયું છે, કે જેઘી તું પણ મને છોડીને વનમા ચાલ્યા જવાની વાત કરે છે ? હું તો તારી વાતને સામળીને મરી રહી છું મને તો આશા હતી કે-તને જોઈને હું રામના વિરહની વેદનાને બૂલીશ અને આશ્વાસન પામીશ ! માટે, હજી પણ હું કહું છું કે-તું અહીં મારી પાસે જ રહે અને જગલમા જ નહિ !’

શ્રી લક્ષ્મણના મુખે તેમના જગલમા જવાની વાતને સામળતાની સાથે જ, કૌશલ્યા કેટલી બધી વિદ્વત બની ગઈ હશે, ત્યારે તેણીના મુખમાથી આવે જાવના ઉગારો સરી પડ્યા હશે ? શ્રી લક્ષ્મણ પ્રત્યે કૌશલ્યાના હૈયામા કેટલી બધી મમતા હશે, ત્યારે આતું જોલાયું હશે ?

પણ આવી વાતને જ સામળીને શ્રી લક્ષ્મણ પીગળી જતા નથી કૌશલ્યાને સાન્તવન આપતા, શ્રી લક્ષ્મણ કહે છે કે-‘માતા ! તમે આ શુ કરો છો ? તમે તો શ્રી રામની માતા છો ! રામની માતા એવા તમારાથી, સામાન્ય સ્ત્રીઓના જેવી અધીરતાને જરા પણ અવકાશ આપી શકાય નહિ તમારે તો ખૂબ જ ધીન્દરને ધારણ કરવી જોઈએ માગ બાઈ રામ દૂર ને દૂર ચાલ્યા જાય છે, એટલે મારે એમની પાસે સત્વર પહોંચી જવું છે, તો તમે આમ અધીર બનીને મને બાઈની પૂઠે જવામા વિઘ્ન કરો નહિ તમે એ પણ જાણો છો કે-સદાને માટે હું તો શ્રી રામને જ આધીન રહેનારો છું’

આ પ્રમાણે કહેવા દાગ, કૌશલ્યાને ધીન્દર પમાડીને અને સ્વસ્થ બનાવીને, શ્રી લક્ષ્મણ એ ધનુષ્ય-ભાથાને હાથમા લીધું, કૌશલ્યાને પગે પડીને પુનઃ પ્રણામ કર્યા અને તત્કાલ

શ્રી રામ-મીતાની પૂઠે દોડીને તેઓ તેમની પાસે પહોંચી ગયા

સામાન્ય રીતિએ સ્ત્રીઓ કુદ્ર અને ઠાયર હોય છે, પણ સ્ત્રીઓમા ય જ્યારે વિવેકગુણ ખીલે છે અને સ્ત્રીઓ જ્યારે ધીર બની જાય છે, ત્યારે તેઓ માનવોને પણ વટાવી જાય છે સ્ત્રીઓ જ્યારે કુદ્રતાને તજે અને ધૈર્યને ધારણ કરે, ત્યારે સામાન્ય માનવીઓ તો એમને પહોંચી શકે જ નહિ એટલે, શાસ્ત્રકારોએ ગુણસમ્પન્ન સ્ત્રીઓના ગુણોને ગાવામા પણ કમીના રાખી નથી

માયે લીધા છે માત્ર ધનુષ્ય-બાણ

આ રીતિએ શ્રી રામનું વનવાસને માટેનું પ્રમાણ શરૂ થયું. કોણ કોણ જાય છે ? રામ, મીતા ને લક્ષ્મણ જાય છે અયોધ્યા નગરીમાથી રામ, સીતા ને લક્ષ્મણ નીકળી જાય, પછી બાકી શું રહે ? એ ત્રણેના નીકળવાથી અયોધ્યાનગરીના લોકો ઉપર એવી અસર થવા પામી છે કે-જાણે અયોધ્યાનું સર્વસ્વ આજ્યુ ગયું કેટ્ટેથીથી હમણા કાઈ પણ જોલી શકાય એવી સ્થિતિ રહી નથી, પણ એને ય આ બનાવથી હેયામા ઘણું ઘણું લાગી આવ્યું છે શ્રી રામ, સીતા અને લક્ષ્મણ તો પ્રકુલિત વહને, જાણે ઉપવનમા વિલાસ કરવાને જતા હોય તેમ, આજ્યા જાય છે, એમણે કશી પણ મીઠકત સાથે બાધી લીધી નથી, ક્ષત્રીયોને મીઠકતમા સાથે શું હોય ? ધનુષ્ય ને બાણ એ તેમણે ખલે ટીંગાવી દીધા છે મોટા રાજપુત્રો પણ જ્યારે રાજ્યને છોડી જાય છે, ત્યારે આવી જ રીતિએ માત્ર સાથે ધનુષ્ય-બાણને લઈને જ રાજ્યને છોડી જાય છે એ લોકો, પોતાની મીઠકત ઉપર ગુજનારા નથી હોતા, પણ પોતાના

શુભવલે શુભનાગ હોય છે

રામનો ને પ્રભનો અનિગય ચાલ જોવા છતાં ય કોઈના પગ

વિચારમા પરિવર્તન નહિ

શ્રી રામ, સીતા ને લક્ષ્મણ તો જુઓ જ પ્રસન્નતાથી અયોધ્યાને તણને જઈ રહ્યા છે, પણ અયોધ્યામા કોઈનાથી પણ જોમના જો ગમનને ખમી શકાતું નથી નગરજનો પણ જોમની પૂઠે પૂઠે જઈ રહ્યા છે શ્રી હરચંદ, કે ને પહેલાં ભેટુદ બની ગયા હતા, તે ય શુદ્ધિને પામીને અન્ત-પુરના પરિવાર મદિત રાતા રાતા શ્રી રામ આદિની પૂઠે પૂઠે જવા લાગ્યા જોધી અયોધ્યા તો જલ્દે કે-ઉજ્જવલ જ બની ગઈ શ્રી રામ પાછળ નજર નાખીને જુઓ છે, તો જલ્દે માન લેનો મહાસાગર પાછળ ચાલ્યો આવતો હોય જોઈ રહેખાય છે જોમા, તે પોતાના પિતાને તથા માતાઓને પાછળ આવતા જુઓ છે જો બધાને જોઈ ને, તેમનું મન લીધું બની જતું નથી, પણ પ્રસંગને લક્ષ્યમા લઈને તે પોતાના પિતાને, માતાઓને અને પુરજનોને સમજાવવાની યોજના કરે છે પિતાનો, માતા જોનો અને નગરજનોનો આટલો ચાહ જોવાને મળે, તો જો વખતે હૈયામા શુનું શું થઈ જાય ને ? તમને લાગે છે ને કે-સીતો આટલો બધો ચાહ જુઓ, તે છતાં પણ કરેલી પ્રતિજ્ઞામા મુક્રમ જ રહે, પાછા વળવાનો વિચાર સરખો ય ન કરે અને રાજ્યને તણને જોવા નીકળ્યા હતા તેવા જ ચાલ્યા જાય, જો તો શ્રી રામથી જ બને ? સીતાજી પણ જોમ નથી કહેતા કે-હવે આપણું કામ પૂરું થઈ ગયું છે, માટે હાલો પાછા ! શ્રી લક્ષ્મણજી તો કાઈ જોલે જ ચાના ?

ત્રણેયને લાગે છે કે-પોતે જે પગલુ લીધું છે તે બ્યાજખીજ લીધું છે એટલે પિતાને, માતાઓને અને પુરજનોને રડતે રડતે પાછળ પાછળ ચાલ્યા આવતા એવા છતાં પણ, ત્રણુમાથી એકેયના વિચારમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પરિવર્તન આવવા પામતું નથી. શ્રી રામચન્દ્રજી માર્ગમાં જરા યોશી ગયા તેમણે પોતાની વિનયથી બરેલી વાણી વડે પોતાના પિતાને અને પોતાની માતાઓને સમજાવીને મહા સુરકેલીએ પાછા વાળ્યા. પછી પુરજનોને પણ ઘટિત વચનોથી સમજાવીને વિદાય દીધી એટલું કરીને, તેઓએ ત્વરાથી આગળ ચાલવા માંડ્યું.

શ્રી ભરતનો આકોશ

શ્રી હશરથ વગેરે અયોધ્યામાં પાછા તો' ફરી, પણ એમની ધારણા ફળી નહિ. શ્રી ભરતને રાજ્યાદ્ય કરવાનો પ્રયત્ન તો કયો, પણ શ્રી ભરત કોઈ રીતિએ એકના બે થયા નહિ. શ્રી હશરથની વાત એ હતી કે-હવે ભરત બટા ગાદી લઈ લે અને હું અટ છૂટો થાઉં. શ્રી ભરતની વાત એ હતી કે-શ્રી રામ જ ગાદી લે અને હું પિતાજીની સાથે-જાઉં. જે કાંઈ બની જમા પામ્યું, એથી શ્રી ભરતના હૈયાને ખૂબ જ આઘાત લાગ્યો છે. પોતાના બન્ધુઓનો વિરહ એમને એવા પ્રકારે થયો છે કે-એ વિરહને સહવાને માટે શ્રી ભરત અસમર્થ બની ગયા છે. પોતાના બન્ધુઓના વિરહને સહવાને માટે અસમર્થ બનેલા શ્રી ભરત, રાજ્યને તો ગ્રહણ કરતા નથી જ, પણ વારંવાર પોતાની માતા કૈકેયી ઉપર આકોશ કરે છે, કારણ કે-આ મહા અનર્થનું મૂળ 'ખીલુ' કોઈ નહિ, પણ પોતાની માતા કૈકેયી જ છે, એમ એમને લાગી ગયું.

છે કેકેથીએ રાજ્ય કોને માટે માગ્યું હતું ? પોતાને માટે નહિ, પણ પોતાના પુત્ર ભરતને માટે જ ને ? પણ એથી ધી ભરતે જુદા થવાને બદલે નારાજ જ થયા છે મારી માતાએ મોહાધીન બનીને મૂખોંઘ જ કરી છે, એવું એમને લાગી ગયું છે અને એથી એમને ચેન પડતું નથી

શ્રી હશરથને મુ સાહે છે ?

આ બધામા શ્રી હશરથની સ્થિતિ વિષમ બની જવા પામી છે. શ્રી હશરથને પહેલા જરા મોહની અસર આવી ગઈ, પણ પાછા તે સ્વસ્થ બની ગયા છે. અત્યાદે એમને બીજી કોઈ પણ વસ્તુ સાંભલી નથી, પણ યોગની પહેલી ભૂમિકાએ આફ દેવાની જે પોતાની ભાવના છે, તેમા વિદ્વેષ હોયો થવા પામ્યો છે, એ સાહે છે નમને એ કંઠોર હેવાના લાગે છે ? આવા મજેગોમા હીક્ષાની વાત કેમ થાય, એમ લાગે છે ? મહારાજ શ્રી હશરથ તો ખરેખરા વિવેકી છે. અસારની સ્થિતિને એ બરાબર મમજે છે એ બાબે છે કે-મમારમા તો આર્તુ ઘણું ય બન્યા કરે, પણ એમા ને હેવાઈ જઈએ અને મનને લીધું કરી નાખીએ, તો પરમ પદની જે સાધના, તે તો દૂર જ રહી બાક આમ છતાં પણ, એ, રાજ્યને રજાતુ મૂકીને ચાલ્યા જવાને ઇચ્છતા નથી, કારણ કે—પોતે જે સ્થાને છે, તે સ્થાનના કર્તવ્યને એ સમજે છે માત્ર એ કર્તવ્યના નામે પોતાનું લક્ષ્ય રજાની નાચ નહિ, એની જ એમના હૈયે ચિન્તા છે

શ્રી રામને પાછા વાળના સામતાદિને, નોકલે છે

પોતે તો કેકેથીએ શ્રી ભરતને માટે જેવું રાજ્ય માગ્યું

છે-એમ લાગી આવે છે આ પણ એ બધાની જેવી-તેવી લાયકાત છે ?

મીતા-લક્ષ્મણને કેમ પાછા વાળ્યા નહિ ?

સામતો અને મત્રીઓ રહતા રહતા પાછા ફરે છે એમના હૈયામાં અટલુ બધું કષ્ટ થઈ રહ્યું છે કે-મહા મુશ્કેલીએ તેઓ અયોધ્યાનગરીએ પહોંચી શકે છે

સાં શ્રી રામચન્દ્રજીએ આ પ્રમાણે બધાને પાછા વાળ્યા, તો પછી સીતાને અને લક્ષ્મણને કેમ પાછા રાખ્યા નહિ અને પોતાની સાથે આનંદ દીધા ?

શ્રી રામને એ વાતની બરાબર ખબર છે કે-સીતા એવી સતી અને પોતાના પ્રત્યે એવી અનુરાગવતી છે કે-એને ગમે તેટલું સમજાવવા છતાં પણ એ પાછી વળે જ નહિ, તેમ જ, શ્રી લક્ષ્મણ વિષે પણ શ્રી રામના હૈયામાં એવી ખાત્રી છે કે-એ મારો એવો સાથી છે કે-એ મારા વિના એકલો રહી શકે જ નહિ બાકી તો, તમને ખબર છે કે-શ્રી રામ પોતે થઈને નહોતા તો મીતાજીને સાથે આવવાનું કહેવાને ગયા કે નહોતા તો લક્ષ્મણજીને સાથે આવવાનું કહેવાને ગયા ! જાતે વિનવવાને જવાનો શ્રી ભરતનો નિર્ણય

સામતોએ અને મત્રીઓએ નિરાશ વદને પાછા ફરીને, સઘળો ય વૃત્તાન્ત શ્રી હશરથને કહી બતાવ્યો ફરી પાછા શ્રી હશરથ શ્રી ભરતને કહે છે કે-‘ વત્સ ! રામ ને લક્ષ્મણ તો પાછા આવ્યા નહિ, માટે હવે , તો તું જ રાજ્યને શ્રદ્ધ કર તું રાજ્યને શ્રદ્ધ કરતો નથી, એથી તું જ મારા વતશ્રદ્ધમા વિદ્ય રૂપ બની રહ્યો , છે, એટલે આ

રાત્ર્યને અહણ કરવા દ્વારા તું મારા મતઅહણમા વિધ્ન રૂપ બનતો અટકી બા !'

હવે શ્રી ભરત શું કરે ? શ્રી ભરત પોતે જ વિરાગી છે, એટલે પોતે પીતાના મતઅહણમા વિધ્ન રૂપ બને, એ એમને કોઈ પણ રીતિએ દર્શિત લાગતું નથી બીજી તરફ, આટલું આટલું થઈ જવા છતાં પણ, શ્રી ભરતને રાત્ર્યને અહણ કરવાની ઈચ્છા થતો નથી આમ, શ્રી ભરત મોટા સકટમા આવી પડ્યા છે

એવામા, એમને એક એવો વિચાર આવે છે કે- 'હું બાતે જ જઈને વહિલ બન્ધુને વિનવું અને તેમને પાછા લઈ આવું ' એમને લાગે છે કે- 'મોટા બાઈએ બહે બીજા કોઈના ય કહેવાને માન્યું નહિ, પણ મારી વિનતિને-આ નાના બાઈની વિનતિને તો મોટા બાઈ નહિ જ અવગણે '

આવો વિચાર આવવાની સાથે જ, શ્રી ભરતે શ્રી દશ રથને કહ્યું કે ' પિતાજી ! આમ તો હું કદી પણ રાત્ર્યને અહણ કરીશ નહિ, પણ હવે હું બાતે જ માન મોટા બાઈની પાસે બાઉ છું અને મને આશા છે કે-તેમને પ્રમ્ન કરીને હું અહીં પાછા તેડી લાવી શકીશ '

કેકેયીમા આવેનુ દ્વિયપરિવર્તન

શ્રી દશરથની પાસે આ વાત ચાલી રહી છે, ત્યાં કેકેયી આવી પહોંચે છે એને સમાચાર મળી ગયા ■ કે-ગામને અને લક્ષ્મણને વિનવીને પાછા લઈ આવવાને માટે ગયેલા સામતો અને મત્રિઓ નિરાશ બનીને પાછા આવ્યા છે આ સમાચારથી કેકેયીને ઘણું આઘાત લાગે છે, કારણ કે-એ પક્ષ એ જ ઈચ્છતી હતી કે-હવે તો કોઈ પણ

પાછા ફરે તો માફ એના હૈયામાં પરિવર્તન આવી જવા પામ્યું છે મોહની કારમી અમર હતી ત્યારે હતી, પણ હવે તો કૈકેયીને બરાબર સમજાઈ ગયું છે કે-પોતાના હાથે એક મહા બચક જૂવ થઈ જવા પામી જે જૂલ થઈ ગઈ, તેની યાદથી તેણીનું હૈયું ચેકાઈ રહ્યું છે કોઈ પણ લોગે એ પોતાની જૂલને મુધારી લેવાના વિચારમાં છે આથી, અત્યારે તે નિર્જન કંઈ લઈને જ શ્રી હશરથની પાસે આવી છે

કૈકેયીની કબૂલાત અને નિનતિ

કૈકેયી, આવી પહોંચતાની માથે જ, શ્રી હશરથને કહે છે કે-‘સ્વામિન્! આપે તો આપની પ્રતિજ્ઞાને પરિપૂર્ણપણે સત્ય કરી દીધી છે, કારણ કે-આપે તો ભરતને રાજ્ય આપી જ દીધું છે આપે રાજ્યને આપી દેવા છતાં પણ, આપનો આ વિનયી પુત્ર ભરત રાજ્યને શ્રદ્ધા કરતો નથી, તેમાં આપનો કોઈ જ દોષ નથી પણ જે કાર્ત્ત્ત્વ જની જવાને પામ્યું છે, તેથી આ ભગતની બીજી માતાઓને તેમ જ મને પણ ભારે દુઃખ થયું છે વગર વિચાર્યું કરનારી અને પાપિણી એવી હું જ, આ બધા અનર્થનું મૂળ જની છું આપ અનેક પુત્રોના પિતા હોવા છતાં પણ, માથા પાપે જ, આજે આ રાજ્ય રાજા વિનાનું થઈ ગયું છે વળી, કૌશલ્યા, સુમિત્રા અને સુગ્રામ જે રૂઢન કરી રહ્યા છે, તે રૂઢનને હું સાબળું છું અને માફ હૈયું ચીરાઈ બચ છે આથી, હે નાથ! મેં નિર્જન કયો છે કે-હું જાતે જ ભરતની સાથે વત્સ રામ અને વત્સ લક્ષ્મણની પાસે જઈશ અને તેમને પાછા લઈ આવીશ, તો આપ મને તેમ કરવાની આજ્ઞા કરમાવો!’

શ્રી ભરતને હવે મા મા લાગી

કેકેયીના કથનને સાંભળીને, શ્રી હયરથ મહારાજના હપનો પાર રહ્યો નહિ તેમણે ઘણી જ પ્રસન્નતાથી કેકેયીને તેના નિર્ણય સુલભ વર્તવાની આજ્ઞા આપી પતિની આજ્ઞા મળ્યાની માથે જ, કેકેયી ભરતને કહે છે કે- 'આલ મારી સાથે !' શ્રી ભરત પણ કેકેયીના દુઃખપરિવર્તનને જોઈને ખૂબ આનન્દમાં આવી ગયા છે ઘણા દહાડે શ્રી ભરતને આજે એમ લાગે છે કે-મારી મા ખરેખરી મા બની આ બન્યું ત્યારથી તે અત્યાર સુધી, કેકેયી મા હોવા છતાં પણ શ્રી ભરતને મા નથી લાગી, આજે મા મા લાગે છે શ્રી ભરતના હૈયામાં ભલે આવો ભાવ આવ્યો, પણ શ્રી રામ અને શ્રીમતી સીતાના હૈયામાં તે આવો કેાઈ ભાવ આવ્યો જ નથી તેઓ તે, કેકેયીને પહેલાં જેમ મા માનતા હતા, તેમ આ બધું બન્યા પછી અને તે પછીથી પણ કેકેયીને મા જ માનતા હતાં એવું કહી પણ કેકેયી પરાઈ લાગી નથી કે શ્રી હયરથને માટે એ જેમ નથી થયું કે-આ અમારા નહિ વિચારે કે-આ બધા કથી માલીના પુતળા હશે ?

શ્રી રામાદિને વ્રત્ત નીચે બેઠેલા આનન્દમાં બેસા

હવે કેકેયી શ્રી ભરતને અને મન્નિમડાને પણ સાથે લઈને, ખૂબ જ ત્વરાથી, શ્રી રામ આદિ જે દિશામાં ગયા હતા, તે દિશામાં રવાના થઈ ગઈ અને ચોક્કસ દિવસોમાં જ એ બધા ત્યાં પહોંચી ગયા, કે ન્યા શ્રી રામ આદિ હતા એ વખતે શ્રી રામ, સીતા અને લક્ષ્મણ એક વૃક્ષની તળે બેઠાં બેઠા આરામ અને આનન્દ કરતા હતા એમને જોનારને

એ દુ ખી ન લાગે, દુ ખમા આવી પડેલા ન લાગે, દુ ખથી કટાણી ગયેલા ન લાગે, પણ બધે ખૂબ જ અનુકૂળતામાં ને આનન્દમાં બેઠા હોય એવા લાગે, એવી રીતિએ એ ત્રણેય બેઠા હતા. એવું તે શું હતું, કે જેથી એવી હાલતમાં એમનો આનન્દ બન્યો રહે ? ખરેખર, કર્તવ્યપાલનનો આનન્દ કોઈ ભુલો જ હોય છે કર્તવ્યપાલનમાં એકતાન અનેલાખાને કદ્ય પણ કદ્ય નથી લાગતું દુ ખમાં પણ તેઓ મુખનો અનુભવ કરે છે ખાટી, એ મિવાય, આ લોકોને આનન્દ આવે એવું ત્યા છે જ શું ? એ બધા કેવી મહેલાતોમાં રહેનારા છે ? કેવી મુખસાદાણીમાં ઉછરેલાં છે ? કેવા વાહનોમાં ફરેલા છે ? કેવા પરિવારથી સેવાએલાં છે ? એની જગ્યાએ પગે ચાલવાનું, કાઠા-કાકરાવાળા માર્ગે ચાલવાનું, નિર્બળ પ્રદેશમાં ચાલવાનું, જે-તે ખાધને છવવાનું અને વૃક્ષ નીચે આરામ કરવાનો એકદમ આવડા મોટા દેરફારને અનુભવવાનો વખત આવે, છતાં આનન્દ જ બન્યો રહે, એ જેવી-તેવી વાત છે ?

પરસ્પર ઢોડાઢોડ

શ્રી રામ આદિને વૃક્ષની નીચે બેઠેલા ભોતાની સાથે જ, કેકેયી એકદમ રથમાથી ઉતરી પડી અને ‘વત્સ ! વત્સ !’ બોલતી શ્રી રામ આદિની તરફ દોડી બીજી તરફ, શ્રી રામ આદિએ કેકેયી માતાને રથમાથી જેવા ઉતરતા બોધા, તેની સાથે જ તેઓ પણ માતાને પ્રણામ કરવાને માટે દોડી આવ્યા એમને એમ થઈ ગયું કે-માતા કેકેયી આવ્યા ! શું છે તે એવું એમને થાય ? કેકેયીને ભોતા માતાનો ભાવ આવે, એવા આ સંયોગો છે ? પણ ત્રણેય દોડીને આવ્યા છે. તેમના

મુખ ઉપર જરા ય શુસ્સો આબ્યો નથી કેકેથી જાતે આબ્યા છે, એટલે હવે પાછા વળવાની અનુકૂળ તક આવી લાગી છે, એવો વિચાર પણ એમને આબ્યો નથી, કેમ કે-કોઈ પણ સયોગોમા હવે પાછા ફરવું નથી-એ તો નિર્ણય જ છે કેકેથીને માટે અયોધ્યાનગરીના લોકોને ખરાબ વિચાર આબ્યો છે ‘આખા કુટુંબને અશાન્તિની આગમા ધકેલી દેનારી, કુટુંબને કલક દેનારી નિવડી -એવા એવા વિચારો ખીજાઓને આબ્યા છે પરિસ્થિતિ એવી મર્મોષ જવા પામી છે કે-ખીજાઓને એવા વિચારો આવે, તો એમા ખીજાઓને હોય હર્ષ શકાય નહિ પણ એવાં બેઈ વિચાર શ્રી રામને કે મીતાને નથી શ્રી રામને ને મીતાને એ એવો વિચાર આવે, તો તે તેમની ખામી અણખ એમને કેકેથીને માટે ય નો ખરાબ વિચાર આવે, તો એમનું હૃદય એટલું કલકિત બન્યું ગણાય આ વાત પણ સમજાય છે ને ? વરિહોની ખાતર સ્વાર્થનો ભોગ દેવામા જેને હું ખ લાગતું હોય, તેને ખરાબ વિચારો આવે, પણ માતા-પિતાના બહત અને વિવેકિને ખરાબ વિચારો આવે જ નહિ

મઠ લક્ષમણને તો શુસ્સો આબ્યો હતો ને ?

શ્રી લક્ષમણને જે શુસ્સો આબ્યો, તે વાસ્તવિક રીતિએ એમને માટે કલક રૂપ ગણાય નહિ, કેમ કે-ત્યા પિતૃતુલ્ય માનેલા મોટા બાઈનો અને માતૃતુલ્ય માનેલા બાણીનો પ્રશ્ન હતો એમના અમત સ્વાર્થનો ત્યા કોઈ પ્રશ્ન નહોતો. દોર હોવા પણ પીંગળી બાથ એવું દ્રશ્ય

શ્રી રામ દોડી આવીને એવા કેકેથીના.

એ દુ ખી ન લાગે, દુ ખમા આવી પડેલા ન લાગે, દુ ખથી કટાણી ગયેલા ન લાગે, પણ જાણે ખૂબ જ અનુકૂળતામા ને આનન્દમા બેઠા હોય એવા લાગે, એવી રીતિએ એ ત્રણેય બેઠા હતા એવું તે શું હતું, કે જેથી એવી હાલતમા એમનો આનન્દ બન્યો રહે ? ખરેખર, કર્તવ્યપાલનનો આનન્દ કોઈ ભુલો જ હોય છે કર્તવ્યપાલનમા એકતાન બનેલાઆને કદાચ પણ કદ નથી લાગતું દુ ખમા પણ તેઓ સુખનો અનુભવ કરે છે બાકી, એ મિત્રાય, આ લોકોને આનન્દ આવે એવું ત્યાં છે જ શું ? એ બધા કેવી મહેલાતોમા રહેનારા છે ? કેવી સુખસાક્ષીમા ઉછરેલા છે ? કેવા વાહનોમા ફરેલા છે ? કેવા પરિવારથી સેવાએલા છે ? એની જગ્યાએ પગે ચાલવાનું, કાટા-કાકરાવાળા માર્ગે ચાલવાનું, નિર્બળ પ્રદેશમા ચાલવાનું, જે-તે ખાઈને ભવવાનું અને વૃક્ષ નીચે આરામ કરવાનો એકદમ આવડા મોટા ફેરફારને અનુભવવાનો વખત આવે, છતાં આનન્દ જ બન્યો રહે, એ જેવી-તેવી વાત છે ?

પરસ્પર દોડાદોડ

શ્રી રામ આદિને વૃક્ષની નીચે બેઠેલા ભેતાની સાથે જ, કેકેથી એકદમ રથમાથી ઉતરી પડી અને ‘વત્સ! વત્સ!’ બોલતી શ્રી રામ આદિની તરફ દોડી બીજી તરફ, શ્રી રામ આદિએ કેકેથી માતાને રથમાથી જેવા ઉતરતા જોયા, તેની સાથે જ તેઓ પણ માતાને પ્રણામ કરવાને માટે દોડી આવ્યા એમને એમ ઘઈ ગયું કે-માતા કેકેથી આવ્યા ! શું છે તે એવું એમને થાય ? કેકેથીને ભેતા માતાનો ભાવ આવે, એવા આ સંયોગો છે ? પણ ત્રણેય દોડીને આવ્યા છે તેમના

સુખ ઉપર જરા થ શુસ્સો આવ્યો નથી કેકેથી જાતે આવ્યા છે, એટલે હવે પાછા વળવાની અનુકૂળ તક આવી લાગી છે, એવો વિચાર પણ એમને આવ્યો નથી, કેમ કે-કોઈ પણ સંયોગોમા હવે પાછા ફરવું નથી-એ તો નિર્ણિત જ છે કેકેથીને માટે અયોધ્યાનગરીના હોંકાને ખરાબ વિચાર આવ્યો છે ‘આખા કુટુંબને અશાન્તિની આગમા ધકેલી દેનારી, કુટુંબને કલક દેનારી નિવડી -એવા એવા વિચારો બીજાઓને આવ્યા છે પરિસ્થિતિ એવી મર્મકંઠ જવા પામી છે કે-બીજાઓને એવા વિચારો આવે, તો એમા બીજાઓને હોય હઈ શકાય નહિ પણ એવા ઠોઈ વિચાર મી રામને કે મીતાને નથો શ્રી રામને ને મીતાને જો એવો વિચાર આવે, તો તે તેમની ખામી ગણાય એમને કેકેથીને માટે થ જો ખરાબ વિચાર આવે, તો એમનું હૃદય એટલું કલકિત બન્યું ગણાય આ વાત પણ સમજાય છે ને ? વડિલોની ખાતર સ્વાર્થનો ભોગ દેવામા જેને કુ ખ લાગતું હોય, તેને ખરાબ વિચારો આવે, પણ માતા-પિતાના ભક્ત અને વિવેકિને ખરાબ વિચારો આવે જ નહિ

મઠ લક્ષમણજીને તો શુસ્સો આવ્યો હતો ને ?

શ્રી લક્ષમણજીને જો શુસ્સો આવ્યો, તે વાસ્તવિક રીતિએ એમને માટે કલક રૂપ ગણાય નહિ, કેમ કે-ત્યા પિતૃતુલ્ય માનેલા મોટા ભાઈનો અને માતૃતુલ્ય માનેલા ભાણીનો પ્રશ્ન હતો એમના અગત સ્વાર્થનો ત્યા કોઈ પ્રશ્ન નહોતો હોત હૈયા થણ પીગળી જાય એવું દ્રશ્ય

શ્રી રામ દોડી આવીને જેવા કેકેથીના પગે પડયા,

એટલે કૈકેયીએ પણ એક મગી માતા પોતાના પુત્રના માથા
 વહાલથી જેમ સુધે, તેમ શ્રી રામના માથાને વારવાર સું
 અને સુમ્મન કર્યું મીતા અને લક્ષ્મણ આવીને પગે પડ્યા
 એટલે તેમને પણ ઉઠાડીને કૈકેયીએ પોતાના બાહુથી ઘસા
 દીધા આ બધું કરવાની સાથે કૈકેયી માત્ર 'વત્સ! વત્સ!
 કન્યા ઉઠ્યા સાદે રૂદન જ કરી રહી છે હૈયુ એટલું બરા
 આબુ છે કે-એ તત્કાલ બીજું કાંઈ બોલી શકતી પણ નથી
 શ્રી ભારતની નિધિતિ વળી એથી પણ વધારે ખરાબ થઈ ગ
 છે એ તો, શ્રી રામચન્દ્રજીના ચરણમાં પડતાની સાથે
 મૃત્તિચિત્ત થઈ ગયા છે કલ્પના તો કરો કે-એ દૃશ્ય કેટ
 બધું કર્ણ બની ગયું હશે? આતું દૃશ્ય જોવાને મળે,
 લલભલા કઠોરનું હૈયુ પણ પીગળી ગયા વિના રહે ખરું
ચૌદ વર્ષના વનરામની વાત

તમારે આ ભારતમાં પાઠે રામનો યુગ લાવવો છે ને
 રામ જેવા પુરૂષોને અને સીતા જેવી સ્ત્રીઓને પેદા કરવા
 ભાવના છે ને? પણ, એ કાંઈ વાતોથી ચોડુ જ બની જવ
 છે? કેટલી વિવેકશીલતા, કેટલી ઉદારતા અને કેટલી મહ
 શીલતા જોઈશે? કૈકેયીએ શ્રી રામ-સીતાને કેવી આપસ્તિ
 મૂકી દીધા છે-એ વિચારો અને બીજી તરફ એ વિચારો કે
 શ્રી રામ-સીતા કૈકેયીને કેવી નજરે જોઈ રહ્યા છે। શ્રી રામ
 અને સીતાને જગલમાં વસવાનું તો આબુ, પણ તે ય ક
 સુધીને માટે?

સૌ ચૌદ વર્ષને માટે!

ચોડા લાગે છે?

સૌ ચો વર્ષો મુખી જ, એમ કેમ ?

રામામણના વણનમા કોઈ કોઈ સ્થલે એવી પણ એક વાત આવે છે કે-કેકેયીએ જ શ્રી ગમના ચૌદ વર્ષના વનવાસની માગણી કરી હતી જેમ શ્રી રામે જાતે જ વનવાસને સ્વીકારી લીધાનું વણન આવે છે, તેમ કેકેયીની માગણીથી શ્રી રામે રાજ્યનો ત્યાગ કરવાની સાથે સહર્ષ વનવાસને પણ સ્વીકારી લીધો, એવી વાતેય આવે છે આપણે અહીં એ વાતની વિશેષ ચર્ચામાં ઉતરવાની જરૂર નથી

કેકેયીએ મોહવશ બંધે બંધ કરી, પા. જાતની તો એ ઉત્તમજ-એમ થશે

આપણે તો આજે ત્યાં મુખી આવ્યા કે-આ બધા જગલમા મળ્યા છે હવે એ લોકો પરસ્પર કેવી વાતો કરે છે, એ એવાનું છે શ્રી બરત શું કહે છે, કેકેયી પણ શું કહે છે અને શ્રી રામ પણ એનો શો જવાબ આપે છે તેમ જ શ્રી રામ કેવા પ્રકારે આ આખા ય પ્રકરણને શમાવીને શ્રી હથરથ મહારાજના હીલામહાણના માર્ગને સરલ કરી આપે છે, એ વગેરે તમારે જાણવું છે ને ? અત્યારે તમને કેકેયી કેવી લાગે છે ? એ પણ એક ઉચી જાતની જ શ્રી છે, એમ લાગે છે ને ? મોહના યોગે એણે બૂલ કરી, મોહને પરવશ બની જવાથી તે સારાસારનો વિચાર કરી શકી નહિ, પણ જ્યાં મોહનો વેગ ધીમે ધીમે ગયો, પછી તેણીને કેકુ હાગી આવ્યું ? તમે સામળ્યુ ને કે-શ્રી હથરથ મહારાજની પામે એણે કેવી કબૂલાત કરવા સાથે ખો. ૧ ~ કરી ? અહીં શ્રી ગમની પાસે પણ કેકે

ભાવે પોતાના દોષને કબૂલ કર્યો છે કંઈકથીએ શ્રી રામને જે કહ્યું છે, તેને તમે જ્યારે સાંભળશો, ત્યારે તમને પણ એ જ કહેવાનું મન થશે કે-ભલે એણે મોહને વશ બૂલ કરી, પણ જાતની તો ઉત્તમ જ, એમા શકા નહિ ! આજે તો સમય થઈ ગયો છે, એટલે એ બધાને પરસ્પર કેવી વાતો થાય છે, એ વાત કબ્બાનું તો આવતા રવિવાર ઉપર જ મુદ્તવી રાખવું પડશે ને ? જ્ઞાનિએ હીકું હશે તો આવતા રવિવારે આપણે એ વગેરે વાતો કરીશું, પણ વચલા દિવસોમા તમારે આજની સાંભળેલી વાતોનો વિચાર કરવો પડશે ને ? તમે જો સાંભળેલી વાતોને માફ રાખીને, એનાં વિષે ધરે, મિત્રોની સાથે, કુટુંબિયઓની સાથે ને એકલા પણ વિચારણાઓ કરશો, તો એથી તમને પોતાને ઘણો લાભ થશે અને તમે અનેકોના અહિતકારી બનતા અટકીને અનેકોના હિતકારી પણ બની શકશો તમે એવા બનો, એવી શુભેચ્છા માથે આજનું બ્યાખ્યાન સમાપ્ત કરવામા આવે છે

1

રામાયણમા મસ્કૃતિનો આદર્શ
ભાગ ત્રીજો સમાપ્ત.

ગામોનાં સંસ્કૃતિનો આદર્શ

આ વિષય ઉપર ૫ પ્રવચનકાર
મહાત્માના તેરીન પ્રવચનો અમદાવાદના
પ્રેમાભાઈ હોલમાં થયા હતા એ
તેરીનેય પ્રવચનોના સારભાગને પુસ્તકો
કારે ચાર ભાગોમાં પ્રગટ કરવાનો
નિર્ણય કર્યો છે

પહેલા ભાગમાં ૧ થી ૫ પ્રવચનો,
બીજા ભાગમાં ૬ થી ૧૧ પ્રવચનો,
ત્રીજા ભાગમાં ૧૨ થી ૧૭ પ્રવચનો,

— અને —

ચોથા ભાગમાં ૧૮ થી ૨૩ પ્રવચનો
આ સમૂહ કેટલો બધો સચો
પયોગી છે, એ વિશે કાઈ કહેવાની
જરૂર નથી જેઓ ચારેય ભાગો ખરી-
દવાને ઇચ્છતા હોય, તેઓ નીચેના
મરનામે નામ અને ઠેકાણું નોંધાવવાની
કૃપા કરે, એટલે જેમ જેમ ભાગ તૈયાર
થશે, તેમ તેમ તેમને ધી ધી થી
રવાના કરવામાં આવશે દરેક ભાગનું
મૂલ્ય-રૂા ૧-૪-૦ અને ટપાલ-ચેકીના
ખર્ચ સહન કર્યો —

શ્રી જૈન પ્રવચન કાર્યાલય

૬ મે. શ્રી નનુખજાદની પેઠા

મહે, કાવળ રોડ અમદાવાદ